

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

STENDHAL

Aşka Dair

Türkçesi: Ayberk Erkay

Stendhal

Ondokuzuncu yüzyıl dünya edebiyatına Stendhal mahlasıyla damgasını vurmuş olan Marie-Henri Beyle, 1783 yılında Fransa'da doğdu, 1842 yılında yine Fransa'da öldü.

İlk gençlik yılları ordu hizmetinde geçen Stendhal, edebiyat tarihinin en önde gelen romancılarından biri olmasını sağlayacak eserlerini yazmadan önce, sanata, özellikle müziğe ve hayatında önemli bir yer tutan İtalya'ya dair, *İtalya'da Resmin Tarihi* (1817), *Roma, Napoli ve Floransa* (1817), *Rossini'nin Yaşamı* (1823) ve *Aşka Dair* (1822) gibi yapıtlarını kaleme aldı. Başyapıtları sayılan 1830 yılında yazdığı *Kırmızı ve Siyah* ve 1839 yılında yazdığı *Parna Manastırı* romanları ile XIX yüzyıl Fransız romanının, Balzac, Zola, Hugo ve Flaubert ile birlikte önde gelen temsilcilerinden, Batı romanının ilerleyişine yön veren isimlerden biri oldu. Sanatında "gerçeğin, acı gerçeğin" peşinde bir arayış sürdüren Stendhal, roman kişilerinin iç dünyalarını ortaya koymaktaki ısrarı ve başarısıyla, kendinden sonra gelen yazın insanlarına ilham kaynağı oldu, roman yazımına yeni bir yön çizdi ve sanatta ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuracak olan realizmin önde gelen temsilcilerinden biri olarak edebiyat tarihindeki yerini aldı.

AŞKA DAİR

STENDHAL

AŞKA DAİR

ISBN 978-605-5411-17-6

Özgün Adı:
De l'Amour

AŞKA DAİR / STENDHAL

1. Baskı: Nisan 2012, Kırmızı Yayınları, İstanbul

Dizi Editörü
Enis BATUR

Genel Yayın Yönetmeni:
Fahri ÖZDEMİR

Kapak Tasarımı:
Serap AKÇURA

Baskı ve Cilt:
Şan Ofset
Cendere Yolu No: 23
Ayazağa / İstanbul

© Kırmızı Yayınları, 2011, İstanbul
Bütün hakları saklıdır.

Kırmızı Yayınları
Refik Saydam Cd. Akarca Sk. No: 41
Tepebaşı/Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 253 53 25

www.kirmiziyayinlari.com

Kırmızı Yayınları bir OPUS Ltd. Şti. kuruluşudur.

STENDHAL

AŞKA DAİR

*İtalya'da Resmin Tarihi ve Haydn,
Mozart ve Metastasio'nun Yaşamlarının Yazarından*

Türkçesi
AYBERK ERKAY

***Genç bir kadının elinde maskara olmak, pek çok dürüst
erkeğin başına gelen şeyden başka bir şey değildir.***

The Pirate, III. cilt, sayfa 77.

ÖNSÖZ

Bu eser başarıya ulaşamadı; anlaşılmaz bulundu, sebepsiz yere değil muhakkak. Sırf bundan dolayı, bu yeni baskıda, her şeyden evvel, düşüncelerini alabildiğine açık şekilde ifade etmeye çabaladı yazar. Bu düşüncelere nasıl ulaştığını aktardı, bir önsöz ekledi; hepsi de apaçık olmak uğruna. Fakat bütün çabasına, gösterdiği özene rağmen, Corinne okumaktan doyasıya keyif almış yüz okurdan ancak dördü, bir ihtimal, bu kitabı anlayacaktır.

Aştan dem vuruyor olsa da, bu küçük kitap, bir roman değil, eğlenceli bir roman hiç değil. Fransa'da oldukça nadir görülen bir çılgınlık halinin bilimsel, katı bir tasvirinden ibaret. Ahlâki geleneklere bağlılıktan ziyade gülünç düşme korkusuyla, gün geçtikçe gücüne güç katan görgü kuralları, kitaba ismini verirken ödünç aldığım sözcüğü, ağza alınmaz, neredeyse ahlâksız bir kisveye bürüdü. Her şeye rağmen bu sözcüğü kullanmaktan geri duramazdım ve üslubumun bilimsel ciddiyetinin beni bu yöndeki suçlamalardan bir nebze olsun koruyacağına inanıyorum.

Hem, sıra kendilerine geldiğinde, sırf beni bu suçlamalara maruz kalma zevkinden mahrum bırakmamak adına ellerinden geleni yapacak bir iki papa elçisi tanıyorum. Sıra onlara gelene kadar, anlatacaklarımın doğruluğundan şüphe edecek olanlardan, kim olurlarsa olsunlar, eğer lütfederlerse, beni kaile almamalarını rica edebilir miyim?

Benimsediğim üslup nedeniyle *egoistlikle* suçlanacak olmam mümkündür. Lakin hiç okumadık mı bir seyyahın kaleminden şöyle satırlar: “Güney Amerika’ya gitmek için New York’tan gemiye *bindim*. Santa-Fé-de-Bogota’ya kadar yola devam *ettim*. Tatarcıklar ve sivrisinekler yolculuğum boyunca *beni* rahatsız etmekten vazgeçmediler ve üçüncü günün sonunda sağ gözümü *açamıyordum*.”

Kendinden bahsetmeyi bu kadar seviyor olmasından ötürü kimseler suçlayamaz bir seyyahı; kendi gözleriyle gördüklerini kaleme almasının hem en cazip, hem de en münasip yolu bu olduğundan, onca *ben* kullanmasını herkes mazur görür.

‘Madame Gheradi ile birlikte Hallein tuz madenlerine gittiğimde...’, ‘Prenses Crescenzi bana Roma’da şöyle söyledi...’, ‘günün birinde Berlin’de yakışıklı yüzbaşı L...’yi gördüm...’ Böyle cümleler dökülmüşse bu kitabın yazarının kaleminden, insan yüreğinin bilinmeyen topraklarına yaptığı yolculuğu mümkün olabildiğince açık anlatabilmek istediğindendir. Bütün bu ufak tefek rastlantılar, Almanya’da ve İtalya’da ömrünün on beş yılını geçirmiş olan yazarın başına gerçekten geldi. Fakat hislerine kulak vermekten ziyade merakının peşinden gittiğinden, en vasat macerayı yaşamaktan bile mahrum kaldı; burada anlatılmaya değer en ufak bir hissiyata bile sahip olamadı. Aksine inanacak kadar gururlu olduğu sanılıyorsa eğer, çok daha kuvvetli bir gururun, hayat boyu biriktirdikleri anıları yayınlayanların aksine, yüreğinin öyküsünü kitaplaştırıp, beş franka satışa sunmasına izin vermediğini söylemesine müsaade edin.

Gördüklerini, gördüğü anın hemen ertesinde kaleme almış olan yazar, 1822’de, İtalya ve Almanya’ya yaptığı yolculuğunun kanıtlarını gözden geçirirken, *aşk* denen bu ruh hastalığının bütün evrelerine dair yer verdiği ayrıntılı tasvirlerle, bütün bu karaladıklarına, bir on dördüncü yüzyıl alimi, yeni keşfettiği bir Lactanius ya da Quintus Curtius yazmasına nasıl bir kör

saygıyla yaklaşıyorsa, tıpkı öyle yaklaştı. Ne zaman anlaşılmaz satırlara denk gelecek olsa, ki bunu sıkça tecrübe ettiğini itiraf etmek gerekir, kabahatin o zamanki değil, şimdiki *kendisinde* olduğuna inanmayı tercih etti. Fakat her şeye rağmen, artık kendisine bile anlaşılmaz gelen bazı bölümlere, kelimesine dokunmadan yayınlatacak kadar saygı duyduğunu belirtmek gerekir. Halkın gözüne girmeye çalışan birisinin bunu yapması, aklını yitirdiğinin işaretidir, fakat bu kitabın yazarı, uzun yolculuklarının ardından Paris'e döndüğünde, gördüğü manzara karşısında, gazetelere kul köle olacak kadar alçalmadıkça, en ufak bir başarı kazanmanın bile mümkün olamayacağını anladı. İnsan, birilerine kul köle olacak kadar alçalacaksa, bu tavizi, bari başbakanı için saklamalıdır. Hal böyleyken, başarı kazanması gibi bir ihtimal söz konusu dahi olamayacağından, yazar yalnızca canının istediğini yaptı, düşüncelerini çarpıtmadan, aklına geldiği haliyle döktü satırlarına. Böyle yaparken, Yunan düşünürlerinin pratik bilgeliklerine bir kez daha hayran kaldı.

İtalyan toplumuna kabul edilmesi yıllarını aldı. Belki de bu topraklara ayak basmış son seyyah ben olacağım. Carbonarilerin gelişinden ve Avusturyalıların istilasından sonra, bir zamanlar çılgın bir neşenin hüküm sürdüğü bu ülkenin salonlarında, bir daha hiçbir yabancı, asla hoş karşılanmayacak. Bu insanların anıtlarına, sokaklarına, kentlerinin meydanlarına, dileyen herkes ayak basabilecek ama onlardan biri asla olamayacak; yabancı, daima korkutacak bu insanları, bir casus olduğundan şüphe edecekler; Antrodoco muharebesiyle alay edeceğinden ya da bu ülkede, sırf sekiz, on bakanın, prensin birkaç gözde adamının elinden başlarını kurtarabilmek adına ne rezilliklere boyun eğen insanlar olduğuna güleceğinden endişe ederek yaşayacaklar. Bu insanları yürekten sevdim ve gerçeği görebildim. Bazen, bütün bir yıl tek kelime Fransızca konuşmadığım oldu; Carbonari belası olmasa, Fransa'ya asla dönmezdim. Yüreklerin saflığına her şeyden fazla değer veriyorum.

Açık olmaya, anlaşılır olmaya ne kadar çabalarsam çabalayayım, mucizeler yaratacak güce sahip değilim; ne sağırların duymasını, ne de körlerin görmesini sağlayacak gücüm var. Servetlerine geçen yıl yüz bin frank daha katmış, başka türden zevklerin peşinde olan zenginler, bu kitabın kapağını açtıkları gibi, bir an evvel kapatsalar iyi olur, bilhassa da bir bankacı, bir imalatçı ya da saygıdeğer bir sanayici, sözün kısası, pozitif düşüncelere boğulmuş bir insan iseler. Servetlerini piyangodan ya da borsadan kazanmış insanlar içinse biraz daha anlaşılır olması mümkündür bu kitabın. Bir servete bu şekilde sahip olanlar, bütün gününü saatlerce düş kurarak geçirmekten, bir Prud'hon tablosundan, bir Mozart parçasından ya da bilhassa, aklınızdan bir an olsun çıkaramadığınız bir kadının fırlatmış olduğu cazibeli bir bakıştan keyif almanın ne demek olduğunu, ufak da olsa, bir ihtimal anlayabilirler. Her hafta sonu iki bin işçisine ödeme yapan insanlar, *vakitlerini böyle şeylerle harcamazlar*; akılları, faydalı olan, pozitif olan şeyler için çalışır daima. Bahsettiğim düş kuran adamdan ise, olur da vakit ayırabilirlerse, nefret edebilirler ancak; gülüp eğlendikleri hikâyelerine malzeme olacak olan adamdır o. Sanayici milyoner, bir düşünceye, bin frank dolu bir torbadan daha fazla değer veren bu adama bir türlü akıl sır erdiremez.

Sanayicinin yüz bin frankını kazandığı yılı, modern Yunanca öğrenmekle geçirip, bununla övünen, bir yandan da Arapça öğrenmek arzusuyla yanıp tutuşan o pek çalışkan genç adamı da ayrı tutmuyorum. *Kibirden başka* herhangi bir farazi nedenden ötürü bir kere bile mutsuz olmamış, içindekileri ortaya dökmekten, bilhassa salonlarda, başkalarının önünde yüzü kızaran insanlardan, bu kitabın kapağını açmamalarını rica ediyorum.

Aynı salonlarda, bir an olsun vazgeçmedikleri yapmacık halleriyle ilgiyi üzerlerine çekmeye çabalayan kadınları kızdıracağımdan en ufak bir kuşku yok. Bazılarına öyle savunmasız, öyle şaşkın anlarında denk geldim ki, daha demin hissettikleri bir

duygunun gerçek mi yoksa sahte mi olduğunu kendileri bile bilemiyorlardı. Resmedilmiş gerçek duyguları nasıl olur da yargılayabilir böyleleri? *Kara listelerindeki* yerini alması uzun sürmedi bu kitabın; yazarının adınıysa ağızlarma almaktan bile kaçındılar.

Gençken bazı düşünceler geçerken insanın aklından, bir anda yüzü kızarıverir; ruhunu sevgi sardığından saçma sapan işlere kalkışır, sonra da pişman olur, ama oradakilerin önünde rezil olduğu için değil, o salondaki tek bir insanın gözünden düştüğü için kederlenir; yirmi altısında, başka birini seven bir kadına sıırsıklam âşık olur; ya da hatta (nadir rastlanan bu duruma, ilk baskıda olduğu gibi yine *anlaşılmazlığa* düşeceğimi bildiğim halde, bir cesaret, yer veriyorum) sevdiğini zannettiği kadının bulunduğu salona girdiği o anda, kendisi hakkında ne düşündüğünü gözlerinden okumak için çırpınır durur, kendi *aşkını ilan edecek* bir bakışı nasıl atacağınıysa bir türlü bilemez: İşte okurlarımda aradığım hatıralar bunlar. Pozitif düşünceleriyle meşgul olan birçoklarına anlaşılmaz gelen nadir, harikula-de duyguların tasviri. Gözlerine daha açık görünebilmek adına daha ne yapabilirdim? Belki de elli kurşukluk bir zam ya da Kolombiya gümrüğünde bir tarife değişikliği.

Bu kitap, ardı ardına sıralanıp, aşk tutkusunu oluşturan birbir çeşit duyguyu mantığın, matematiğin yolundan giderek, olabildiğince yalın bir şekilde izah etmeye çalışıyor.

Koca bir karatahtaya tebeşirle çizilmiş karmakarışık bir geometrik şekil hayal edin: İşte bu! Bu geometrik şekli izah etmeye çalışacağım; ama bunu yapabilmem için bir şey muhakkak şart; şekil, karatahtada *çizilmiş duruyor* olmalı. Onu kendim çizemem. Aşka dair roman olmayan bir kitap yazmayı bu kadar zor kılan da bu imkânsızlıktır. Okurun, bu duygunun *felsefi tahlilini* ilgiyle takip edebilmesi için akıldan fazlasına ihtiyacı vardır: Aşkı görmüş olması gerekir. Peki insan bir tutkuyu nerede, nasıl görebilir?

İşte bu karanlığa bir ışık yakmayı asla başaramayacağım.

Aşk, çoğu belli belirsiz nebulalardan, milyarlarca küçük yıldızın bir araya gelmesiyle oluşmuş, *Samanyolu* denen o uçsuz bucaksız ışıltı yığınınına benzer. Kitapların sayfaları, ardı ardına sıralanıp bu tutkuyu meydana getiren esrarengiz dört yüz, beş yüz küçük duyguyla doludur; lakin en kabalarına rastlarsınız kitaplarda, öyle ki gerçek olanları göremez, sahtelerini gerçek sanır bu kitaplar. Bu kitapların en iyileri, mesela *Nouvelle Héloïse*, Madame Cottin'in romanları, Mademoiselle Lespinasse'ın mektupları ya da *Manon Lescaut*, Fransa'da aşk denen çiçeğin oldum olası gülünç düşmekten korktuğu ve *ulusal* tutkuların, kibrin yüzünden daha boy atamadan solup, en görkemli haline kavuşacak kadar asla serpilemediği topraklarda yazılmışlardır.

Romanlardan ne öğrenebilirsiniz aşka dair? Şöhretinden sual olunmaz yüzlercesinde resmedilmiştir aşk dedikleri fakat biri bile hissetmemişken resmettiğini zannettiği şeyi, nasıl izah etmesini beklersiniz onlardan bu çılgınlığı? Bir akis misali tekrar edeyim: 'Bu çılgınlığı!'

Gözü yeni açılmış bahtsız kadınlar, daha birkaç yıl önce aklınızı başınızdan alan, başkasına anlatmaya dahi cesaret edemediğiniz ama neredeyse şerefimize mal olacak olanları bir kez daha yaşamak ister miydiniz? Bu kitabı yeniden sizler için yazdım ve daha anlaşılır olmasına çabaladım. Okuduktan sonra, bir daha sakın bahsetmeyin ondan, limon ağacından kitaplığınızda, en arkadaki kitaplarınızın da arkasına fırlatın; yerinizde olsam, bazı sayfalarını hiç açmazdım bile.

Yalnızca bir bakışın bile bütün bir haftayı mutluluğa doyurmaya yettiği bu çılgın duygulara oldum olası yabancı oldukları için kendilerini filozof zanneden kusurlu varlıklar da bu kitabın bazı sayfalarını açmadan bırakacak. Yalnız onlar da değil; ömürlerinin son demlerini yaşayan bazıları, yaşlandıkça, bir zamanlar bir kadına kur yapabilecek kadar alçalabilmiş, reddedilmenin utancını göze alabilmiş kadar baştan çıkmış oldukları-

nı unutabilmek için, kibirlerinden medet umacak, bu kitaptan onlar da nefret edecek. Fakat kendilerince sebeplerden ötürü –ama her biri öfkeden kudurmuş halde– bu eseri mahkûm eden onlarca akıllı başında insan arasında, düştükleri gülünç duruma gülmeden geçemediğim bazıları vardır ki, onlar da, bir yandan böyle gönül mevzularına düşecek kadar zayıf olmadıklarını iddia edip, bir yandan da söz konusu olan bu zayıflıkların ayrıntılı bir izahından ibaret olan bu felsefi eserin doğruluğunu *a priori* yargılayabilecek kadar tecrübeli ve bilgili oldukları her hallerinden anlaşılan, kibirleri bile iki yüzlü olan insanlardır.

Romantizmin izi bile kalmamış, bu ukalalar dünyasının bir parçası olmaktan müthiş bir keyif alan bu son derece ağırbaşlı insanlar, *aşk* adı verilen ruh hastalığının farklı evrelerini soğukkanlılıkla kaleme almış olan yazarın bu felsefi eserinden ziyade, tutku damlaları serpilmiş bir romanı çok daha iyi anlayacaklardır. Bir roman onlara belki hitap edebilir fakat felsefi bir eser söz konusu olduğunda, müzede resimlerin altında yazılanları yanındakilere okutan körlerden farkı kalmaz bu ukalaların; ama gelin görün ki, yazara şöyle söylemekten de geri kalmazlar: 'Eserinizin fazlasıyla anlaşılmasız olduğunu itiraf etmeniz gerekir beyefendi.' Peki ya bu insanlar, iddia ettikleri kadar ileri görüşlü, saygın, akıllı insanlar iseler? Öyle olsa, şüphesiz bu zavallı yazar daha nazikçe hırpalanırdı. İlk baskının ardından yazarın başına gelenler bunun ispatıdır. Kibirlerinden deliye dönmüş bu akıllı başında insanlar tarafından kitabın birçok nüshası ateşe verildi. Hakaretlerinden bahsetmeyeceğim, o müthiş öfkelerine layık olmayanlarından bile; bu kitabın yazarı aşağılık adamın tekiymiş, ahlâksızmış, yararlanmaya çalışmış insanlara, tehlikeli bir adammış ve dahası. Monarşinin kasıp kavurduğu ülkelerde, bu sıfatların her biri, ahlâka dair söyleyecek sözü olan ve kitabını, o günün Madame Dubarry'sine adamayı aklının ucundan bile geçirmeyen bir yazarın alabileceği mükâfatların en büyüğüdür. Edebiyat, bir moda olmaktan çıksa ve yalnızca kim için yazılıyorsa,

onun ilgisini çekse, ne güzel olurdu! Cid zamanında, Corneille, Marquis de Danjeau'nun gözünde '*safın tekiydi*'. Bugünlerde herkes Lamartine okumak için yaratılmış olduğunu zannediyor; yayıncı için ne mutlu; büyük şair için ne keder. Deha, muhatap bile olmaması gerekenlerle uğraşmak zorunda artık.

Bir Daniştay üyesi ya da bir pamuklu kumaş üreticisi ya da gözü açık bir bankacı, binbir zahmetle, sıkı çalışarak, kendisine fayda ve itibar sağlayarak geçirdiği ömrünün asıl mükâfatını, sevgi dolu hislerle değil, milyon franklarla alır. Yavaş yavaş taşa döner bu beyefendilerin yürekleri; müspet ve faydalı olmayanları görmez olur gözleri ve ruhları, boş zamana her şeyden çok ihtiyaç duyan ve insanı her türlü mantıklı, tutarlı girişimden alıkoyan bütün duygulara, kapılarını sonuna kadar kapatır.

Bu önsözün yegâne amacı, bu kitabın, yalnızca, çılgınlıklara kapılabilecek kadar kendilerine vakit ayırabilen insanlar tarafından anlaşılabilir olacak olduğunu haykırmaktır. Birçoklarıysa hakarete uğramış sayacaktır kendilerini; umarım bu satırdan sonrasını okumazlar.

Mayıs 1826

İKİNCİ ÖNSÖZ

Ne yazıyorsam belki yüz okur için yazıyorum ancak; bahtsız, sevgi dolu, çekici, ikiyüzlülükten de, *ahlâk bekçiliğinden* de uzak olanların takdirini kazanmak istiyorum; tanıdıklarımın sayısıysa ikiye bile geçmiyor. Bir yazar olarak itibar kazanmak için yalan söyleyenler umurumda bile değiller. Değerli hanımefendiler, aşçılarımm, mesela Massillon'un defterlerini ya da moda kılavuzlarımm, mesela Madame Necker'in yazdıklarını okusunlar ki, itibar dağıtan pek saygıdeğer kadımlarla sohbet ederken bu mevzulardan eksik kalmasmlar. Ve hatırlatmak isterim, Fransa'da bu mertebeye yükselmenin yegâne yolu, saçma sapan bir öğretinin alemdarı olmaktan geçer.

Bu kitabı okumak isteyenlere soracağım şudur: Aşk derdine kapılıp, ömrünüzün altı ayını acılar içinde geçirdiniz mi hiç?

Eğer hayatımız boyunca, bir davayı kaybetmekten, son seçimlerde mecliste yer bulamamaktan ya da geçen mevsim Aix kaplıcalarında akıllıca davranamamış olmaktan öteye geçen bir mutsuzluğu yaşamadıysa ruhunuz, yersiz sorularına bir yenisini daha ekleyeceğim ve okurunu düşünmeye zorlayan şu küstah kitaplardan birini okuyup okumadığınızı soracağım: J.-J. Rousseau'nun *Emilie*'sini mesela, ya da Montaigne'in altı cilt denemelerini. Çünkü güçlü ruhların acizliğinin kederini tatmadıysanız, tabiata aykırı da olsa okurken düşünmeyi alışkanlık haline getirmediyseniz hiç, bu kitabın yazarından nefret

edeceğinize şüphe yoktur; zira Mademoiselle de Lespinasse'ın yakından tanıdığı ama sizin bihaber yaşıyıp gittiğiniz eşsiz bir mutluluğun var olduğunu iddia edecektir bu kitabın yazarı.

Mayıs 1834

SON ÖNSÖZ

Bu *Aşk Fizyolojisi*'nin tuhaf sureti için okurlarm hoşgörüsüne sığınıyorum.

Napolyon'un düşüşünün ardından yaşanan çalkantılar beni mesleğimden alıkoyalı –bu yıl– 1842'de yirmi sekiz yıl oluyor. Bu çalkantılardan, Rusya'dan geri çekilmenin hengamesinden iki yıl kadar önceyse, kader beni, ömrümün geri kalan günlerini topraklarmda geçirmeye karar verdirecek kadar büyüleyen, güzeller güzeli bir şehre sürüklemişti. Mutlu Lombardiya'da, Milano'da, Venedik'te, her şeyden önce gelen, asıl önemli olan, hayattan keyif almaktı. Bu topraklarda kimse komşusunun ne yaptığını umursamıyor, ne de kendi başma gelenler, başkasının gözüne çarpıyordu. Olur da komşusunun varlığını fark edecek olursa insan, ondan nefret etmeye de kalkmıyordu. Fransa taşrasının köylerinden birinden, başkalarının yaptıklarını kıskanmayı, işlerine burnunu sokmayı çıkarın, ne kalır geriye? Boşluk; gaddar bir kıskançlığın imkânsızlığı, bütün taşralıları Paris'e çeken mutluluğa can vermekte en başta gelen unsurdur.

Alışılmışın dışında harikulade anlara sahne olan 1820 karnavalının maskeli balolarının ardından, Milano halkı, çılgınlığın sınırlarını zorlayan beş, altı hadiseye tanıklık etti. Fransızlara her halükarda inanılmaz gelecek olsa da, böyle hadiselere tanıklık etmeye aslma bakarsanız alışık olan bu toprakların insanları, bir ay boyunca, bu olup bitenler hakkında konuşup durdular.

Fransa'da gülünç düşme korkusundan kimseler böyle deli divane davranamaz; bunlardan bahsetmek için bile bütün cesareti mi toplamak zorunda kalışım da işte bu yüzdendir.

Bir akşamüstü, bu aşırılıkların nedenleri ve tesirlerine dair, işin tuhaf yanı böylesi çılgınlıklara ömründe bir kez olsun kalışmamış olan muhteşem bir kadın, Madame Pietra Grau'nun evinde sohbet ediyorduk; aslına bakıldığında, belki bu sohbetin bir yıl evvelinden beri aklımı kurcalayan bu tuhaf hadiselerden ve varsaydığımız nedenlerinden geriye, belli belirsiz, ufak tefek birkaç hatıra kalmış olması gerekirdi. Fakat o sırada bir konser programı geçti elime ve üzerine bir iki cümle karaladım. *Firavun* oynamaya karar verildi; otuz kişi, yeşil bir masanın etrafında yerlerimizi aldık; ama sohbet o kadar keyifliydi ki kâğıtları dağıtmayı bile unuttuk. Gecenin sonuna doğru, İtalyan ordusunun en yakışıklı adamlarından biri Albay Scotti çıkageldi; bahsettiğimiz hadiselere benzer, anlatabileceği hikâyeleri olup olmadığını sorduk. Tesadüfen kulağına gelmiş, talihin her birine bambaşka bir kisve kazandırdığı bazı hikâyelerini bizimle paylaştı. Konser programına uzandım, kulağıma yeni çalınan bu hikâyeleri de ekledim.

Aşkın bu kendine özgü vasıflarını, işte böyle, hikâyeleri, dinlediğim salonlarda elime ne geçirebildiysem, bir kâğıdın, bir bezin üzerine karalayarak toparlamaya çabaladım. Bir süre sonra, bu süreçlerin farklı ama belirli evrelere ayrılmasını sağlayacak bir yöntem, geçerli bir yasa olup olamayacağını hesap etmeye başladım. İki ay geçmişti ki, bir *carbanoro* olmak suçundan yakalanma korkusuyla, birkaç aylığına olacağını sanarak, Paris'e dönmek zorunda kaldım; ama yanılmışım, yedi yılını geçirdiğim Milano'yu bir daha asla görmedim.

Paris'te sıkıntıdan ölmek üzereydim; korkunun beni sürgün ettiği o güzelim topraklar gözümün önünden gitmek bilmiyordu. Koca bir yığma dönmüş olan karaladıklarımı toparladım ve

paketleyip, bir yayıncıya götürüp bıraktım. Fakat bir sorunla karşılaştım; basımevindeki yazıcı, kalemle alınmış notlarla çalışmasının mümkün olmadığını söyledi. Müsveddelerle uğraşmayı gururuna yediremediğini fark etmek hiç de zor değildi. Notlarımı bana geri getiren yazıcının genç çırağıysa, üstüne kalan bu kepezelikten utanmış gibi görünüyordu; yazmasını biliyordu, kalemle aldığım notları ona okuyarak yazdırdım.

Mahremiyete saygılı kalmak adına bütün isimleri değiştirmek ve bilhassa bazı olayları dışarıda bırakmak zorunda kaldım. Her ne kadar Milano'da fazla kitap okunmuyor olsa da, bu kitabın yolu oralara düşecek olsa, adının rezillikle bir anılması işten bile değildi.

Nihayetinde, talihsiz bir kitap yayınlamış oldum. O zamanlar zarif bir üslubu hor görecektik kadar cüretkâr olduğumu itiraf etmeliyim. Genç çırağın, kulağa hoş gelmeyen cümle sonlarından, ardı ardına sıraladığım, tuhaf bir dizi oluşturan sözcüklerimden pek hazzetmediğini görebiliyordum. Her fırsatını bulduğunda, ifade edilmesi zor hadiselerin nedenlerini elinden geldiğince değiştirmeye çabaladığı da gözümünden kaçmıyordu. Voltaire bile dile getirilmesi zor olandan korkar.

Bu *Aşka Dair Denemeler*'in bir kıymeti olacaksa, binbir çeşit duyguyu, ince çizgilerle birbirinden ayırabildiği ölçüde olacaktır ve okurdan temennim, birazına dahi sahip olacak kadar şanslı bir ömür geçirmişse eğer, kendi hatıralarından yola çıkıp, bu duyguların varlığını teyit etmesidir. Ama başıma gelenler henüz son bulmamıştı; şimdi olduğum gibi o zamanlar da bu edebi mevzulardan pek anlamadığımdan, yazdıklarımı verdiğim yayıncı, onları çok kötü bir kâğıda bastı ve sonuçlar gülünç olmaktan öteye geçemiyordu. Bunun üzerinden bir ay geçti, kendisine kitabın akıbetini sorduğumda, bana şöyle yanıt verdi: 'Kutsal bir kitap yazmışsınız doğrusu, kimseler elini bile sürmüyor!'

Gazete köşelerinden medet ummaya, o kadar alçalmaya, bir an olsun kalkışmadım. Gelin görün ki, belki de hiçbir eser, bu kitap kadar okurun sabrına ve bunun için de tavsiyeye ihtiyaç duymamıştır. Daha ilk sayfasından itibaren okurun bir anlam vermekte zorluk çekeceği, söz konusu birisini sevmek olduğunda, insana her koşulda haklı ve tartışılmaz gibi görünen bu tuhaf davranışlar bütününe ifade edebilmek için kullandığım *kristalleşme* sözcüğünü halkın bir şekilde benimsemesini önceden sağlamak gerekirdi belki.

Hayran olduğum İtalya topraklarında gözüme çarpan en kıymetsiz hadiseyi bile olduğu gibi aktarmak hevesiyle yanıp tutuştuğumdan, tek bir satırından bile ödün vermemeye gayret gösterdim ve edebiyatçıların gözünde *Aşka Dair Denemeler*'i biraz olsun daha kolay anlaşılır kılacak her türlü üslup inceliğinden kaçındım.

Okurların gururunu okşamak gibi bir niyetim de olmadı; son başımıza gelen belalarla boğuştuğumuz ve edebiyatın yegâne gayesinin, incinmiş gururumuza merhem olmaya çalışmaktan ibaret görüldüğü zamanlardı; sözcükler özenle seçiliyor, kafiyelerle bezeniyordu; bir muzaffer, bir zafer; bir savaşçı, bir defne dalı ve daha niceleri. Dönemin sıkıcı edebiyatımm, bahsettiği olayların gerçek sebeplerini ortaya koymaya biraz olsun gayret gösterdiği bile söylenemezdi; tek yaptığı, modaın tutsağı olmuş bu insanlara methiyeler düzmek için fırsat kollamaktı; büyük bir adam, büyük bir ulus demişti bu insanlar için; fakat ancak kendisi önderlik ettiği zaman bu namı hak ettiklerini unutmuştu.

En vasat başarı için bile nelerin gerekli olduğundan oldum olası bihaber olmamın neticesinde, 1822'den 1833'e kadar ancak on yedi okur ile buluşabildi bu kitap; yirmi yılın sonunda, *Aşka Dair Denemeler*'in merakını çelebildiği insanların sayısı güç bela belki yüzü bulmuştur. Aralarından belki birkaçı, bu

hastalığın farklı evrelerini gözlemleyecek kadar sabır gösterebilmiştir; hastalık diyorum, çünkü son otuz yıldır, rezil olma korkumuzdan, gizlemek için ne yapacağımı şaşırdığımız bu tutkuyu anlayabilmemiz için, ondan bir hastalık olarak bahsetmeye mecburuz; tedavinin ilk adımı, çoğu zaman, hastalığın adını koymaktır.

Aslına bakılırsa, devrimin hayatımıza girip, yaşam geleneklerimize tesir etmesi bir yarım asrı bulmuştur; bu tesirleri ancak, devrimlerin birer birer dikkatimizi çelmesinin, hükümetlerimizin yapısında ve tavrında yaşanan beş kayda değer değişimin ardından hissedebildik. XV. Louis'nin Fransa'sında aşk, ya da bu isim altında o zamanlar neler hayat buluyorsa, var gücüyle hüküm sürüyordu; kimin albaylığa yükseleceğine karar verenler sarayın hanımefendileriydiler; herkesin düşlerini bu mevki süslüyordu. Aradan elli yıl geçti ve artık saray yok; bu hüküm süren burjuvazide, bu keyfi kaçmış aristokraside, en saygıdeğer kadın bile, küçük bir kasabada bir tütün satıcısının göreceği itibarı, bugün ancak rüyasında görebilir.

Kadınların modasının geçtiğini kabul etmekten başka çare-miz yok; ışıltılı salonlarımızda, yirmilik genç erkeklerimiz, artık kadınlarla iki satır muhabbet etmekten bile kaçınıyor, taşralı ağızlarıyla insanların *kapasitelerinden* dem vuran o kaba saba laf cambazlarının etrafını sarmak için yarışıyor, laf arasında iki kelime edebilmenin yollarını arıyorlar. O eski ateşli hayatlarına kaldıkları yerden devam ettiklerini kanıtlamak uğruna uçarı görünmeye çabalayan zengin delikanlılar, *atlardan* konuşmayı tercih ediyor, kadınların kabul edilmediği masalarda yüksek bahisli oyunlar oynuyorlar. Geride bıraktıkları bunaltıcı evliliklerin ardından halkın arasına dönmüş yirmi beşlik kadınlar ile bu delikanlıların ilişkilerine sinmiş gibi görünen o boğucu soğukkanlılık ise, bilge ruhların yüreklerinde, belki bir ihtimal, bu kitabın satırlarında peşi sıra gelen evrelerini titizlikle resmet-

meye çabaladığımız aşk denilen bu çiçeğin yeniden açmasına imkân verebilir.

Yüreklerimizi bu kasvetlere mahkûm eden, Diderot'nun sevgilisi Mademoiselle Volland'a yazdığı mektuplarında ya da Madame d'Epinay'nin hatıralarında okuduğumuz 1778 toplu-munu anlatmaktan bizleri aciz bırakan bu dehşet verici değişim, belki başımıza gelen hükümetlerden hangisinin, hayattan keyif alma becerimizi gasp edip, bizleri yeryüzünün en sıkıcı insanları haline getirdiğini merak etmemize de sebep olabilir. *Parlamentolarını*, partilerinin dürüstlüğünü taklit etmeyi bile beceremiyoruz ki dişe dokunur yegâne hizmetleri budur. Ama gelin görün ki, iç karartıcı fikirlerinin uzak ara en çapsızı olan ağırbaşlılık, aramıza sızıp, Fransız neşemizin yerini aldı; neyse ki Paris'in banliyölerindeki balo salonları ya da Bordeaux'nun aşâğısı, Fransa'nın güney kıyıları halen birer istisna.

Hangi hükümet bizi böyle *İngilizleştirecek* kadar vicdansız olabildi? Montmartre'a konaklamaya gelen yabancıları kovalayan 1793'ün o gözü pek hükümetinde; birkaç yıla kalmadan kahramanlar gibi ayakta selamlayacağımız, ismimizi Avrupa'nın bütün başkentlerine duyuran Napolyon hükümetinin öncülünde olabilir mi kabahat?

Carnot'nun hünerlerinin ve 1796-1797'deki ölümsüz İtalya seferinin damgasını vurduğu Direktuar yönetiminin iyi niyetli aptallıklarını unutalım gitsin.

Barras yönetiminde sarayın baştan çıkmış hali, eski rejimi anımsatıyordu hâlâ; Madame Bonaparte'ın zarafeti, suratsızlığın ve İngiliz kasıntısının ne demek olduğunu henüz bilmediğimiz bir kanıttı.

Saint-Germain varoşlarının kıskançlığına rağmen, birinci konsülün yönetim biçimine hayran olmaktan kendimizi alamı-yorduk ve Paris halkına ışık veren büyük adamlar, Cretet'ler, Daru'ler ve daha niceleri, on dokuzuncu yüzyılın bu ilk yarısı

sında Fransız insanının tabiatına sirayet eden bu kayda değer değişimin ağırlığının İmparatorluk'un omuzlarına binmesine izin vermiyorlardı.

Daha öteye götürmeye lüzum yok; okur muhakemesini yapacak, kendi kararına varacaktır...

15 Mart 1842

BİRİNCİ KİTAP

BÖLÜM I

AŞKA DAİR

Kendine özgü her evresi ayrı bir güzelliğe sahip olan bu tutkuyu anlamaya çabalıyorum.

Dört farklı türü vardır aşkın:

1. Tutku aşkı; Héloïse'in Abélard'a duyduğu aşk, Portekizli rahibenin, Vésel'in yüzbaşısının, Cento'nun jandarmasının aşkları.

2. Zevk aşkı; 1760'lara doğru Paris'te hüküm süren, o devrin haturatlarında, romanlarında, Crébillon'da, Lauzun'de, Duclos'da, Marmontel'de, Chamfort'da, Madame d'Epinay ve benzerlerinde rastlanan aşk.

Zevk aşkı, gölgelerine varıncaya dek her bir yanı yalnız gül pembeyle boyanmış bir tablodur; tatsızlığın hiçbir sureti, ne görgüden, kibarlıktan ya da zarafetten eksik kalma endişesiyle, ne de başka bir bahaneyle, bu tabloda kendine yer bulamaz. Soylu kişi, bu aşkın her evresinde neyi nasıl yapacağını da, karşısın nelerin çıkacağını da en başından bilir. Bu aşkıta ne tutkuya, ne de öngörülemez olacak olana yer olduğundan daha bir incelik kazanır insan çünkü daima aklını kullanır; Carracci'lerin bir tablosuna kıyasla belki daha güzel görünse de gözlere, soğuk bir minyatürden ibarettir bu aşkı; tutku aşkı bizi çıkarlarımızın dışına sürüklerken, zevk aşkı bu çıkarlarla uzlaşmaya her zaman hazırdır. Şu bir gerçektir ki, bu zavallı aşkı gösteriş hevesinden mahrum bırakırsak, geriye pek az şey kalır; bu hevesten mah-

rum kaldı mı insan, elden ayaktan düşmüş, kör topal ilerlemeye çalışan bir hastadan farkı kalmaz.

3. Tensel aşk.

Avda, ormana doğru kaçan güzel, körpe bir köylü kıza rastlamak. Böylesi zevkler üzerinde yükselen bu aşka herkes aşınadır; özünde her ne kadar bir kuruluk, bir mutsuzluk kök salmış olsa da, insan aşka, on altı yaşında, tam da buradan başlar.

4. Gösteriş aşkı.

Erkeklerin çok büyük bir bölümü, özellikle Fransa'da, genç bir erkeği gösterişli kılacak olmazsa olmazlardan biri olarak, güzel bir ata sahip olmak istedikleri gibi, gözde bir kadın arulamakta ve ona sahip olmaktadır. Fakat kimi zaman okşanan, kimi zaman incinen bu gösteriş merakı er ya da geç kabından taşar. Bu aşka bazen tensel aşk da eşlik eder; daima demek zordur, zira çoğu zaman, tensel bir zevk bile yoktur ortada. Bir düşesin yaşı, bir burjuvanın gözünde asla otuzu geçmezmiş Chaulnes Düşesi'nin söylediğine göre. Hollanda Kralı Louis'nin, bu hakkaniyetli kralın sarayının müdavimleri ise, dük veya prens unvanı taşıyan bir erkeğin cazibesine kapılmaktan bir türlü kendini alamayan Laheyli tatlı bir hanımefendiyi halen tebessümle anıyorlarmış. Hanımefendi, hiyerarşinin prensiplerini de bir an olsun aklından çıkarmıyor, saraya bir prens adım atacak olduğunda, kolundaki dükü sepetlemeyi ihmal etmiyormuş. Diplomatik ilişkilerde kıdemin öneminin timsali gibiymiş anlaşılan.

Bu yüzeysel ilişkilerin insana mutluluk vermesi, alışkanlıkların sayesinde tensel zevkin yoğunlaşmasıyla mümkün olabilir ancak. Hatıralar, bu sayede, olan biteni aşka biraz olsun benzetebilirler; insan terk edildiği zaman özsaygısı yara alır, hüznü kendini gösterir ve romanlarda okudukları insanın solğunu kesmeye başlar; sanki ıstırap içinde, melankoliye kapılmış gibi hisseder insan kendini çünkü o gösteriş merakı, müthiş bir tutku olduğunu kabul ettirmek için çırpıp duruyordur. Fakat

kesin olan şudur ki, insan, tattığı zevkleri aşkın hangi türüne borçlu olursa olsun, ruhun vecde gelmesiyle birlikte, bu zevkler capcanlı, hatıralarıysa sürükleyici bir çehre kazanırlar; ve diğer tutkuların çoğunun aksine, bu tutkuda, kaybedilenlerin hatıraları bile, geleceğin umutlarından evla görünür insana.

Bazen bu gösteriş aşkında, alışkanlıklar ya da daha iyisini bulamayacak olmanın verdiği ümitsizlik, bir çeşit dostluğun doğmasına sebep olur ki bu, dostluğun tüm çeşitleri arasında uzak ara en sevimsiz olanıdır; *istikrarıyla* ve buna benzer vasıflarıyla övünür.¹

Tensel zevk doğada kendiliğinden var olduğundan herkes tarafından bilinir fakat müşfik ve tutkulu ruhlarm nazarında epey aşağılarda bir yere layık görülürler. Salonlarda gülünç durumlara düşüyor, seçkin insanların binbir dalaveresiyle çoğu zaman canları sıkılıyor olsa da, böyleleri, para ve gösteriştan başka şey için çarpmayan yüreklerin asla tadamayacakları zevkleri tadarlar.

Erdemli ve müşfik kadımlarm bazıların tensel zevklerin neye benzediğine dair en ufak bir fikirleri bile yoktur; bir başka deyişle, bu tehlikeye atılmayı nadiren göze alırlar ve bu nadir anlarda, tutku aşkının taşkınlıkları öylesine ağır basar ki, bedenin tadacağı zevkler bile unutulur gider.

Cehennemi bir kibrin, Alfieri'ninki gibi bir kibrin kurbanı ve oyuncağı olmuş insanlara rastlanır. Belki de Neron gibi, başkalarının yüreklerini kendi yürekleriyle kıyaslayarak yargılayan, onun gibi korkularına teslim oldukları için zalimleşen bu insanlar, kibirlerinin zevklerini tatmin edebildikleri ölçüde, yani birlikte olduklarına zulmettikleri ölçüde tensel zevklere varabilirler. Dehşetten dehşete sürüklenen *Justine*'i hatırlaym.

¹ Pont de Veyle ile Madame du Deffand'ın, şömine başındaki meşhur sohbetleri.

Bu zalimlerin kendilerini güvende hissedebilmelerinin yegâne yolu budur.

Aşkı dört farklı türe ayırmakla, aralarındaki sekiz, on farklılığı ortaya koymak, velhasıl aynı kapıya çıkar. İnsanlar gördüklerini nasıl birbirlerinden farklı görüyorlarsa, farklı hissediyor olmaları da pekâlâ mümkündür; her halükarda, terimlerdeki bu ayrılıklar ileriki uslamlamaların mahiyetlerini etkileyecek değildir. Bu sayfalarda şahit olacağımız bütün aşklar, aynı yasalara boyun eğerek doğar, yaşar, can verir ya da ölümsüzlüğe erişir.¹

¹ Bu kitap, doğduğu topraklarda, Volterra'da hayatını kaybeden saygıdeğer genç bir adam, Lisio Visconti beyefendinin elyazmalarından serbestçe tercüme edilmiştir. Beklenmeyen ölümünün sabahında, *Aşka Dair* adlı bu denemesini, usulüne uygun şekilde tertipleyip, yayınlaması için çevirmenine emanet etmiştir.

Castel Fiorentino, 10 Haziran 1819.

BÖLÜM II

AŞKIN DOĞUŞUNA DAİR

Şunlardır işte ruhun içinde olup biten:

1. Hayranlık.

2. Şöyle söyler insan kendine: 'Var mıdır onun dudaklarını öpmekten, onun dudaklarınm öpüşünden büyük zevk!' ve daha niceleri.

3. Umut.

Kadının eşsizliklerini bir bir inceler erkeğin gözü; tadılabilecek en müthiş tensel zevki tatmak için kadının kendini bırakması gereken evre işte bu evredir. Kendisini en sakınan kadınların bile, umudun peydahlandığı anda yüzleri kızarıverir; o kadar güçlüdür ki tutku, zevk o kadar canlıdır ki hemen ele verir kendini, hem de ne bariz işaretlerle.

4. Aşk doğar.

Sevmek, sevilen ve bizi seven nesneyi görmekten, ona dokunmaktan, onu mümkün olduğunca yakından, tüm duyularla hissetmekten zevk almaktır.

5. Birinci kristalleşme başlar.

Aşkından şüphe edilmeyen kadını binbir eşsizlikle süslemekten zevk alır insan; uçsuz bucaksız bir sevgiyle mutluluğunu dile döker, hem de belli belirsiz çizgilerine kadar. Bunun sonu,

insanın neyin nesi olduğunu bilmediği, sanki bir anda gökten önüne düşüveren ama sahibi olduğundan da bir an olsun kuşku duymadığı muazzam bir mülkiyeti daha da sahiplenmesidir.

Bırakın âşık bir adamın kafası yirmi dört saat boyunca hiç durmadan çalışsın, işte karşınıza çıkacak manzara:

Salzburg'un tuz yataklarında, yatağın terk edilmiş derinliklerine, kışın soğukunda yaprakları dökülmüş cılız bir ağaç dalı atılır; iki ya da üç ay sonra derinlerden çıkarıldığında, ıslık ıslık kristaller kaplamıştır dalı; iskete kuşunun ayağından bile küçük dalcıklar, parıldayan, göz kamaştıran sayısız pırlantayla bezenmiştir; eski dalı bilenler şimdi tanıyamaz bu yenisini.

Kristalleşme dediğim, karşısına çıkan her ne varsa, sevilen nesnenin yepyeni bir eşsizliğine yorabilen akıl işlemidir.

Bir seyyah, kavurucu yaz günlerinde, deniz kıyısında, Ceno-va'daki portakal bahçelerinin serinliğinden şöyle bahsediyor: 'Zevkine doyulmazdı bu serinliği onunla beraber tatmam!''

Dostlarınızdan biri avda kolunu kırar: Ne de güzeldir sevilen kadının şefkatine maruz kalmak! Hep onun yanında olmak ve hiç durmadan sevildiğini görmek neredeyse dindirir acıyı; sizse dostunuzun o kırılan kolundan yola çıkar, kendi sevgilinizin ancak meleklerle yaraşır iyiliğine dair yeni bir kanıt daha bulmuş sayarsınız kendinizi. Sözün özü, sevilen kişide görmek için bir eşsizliği, onun bu eşsizliğe sahip olduğunu düşünmek yeter de artar.

Kristalleşme diye adlandırdığım bu olay, bizlere zevk almamızı buyuran ve beyinlerimize kanı gönderen doğadan, sevilen nesnenin sahip olduğu eşsizliklerin artmasıyla tadılacak zevklerin de artacağı hissinden ve 'o yalnız bana ait' düşüncesinden kaynaklanır. Bir vahşinin ilk adımdan öteye gidecek zamanı yoktur. Zevkleri vardır ama beyni daima, ormanda kaçan geyiği izlemekle, bu geyiğin etini yiyerek, en kısa zamanda gücünü geri kazanmakla ve boynunu düşmanının baltasından kaçırmakla meşguldür.

Uygarlığın öteki ucundaysa, müşfik bir kadının bunlara hiç kafa yormadan, sevdiği erkeğin yanı başında aradığı tensel zevki bulacağından kuşku duymuyorum.¹ Vahşinin durumunun tam tersidir bu. Uygar toplumlarda kadının, zevklere ve eğlencelere sahip olmasının aksine, vahşi adam işleriyle o kadar meşguldür ki, dışisine bir yük hayvanı muamelesi yapmaya mecburdur. Çoğu hayvanın dışisinin çok daha mutlu olmasını, erkeğinin varlığının güvence altında olmasında aramak gerekir.

Ormanları geride bırakıp, Paris'e dönmenin zamanı geldi. Tutkuyla âşık olan erkek, sevdiğinin görkeminde, yeryüzünde var olabilecek bütün eşsizlikleri görür; fakat dikkati halen dağınık olabilir, çünkü ruh, tekdüze olan her şeye, kusursuz mutluluğa bile oldum olası doymuştur.²

İşte dağılan dikkatin nasıl toparlanacağına yanıtı:

6. Kuşku doğar.

On, on iki bakışın ya da bazen bir an, bazen günler süren ve umutlara önce can, sonra güven veren bir dizi tavır ve davranışın ardından ilk şaşkınlığından kurtulan ve mutluluğa alıştığından ya da en sık rastlanan vakaları genele yayan teoriye kulak asmaya başladığından dolayı yalnızca kolay kadınların kapısını çalmayı yeğleyen âşık, daha geçerli teminatlar talep eder ve mutluluğuna mutluluk katmak ister.

Haddinden fazla teminat talep ettiği takdirdeyse, karşısında ilgisizlik³, soğukluk ve hatta kızgınlık bulması kaçınılmazdır.

¹ Erkeklerde bunun emsaline rastlamıyor oluşunun sebebi, feda edecekleri bir edebe sahip olmamalarıdır.

² Bu da demektir ki, aynı türden bir varoluş, yalnızca bir anlık kusursuz mutluluk sunabilir; fakat tutkulu erkeğin haletiruhiyesi günde on defa değişir.

³ On yedinci asır romanlarında yer alan, kahramanın ve sevdiğinin kaderlerine yön veren *yıldırım aşkı*, yazar geçinenlerin kalemlerinden düşürmediği fakat tabiatın kendisinde var olmayan bir ruh çalkantısıdır; söz konusu müdafaayı sağlayacak eylemleri yapabilmenin imkânsızlığından kaynak-

Buna uygun hafif alay kokan bir söz vardır Fransa'da: 'Daha yolun başında, sona vardım sanıyor'. İster bir anlık sarhoşluğundan çıkıp, edebine boyun eğmeye karar vermiş, ister kuralları çiğnemekten korkar olmuş olsun, ister cilvesinden, ister ihtiyatından olsun, bir kadından böyle davranması pekâlâ beklenebilir.

Âşık erkek, sahip olmayı umduğu mutluluğa kavuşacağından şüphe etmeye başlar; gördüğünü zannettiği umut vesilelerini hatırladıkça öfkelenir.

Yaşamın başka zevklerini tatmaya çevirir dümenini ama bir de bakar ki *o zevkler yerle bir olmuştur çoktan*. İçini korkunç bir keder kaygısı sarar ve işte o andan itibaren, dikkatini bütünüyle geri toplamıştır artık.

7. İkinci kristalleşme.

İnanmak istediği fikre, 'beni seviyor' fikrine kanıt olacak yepyeni pırlantalar işlemeye başlar ikinci kristalleşme.

Korkunç bir hüzne boğuluşun ardından, kuşkuların doğuşunu izleyen gecenin her on beş dakikasında bir, âşık kendine şöyle söyler durur: 'Evet, beni seviyor' ve kristalleşme yeni cazibelerin peşine düşer; fakat sonra, o ürkmüş gözlerindeki kuşku, birden âşığı bütünüyle ele geçirir, var gücüyle sarsarak hareket-siz bırakır. Göğsü soluk almayı unutur ve kendine şöyle sorar: 'Beni seviyor mu gerçekten?' Kimi zalim, kimi kutlu cevap ihtimallerinin arasında kalan zavallı âşık şöyle geçirir içinden: 'Şu dünyada bir tek o bana bu zevkleri tattırabilir.'

İkinci kristalleşmeyi birincisinden böylesine üstün kılan, bu gerçeğin apaçık ortada oluşu, bir ucu kusursuz mutluluğa, öbür ucu korkunç bir uçurumun kıyısına çıkan bu yoldur.

lanır. Seven kadın, tecrübe ettiği duyguda öylesine mutluluk bulur ki, rol yapmayı beceremez hale gelir; temkinli davranmaktan bıkmıştır ve her türlü tedbiri bir kenara bırakıp, gözü kapalı, sevmek mutluluğuna doğru koşar. Güvensizlik, yıldırım aşkı ihtimalini ortadan kaldırır.

Âşık, birinden ötekine gider gelir şu düşüncelerin:

1. O bütünüyle eşsiz;
2. Beni seviyor;
3. Ne yapmalı da bir kanıt bulmalı, aşkından emin olmalı?

Daha gencecik bir aşkın ömrünün en can yakan anı, âşığın, ta başından beri yanlış bir uslamlama yaptığının ve bütün o kristalleri tuz buz etmesi gerektiğinin farkına vardığı andır.

Artık kristalleşmenin kendisinden bile şüpheyeye düşmüştür insan.

BÖLÜM III

UMUDA DAİR

Umudun bir tutamı bile aşkın doğmasına yeter.

İki, üç güne kalmadan yitip gidebilir bu umut fakat aşka zararı dokunmaz.

Kararlı, gözü pek, coşkun bir tabiata ve hayatın dertleriyle pekişmiş bir hayalhaneye sahipse insan, umudun daha azı bile yetebilir.

Gelip geçici bir umuda bile bel bağlayabilir ama aşkını yitirmez.

Eğer âşık, büyük acılarla kavrulmuşsa zamanmda, sevecen ve düşünceli bir tabiata sahipse, başka kadınlardan umudunu kesmişse ve yalnızca ilgilendiği kadına karşı bir ilgi besliyorsa, hiçbir alelade zevk onu ikinci kristalleşmeden alıkoyamaz. Sıradan bir kadının ona sunabileceği her şeyi almaktansa, sevdiği kadını bir gün mutlu edebilecek olma ihtimalini düşleyerek yaşamayı tercih eder.

İşte tam da bu dönemde, dikkatinizi çekerim ne bundan evvel ne de sonra, gönül verdiği bir kadının umudunu hunharca parçalamasına ve insan arasına bir daha çıkmasına engel olacak denli aşağılayıcı sözler ve tavırlar sergilemesine ihtiyaç duyacaktır.

Aşkın doğuşu tüm bu dönemlerden geçerken çok uzun sürelere mal olabilir.

Soğuk, ağırkanlı, fazla temkinli insanlarda, umudun çok daha fazlasını, çok daha dirençlisini gerektirir aşkın doğuşu. Yaşlı insanlar için de aynı durum söz konusudur.

Aşkın ömrünü güvence altına alan, her anı insanı sevmeye veya ölüme götürmesi mümkün olan ikinci kristalleşmedir. Aşkla dolu her bir dakikası artık alışkanlığa dönüşmüş bir inançla geçen ayların ardından, sevmekten vazgeçmenin düşüncesine dahi nasıl katlanabilir insan? Ne kadar sağlam bir yaradılışa sahipse insan, kararsızlığa o kadar zor teslim olur.

Kendilerini bırakmaya daha başından hazır kadınların ilham verdiği aşklarda, bu ikinci kristalleşme döneminin neredeyse izine bile rastlanmaz.

Kristalleşmelerin ve bilhassa çok daha güçlü olan ikinci kristalleşmenin sahne alışından itibaren, kayıtsız gözler artık o ağaç dalını tanıyamaz olurlar, çünkü dal:

1. O gözlerin göremediği pırlantalar ya da eşsizliklerle kaplanmıştı;
2. O gözlere göre olmayan eşsizliklerle kaplanmıştı.

Sevgilisinin eski dostlarından birinin bir sohbette kendisine bahsettiği sevgilisinin kimi cazibelerinin eşsizliği ve o esnada gözlerinde belli belirsiz çakıveren parıltı, Del Rosso'nun ikinci kristalleşmesinin¹ pırlantalarından başkası değildir. Bir akşa-

¹ Bu denemeyi bir ideoloji kitabı olarak adlandırdım. Niyetim, her ne kadar adında *Aşk* geçiyor olsa da, bu eserin bir roman olmadığını, bilhassa bir roman kadar eğlenceli olmadığını belirtmekten ibaretti. İdeoloji sözcüğünü kullandığımdan dolayı düşünürlerin affına sığınıyorum; başkasına ait olan bir unvanı gasp etmek gibi bir niyetim kesinlikle yoktur. İdeolojinin, düşüncelerin ve onları oluşturan parçaların ayrıntılı olarak tasvir edilmesi anlamına gelmesi ölçüsünde, bu kitabın, aşk adı verilen tutkuyu meydana getiren bütün duyguların ayrıntılı, titiz bir tasvirini sunduğunu belirtmek isterim. Ayriyeten bu tasvirden bazı neticeler de çıkarmış bulunuyorum; örneğin, aşkı iyileştirmenin yöntemi. İdeolojinin, düşüncelere dair bir söylem anlamına gelmesine benzer şekilde, duygulara dair bir söylemi ifade

müstü aklına yerleşiveren bu fikirler, bütün bir gece boyu düş-
lerden düşlere sürükler durur Del Rosso'yu.

Müşfik, cömert, gözü pek ya da halkın deyişiyle *romantik*
bir ruhu en çıplak haliyle gözlerimin önüne seren ve gece yarısı,
sevgilinin kolunda, ıssız bir ormanda yürüyüş yapmanın mutlu-
luğunu, kralların mutluluğuna yeğleyen beklenmedik bir söz,
beni de gece boyu hayallere savurur.

Del Rosso, benim sevgilime namus timsali diyecektir, bense
onun sevgilisine *aşüfte*.

edebilecek Yunanca bir sözcük maalesef bilmiyorum. Alim dostlarıma
danışıp, benim adıma bir sözcük uydurmalarını rica edebilirdim kendile-
rinden, lakin *kristalleşme* sözcüğünü ortaya yeni sürmüş olmaktan yeteri
kadar rahatsız olmuş durumdayım ve bu denemenin kendine okur bul-
ması ihtimalinde, bu okurların, bu yeni sözcükten dolayı beni affedecek-
lerinden yana kuşkuvarım fazlasıyla kuvvetlidir. Edebi yeteneğin benden
esirgenmiş olduğunu itiraf ediyorum fakat yine de denedim, gelin görün
ki başarısız oldum. Kanaatimce, bu sözcük, aşk adı verilen bu çılgınlık
sürecini ifade edebilmektedir; bir *çılgnlık* olmasına rağmen, insanoğluna,
yeryüzünde tadabileceği en büyük zevkleri sunan olgudan bahsediyorum
ve bu olguyu tasvir etmek adına bu sözcüğü kullanmaktan vazgeçecek
olsaydım, cümle arkasına cümle eklemeye mecbur kalmış olacağıma şüp-
he yoktur; üstelik ortaya çıkacak tasvir, âşık insanın yüreğinde ve aklında
olup bitenleri, sizlere olduğu kadar, bana, yazarına bile anlaşılmaz, ağır ve
sıkıcı bir üslupta resmetmekten öteye gidemeyecekti kuşkusuz; gerisini
okura bırakıyorum.

Dolayısıyla, bu *kristalleşme* sözcüğünden fazla rahatsız olan okurlardan,
bu kitabın kapağını çok geç olmadan kapatmalarını rica ediyorum. Çok
sayıda okura sahip olmak gibi bir dileğim olmadığı gibi, öylesinin beni
memnun edeceğini de sanmıyorum. Beni asıl mutlu edecek olan, asla
göremeyeceğim lakin hiç tanımadan çılgınca sevdiğim Parisli otuz, kırk
kişinin beğenisini kazanmaktır. Mesela, en ufak tıktırda, babasının oyma
tezgâhındaki çekmeceye saklamayı ihmal etmeyerek, gizli saklı bu kitabı
okuyacak gencecik bir Madame Roland. Onun gibi bir hanımefendinin,
yalnızca, sevmeye başladığımız kadının binbir türlü kusursuzluğunu,
binbir türlü güzelliğini görmemizi sağlayan bu çılgınlığı ifade etmek için
kullandığım *kristalleşme* sözcüğünden dolayı değil, küstahça cüret ettiğim
çok sayıda eksiklikten dolayı da beni mazur görmesini umut ediyorum.
Satırlar arasında eksik olan beş, altı sözcüğü telafi etmek için bir kurşun
kalem alıp, yazıya dökmek yeterlidir.

BÖLÜM IV

Kayıtsızlığın doruğunda bir ruhun içinde –kırlarm ortasında ıssız bir şatoda yaşayan genç bir kızm mesela– belirecek en ufak bir şaşkınlığın, küçük de olsa bir hayranlığa dönüşüvermesi oldukça mümkündür; ve bu hayranlığın ardından cılız da olsa bir umudun yeşermesi aşka ve kristalleşmeye hayat verir.¹

Böylesi durumlarda aşk, ilk başlarda yalnız eğlencesiyle keyif verir insana.

Şaşkınlık ve umuda, on altı yaşın aşk ihtiyacı ve melankolisi eklenmekte gecikmez. Bu yaşta duyulan kaygının, aşka duyulan susuzluğun tesiri olduğu bilinir ve ancak talihin elinden sunulan içkinin gidereceği bir susuzluktur bu.

Aşkın yol aldığı yedi evreyi özetleyelim:

1. Hayranlık;
2. ‘Var mıdır onu öpmekten büyük zevk!’ ve dahası;
3. Umut;
4. Aşk doğar;
5. Birinci kristalleşme;
6. Kuşku doğar;
7. İkinci kristalleşme.

¹ Yazar, *kısa ve öz* olmak ve ruhun içini resmedebilmek adına, birinci tekil şahıstan faydalanarak, kendisine bütünüyle yabancı olan hisleri aktarmaya çalışmıştır; bu hislerin, burada yer verilmeye layık emsallerine hiçbir zaman sahip olamamıştır.

Birinci evreden ikinci evreye geçiş bir yıl alabilir.

İkinci evreden üçüncü evreye geişse bir ayı bulur; eğer umut elini çabuk tutmazsa, çok acı verdiğinden ikinci evrede insan her şeyden vazgeçebilir.

Üçüncü evreden dördüncü evreye göz açıp kapaymcaya kadar geçilir.

Dördüncü ve beşinci evrelerin arasında bir geçiş yoktur. Samimiyetin derecesine göre birbirlerinden ayrılabilirler.

Beşinci evreden altıncı evreye geçiş, coşkunun seviyesine ve kişilerin gözü pekliğine göre birkaç gün sürebilir; altıncı evrenin başlamasıyla, yedinci evreye geçilmesi de hemen hemen birdir.

BÖLÜM V

İnsan, kendisine, yapabilmesi mümkün olan bütün eylemlerden daha fazla zevk verecek olan bir eylemi yapmama özgürlüğüne sahip değildir.¹

Ateşe benzer aşk; iradeyi bütünıyla aciz bırakıp bir anda yükselir ve bir anda kaybolur. Tutku aşkıyla zevk aşkı arasındaki asıl farklardan biri de budur işte; sevilen kişinin binbir güzelliğinden duyulan haz, hoş bir rastlantının yaşatacağı hazzın yanına asla yaklaşamaz.

Velhasıl aşkın yaşı yoktur. Madame du Deffand'ın, pek de çekici olduğu söylenemeyecek Horace Walpole'a nasıl da tutulduğunu bir hatırlayın. Bundan daha yeni, bilhassa daha sahici bir örneğe Paris'te rastlamak epey zordur.

Aşkın varlığının kanıtı olarak, yalnızca gülünç sonuçlara vesile olmuş büyük tutkuları kabul ediyorum; mesela mahcubiyet bana göre aşkın bir kanıtıdır; okul çıkışındaki o lüzumsuz utançtan bahsetmiyorum.

¹ Suç söz konusu olduğunda, iyi eğitim, pişmanlığı doğuran unsurdur; pişmanlık ise dengeyi sağlar.

BÖLÜM VI

SALZBURG'DAKİ AĞAÇ DALI

Kristalleşme, aşk sürdüğü müddetçe bir an olsun durmaz. Şunlar yazar kristalleşmenin tarihinde: Seven ile sevilen arasındaki ilişki yolunda gitmediği takdirde, ancak *hayali bir çözüm* sunan kristalleşmeden bahsedebiliriz; sevdiğiniz kadında var olduğunu sandığımız bir eşsizliğin sahiden var olduğundan ancak hayal ederek emin olabilirsiniz. Samimiyetin ardından durmadan yeniden ortaya çıkan kaygılar ancak daha gerçekçi çözümler sayesinde yatıştırılabilir. Mutluluk, yalnızca kaynağında kaldığı müddetçe şeklini korur. Lakin her yeni doğan gün, yeni bir çiçek açar.

Sevilen kadın eğer tutkusuna boyun eğecek olur, karşısındakinin kaygılarını haddinden fazla sevgi gösterileriyle¹ gidermeye kalkma yanlısına düşecek olursa, kristalleşme bir süreliğine demir atar; ama aşk, bu taşkınlığını yani kaygılarını yitirdiği vakit, dönüşsüz bir terk edilişin, uçsuz bucaksız bir güvenin cazibesini kazanmış olur; tatlı bir alışkanlık, hayatın bütün acılarını hafifletmeye ve farklı türden eğlenceler sunmaya başlar.

Terk edildiğiniz anda kristalleşme yeniden başlar; hayranlık uyandıran her hareket, yalnız onun size verebileceği ama ne zamandır pek düşünü kurmadığınız her mutluluk, şu yürek par-

¹ *Clèves Prensesi*'ndeki Diane de Poitiers.

çalayan düşünceyle yok olur gider: 'Böylesine büyük bir mutluluğa bir daha *asla* sahip olamayacağım ve bu mutluluğu sırf kendi hatalarım yüzünden kaybettim!' Mutluluğu başka türden duygularda aramaya kalkacak olursanız da, yüreğiniz bu duyguları hissetmeyi reddeder. Hayalhaneniz bedeninizin nerede, nasıl duracağını bile resmediverir; Devonshire ormanlarında bir avda, dört nala giden bir atın sırtına sizi bindirir¹ ama içten içe en ufak bir zevk bile alamayacağınızı hissedersiniz. İşte oku yaymdan çıkarana da bu seraptır.

Kumarın da kendine özgü bir kristalleşmesi vardır; kumarın kristalleşmesini doğuracak olan kazanılacak paradır.

Yasalardan yana olma hevesiyle soylular tarafından yerin dibine sokulan saray oyunları, besledikleri kristalleşme nedeniyle bu kadar cazip gelir kimilerine. Luynes'in ya da Lauzun'in servetine bir çırpıda sahip olmayı düşlemeyen bir saray adamına ya da kendini düşes Madame de Polignac'ın yerine kondurmaktan kaçınan gözde bir hanımefendiye rastlayamazsınız. Hiçbir akılcı hükümet modeli, bu kristalleşmeyi sağlayamaz. Yeryüzünde Amerika Birleşik Devletleri hükümeti kadar düş karşıtı bir şey yoktur. Komşuları olan yerlilerin kristalleşmeden bihaber olduklarına çoktan şahit olduk. Romalıların da kristalleşmeden haberleri yoktu ve kristalleşmeyi yalnızca tensel aşkta buluyorlardı.

Nefret de kendine özgü bir kristalleşme yaşar içinde; intikam ateşi yanmaya başladığı andan itibaren, nefret kaldığı yerden kendini gösterir.

Saçmayı ya da *kanıtlanmamışlığı* barındıran her türlü inanç, en tutarsız insanları daima listesinin en başma yerleştiriyorsa, bu da kristalleşmenin etkilerinden biridir. Matematikte bile vardır kristalleşme (bakın 1740'taki Newtonculara); inandıkları

¹ Çünkü mutluluğu orada hayal edebilirseniz eğer, kristalleşme, sevdiğiniz, onun size bu mutluluğu tattırması için gerekli, ayrıcalıklı bir hak kazandır.

şeylerin kanıtlarını her seferinde kavramayı beceremeyen kafalarda bile vardır.

Kalemlerinden düşürmedikleri ölümsüzlükleri, otuz, bilemedin kırk yıldan öteye gidemeyen büyük Alman filozofların kaderleri de bir kanıttır kristalleşmenin varlığına.

Duyguların *nedenini* asla bilemediğimiz içindir ki, en akli başında insan bile müziğe taparcasma hayrandır.

Karşı görüşte olan birine, kendini, kendi istediğin gibi kabul ettirmek mümkün değildir.

BÖLÜM VII

KADIN VE ERKEKTE AŞKIN DOĞUŞUNUN FARKLARI

Kadınlar sevgilerini esirgmeden bağlanırlar. Sıradan hayallerinin yüzde doksanı aşkla alakalıdır ve samimiyetin ardından, bu hayaller tek bir hedefe doğru yol alırlar: Ahlâki alışkanlıklara böylesine ters düşen, böylesine olağanüstü ve bir o kadar da kararlıca atılan bu adımı doğrulamaya çalışırlar. Erkeklerde buna benzer bir uğraşa rastlanmaz fakat kadımların hayalhaneleri, güzel dakikaları diledikleri gibi çeşitlemeye yetecek kadar güçlüdür.

Aşk, en bariz kanıtlara sahip olan şeylerin bile varlığından kuşku duymamıza neden olduğu için, yakınlaşmadan evvel, âşığının vasatm üzerinde bir erkek olduğundan hiç mi hiç şüphe duymayan kadın, birden, reddedebileceği hiçbir şeyin kalmamış olduğunu fark eder ve âşığının asıl amacının, listesine bir kadın daha eklemek olup olmadığı şüphesiyle ecel terleri dökmeye başlar.

Böylece kristalleşmenin ikincisi, kaygının da eklenmiş olmasından dolayı, çok daha güçlü şekilde kendini gösterir.¹

Kraliçe olmayı beklerken köleye döndüğüne inanmaya başlar kadın. Ruhun ve zihnin bu vahim vaziyetini, nadir oldukla-

¹ Bu ikinci kristalleşmeye, romantik düşüncelerden nasibini almamış hafif-meşrep kadınlarda rastlanmaz.

rı ölçüde keskin olan zevklerin doğurduğu kuvvetli sarhoşluk daha da beterine sürükler. Nihayetinde kadın, zevksiz bir uğraş olan ve yalnızca ellerini kullanmasına olanak veren nakış işlerine hapsolmuş bir halde sevgilisini düşünürken, sevdiği erkek, olsa olsa süvari bölüğünün başında uçsuz bucaksız çayırarda dört nala giderken yanlış bir emir verdiği takdirde hapse tıklılır.

Bundan dolayı ikinci kristalleşmenin, kadınlarda, erkeklere göre daha güçlü yaşandığı kanısındayım; çünkü kadınlarda kaygı kendini çok daha fazla hissettirir; gurur ve onur bastırılmıştır ya da en azından oyalanmak bile, kadınlar söz konusu olduğunda çok daha zor bir meseledir.

Bir kadın mantıklı olma alışkanlığından istese de vazgeçemezken, ben, bir erkek olarak her gün altı saat boyunca çalışma odamda oturup, itici ve mantıklı meselelere kafa yormak zorundayım. Aşkın uzağında olduklarında bile kadınlar, hayallere dalmaya ve kendilerden geçmeye eğilimlidirler; bu yüzden sevilen kişinin kusurlarının buharlaşıp uçması kadınlar için bir an meselesidir.

Kadınlar, duyguyu mantığa tercih ederler; aşikârdır aslında her şey: Erkeklerin dediğim dedik yöntemleri gereği kadınlara maddi işleri yapmakta en ufak sorumluluk verilmediğinden, *akıl kadınların işine yarayacak bir şey değildir* ve akıllarını kullanmanın bir faydasını görmeyi de ummazlar.

Hatta tam aksine, akıl onlar için *oldum olası zararlıdır* çünkü akıl diğinin zevklerini hatırlatıp durmaktan ve aynı zevkleri ertesi gün bir kez daha yaşamalarını yasaklamaktan başka bir işlerine yaramaz

Kızlardan kurumlarınızın bir kısmında çalışan işçilerle ilgilenilmesini isteyin. Bahse varım sizden, çok daha iyi iş çıkaracaktır; böylece en azından, mutsuz bir despottan başka bir şey olmayan sizin de yakınmaya hakkınız olur, zira kendini sevdirmeye yeteneği size bahşedilmemiştir. Kadınlar bütünlemesine

uslamlamalar yapmaya başladıkları andan itibaren, hiç farkında olmadan aşk yapmaya da başlamış olurlar. Söz konusu ayrıntılar olduğu vakitse, işlerini erkeklere kıyasla çok daha ciddiye alırlar ve çok daha özen gösterirler. Ufak tefek alışverişlerin yarısını yapmak kadınlara bırakılmıştır çünkü böyle mevzularda kocalarından daha iyi iş çıkarmasını bilirler. Meşhur bir özdeyiş vardır; 'kadınlarla iş konuşuyorsan olmadığın kadar ciddi olacaksın.'

Bunu kadınların her zaman, her yerde duyguya aç olmalarında aramak gerekir: Baksanıza İskoçya'ya, nasıl da zevk alınır orada cenaze törenlerinden.

BÖLÜM VIII

*Burasıydı onun gözde büyüğü diyarı ve
Buraya kurmuştu hayali saraylarını.*

The Bride of Lammermoor, I, 70.

On sekiz yaşındaki bir genç kızın kristalleşmeye yetecek kadar kuvveti yoktur ve hayattan edindiği azıcık tecrübeyle kurduğu arzular, yirmi sekiz yaşındaki bir kadın kadar tutkuyla sevebilecek duruma gelmesine yetmeyecek kadar cılızdır.

Tam da bu akşamüzeri, bütün bunları, benimle hiç de aynı fikirde olmayan bir kadınla paylaşıyordum. “Bir genç kızın hayal dünyası” dedi, “tatsız en ufak bir tecrübeyle bile zedelenmemiş olduğundan ve gençlik ateşi içinde hâlâ cayır cayır yandığından, herhangi bir erkekten, harikulade bir imge yaratabilecek olması pekâlâ mümkündür. Genç kız, âşığıyla kaç defa karşılaşırsa karşılaşsın, her seferinde, âşığının gerçekten olduğu şeyin değil de, kafasında yarattığı o tatlı imgesinin keyfini çıkartabilir.”

“Zaman geçip de âşığının ve diğer bütün erkeklerin rol aldığı seraplar gözünden silindiğinde, acı gerçeğin yaşattığı tecrübe kristalleşmenin gücünü azaltır ve kuşku, hayal gücünün kanatlarını kopartır. Artık isterse baştan ayağa en ufak bir kusuru bile bulunmasın, hiçbir erkekten böylesine inandırıcı bir imge yaratamaz; o yüzden bir daha asla ilk gençliğinde yanan o ateşle sevmeyiz. Aşkta insan yalnızca bir zamanlar o kendi yarattığı ya-

nılsamadan haz aldığı içindir ki, yirmi sekiz yaşında yaratacağı imge asla on altısındaki ilk aşkının imgesi kadar parlak, onun kadar üstün olamaz ve ikinci aşk asla birincisi kadar soylu görünmez gözüne.” “Hayır hanımefendi, bu ikinci aşka o eşsiz rengini veren, on altı yaşında izi bile görülme-yen kuşkunun varlığıdır asıl. İlk gençlik yıllarında aşk, önüne çıkanı sürükleyen ve insanın karşı koyamayacağını içten içe hissettiği bir nehirdir. Oysa duyarlı bir ruh, yirmi sekizine geldiğinde kendini az çok tanımıştır; hayattan alabileceği ufak bir mutluluk kalmışsa eğer, bunu ona aşktan başkasının veremeyeceğini bilir; zavallı, çalkantılı yüreğinin tam orta yerinde, kuşkuyla aşk arasında korkunç bir savaş patlak verir. Kristalleşme bir anda gerçekleşmez, ağırdan alır fakat ruhun en büyük tehlikelere karşı var gücüyle direndiği bu savaştan galip çıkan bu son kristalleşme, doğası gereği her şeyin mutluluk ve neşeden ibaret olduğu on altı yaşın kristalleşmesinden bin kat daha parlak, bin kat daha güçlüdür.”

‘Demek aşk, neşeden kısmalı, tutkuyla dolmalıdır.’¹

Bana gayet açık ve makul görünen bir noktada, benim düşüncemin değil de aksinin doğru olduğunun iddia edildiği bu sohbet (Bolonya, 9 Mart 1820), bir erkeğin, müşfik bir kadının yüreğinde olup bitenler hakkında mantıklı tek bir söz bile söyleyemeyeceğine iyiden iyiye inandırmaya başladı beni. Elbette söz konusu kadın yerine bir yosmadan bahsediyorsak durum farklıdır, zira erkeklerin de duyguları ve gururları vardır.

Aşkın doğuşunun iki cinsiyette farklılık göstermesi, kadın ve erkekteki umudun da apayrı mizaçlara sahip olmasından kaynaklanıyor olsa gerek. Biri saldırır, öteki savunur; biri ister, öteki reddeder; biri atılgandır, öteki çok ama çok çekingen.

Erkek şöyle sorar kendine: ‘Beni beğenecek mi acaba? Sevecek mi beni?’

¹ Epicurus, seçim yapmanın, zevk almanın koşulu olduğunu dile getirmiştir.

Kadın, 'Beni sevdiğini söylemesi de oyunlarından biri olmasın? Tabiatı güvenilir midir acaba? Hislerinin değişmeyeceğinden kendisi bile nasıl emin olabilir?' Çoğu kadın işte böyle sorularla yirmi üç yaşındaki genç bir erkeği bir çocuk gibi görür ve ona çocukmuş gibi davranır; ama altı sefer gidip gelmişse bu çocuk, bir anda değişir her şey; genç bir kahramandır artık.

Erkeğin umudu yalnızca sevdiği kişinin hareketlerine bağlıdır; yorumlanması bundan kolay bir durum da yoktur. Kadınlarda ise umut, hesaplanması oldukça maharet isteyen ahlâki gerekçelerin üzerinde yükselmelidir. Erkeklerin çoğu, tüm kuşukları ortadan kaldıracak somut bir kanıtını görmek ister aşkın; kadınlarsa böyle bir kanıt bulabilecek kadar şanslı değildirler asla. Hayatın acı gerçeklerinden biri de şudur ki, iki âşıktan birinin mutluluğu ve kendini güvende hissetmesi, diğerinin tehlikede olması ve hatta aşağılanması anlamına gelmektedir.

Aşkta erkekleri bekleyen, ruhlarının gizliden gizliye, türlü işkencelere maruz kalması tehlikesidir; kadınlarsa toplumun ilgi odağındadırlar, çok daha çekingendirler, üstelik kamuoyuna fazlasıyla itibar etmek durumundadırlar, ne de olsa '*kadın dediğin saygıyı hak etmelidir*'.¹

Kendilerini oldukları gibi, hiç yapmacıksız gözler önüne sermelerininse kamuoyunu olumlu yönde etkilemek adına pek de işe yarar bir yöntem olduğu söylenemez.

Dolayısıyla kadınlar çok daha temkinli olmaya mecburdurlar. Alışkanlıkları gereğince, kadınlarda aşka hayat veren bütün evreleri şekillendiren düşünsel eylemler, çok daha yumuşak, çok daha ürkek, çok daha yavaş, çok daha kararsızdır; bu yüzden de istikrara daha meyillidirler. Kadınların yol almaya başlamış bir kristalleşmeden vazgeçmeleri erkeklere oranla çok daha güçtür.

¹ Beaumarchais'nin özdeyişi: 'Tabiat demiştir ki kadına; olabiliyorsan güzel ol, olabiliyorsan bilge ol, ama mutlaka saygı gör, kadın dediğin saygıyı hak etmelidir.' Fransa'da saygı görmemek demek, hayranlık uyandırmamak yani âşıktan mahrum kalmak demektir.

Bir kadın âşığını gördüğü vakit olabildiğince hızlı düşünür ya da kendini sevmenin mutluluğuna bırakır, fakat âşığı bu mutluluğu bozacak en ufak davranışta bulunacak olursa, mutluluk o anda dağılır, zira savaşmak için zevkleri bir kenara bırakmak gerekir.

Erkeğe düşen rolse çok daha kolaydır, kadının gözlerinin içine bakar, tek bir tebessüm onu mutluluğun doruklarına çıkarmaya yeter ve erkeğe düşen de artık bu mutluluğa sahip çıkmaktır.¹ Kuşatma ne kadar sürerse, erkeğin gururu o kadar kırılır, ama kadının gururu, aksine, kuşatma sürdükçe okşanır.

Bir kadın hem sevip, hem de seçtiği erkeğe on, on iki kelimededen fazlasını lütfetmemeye doğuştan yeteneklidir. Onu kaç defa gördüğünü yüreğinin bir köşesine itinayla not alır; iki defa tiyatroya gitmişlerdir beraber, iki defa akşam yemeğinde buluşmuşlar, gezinirken de üç defa selamlaşmışlardır.

Bir akşam eğlencesinde gelip elini öpmüştür; artık hiçbir bahaneyle, hatta epey tuhaf görünmek pahasına, elini başka dudakların öpmesine izin vermeyeceğine şahit olursunuz.

Léonore'a göre erkekteki böyleli davranışların adı, kadınsı aşktır.

¹ *Görmüşüz, o tebessüm ki nicedir arzulanır
Nasıl öpüldü candan bir âşığın dudağından,
O ki sonsuza dek benden ayrılmayacaktır,
Titreyerek bedeni, öptü beni dudağımdan.
Francesca da Rimini, DANTE.*

BÖLÜM IX

Kayıtsız olmak için nasıl da çırpınıyorum. Söyleyecek çok sözü olduğunu zanneden yüreğimi sessizliğe gömmek istiyorum. Satırlara bütünüyle bir hakikati döktüğümü sandığım her an, bir iç çekişten ötesini yazamadığım korkusuyla sarsılıyorum.

BÖLÜM X

Kristalleşmeye bir kanıt olması bakımından, şimdi yer vereceğim hikâyeyi anımsamanın yeterli olacağı kanısındayım.¹

Genç bir kız, uzaktan bir akrabasının, ordudan ayrılıp evine yeni dönen Edouard'ın, çevresinde oldukça itibar kazanmış bir delikanlı olduğunu ve kendisine karşı ne zamandır bir gönül yakınlığı duyduğunu öğrenir; ama delikanlı elbette bu sevgisini ilan etmeden ve bir karşılığı olup olmadığını sormadan evvel kendisiyle görüşmek istemektedir. Genç kız, günün birinde kilisede genç bir yabancı görür ve herkesin ona Edouard diye seslendiğini işitir. O andan itibaren aklında başka düşüncelere yer yoktur, artık onu seviyordur. Sekiz gün sonraysa, gerçek Edouard çıkar gelir; kilisede gördüğü Edouard, bu Edouard değildir, bir anda sararır solar ve eğer bu adamla evlenmeye mecbur kalırsa, hayatının sonuna kadar mutsuz olacağı düşüncesiyle titremeye başlar.

İşte dar kafalıların, 'aşk insanın aklını başından alır' demeden duramayacağı bir örnek.

Cömert bir erkek, bahtsız bir genç kıza elinden geldiği kadar nazik davranıyor, iyi niyetinden bir an olsun ödün vermiyordur; bundan daha erdemli davranması neredeyse imkânsızdır ve aşk, gün yüzü görmeye çok yakındır. Fakat genç kız, günün birinde genç adamın eski püskü bir şapka taktığını ve ata binmekten

¹ Empoli, Haziran 1819.

pek anlamadığını fark eder; bunun üzerine içini çekerek, adamın içten duygularına asla karşılık veremeyeceğini kendisine itiraf eder.

Bir başka adam, iffetiyle nam salmış soylu bir kadına kur yapmaktadır. Kadın, adamın utanç verici fiziksel engelleri olduğunu öğrenir; öğrenmesiyle birlikte, kadının gözünde, bu adamın tahammül edilebilecek biri olmaktan çıkması bir olur. Fakat aslında kadın, bu davete yanıt vermemek konusunda kesin kararını vermiş değildir ve başına gelmiş olan bu mahrem talihsizlikler, adamın ince zekâsına ve sevecen tavırlarına da bir zarar vermemektedir. Burada asıl mesele, kristalleşmenin artık imkânsızlaşmış olmasıdır.

Bir insanın seveceği kişiyi tanrılara yaraşır eşsizliklerle gönlünce donatabilmesi için, ister Ardennes ormanlarında, ister Coulon'daki bir baloda rastlamış olsun fark etmez, bu kişinin her şeyden önce gözüne kusursuz görünmesi gerekir; fakat ihtimallere dayanan muhtemel bir kusursuzluğa sahip olması da yetmez, gerçekten, gözüne görünen haliyle kusursuz olmak zordur. Ona her açıdan kusursuz görünmesiye ancak ikinci kristalleşmenin birkaç gün ardından gerçekleşecektir. Bir kusursuzluğu sevilen kişide görebilmek için, söz konusu kusursuzluğun o kişide var olduğu fikrine sahip olmak yeterlidir, bu kadar basittir aslında mesele.

Güzelliğin aşkın doğması için ne kadar gerekli olduğunu görüyorsunuz. Çirkinlik önümüze çıkıp, köstek olmamalıdır. Âşık, çok geçmeden *gerçek güzelliğin* ne olduğunu umursamayıp, sevgilisini olduğu haliyle güzel bulacaktır.

Eğer âşık, gerçek güzelliği oluşturan çizgileri görüyorsa ve bu çizgilere sahip olma umudunu besliyorsa, böylesi bir güzelliğin ona yaşatacağı mutluluğu bir rakamıyla karşıladığım takdirde, sevgilisinde, olduğu haliyle gördüğü çizgilerin ona yaşatacağı mutluluğun bire karşın bine varacağı kanısındayım.

Güzellik dediğimiz her neyse, aşk doğmadan evvel, bir *ala-*

met olarak gereklidir ancak; bu tutkuyu aşka hazırlayan şey, sevilen kişiye sunulan övgülerdir. Ateşli bir hayranlık, en cılız umudu bile sapasağlam kılar.

Zevk aşkında ve muhtemelen tutku aşkının ilk beş dakikasında bir kadının kafasını asıl meşgul eden, erkeğinin kendi gözüne nasıl görüldüğünden çok, diğer kadınların gözüne nasıl görüldüğüdür.

Prenslerin ve subayların tartışmasız üstünlüklerini bunda aramak gerekir.¹

XIV. Louis'nin sarayındaki bütün güzel hanımefendiler prence âşıktılar.

Hayranlığın varlığından emin olmadan umuda kapılmamak ve yol vermemek gerekir. Aksi takdirde, aşkın yeşermesini imkânsız kılacak ya da en iyi ihtimalle özsaygının yitirilmesine yol açabilecek bir durgunluğun doğmasına sebep olunur.

Her an, her yana gülücük dağıtsalar bile, *ahmaklardan* kimse hoşlanmaz; demek ki bu dünyada yol almak isteyen, işi kılıfına uydurmasını bilmek zorundadır; bu kılıf da tavırlarına asalet katmasını bilmektir. Çürük bir ağaçta bir tebessüm bile açmaz. Aşkta, gururumuz, kolay kazanılan bir zafere asla kıymet vermez ve insan, aşkın hangi türünde olursa olsun, ona sunulan bir şeyin değerini abartmaya yanaşmaz.

¹ Bu genç yiğidin yüzünde beliren, müthiş bir kibir ve başkalarının hislerine karşı kayıtsızlıkla yoğrulmuş uçarı arsızlığın farkına varanlar, tabiat tarafından layıkıyla şekillenmiş, sanatın dokunuşlarıyla nezaket kurallarına göre yontulmuş bu yüze, ruhunun doğal işleyişini gizlemekten kaçınırcasına işleyen bir samimiyet ve dürüstlüğü izlerini taşıyan hatlarının, bariz bir çekicilik kazandırdığını inkâr edemiyorlardı. Böylesi ifadelerin mertlik sanıldığına sıkça rastlanır, oysa bu ifade, doğumu, serveti ve kişisel gayretlerle alakası olmayan diğer bazı kazanımları açısından üstün olduğunun bilincinde olan çapkın bir yaradılışın pervasız kayıtsızlığından kaynaklanır.

Ivanhoe, I. cilt, sayfa 445.

BÖLÜM XI

Kristalleşme bir kez başladı mı, insan sevdiğinde keşfettiği her yeni güzelliğin tadını sonuna kadar çıkartmasını bilir.

Ama güzellik nedir? Yepyeni bir zevk mecrasıdır insan için.

Her bireyin zevkleri farklı ve çoğunlukla birbirine terstir; birine görünen güzelliğin, öbürüne çirkinlik görünmesini bununla açıklamak pekâlâ mümkündür. (1 Ocak 1820, Del Rosso ve Lisio örneklerinde olduğu gibi.)

Güzelliğin doğasına şahit olmanın yolu, her bireyin her bir zevkinin doğasını keşfetmekten geçer; mesela Del Rosso, bir, iki düşüncesiz harekete katlanmasını bilecek ve tebessümünü eksik etmeden, fazlasıyla şehvetli tecrübelere katılmaya gönüllü bir kadına ihtiyaç duyar; günün her anı aklından tensel zevkleri geçiren ve hem Del Rosso'nun içindeki inceliği dışarı çıkartacak, hem de kendini dışı vurmaya onu teşvik edecek bir kadın.

Del Rosso'nun aşktan anladığının tensel aşk olduğu aşikârdır; Lisio'nun aradığıysa tutku aşkıdır. Bu ikisinin güzel-lik sözcüğünden aynı anlamı çıkarmamalarından daha doğal bir şey olamaz.¹

Güzellik insana yeni zevkler sunacak yeni bir mecra oldu-

¹ Benim *güzelliğim*, ruhuma uygun bir niteliğin vaadidir ve duyulara seslenen cazibenin ötesindedir; bu cazibe, kendine özgü bir tabiata sahiptir, 1815.

ğundan ve zevkler bireyden bireye farklılık gösterdiğinden; her insanın kafasında kendince şekillenen kristalleşmenin, o insanın zevklerinin *renklerini* taşıyor olması gerekir.

Bir erkeğin sevdiği kadının kristalleşmesi ya da onun GÜZELLİĞİ, erkeğin ona gönül vermesinin ardından ona dair kurduğu bütün arzularının, BÜTÜN TATMİNLERİNİN toplamından başkası değildir.

BÖLÜM XII

KRİSTALLEŞMENİN DEVAMI

Neden sevilen kişide keşfedilen her yeni güzellikten böyle-
sine zevk alınır?

Bunun sebebi keşfedilen her yeni güzelliğin, insana bir ar-
zunun kusursuz ve noksansız tatminini yaşatmasıdır. Onu sev-
gi dolu görmek istersiniz, o artık sevgi doludur; Corneille'in
Emilie'si gibi gururlu olmasını istersiniz, mizacında hiç de buna
uygun çizgiler bulunmasa da, birden bir Romalı gibi çıkarır
karşınıza. İşte aşkın tutkuların en güçlüsü olmasının manevi se-
bebi budur. Başka tutkular da, arzular, soğuk gerçeklere kendi-
lerini uydurmak zorundadırlar fakat aşk söz konusu olduğunda,
kendisini arzulara göre şekillendirmesi gereken gerçeklerdir; bu
yüzden de en büyük zevklere gebe tutkular, en şiddetli arzuları
barındıran tutkulardır.

Özgün arzuların tatminleri üzerinde hâkimiyet kuran mutlu-
luğun da bazı olmazsa olmazları vardır:

1. Onun size ait olduğunu düşünürsünüz çünkü onu sizden
başka kimse mutlu edemez.

2. Kadın, sizin değerinizi belirleyecek olandır. I. François'nın,
II. Henri'nin kibar şövalyelerden geçilmeyen saraylarında ya da
XV. Louis'nin zarif salonlarında son derece mühim bir durum-
du bu. Anayasaya ve akla dayalı yönetim biçimleri, kadınları bu
nüfuzlarından mahrum bırakmıştır.

3. Kadın ne kadar yüce bir ruha sahipse, yürekleri romantizmle çarpanların böylesi kadınların kollarında tadacakları zevkler bir o kadar eşsizleşir, sıradanlığın ve değersizliğin zincirlerinden kurtulur.

On sekiz yaşındaki Fransız gençlerinin çoğu Jean-Jacques Rousseau'nun yolundan giden öğrencileridirler; mutluluk için gerekli olan bu koşul onlar için oldukça önemlidir.

Mutluluk arzusuyla böylesine beyhude çabalara girişen insan, aklını kaybedecek raddeye gelir.

Sevmeye başladığı andan itibaren, en aklı başında insan bile, sevdiği şeyi *olduğu gibi* göremez. Kendi üstünlüklerini ufaltıkça ufaltır, sevdiği kişinin en lüzumsuz vasıflarınıysa abartır durur. Kaygılar ve umutlar bir anda romantizme karışır. Artık hiçbir şeyi şansa bırakmaz bu insan, ihtimaller anlamını yitirir ve hayalhanesinden çıkmış herhangi bir şey, bundan böyle, mutluluğuna öyle ya da böyle tesir edecek, gerçekten var olan bir şeydir.¹

İnsanın aklını kaçırmaya başladığının ürkütücü belirtilerinden biri de şudur; en ufak, en akılda kalmaz şey gelir insanın aklına, tereddütsüz beyaz der rengine ve aşkının lehine yorar. Çok geçmez bunun üzerinden, aslında beyaz değil de, siyah olduğunu fark eder insan ama aşkının lehine yormaya devam eder.

Ölümcül belirsizliklerin pençesinde can çekişen ruh, böylesi durumlarda gerçek bir dosta ihtiyaç duyar. Ama bir âşığın hayatında, dosta yer yoktur. Soylu bir kadının affedebileceği bir saygısızlık varsa, o da ancak bu şartların getirisiyle meydana gelebilecek bir saygısızlık olabilir.

¹ Fiziksel bir sebepten, bir çılgınlığın başlangıcından, beyne fıskıran kandan, sınır sistemindeki ve beyindeki bir arzadan bahsediyorum. Geyiklerin anlık cesaretleriyle ve bir sopranonun düşüncelerinin rengiyle kıyaslayın. 1922 yılına geldiğimizde, fizyoloji, bize bu olgunun fiziksel yüzünü gösterecek. Edwards beyefendinin dikkatini çekiyorum.

BÖLÜM XIII

İLK ADIM, YÜKSEK SOSYETE VE DERTLERE DAİR

Aşk tutkusunda en şaşırtıcı olan, atılan ilk adım, erkeğin kafasında işleyen değişimin çalkantısıdır.

Yüksek sosyete, görkemli balolarıyla, insanı bu *ilk adıma* teşvik ederek aşka hizmet eder.

Cılız bir hayranlığın, güçlü bir hayranlığa dönüşmesiyle başlar her şey: 'Var mıdır onun dudaklarını öpmekten, onun dudaklarının öpüşünden büyük zevk!' ve daha niceleri.

Binlerce mumun ışığıyla aydınlanmış bir salonda yapılan hızlı bir vals, genç yürekleri, çekingenliklerinden sıyrılmalarını sağlayacak bir sarhoşluğa sürükler, sahip oldukları kuvveti fark etmelerini sağlar ve onlara *sevme cüreti* kazandırır. Çünkü sevilen kişiyi bütün güzelliğiyle görmek yeterli değildir, aksine, haddinden fazla güzellik bu yüreklerdeki cesareti kırabilir; sevilen kişiyi, size sevgi dolu gözlerle bakıyorken değilse bile, en azından bütün görkeminden sıyrılmış halde görmek gerekir.¹

Bir kraliçe ilk adımı atmadıkça, kim ona âşık olmaya cüret edebilir?²

¹ Tutkuların sahte kökler salmaları ihtimali; Benedick ya da Beatrice'in tutkuları (Shakespeare).

² Brown'un 3 ciltlik *Kuzey Sarayları*'nın Struensee Aşkları bölümüne bakınız, 1819.

Demek ki boğucu bir yalnızlık ve ne zamandır beklenen, az rastlanır bir balonun birleşimi, aşkın doğuşu için bulunmaz bir nimettir; zaten akli başında kız annelerinin tuttukları yol da bu yoldur.

Fransa saraylarında¹ kendisine yer edinmiş olan ama bana kalırsa 1780'lere gelindiğinde varlığını yitiren² gerçek yüksek sosyete, kristalleşmenin gerçekleşmesi için şart olan aylıklık ve *yalnızlık* ihtimalini ortadan kaldırdığından dolayı, aşkın doğması için pek de elverişli bir çevre sayılmazdı.

Saray hayatı, insana, etrafındaki birçok *inceliğin* farkına varma ve hatta bazı *inceliklere* sahip olma alışkanlığı kazandırır; en ufak bir incelik bile, bir hayranlığın, bir tutkunun başlangıcı olmaya yetebilir.³

Aşkın kendine özgü dertlerinin, hayatın başka dertleriyle birleştiği durumlarda (*gurur* bu dertlerden biridir mesela; sevgilinizin şerefimize, duygularınıza, kişiliğinize hakaret etmesi gururunuzu kırar; başka dertler de vardır şüphesiz, sağlık, para, siyasi gerilimler...) aşkın, bu aksilikleri, hem de gücüne güç katarak atlatıyor görünmesi, yalnızca görünüşte kalır; bu dertler,

¹ Madame du Deffand ve Mademoiselle de Lespinasse'ın *Mektuplar*'ına, Bezenval'in, Lauzun'in, Madame d'Epinau'nin *Hatıralar*'ına, Madame de Genlis'in *Dictionnaire des Etiquettes*'ine, Dangeau'nun, Horace Walpole'un *Hatıralar*'ına bakınız.

² Petersburg sarayını bir yana bırakırsak.

³ Saint-Simon ve *Werther*'e bakınız. İnzivaya çekilmiş bir erkek ne kadar hassas, ne kadar zarif olursa olsun, ruhu daima dalgındır, hayalhanesinin bir bölümü toplumu öngörmekle meşguldür. Kişilik sahibi olmak, gerçekten dışı olan yüreklere en kuvvetli tesir eden cazibelerden biridir. Ciddiyetinden taviz vermeyen genç subayların başarısını bunda aramak gerekir. Kadınlar, kendi yüreklerinde rastlamaları muhtemel olan tutkunun çalkantılarının şiddetiyle kişiliğin kuvvetini ayırt etmesini çok iyi bilirler. Saygın kadınlar, çoğu zaman, bu türden şarlatanlıkların kurbanı olurlar. Kristalleşmenin başladığı fark edilir edilmez, endişeye mahal vermeden bunun keyfini çıkarmak da mümkündür.

hayalhaneyi başka şeylerle meşgul ettiğinden, umutlu bir aşkta kristalleşmenin gerçekleşmesine, mutlu bir aşkta ise ufak kuş-kuların yeşermesine engel olurlar. Bu dertler ortadan kalktığı vakit, aşkın güzelliği ve çılgınlığı yeniden ortaya çıkıverirler.

Sığ ve duygusuz tabiata sahip olan insanlarda, dertlerin, aş-kın doğuşuna fazlasıyla katkıda bulunduğuna ve üzerlerinden zaman geçmiş olsa bile, bu dertlerin, hayatın bin türlü sıkıntı-sından usanmış ve kederden başka resim çizemez hale gelmiş hayalhaneyi kristalleşmeye teşvik ettiğine dikkatinizi çekerim.

BÖLÜM XIV

İşte uzun yıllar boyunca tutkuyla, aşılmaz engellere rağmen büyüttükleri aşkla sevmiş olanlara, yalnızca o bahtsızlara atfettiğim ve yoğun itirazlara maruz kalacağımdan şüphe duymadığım birkaç cümle daha:

İnsanın gözüne doğada ya da güzel sanatların herhangi bir dalında çarpan akıl almaz güzellikteki bir şey, süratte şimşeklerle yarışırçasına, sevilen kişiye dair hatıraları canlandırır. Bu canlanma, Salzburg'un tuz yataklarındaki ağaç dalının pırlantalarla bezenmesine yol açan düzeneğin işlemesi sonucu, yeryüzündeki bütün güzellik ve yüceliklerin, sevilen kişinin güzelliğinin bir parçası haline gelmesinin bir neticesidir ve mutluluğun böylesine beklenmedik bir şekilde hatırlanması, insanın gözlerinin bir anda yaşlarla dolmasına neden olur. İşte böylece güzelliğe duyulan aşk ve aşkın kendisi birbirlerine can vermiş olurlar.

Hayatın hüznünlü yanlarından biri de, sevilen kişiyi görmekten ve onunla konuşmaktan duyulan mutluluktan geriye belirgin bir hatıranın kalmamasıdır. Ruh, yaşadığı çalkantılara kendisini öylesine kaptırmıştır ki, ne bunların sebebini fark edebilmiş, ne de sonuçlarını sezebilmiştir. Bunun nedeni, muhtemelen bu zevklerin hatırlandıkça tükenmiyor olmaları yani sevilen kadına dair herhangi bir ayrıntının insanı hayallerinden çekip çıkarmasıyla, yepyeni yollarla¹ bu zevkleri daha da canlı hatırlatması, paslarından arındırmasıdır.

¹ Kokular.

Yaşı epey ilerlemiş bir mimar, sosyete yemeklerinde, hemen her akşam Léonore ile aynı masada buluşuyordu. Sohbetin ilerleyen bir anında, ağzından neler çıktığının pek da farkında olmadan, bu adama bir iltifatta bulunacak oldum; Léonore alay etti benimle. Ona şunu söylemeye cesaret edemedim: Hak ediyor, her akşam *sizin* yanınızda.

Öylesine kuvvetli bir duygudur ki bu, bir an olsun Léonore'un yanından ayrılmayan ezeli bir düşmanıma bile yakınlaştırır beni. Ne zaman onu görsem, Léonore'u hatırlatır bana; o yüzden ne yaparsam yapayım, nefret etmek bir türlü gelmez elimden.

Yürek denen şeyin tuhaflığından olacak, sevdiğiniz kadının, sahip olduğundan daha fazla cazibe yaydığına inanırsınız etrafına. Zamanın birinde o kadını yollarında gördüğünüz¹ uzaklardaki bir şehre yeniden bakacak olsanız, orada duran şehri değil, en derin, en tatlı düşlerdeki halini görür gözleriniz.

Aşk düşünü kaydetmenin mümkünatı yoktur. İyi bir romanı üç yılda bir aynı zevkle okuyabildiğimin farkına vardım. Okumak, içimde, o sırada beni esir almış zevklere yaraşır hislerin doğmasına sebep olur ya da hiçbir şey hissetmiyor olsam bile, düşüncelerimin çeşitlenmesini sağlar. Bir müzik eserini de aynı şekilde, aynı zevki alarak dinleyebilirim fakat belleğimin bu defa işin dışında kalması gerekir; etkilenmesi gereken yalnızca hayal gücüdür. Eğer bir operadan, izlediğiniz yirminci temsilde daha fazla zevk alıyorsanız, ya müzikten artık daha iyi anlıyorsunuzdur, ya da içinizde ilk seferin heyecanına yeniden can veriyordur.

Roman, bana insan yüreğine değişik açılardan bakma fırsatı verdikçe, ben eskiden bakıp da gördüklerimi anımsıyorum;

¹ (...) Kederin en büyüğüdür
Mutlu zamanları hatırlamak
İstirabın içinde.
DANTE, Francesca.

sayfa kenarlarına karaladığım notlarla karşılaşmayı seviyorum. Böylesine bir keyif, bana insanı daha yakından tanıma fırsatı verdiğinden, şüphesiz romanın lehine işliyor fakat benim düş kurmama, romandan asıl beklediğim zevki almama yetmiyor. Bu düşler sayfa kenarlarına hapsedilemezler. Düşü bir kenara kaydetmek, şimdide öldürmek demektir, çünkü felsefenin yollarında incelemeye başlamış demektir insan düşlediğini; ve gelecekte de öldürmek demektir, çünkü belleğe yapılan her çağrı, felce sürükler hayal gücünü. Üç yıl evvel Floransa'da *Old Mortality*'yi okurken sayfa kenarına düştüğüm hislerime dair bir nota rastlayacak olursam, o anda kendimi, kendi hayat hikâyemin içinde bulur, o zamanki ve şimdiki mutluluğumu kıyaslamaya kalkar, düşüncenin en derinlerine dalarım; bu da elveda demektir keyfince gezinen sevgi dolu hislere.

Hayalhaneleri coşkuyla çalkalanan her şair çekingendir; çünkü başkalarının o muazzam düşlerini zedelemelerinden, düşlerine gem vurmalarından korkarlar. *Dikkatlerinin* dağıtılmasından ürkerler. İnsanlar hiç aldırış etmeden, sırf gönülleri istiyor diye şairi Armida bahçelerinden koparıp, iğrenç bir bataklığa saplayabilirler ve şairin dikkatini onu tedirgin etmeden çekmeyi çoğunlukla başaramazlar. Büyük sanatçı, ruhunu dokunaklı düşlerle beslemeye alıştığından ve sıradan olandan oldum olası tiksindiğinden dolayı aşka bu kadar yakındır.

İnsan ne kadar büyük bir sanatçıysa, kendisine siper olması için o kadar çok unvana ve nişana sahip olmayı arzulamak zorundadır.

BÖLÜM XV

Şiddeti muazzam ama karşılıksız kalmış tutkulara, bazı anlar olur ki, insan artık sevmediğine inandırır kendini; denizin ortasında bir tatlı su kaynağına benzer böyle anlar. Sevgiliyi düşlemekten hiç keyif almaz olur insan; sevdiğinin acımasızlığından bıkmış olmasma rağmen, hayatta ilgi duyduğu başka şey de kalmamış olduğundan, kendini büyük bir keder içinde bulur. Bu hüznü ve kasvetli hiçliğin ardından, çalkantılarına rağmen yepyeni, tutkulu ve ilginç bir ruh haline bürünür insan.

Bunun sebebi, sevdiğiniz kişiye yaptığınız en son ziyaretten yola çıkarak, hayal gücünüzün sevdiğinizin size verebileceği bütün duygu hasadını toplamış olmasıdır; mesela soğuk geçen bir dönemin ardından, size daha sıcak davranacak olur ve siz de maziye ait işaretleri şimdiye göre yorumlayarak, yeniden umut beslemeye koyulursunuz; oysa onun bütün bunlardan bihaber olması çok daha olasıdır. Hayal gücünün yolunda ilerlerken belleğe ve onun kem işaretlerine rastlaması, kristalleşmenin¹ o anda keşilmesine sebep olur.

¹ Önceleri bu sözcüğü kullanmaktan kaçınmam tavsiye edildi ya da edebi yeteneksizliğimden ötürü bunu beceremeyecek olursam, *kristalleşme* derken, bilindik bir nesneyi bir anda tanınmaz hale getiren, bambaşka bir şekilde yeniden var eden, hayalhanedeki bir kargaşayı kastettiğimi sıkça vurgulamam öğütüldü. Mutluluğa ulaşmak adına gösterişten başka yol tanımayanlar arasından bu kargaşayı çıkarmak isteyen birisi, kravatını güzelce takmalı, hiçbir şeyi olurlarına bırakmadan, binbir ayrıntının her birine sürekli olarak itina ile yaklaşmalıdır. Yüksek sınıfa mensup kadınlar, yaratılan etkinin varlığını, ya inkâr ederek ya da sebebini görmeyerek kabul edeceklerdir.

BÖLÜM XVI

*Perpignan yakınlarında, adını bilmediğim
ufak bir liman şehrinde, 25 Şubat 1822.¹*

Bu akşam müziğin, kusursuz müziğin, yüreği, sevdiği vakit nasıl çarpıyorsa öyle çarpmaya sürüklediğine, yani insana şu yer-yüzündeki en müthiş mutluluğu tattırdığına iyiden iyiye inandım.

Eğer bu dünyadaki tüm insanlar için geçerliyse, insanı aşka, müzikten daha iyi hazırlayacak şey yok demektir.

Gerçi yeni değil, daha geçen sene Napoli'deyken, kusursuz müziğin, tıpkı kusursuz pandomim gibi², düşlerime şekil verecek şeyleri düşünmeye beni teşvik ettiğini ve aklıma harika fikirler getirdiğini fark etmiştim; Yunanları silahlandırmanın bir yolu olsa diye düşünmüştüm mesela Napoli'de.

Ama bu akşam, *Milady L'nin büyük bir hayranı olmanın* talihsizliğinin üzüntüsünü yine de atamıyorum üzerimden.

Hemen her gece Opéra'ya gitmeme rağmen müziğe hasret geçen iki, belki üç ayın ardından, nihayet rast gelme şansını yakaladığım kusursuz müzik, oldukça aşına olduğum bir tesir yaratmaktan, demek istediğim, kafamı meşgul eden düşüncelerin kaynağını hatırlatmaktan başka bir işe yaramadı.

¹ Lisio'nun günlüğünden.

² La Pallerini ve Molinari tarafından icra edilmiş Vigano'nun baleleri, *Otello* ve *la Vestale*.

4 Mart, sekiz gün sonra.

Yazmış olduklarımı ne kanıtlamaya çalışmak ne de inkâr etmek niyetindeyim. Şurası kesin ki, yüreğimde ne okuyorsam onu yazıyordum o satırlarda. Şimdi şüpheye düşüyorsam yazdıklarımın, o zaman gördüklerimin hatırasını yitirmiş olduğumdandır belki de.

Müzik ve müziğin düşleri insanı aşka hazırlar. Yumuşak ve hüzünlü bir melodi, fazla dramatik ya da hayal gücünü harekete geçirecek kadar kuvvetli olmaması ve aşka dair düşleri azıcık kışkırtmaktan öteye gitmemesi koşuluyla, müşfik ve kederli ruhların hoşuna gider; mesela *Bianca e Faliereo* kuartetinin girişindeki uzun klarnet solosu ya da kuartetin ortalarındaki Camporesi'nin resitatifi.

Sevdiğiyle iyi geçinmekte olan bir âşık, mutlu aşkta filizlenen ufak kuşkuları ve küslüklerin ardından yaşanan mutlu anları müthiş bir ustalıkla işleyen Rossini'nin meşhur *Armida e Rinaldo* düetinin keyfini sonuna kadar çıkartabilir. Ricardo'nun kaçıp kurtulmak istediği sırada içinde yaşadığı duygu çatışmalarını oldukça etkileyici bir üslupla gözler önüne seren düetin ortalarındaki enstrümantal geçişte, bu âşık, yüreği gerçekten eziliyormuşçasına acılar çeker. Dinlediğimde bana neler hissettirdiğini söylemeye cesaret edemiyorum; Kuzeylilerin arasında adımın deliye çıkmasını istemem.

BÖLÜM XVII

TAHTINI AŞKA KAPTIRAN GÜZELLİK

Albéric, locanın birinde, kendi sevgilisinden çok daha güzel bir kadınla karşılaşır (bu kıyaslamayı yaparken matematikten faydalanmama izin verin); bu kadının güzelliği iki birim yerine üç birim mutluluk vaat etmektedir (kusursuz güzelliğinse dört birim mutluluk vaat ettiğini varsayıyorum).

Peki kendisine yüz birimlik mutluluk lütfeden sevgilisini, diğer kadınlara tercih ediyor olmasına şaşmanın lüzumu var mıdır? Ufak tefek fiziksel kusurlar bile, mesela bir suçiçeği izi, seven erkeğin yüreğini okşar ve böyle kusurları başka kadınlarda gördüğü anda derin hayallere dalmaktan kendini alamaz: Benim sevgilimde nasıl dururdu acaba? Bir ufak su çiçeği izi bile seven insanda binlerce hissin bir anda doğmasına yeter ve bu hislerin çoğu alabildiğine keyif veren ya da ilgi uyandıran hislerdir; ama ister keyif versinler, ister ilgi uyandırsınlar, işaretlerine bir yerlerde rastlandığı anda, hatta başka bir kadının yüzünde rastlandığı anlarda bile, inanılmaz bir coşkuyla tazelenirler.

Olur da insan *çirkinliği* tercih ediyor ve *çirkinliği* seviyorsa, burada asıl olan, çirkinliğin güzelliğe dönüşmüş olmasıdır.¹ Za-

¹ Güzellik, mutluluk *vaadinden* başkası değildir. Bir Yunan erkeğinin mutluluğu, 1822'nin Fransız erkeğinin mutluluğundan farklıydı. Medici Venüsü'nün gözlerine iyice bakın ve Pordenone'lu Madelaine'in gözleriyle kıyaslayın.

manında bir adam, cılız mı cılız, su çiçeği izi taşıyan bir kadını tutkuyla seviyordu fakat ölüm, kadını adamdan ayırırverdi. Üç yıl sonra, Roma'da iki kadınla tanıştı adam; kadınlardan biri akıl almayacak kadar güzel, diğeryse çelimsiz, yüzünde suçiçeği izi olan, haliyle oldukça çirkin bir kadındı; sekiz günün ardından, adamın çirkin olan kadına gönlünü kaptırdığına şahit oldum; adam, aradan geçen sekiz günü, kadının çirkinliğini hatıralarıyla silmeye harcamıştı. Ama bu çirkin kadının, şüphesiz maruz görülebilecek cilvelerle adamı kışkırttığını ve bunun işe yaradığını da eklemek gerek.¹ Bir erkek bir kadınla karşılaşır ve kadının çirkinliği adamın ağzını neredeyse açık bırakır; çok geçmeden, eğer kadın, olduğu gibi davranıyorsa, mizacı, hatlarındaki kusurları unutturur adama; ondan hoşlanmaya başlar ve sevebileceğine karar verir; sekiz gün sonra umutlanır, sekiz gün sonra umutları söner, sekiz gün sonra da delirir.

¹ Eğer bir kadının aşkından şüphe duymuyorsak, güzel olup olmadığını sorgularız; eğer aşkından şüphe ediyorsak, güzelliğini düşünecek zaman bulamayız.

BÖLÜM XVIII

Tiyatroda, seyircinin takdirini kazanmış oyuncular için de hemen hemen benzer bir durum söz konusudur; seyirciler artık bu oyuncuların güzelliklerine ya da çirkinliklerine karşı duyarlılıklarını kaybetmişlerdir. Lekain, bariz çirkinliğine rağmen insanları tutkuyla kendine bağlıyordu; Garrick de keza birçok sebepten ötürü fakat her şeyden evvel hatlarında ya da tavırlarında güzellikten eser olmamasına rağmen, izleyicilerine zamanında yaşattığı zevklerin hatırasının onların hayalhanelerinde yer etmiş olmasından dolayı büyük bir tutkuyla izlenirdi; aynı şekilde, bir komedyenin sahneye adımını atması bile izleyicileri güldürmeye yetebilir.

Comédie-Française'in kapılarından ilk defa içeri giren bir genç kız, ilk sahne boyunca Lekain'i hiç de hazzetmeden izleyebilir ama çok geçmeden Lekain onu ağlatmasını ya da sarsmasını bilecektir; sahnede yükselen bir Orosmane'a ya da bir Tancred'e¹ kim, nasıl karşı koyabilir? Ama bu genç kızın gözleri yine de çirkinliği görmekten vazgeçemiyorsa, salondakilerin coşkunu ve bu ortamın genç bir yürekte yarattığı *kuvvetli* etki², bu çirkinliğin üstünü örtmeye muhakkak yetecektir.

¹ Yanılmıyorsa Madame de Staël'in *Delphine*'inde.

² Günün gözde müziğinin akıl almaz ve harikulade etkisini, bu yürekten beğeniye atfetmekten yanayım (Rossini, 1822, Dresden). Gözden düştüğü andan itibaren, ki bu değerini yitirdiği anlamına gelmez, genç kızların saf yüreklerindeki tesirini kaybeder. Belki de genç erkeklerin duygularını coşturduğu için kendilerine çekici geliyordu.

Lekain'in karşısında kendilerinden geçmiş kadınların 'nasıl da yakışıklı!' diye haykırışları, bırakın çirkinliği, çirkinliğin adını bile yeryüzünden siler.

Güzelliğin, yaradılışın ya da başka şekilde ifade edecek olursak, manevi alışkanlıkların bir dışavurumu olduğunu ve dolayısıyla her türlü tutkudan bağımsız olduğunu hatırlayalım. Ama bizim ihtiyacımız olan *tutkudur* ve güzelliğin bize verebilecekleri, bir kadın ve onun soğukkanlılığına dair ihtimallerden ibarettir; oysa çiçek izli sevginizin bakışları, tüm ihtimalleri yerle bir eden harikulade bir gerçekliktir.

BÖLÜM XIX

GÜZELLİĞİN SINIRLARINA DAİR

—devam—

Akıllı ve müşfik olmalarına rağmen çekingen ve güvensiz hislere sahip olan kadınlar, katıldıkları bir davetin hemen ertesi sabahından itibaren, ıstıraplar içinde, ağızlarından çıkmış olabilecek sözleri defalarca akıllarından geçirmeye başlarlar ve bana kalırsa böyle kadınların, erkeklerin güzellikten nasibini alıp almamış olduklarına aldırış edeceklerine ya da böyle bir ihtimalin aşklarını sunmalarına mani olabileceğine inanmak oldukça güçtür.

Aynı ilke doğrultusunda, hayran olduğunuz sevgiliniz size karşı insafsız tavırlar sergiliyorsa, güzelliğin derecesi sizin için anlamını yitirmeye başlar. Güzelliğin kristalleşmesi neredeyse mümkün değildir ve yaralarınızı sarmaya çalışan bir dostunuz size onun hiç de güzel olmadığını söylediğinde, haksız olmadığına inanır ve büyük bir adım atmış olduğunuzu zannedersiniz.

Bu akşamüstü, yakın dostum yüzbaşı Trab, bir keresinde Mirabeau'yu gördüğünde neler hissettiğinden bahsediyordu.

Bu müthiş insan evladını süzen hiçbir göz, kötü bir hisse kapılmaya yetecek bahanelere rastlayamıyordu onda, yani kimseler onu çirkin bulamıyordu. Bir yandan baş döndürücü sözlerine kendini kaptıran insan, bir yandan ne kadar *güzel* bir yüzü olduğunu düşünmekten kendini alamıyor ve kendini alamıyor

oluşundan bile zevk alıyordu. Lakin *güzel* denebilecek hiçbir hatta sahip olmadığından (bir heykelin ya da bir resmin güzelliğinden bahsediyorum) dolayı, insanın aklını asıl çelen, sahip olduğu başka bir *güzellik*, ifadesinin güzelliği idi.

Dikkatinizin, gözlerini çirkin olan her şeye kapadığı sırada, fevkalade cümlelerinin büyüyle, en ufak, en değersiz ayrıntılarına, mesela o gür saçlarının *güzelliğine* coşkuyla saplanıp kalıyorsunuz; hani alnında boynuzları çıkıverse, onlara bile bayılırdınız.

Her akşam sahneye çıkan güzel bir dansçı kızın varlığı, Opéra'nın balkonunu dolduran hayal gücünden yoksun, canından bezmiş ruhlarda zorlama bir dikkat uyandırabilir ancak. Zarif, cesur ve tuhaf hareketleriyle tensel aşkı uyandırır ve bu insanlara belki de kendileri için hâlâ mümkün olan yegâne kristalleşmeyi lütfetmiş olur. Sokakta yürürken, özellikle de feriyetmiş erkekler tarafından bir bakışla bile onurlandırılmayan gudubet bir kadın, sahnelerde boy göstermeye başladığı andan itibaren pek de kıymetli bir mücevher olur çıkar. Geoffroy'a göre tiyatro, kadınlar için bir basamaktır. Bir dansçı ne kadar tanınmış ve ne kadar çökmüşse, o kadar kıymetlidir; kulislerde; 'Çıkılmazsa verdiği alan, medet umarsın satmaktan' meşhur sözünü duyarsınız. Böyle kızlar tutkularının bir kısmını âşıklarından çalarlar ve yaralarının acısından, aşka kapılmaya oldukça meyillidirler.

Sahnede kaldığı iki saat boyunca, her akşam, sizde en saygın hisleri uyandıran, bunun ötesinde kendisine dair en ufak bir bilgiye bile sahip olmadığınız, pek de büyüleyici hatlarla yaratılmamış bir aktriste karşı hissettiğiniz bu cömert ve güzel duygulara, onun dış görünüşünden başka ne hayat vermiş olabilir ki? Ve nihayetinde takdirini kazandığınız vakit, onda gördükleriniz artık size öylesine hoş duyguları hatırlatır ki, o sevdiğiniz kadının bir zamanlar çevresini saran gerçekliğin saygınlık açısından fakirliği bir anda silinir ve o gerçeklik, romantik ve dokunaklı bir renge bürünür.

'Şu can sıkıcı Fransız tragedyasına' pek düşkün olduğum ilk gençlik yıllarımda, akşam yemeğinde Matmazel Olivier ile aynı masada bulunma şansını yakaladığımda, o akşam yemeklerinin her anında, kendimi sanki bir kraliçenin karşısında konuşurken buluyor, yüreğimi kaplayan saygıya kendim bile şaşıırıyordum; ve işin doğrusu, o zamanlar bir kraliçeye mi, yoksa bir genç kıza mı âşık olduğumu hiçbir zaman bilemedim.'

¹ Merhum dostum Baron Bottmer'in *Hatıralar*'ından yakışksız bir cümle. Feramorz aynı hileyle Lalla-Rookh'u cezbetmiştir. Bu harikulade şüre bakınız.

BÖLÜM XX

Güzelliğin etkisini en kuvvetli hissedecek olanlar, belki de tutku aşkını yaşamaya uygun olmayan erkeklerdir; en azından kadınlardan edinebilecekleri en güçlü izlenimin güzellikleri olduğu muhakkaktır.

Gönül verdiği kadının uzaklardan gözüne ilişen beyaz saten şapkasının, kalp atışlarını hızlandırdığını hisseden erkek, yeryüzünün bu en büyük güzelliğinin kendisine doğru yaklaştıkça yüreğinin giderek buz kesmeye başlamasına şaşırır kalır. Başkalarının heyecanına tanıklık ederken içini bir hüznün bile kaplar kimi zaman.

Akıl almaz güzelliğe sahip olan kadınlar, ikinci gün daha az akli baştan alabilirler ancak. Çok vahim bir hüsrandır bu ve kristalleşmeye mani olur. Ne kadar kıymetli oldukları hemen herkes tarafından bilindiğinden dolayı, bu kadınlara gönül kaptıranlar arasında, ahmamlara, prenlere ve de milyonerlere daha fazla rastlanır.¹

¹ Yazarın bir prens yahut milyoner olmadığı aşikârdır. Okurun bu kanıya varmasını beklemek istemediğinden erken davranıyorum.

BÖLÜM XXI

İLK BAKIŞA DAİR

En kurnaz kadının bile ruhunda, hayal gücü biraz olsun işliyorsa, naifliğe ve *kuşkuya* rastlanır.¹ Hiç farkında olmadan her şeyden kuşku duyabilirler; hayatları boyunca o kadar fazla hayal kırıklığına uğramışlardır ki! Bundandır ki bir erkeğin dış görünüşünün fazlasıyla sıradan, fazlasıyla tahmin edilebilir olması, kadının hayal gücünü köreltir ve kristalleşme ihtimalini azaltır. Aşk, tam aksine, ilk bakıştaki romantizmle zafere ulaşır.

Olan biten şu kadar basittir aslında: Uzun bir süre boyunca aklınızdan olağanüstü şeyler geçirmenize sebep olan o ilk şaşkınlık, kristalleşmenin gerçekleşmesi için kat edilmesi gereken zihinsel yolun yarısını çoktan almış olmanız demektir aslında.

S  raphine'in gönül i  şlerinin başlangıcına dair bir bölüme yer vereceğim (Gil Blas, ikinci cilt, sayfa 142). Don Fernando,

¹ Ashton hanımefendi, Lammermoor'un nişanlısı. Görmüş geçirmiş bir erkek, hafızasında yığınla *a  k* hikâyesi biriktirmiştir. Fakat yazmaya koyulduğu vakit, bu yığınun arasından hangilerini se  ceğini bilemez. Yüksek tabakaya mensup olanların arasındayken ba  şından geçen hik  yelere, halk yabancı kalacaktır, üstelik bunları layığına uygun şekilde, lüzumlu ayrıntılarını atlamadan anlatması, ancak muazzam sayıda sayfa karalamasıyla mümkün olabilecektir. Romanlardan alıntılara yer vermem işte bundan, dünyaca biliniyor olmalarındandır; fakat okurun takdirine sunduğum düşünceler, gerçekliklerinden ziyade yarattıkları etkiyle kıymet kazanan i  i boş kurgular üzerine inşa edilmiş değillerdir.

engizisyon muhafızları tarafından kovalanırken nasıl kaçtığını anlatıyor... Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu, zifiri karanlığa gömülmüş birkaç sokaktan geçtim ve kendimi birden kapısı açık bir evin önünde buldum; içeri girdim ve salondaki ihtişama gözlerim daha yeni alışmaya başlamıştı ki, karşı tarafta hafifçe aralanmış bir kapı ilişiverdi gözüme; bu kapıyı da açıp eşikten geçtim ve koridor boyu sıralanmış bir dizi odayla karşılaştım; yalnızca en sondaki oda aydınlıktı. 'Ne yapmalı?' diye sorup duruyordum kendime... Merakıma karşı koyamıyordum bir türlü. İlerledim, odaları birer birer geçtim ve içeriden ışık gelen, mermer bir masanın üzerine konmuş yaldızlı bir şam-dandaki mumun aydınlattığı odaya vardım... Odaya göz gezdirirken, içerideki bunaltıcı sıcaktan olacak, örtüleri bir kenara fırlatılmış yatağın üzerinde duran bir şey gözüme çarpıverdi: Dışarıda çakan şimşeklere rağmen, derin uykusunda mışıl mışıl uyuyan genç bir kadındı bu... Ona doğru yaklaştım... Büyülenmiş gibiydim... Onu seyretmekten sarhoş olmaya başlamıştım ki, birden uyanıverdi.

Gecenin bir yarısı, yatağının başucunda, hiç tanımadığı bir erkeği gördüğü vakit yaşamış olabileceği şaşkınlığı tahmin edersiniz. Beni fark ettiği anda tir tir titremeye başladı ve müthiş bir çığlık kopardı... Onu sakinleştirmeye çalıştım, önünde diz çöktüm ve "Hanımefendi", dedim ona, "endişelenmenize gerek yok"... Hizmetçilerine seslendi... İçeri dalan küçük bir kızın varlığından da cesaret bularak, bana kim olduğum gibisinden bir sürü soru sordu.

İşte akıldan çıkması hiç de kolay olmayan bir ilk bakış. Ama günümüzde bunun tam aksine, günün gelenekleri uyarınca, genç kızlara, *müstakbel* damatları resmen ve hatta ne duygusal portrelerle sunuluyor; bundan daha ahmakça ne yapılabilir! Bu yasal çöpçatanlık, edebi, alay konusu haline getirmekten öteye gidemez.

'17 Şubat 1790 günü, yani bugün öğleden sonra' diyor Cham-

fort, 'aile töreni dedikleri şeylerden birine katılmış bulundum; törenden kasıtları, dürüstlükleriyle nam salmış insanlardan oluşan saygıdeğer bir topluluğun; elden ayaktan düşmüş, itici, namussuz, ahmak ama oldukça zengin olan R. beyefendinin karısı olma onuruna erişen güzel, akıllı, erdemli ama müstakbel kocasını daha bugün, imza töreni sırasında anca üçüncü kez görmüş olan Matmazel Marille'in mutluluğunu alkışlamasıymış.'

'Eğer bu rezil çağı bütünüyle tasvir edebilecek bir şey varsa, o da böyle kazanılmış bir zafer, böylesine gülünç bir zevk ve uzun vadede, bu zavallı âşık genç kadının en ufak bir tedbirsizlikte bulunması durumunda, en acımasız hakaretleri sayıp dökmekten geri durmayacak bu topluluğun bu erdemli geçinen zulmüdür.'

Tören kabilinden, özünde yapmacıklık ve önceden belirlenmişlik barındıran, yalnızca *uygun davranışlara* müsaade eden her şey hayal gücünü felce uğratar ve bu gücü yalnızca törenin amacına ters ve gülünç şeyler için uyanık tutar; en basit şakanın bile mucizevi bir etki göstermesinin sebebi de budur. *Geleceğinin* resmi olarak kendisine sunulduğu bu tören sırasında utancından yerin dibine geçmeye hazır, edebi neredeyse ayaklar altına alınmış zavallı genç kız, oynadığı rolün hakkını vermekten başka şey düşünemez olur; bu da hayal gücünün nefesini kesmek için son derece isabetli bir yöntemdir.

Daha ikinci kere karşılaşılan bir erkekle, kilisede iki üç Latince kelime konuştuktan sonra kendini yatakta bulmak, iki yıldır tapılan bir erkeğe her şeye rağmen teslim olmaktan çok daha ahlâksız, edepsiz bir davranıştır. Saçmaladığımın farkındayım elbette.

Günümüzdeki evliliklerin acıyla ve kederle geçmesinin baş sorumlusu P...'dir. P..., genç kızların evlilikten önce özgür olmalarını engellediği gibi, evlendikten sonra aldatıldıkları, daha doğrusu kendilerine dayatılan bu tercihle kandırıldıkları zaman boşanma özgürlüklerini de ellerinden almıştır. Almanya'da,

mutlu evliliklerin yapıldığı bu ülkede yaşanmış şu olaya bakın; güzeller güzeli bir prenses, Sa... Düşesi, onurundan zerre kaybetmeden dördüncü kez evlenmiş ve düğün törenine üç eski kocasını, kendileriyle de güzel günler geçirdiği bu üç adamı da davet etmekten çekinmemiş. Belki bu kadarı da abartıya kaçıyor olabilir fakat kocanın zorbalıklarına karşı ceza olarak gerçekleşecek tek bir boşanma bile, binlerce mutsuz evliliği önleyebilir. En fazla boşanma vakasına rastlanan ülkelerden birinin, zamanında, Roma İmparatorluğu olması da işin eğlenceli bir yanıdır.

Aşk, ilk bakışta, hem saygı duyulacak, hem acınacak bir erkek mizacına vurulur.

BÖLÜM XXII

KARASEVDAYA DAİR

Çıtkırıldım ruhlar, merak ve önyargı uyandırmaya çok müsa-ittirler; kutsal ateşin, tutkuların kaynağının artık alev alev yanmadığı ruhlarda bu çok daha belirgindir ve en ölümcül belirtilerden biri de yine budur. Toplumda yeni yeni kendilerine yer bulan okul çocuklarında da karasevdaya rastlanır. Yaşamın iki uç noktası, yani duygusallığın gereğinden azlığı ve gereğinden fazlalığı, insanı, olaylara gerçekçi yaklaşma yeteneğinden yoksun bırakır. Fazla ateşli ya da ateşleri ara sıra yükselen bu ruhlar, bu –tabiri caizse– veresiye âşıklar, olacakları beklemek yerine, kendilerini ateşe atarlar.

Yine bu ruhlar, şeylerin doğaları gereği ortaya çıkaracakları duyguların kendilerine ulaşmasına fırsat vermeden, ta uzaklardan, daha gözleriyle bile görmeden, onlara dair kendi içlerindeki tükenmez kaynağın can verdiği hayali cazibeye kendilerini kaptırırlar. O şeylere yaklaşmaya başladıkça daha yakından görmeye başlarlar fakat gördükleri, şeylerin kendisi değil, hayal-hanelerinde kurdukları halidir ve o şeylerin kisvesinde kendi yarattıklarından zevk alırlar ama kendilerini, bizzat o şeylerden zevk aldıklarına inandırmayı başarırlar. Ama gün gelir, bunca gayreti göstermekten vazgeçer insan çünkü böylesine hayran olunan şeyden *bir yanıt gelmiyordur*; karasevda biter ve insan, saf aşkının yaşadığı hezimetle, bir zamanlar hayran olunan şeye her türlü haksızlığı yapmaya artık hazırdır.

BÖLÜM XXIII

YILDIRIM AŞKLARINA DAİR

Aslında bu gülünç tabirin yerine bir yenisini bulmakta fayda var; fakat her halükarda bu yıldırım aşkı denen şey gerçekten var. Büyüleyici ve asil Wilhelmine'in, Berlin'in yakışıklılarını ıstıraplara salan güzelin, aşkı nasıl hor gördüğüne, insana yaptırdıklarına nasıl gülüp geçtiğine şahit oldum. Gençliğiyle, zekâsıyla, güzelliğiyle göz kamaştırıyordu, her türden mutluluğa sahipti... Uçsuz bucaksız serveti, ona tüm niteliklerini daha da parlatma fırsatı verirken, sanki yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş bir mutluluk portresini yaratmak istercesine, doğayla el ele verip, böylesine bir eşsizliği onu gerçekten hak eden bu kadına sunmak için çabalıyordu. Yirmi üç yaşındaydı; uzun zamandır saray ortamındaydı ve en yüksek mevkilerden gelen teklifleri bile elinin tersiyle geri çevirmişti; mütevazı ama bir o kadar sarsılmaz faziletiyle diğer kadınlar için müthiş bir örnek teşkil ediyordu ve en çekici erkekler bile kendilerini ona beğendiremeyecek olmanın ümitsizliğine kapılıyor, en azından arkadaşlığını kazanmak için çırpınıyorlardı. Bir akşam, bu asil kadın Prens Ferdinand'ın düzenlediği bir baloya katılmış ve genç bir yüzbaşıyla, topu topu on dakika dans etmiş.

'O andan itibaren'¹ diye yazmış daha sonra bir dostuna, 'yüreğimin ve benliğimin efendisi o oldu; Herman'ı görececek ol-

¹ Bottmer'in *Hatıralar*'ından *ad litteram* tercümedir.

maktan başka, varlığıma dair bir şeyler olsa bile, onu görecektir olmanın mutluluğundan başka bir şeyler düşünmeye kalktığım anlarda dehşetle sarsılır olmuştum. Artık bana ilgi gösterip göstermediğini gözlemekten başka şey geçiremiyordum aklımdan.'

"Bugün, yaptığım hatalar için bulabildiğim yegâne teselli, üstün bir gücün, beni ve aklımı ele geçirmesiyle bir körlüğe kapıldığımı inanmaktır. Elimden hiçbir şey gelmeden sadece izleyebildiğim, tüm varlığımın altüst oluşunun ve kargaşaya sürüklenişinin nerelere kadar varmış olduğunu, bırakın olduğu gibi anlatmayı, gerçeğe yakın bir şekilde tasvir edebileceğimi bile sanmıyorum. Nasıl bu kadar çabuk, böylesine şiddetle ona sürüklendiğimi düşündükçe yüzüm kızarıyor. Konuştuğumuz zaman bana söylediği ilk sözler 'bana tapıyor musunuz?' olsaydı, ona 'evet'ten başka bir yanıt verecek gücü kendimde asla bulamazdım. Bir hissin sonuçlarının böylesine umulmadık, böylesine apansız olabileceğini aklımın ucundan bile geçirmezdim. Öyle bir şeydi ki bu, bir an, zehirlendiğimi düşündüm."

'Maalesef sevgili dostum, hem siz, hem de geriye kalan herkes, Herman'ı sevmiş olduğumu biliyorsunuz; aksini iddia edecek de değilim, sadece on beş dakika geçmişti ama benim için artık öylesine değerliydi ki, o andan sonra, daha değerli olması, ne yaparsa yapsın mümkün değildi zaten. Bütün kusurlarını görüyordum ama beni sevmesi koşuluyla, hepsini affediyordum.'

'Dansımız bittikten kısa süre sonra, kral, balodan ayrıldı; hizmetinde olan Herman'ın ise, peşinden gitmekten başka çaresi yoktu. Onun gidişiyle, tabiattaki her şey bir anda yok oldu. Onu bir daha göremeyecek olmanın korkusuyla nasıl bir ıstıraba gömüldüğümü size anlatmaya çalışmam beyhude olacaktır. Yaşadığım bu ıstıraba denk olabilecek tek şey, kendimle baş başa kalma arzusunun ateşiydi.'

'Nihayet oradan çıkmayı başarabildim. Kendimi odama kapatıp, kapıya kilit üstüne kilit vurduktan sonra, bu tutkuma

karşı direnmeye çabaladım. Ah benim sevgili dostum ah! O akşam ve onu izleyen günler boyunca, kendimi erdemli sanmaktan duyduğum zevki o kadar pahalı ödedim ki!'

Okuduğunuz satırlarda anlatılanlar, zamanında epey ses getirmiş, gerçekten yaşanmış bir hadisedir, zira olayın bir ya da iki hafta sonrasında, zavallı Wilhelmine'in ıstırabı her halinden belli olacak kadar şiddetliydi. Belki kendi elinden, belki âşığı tarafından zehirlenerek, daha gencecik yaşında, böylesine acıklı bir şekilde hayatını kaybeden bu kadının yaşamış olduğu bitmek bilmez kederler silsilesinin başlangıcı işte böyleydi. Bu genç yüzbaşının bütün marifeti, belki de sadece çok iyi dans etmesiydi; çok neşeliydi, kendine güveniyordu, iyilik saçıyordu etrafına ve gününü kadınlarla gün ediyordu; bırakın bir asilzade olmayı, üç kuruş parası bile yoktu, saraya uğradığı falan da görülmemişti.

Yaşamın tesadüflerine karşı, kuşku asla yeterli değildir, insan, usanacak kadar kuşku duymalıdır ve hatta cesaretin tahammülsüz olması gerekir. Sevmeden geçen bir yaşamdan bıkmış, kendisine rağmen, diğer kadınları örnek alarak yaşamın zorluklarının üstesinden gelmesini bilmiş, gururun hüznü mutluluğuyla yetinmekten sıkılmış bir ruh, farkında bile olmadan, kendisine ideal bir model tasarlar. Günün birinde bu modeli andıran bir varlıkla karşılaşır ve kristalleşme, yarattığı rahatsızlığa bakarak, aradığı şeyin karşısında durduğuna kanaat getirir; uzun zamandır hayalini kurduğu kaderinin efendisine kendini ebediyen teslim eder.¹

Bu kedere maruz kalan kadınlar, tutkuyla sevmekten başka türlü sevemeyecek kadar yüce bir ruha sahiptirler.

Yıldırım aşkının, din kitaplarının erdem adını verdiği şeyin altında yatan usançtan ve tekbiçimli bir kusursuzluk emretmesinin

¹ Çoğu cümle Crébillon'dan ödünç alınmıştır.

sıkıntısından miras kaldığını ve dolayısıyla bu yıldırımların toplumun işe yaramaz saydıklarının tepesine düştüğü kanusundayım. Mesela bir Caton'a bir yıldırımın rastlayacağını hiç sanmıyorum.

Yıldırım aşklarına ender rastlanıyor olmasını, daha önce sevmiş ve sevmenin ne demek olduğunu bilen bir yüreğin, başına gelenleri çok geçmeden anlamasında ve bu sebeple yıldırımın düşmemesinde aramak gerekir.

Kederli tecrübeleri yüzünden hayattan ürkmüş bir kadın, ruhun böylesine bir isyanına tahammül edebilecek durumda değildir.

Hiçbir şey, başkaları, özellikle de başka kadınlar tarafından ilgi duyulan erkeğe düzülen övgüler kadar yıldırım aşkının doğmasına yardımcı olamaz.

En komik aşk serüvenleri, muhtemelen sahte yıldırım aşklarıdır. Hayattan sıkılmış ve duygudan yoksun bir kadın, bir ömre degecek aşkını nihayet bulmuş olduğuna kendini bütün bir gece inandırabilir. Hayal gücünün ne zamandır peşinden koştuğu o güçlü ruh çalkantılarından birine sonunda sahip olduğu için gururludur. Ertesi günse, utancından nereye saklanacağını, daha beteri, evvelki gece hayran olduğu zavallı adamdan nasıl kaçacağını şaşırır.

Akıllı insanlar, yıldırım aşkını görmesini, yani ondan faydalanmasını bilirler.

Tensel aşkın da kendine göre yıldırım aşkları vardır. Daha dün, Berlin'in en güzel ve en hafifmeşrep kadınının, birlikte yol aldığımız arabada nasıl da birden kızarıverdiğine şahit olduk. Yakışıklı teğmen Findorff o sırada yanımızdan geçiyordu. Derin hayallere, tedirginliğe kapıldı birden. Aynı akşam, daha önce bir kere bile konuşma fırsatı bulamadığı Findorff'u düşünmekten kendini alamadığını, ona hayran olduğunu, onun için neredeyse çıldırdığını itiraf etti. Bana söylediğine göre, cesaret edebilseymiş, kendisini bu adama göndermelerini bile teklif edecekmiş;

bu güzel kadın, tutkunun en şiddetli belirtilerini gösteriyordu. Ertesi gün de tutkusundan bir şey kaybetmemişti; üçüncü günün sonunda ise, Findorff'un aptalca bir hareketinden dolayı, onu düşünmekten vazgeçti. Bir ayın sonunda, Findorff midesini bulandırıyordu.

BÖLÜM XXIV

MEÇHUL BİR ÜLKEYE YOLCULUK

Kuzey'de doğmuş olanların çoğuna, bu bölümü atlamalarını tavsiye ederim. Bu bölümde, yalnızca İtalya'da ve İspanya'da yetişen ya da en yüksek boylarına bu ülkelerde ulaşan bir ağaç olan portakal ağacıyla ilgili bazı olayların, anlaşılması epey güç bir incelemesi yer alıyor. Bu satırların bu topraklardan başka yerlerde de anlaşılabilir olmalarını, ancak söz konusu olayları *daraltmak* suretiyle sağlayabilirdim belki.

Esasen göze hoş gelecek bir kitap yazmak gibi bir niyete, bir an için olsun kapılmış olsaydım, böyle bir gayrette bulunmaktan da geri durmazdım. Lakin tanrı benden edebi yeteneği esirgediğinden, yalnızca, portakal ağacının vatanında geçirmek durumunda kaldığım günlerde, istemeden de olsa şahit olduğum bazı olayları, bilimin tüm yavanlığı fakat aynı zamanda tüm kesinliğiyle kâğıda dökmeye karar verdim. Büyük Friedrich ya da topraklarında ömrü boyunca bir portakal ağacı görme şansı yakalayamamış olan herhangi bir saygıdeğer Kuzeyli, kuşkusuz aşağıdaki olayları, bütün iyi niyetiyle, inkâr edecektir. İyi niyete karşı sonsuz bir saygı duyuyorum ve nedenini de anlayabiliyorum.

Bu samimi itiraf tamamen kibirden kaynaklanıyor gibi görünebileceğinden, şu düşüncelerimi de eklemek istiyorum:

Her birimiz, rasgele, kendimize doğru görünenleri ve yine her birimiz, yine rasgele, bir diğerimizi yalanlayanları kâğıda

döküyoruz. Yazdığımız kitapların ağzına kadar piyango biletiyle dolu olduklarını görüyorum; aslında hiçbir değeri olmayan bir sürü bilet. Kimisi unutulup gidecek, kimisi defalarca yeniden basılacak biletlerden hangilerine ikramiye vurduğunu bize gelecek kuşaklar gösterecek. O günler gelene kadar, en azından doğru bildiğini, elinden geldiğince kâğıda döken hiçbirimizin, bir diğeriyle alay etmeye hakkı yoktur; fakat eğer ki yazar hiciv yapıyorsa, hele ki bunu Courier beyefendinin Del Furia'ya yaptığı gibi layıkıyla yapıyorsa, her halükarda maruz görülebilir.

Bu girişin ardından, Paris'te çok ender olarak rastlanabileceğine inandığım olayların muhasebesine, tüm cesaretimi toplayıp, başlamak istiyorum. Fakat nihayetinde, tüm şehirlerin şüphesiz en muhteşemi olan Paris'te, Sorrento'daki gibi dört bir yanda portakal ağaçlarına rastlamamız mümkün değildir ama Lisio Visconti, Napoli körfezinde, denizin baş ucunda, Napoli'nin kendisinden bile hoş bir manzaraya sahip, kimselelerin *le Miroir* okumadığı, Tasso'nun vatanı Sorrento'da geçirdiği günlerde şunları gözlemlemiş ve kâğıda aktarmış:

Akşam oldu mu, sevdiğiniz kadınla buluşacağınız ana kadar geçirmeniz gereken zaman, sizi bu büyük mutluluktan uzak tutan her bir dakikayı tahammül edilemez bir hale sokar.

İçinizi kemiren bir ateşle, bir işi bırakır, öbürüne başlar durursunuz. Durmadan saate bakar, bakmadan on dakika geçirebilmiş olduğunuzu görünce sevinçten deliye dönersiniz; fakat en sonunda beklenen an gelir ve kapısının önüne varmış, çalmak için hazır bekliyorsunuzdur; işte tam da o sırada, sevdiğinizizi içeride bulamasanız, sanki daha memnun olacak gibi hissedersiniz birden, düşününce sonra buna pişman olacağınızı da bilirsiniz fakat ona kavuşmak için beklemek, hiç de beklenen güzel hisleri doğurmaz.

İşte sıradan insanlara, 'aşk insanı delirtir' dedirtecek bir örnek. Bütün bunların sebebi, her adımında ayrı bir mutluluk ya-

şatan düşleri gasp edilen hayal gücünün, acımasız gerçeklerle yüzleşmek zorunda bırakılmış olmasıdır.

Müşfik bir ruh, sevdiğiyle karşılaştığı anda patlak verecek ve kendini tam ortasında bulacağı savaşta, en ufak bir ihmalin, en ufak bir dikkatsizliğin ya da yüreksizliğin, hayal gücünü uzun süre zehirleyecek bir mağlubiyetle cezalandırılacağını ve tutkunun ötesinde bir yerlere sığınmaya kalksa bile, özsaygısının yaralanmaktan kurtulamayacağını bilir. 'Aklımı da kaybettim, cesaretimi de' diye geçirir içinden fakat sevilen kişi karşısında cesaretle ayakta kalabilmenin yegâne yolu, onu daha az sevmekten geçmektedir.

Kristalleşme düşlerinden zorla söküp alınan bu dikkat kalıntısı, sevilen kadınla yapılan ilk sohbetlerde, tamamen anlamsız ya da hissedilenlerin tam aksine çıkan bol keseden sözlerin ağızdan kaçmasına engel olamaz ve işin acıklı tarafı, kendi duygularını abarttıkça, bu duyguların, insanın kendisine bile gülünç hale gelmesidir. Ağzından çıkanları ne söylediğinin farkında bile olmadan söylediğini hayal meyal fark edince insan, mekanik bir hareketle söylediklerine bir çekidüzen vermeye girişir. Fakat sessizliğin sıkıntısıyla, karşısındakine ilgisini giderek kaybediyor olmasına rağmen, bir türlü susmayı beceremez. Nihayetinde, sanki çok içinden geliyormuşçasına, sonradan hatırlandıkça yüzünü kızartacak bir ağız dolusu söz söyler ve en sonunda, daha fazla gözünden düşmemek adına sevdiğinin karşısından bir an önce ayrılmak için yanıp tutuşur. Aşkı ilk tanıdığım zamanlarda içimde hissettiğim bu tuhaflık, aslında sevmediğimi zannetmemi sebep oluyordu.

Korkaklığı ve toy delikanlıların kendilerini gözü kapalı ateşe atarak nasıl korkudan sıyrıldıklarını gayet iyi anlıyorum. Sırf susmamak için iki yıl boyunca sayıp döktüğüm saçmalıkların sayısı şimdi aklıma geldikçe umutsuzluğa daha beter kapılıyorum.

İşte kadınların tutku aşkı ile çapkınlığı, müşfik bir ruh ile

bayağı bir ruhu¹ bir çırpıda nasıl ayırt edebildiğini burada aramak lazım.

Bunun gibi karar anlarında, birisi kaybederken, öteki kazanır; bayağı ruh, oldum olası yokluğunu çektiği o samimiyet işaretine nihayet kavuşurken, zavallı müşfik ruh, hislerinin kabından taşmasıyla çılgına döner, daha beteri, bu çılgınlığını gizlemek için çırpınır durur. Gönlündeki taşkınlıkları dizginlemeye çabalayan müşfik ruh, ihtiyaç duyacağı soğukkanlılığı da kaybetmeye başlamıştır ve bayağı ruhun zaferle çıkacağı bir buluşmadan, o, hüsrarla ayrılacaktır. Tutkusunun can alıcı çıkarları söz konusu olduğu andan itibaren, müşfik ve gururlu ruh, sevdiğinin yanındayken anlamlı sözler söyleme kabiliyetini yitirir ve bu da sevgilisine zarar vermekten başka işe yaramaz. Bayağı ruh ise, tam aksine, başarıya ulaşmak için her türlü ayrıntıyı hesaplar, başarısızlık korkusuyla eli ayağına dolanmaz, sıradanlığından gururludur ve çok akıllı geçinmesine rağmen, başarıya ulaşması kesin en basit bir iki cümleyi bile söylemeyi beceremeyen müşfik ruhla alay eder. Müşfik ruh, zorla hiçbir şey elde edemeyeceğini anlar ve hiç olmazsa sevdiğinin *merhametini* kazanmaya razı olur. Eğer seven kadın, yüreğinde gerçek hisler besliyorsa, ona aşktan bahsetmek için kendinizi parçaladığınıza pişman olmanız kaçınılmazdır. Tutkunuzu başka işaretlerle dışarı yansıtmayacak olursanız, mahcup, duygusuz, hatta yalancı bir mizaca bürünürsünüz. İçimizde olup bitenleri, ömrümüzün her anında, en ince ayrıntısına kadar anlatmak sanki boynumuzun borcudur çünkü romanlarda öyle okumuşuzdur, fakat gerçekten içimizden geldiği gibi davranacak olsak, hiçbirimiz böylesine zahmetli bir işin altına girmeye yanaşmayız. On beş dakika önceki hislerimizden bahsetmeye çalışacağımıza ve bundan da ilgi çekici, büyük bir resim çıkartmaya çabalayacağımıza, o anda neler hissediyorsak, onlardan bahsetmek oysa çok

¹ Léonore böyle söylerdi.

daha kolay olurdu; ama hayır, sözde mühim bir iş yapacağız diye kendimizi parçalamak zorundayız ve üstelik, söylediklerimizde o gerçek ana dair hislerimizin izleri bile bulunmayacağından ve bellek çoktan zincirlere vurulmuş olacağından, sırf mevcut ana uygun şeyler söylemekten başka çaremiz kalmaz ama bunların da gülünç ve utandırıcı cümleler olmaları kaçınılmazdır.

Nihayet, bir saat, belki saatler süren çalkantının ardından, hayalhanenin büyüğü bahçelerinden güç bela çıkmayı başarıp, sevdiğiniz kadının gerçek varlığından zevk almaya hazır hissedersiniz kendinizi, fakat ayrılık vakti gelip çatmıştır bile.

Bütün bunlar deli zırvası gibi geliyor olabilir kulağa ama ben daha zırvasına bile tanık oldum: Dostlarımdan biri, taparcasına sevdiği bir kadın tarafından –nezaket yoksunluğundan mıdır, yoksa başka bir sebeple midir bilemem ama– ayrıntıları benimle paylaşılmayan bir hadisenin, onurunu zedelemiş olduğu bahanesiyle, ayda iki defadan fazla buluşmadan men edildi. Bu ender ve sabırsızlıkla beklenen buluşmalar, çılgınlığın tam anlamıyla doruklarında yaşanıyor, dostum Salviati, bu çılgınlığın dışarı vurulması için bütün iradesiyle savaş veriyordu.

Her şeyden evvel, buluşmanın birazdan son bulacağı düşüncesi, bu buluşmadan keyif alınamaması için fazlasıyla yeterli bir sebeptir. İnsan, kafasında o düşünceyle, hem çok konuşur, hem de karşısındakini dinlemez; çoğunlukla da aklından ne geçiyorsa tersini söyler. Eğer insan uykusundan uyanabilir ve ağzından çıkanları duyma şansını yakalayabilirse, son derece gülünç olduklarından dolayı kısa kesilmesi gereken saçma sapan çıkarımlara sürüklendiğini fark etmekte gecikmeyecektir. Öylesine şiddetli bir çaba içindedir ki insan, bütün sıcaklığını yitirir. Aşk, kendi taşkınlığından ürker ve kaçacak delik arar.

Sevdiğinizden uzaktayken, hayalhaneniz, en muhteşem sohbetlerle dolup taşar; en sevgi dolu, en dokunaklı coşkularla kendini oyalar. On, on iki gün boyunca, onunla konuşma cesa-

retine sahip olduğunuzu zannedersiniz fakat o beklenen mutlu ana birkaç gün kala, ateş yükselmeye başlar ve o korkunç ana yaklaştıkça katlanarak artar.

Salonuna adım atmak üzereyken, saçma sapan şeyler söylemek ya da aptalca bir şeyler yapmaktansa insan o anda çareyi sessizlik yemini etmekte bulur ve hiç olmazsa güzel yüzünü hatırlatacak birkaç hatıraya sahip olabilmek için kaçamak bakışlardan medet umar. Kendini onun karşısında bulduğu anda, insanın gözleri bir çeşit sarhoşluğa kapılır. Tuhaf hareketler yapmaya kışkırtan çılgın bir dürtü musallat olur ve insan iki ayrı ruha sahip olduğu hissine kapılır birden; sanki birinin derdi yaptırmak, öbürününki yaptığını ayıplamaktır. Müthiş bir karmaşanın içinde, aptalca şeyler düşünmenin içine biraz olsun su serpeceğine, buluşmanın çok geçmeden sona erecek olmasının, sıkıntısını geçireceğine ve sevilen kadını on beş gün boyunca göremeyecek olmanın üzüntüsünü dindireceğine inandırır kendini.

Sanki oracıkta dünyanın en sıkıcı hikâyesini anlatan adamı bulsa, bu zavallı âşık, bu açıklanması zor çılgınlığında, böylesine kıymetli dakikaları kaybetmeye çok hevesliymiş gibi, kulağını dört açıp onu dinlemeye dünden razı gibidir. Binbir zevke gebe olduğunu sandığı bu bir saat, alevli bir ok misali yakarak geçerken, sözcüklere dökülemeyecek bir acı, sevdiği kadından ne kadar uzaklaşmış olduğunu gösteren bir sürü ayrıntıyı birer birer hatırlatır bu zavallıya. Kendini onu ziyarete gelen ilgisiz bir kalabalığın ortasında bulur ama son günlerde, bu kadının hayatında olup bitenlerden en ufak bir haberi bile olmayan bir tek kendisidir. Sonunda dışarı atar kendini; soğuk bir hoşçakalın ardından, onu on beş gün göremeyecek olmanın kederine gömülür; sevdiği bu kadını bir daha hiç görmeyecek olsa, canının bu kadar yanmayacağına şüphesi yoktur. Ama ondan beter durumda olan biri varsa, o da, âşık olduğu güzeller güzeli ama kıskanç gözlerin hapsindeki kadını on beş dakikalığına görebilmek için, altı ayda bir, Lecce'ye yüz fersah yol tepen Policastro düküdür.

İsteklerin, aşkın üzerinde hiçbir hükmü olmadığını bütün bunlardan anlamak mümkündür; hem sevdiğine, hem kendisine karşı öfkesiyle, insan nasıl da hevesle kayıtsızlığa atılıyor! Ama bu buluşmanın hiçbir faydasının dokunmadığı da söylene-
mez, kristalleşmenin boşalan hazinesini yeniden doldurmuştur.

Salviati'nin hayatı on beş günlük dilimlere bölünmüştü; akşamında Madam ***'ı görebileceği günlerin rengi başka, yasaklı olduğu günlerin rengi başkaydı; mesela 21 Mayıs günü mutluluktan deliye dönecek gibiydi ama 2 Haziran günü evine dönmeye bile cesaret edemedi, bir çılgınlık anında beynini uçurmaktan korktu.

Bu akşam, romancıların, intihar anını çok kötü resmettiklerinden şüphem kalmadı. Bana 'susadım' dedi Salviati hiçbir şey olmamış gibi, 'gidip bir bardak su alayım'. Onu yolundan döndürmeye kalkmadım, hoşça kal dedim yalnızca; ve ağlamaya başladı.

Âşıkların sohbetlerinden çalkantılar eksik olmadığından, bu konuşmalardaki ufak tefek ayrıntılardan aceleci sonuçlar çıkarmaya kalkmamakta fayda vardır. Âşıkların duyguları, tasarlanmadık, beklenmedik sözlerle dile gelir ancak; yüreğin haykırışı da budur işte. Bu konuşmaların yapısını çözmek isteyen, söylenen bütün sözleri ele alıp, bir bütün olarak değerlendirmelidir. Duygularının heyecanına kapılmış bir insanın, ona bu heyecanı yaşatan insanın duygularını fark edecek zamanı neredeyse hiç bulamadığını unutmamak gerekir.

BÖLÜM XXV

TAKDİM

Bazı ayrıntıları yakalarken ne kadar hünerli olduklarına, ne kadar kesin yargılarla yol aldıklarına tanık oldukça, kadınlara hayranlığım artıyor; fakat hemen sonra, aynı kadınların çocuktan farksız davrandıklarını, ufak bir hadise yüzünden gözyaşlarına boğulduklarını ve tabiatlarında yavan bir gösterişin fazlasıyla yer etmiş olduğunu fark ediyorum. Ahmaklığın bu kadarı bana fazla gelir. Bu hususta benim bihaber olduğum bazı genel geçer yasalar olsa gerek.

Erkeklerde *bir* meziyet görmeleri, *bir* ayrıntıya takılmaları yetiyor sanki kadınlara; müthiş bir coşkuyla hisseder oluyorlar gördüklerini ve gözleri de başka bir şey görmez oluyor. Bütün beyin sıvılarını gördüklerinden zevk almaya harcadıkları içinde, başka şeyleri görebilmeleri imkânsız hale geliyor.

Alımlı erkeklerin, akıllı kadınlara kendilerini takdim etmelerine defalarca şahit oldum ve hep aynı manzaraya rastladım; daha ilk bakıştan doğan bir önyargı.

Yeri gelmişken, alımlı albay L. B.'nin samimiyetine sığınarak, kendisinin Koenigsberg'li Madam Struve'ye, bu seçkin kadına nasıl takdim edildiğini anlatmak istiyorum. Merak içinde fısıldaşıyorduk: *Farà colpo?* (Şansı var mı?) Bahis bile kondu ortaya. Madam Struve'ye yanaştım ve ona albayın iki gün üst üste aynı kravatı taktığını, bir gün bir yüzünü kullanıp, ertesi gün ters düz

ettiğini, hatta dikkatli bakarsa yer etmiş diklemesine çizgileri görebileceğini söyledim. Elbette bunların hiçbirisi doğru değildi.

Sözümü tamamladığım anda, albayı kendisine takdim ettiler. Muhtemelen Paris'in en çapsız budalası bile daha fazla etki uyardırır hanımefendide. Madam Struve seven bir kadındı, onurlu bir kadındı ve ufak bir kaçamak bile söz konusu olamazdı.

İki insan ancak bu kadar birbiri için yaratılmış olabilir. Madam Struve herkes tarafından fazla romantik olmakla suçlanıyordu ve ancak romantizmin doruklarında gezinen bir erdem L. B.'yi tam kalbinden vurabilirdi. Daha gencecik yaşında, L. B.'nin sebebi bu kadın oldu.

Kadınlara, hem insan yüreğindeki sevginin kuvvetini bir bakışta anlayabilme, hem de en göze görünmez değişimleri ve saf aşkın en hafif kıpırtılarını hissedebilme yeteneği bahşedilmiştir ki bunlara hayran olmamak elinde değildir insanın.

Kadınlar, biz erkeklerde eksik olan bir uzva doğuştan sahiptirler sanki; yaralı bir erkeğin üstüne nasıl titrediklerine bir kez şahit olmanız yeter.

Fakat buna karşın belki de akıl denen şeyi, zihinsel çözümü görmekten aciz yaratılmışlardır. En zeki kadının bile, kafası çalışan bir erkeğe –bu defa kendimden bahsetmiyorum– vurulduğuna ama aynı kadının, aynı zamanda, en müstesna zırvalıklara da hayran kaldığına defalarca tanık oldum. Her defasında kendimi, hakiki pırlantaları sahtesinden ilk bakışta ayırt edebilen fakat sırf daha büyükler diye, sahte pırlantaların hakikilere tercih edildiğine şahit olmak zorunda bırakılan bir pırlanta uzmanı gibi hissettim.

Bütün bunlardan vardığım sonuç, kadınlar söz konusu olduğunda, insanın her şeye cüret edebileceğidir. General Lassale'ın yenik düştüğü savaştan, bıyıklı bir yüzbaşı muzaffer çıkmayı

bilmiştir.' Erkeklerin bazı vasıfları, kadınların gözünden muhakkak kaçar.

Her zaman olduğu gibi, yine dönüp dolaşıp fizik yasalarına varıyorum. Sinir sıvıları, erkeklerde beyin, kadınlarda ise kalp tarafından kullanılır; daha hassas olmalarının yegâne sebebi budur. Ömrümüzü adadığımız bir görev, gece gündüz emek verdiğimiz bir iş bizleri avutmaya yetebilir ama kadınları olsa olsa oyalar; kadınları tatmin edebilecek bir şey yeryüzünde yoktur.

Bu akşamüstü, yalnızca başı sıkışınca erdemi çareden sayan Appiani ile birlikte fikir avına çıktık; ona bu bölümü gösterdim, yanıtı şöyle oldu:

'Éponine, bütün gücünü, kahramanlara yaraşır bir fedakârlıkla, o yer altındaki inden bozma odada, ölümle cebelleşen kocasını hayatta tutmak, onun umudunu yitirmesine mani olmak için harcıyordu fakat bu ikisi, mesela Roma'da sessiz sakin bir hayat sürüyor olsalardı, aynı gücü, gizlice buluştuğu âşğını kocasmdan gizlemek için harcıyor olacaktı; güçlü ruhların karnı zor doyar, sıkı beslenmeleri gerekir.'

BÖLÜM XXVI

EDEBE DAİR

Madagaskarlı bir kadın, buralarda göstermemek için ne yapacağımızı şaşırdığımız şeyi, hem de hiç aldırmadan ulu orta, herkese gösterebilir ama kolunun gözükmesinde ölmeyi tercih eder. Edep dediğimiz şeyin dörtte üçünün, sonradan öğrenildiğine şüphe yoktur. Uygarlığın getirdiği yasalardan, yalnızca mutluluğa yol açan yegâne yasa belki de budur.

Gözlemlere göre yırtıcı kuşlar, su içmeye ihtiyaç duyduklarında, saklanıp en uygun anı beklerler, çünkü başlarını suya daldırdıklarında, tamamen savunmasız kalacaklarını biliyorlardır. Tahiti'de yaşananları göz önüne aldığımızda¹, edebın doğasını başka yerde aramaya gerek duymuyorum.

Aşk, uygarlığın bir mucizesidir. Vahşi ya da barbar toplumlarda, tensel aşka ya da aşkın en kaba hallerine rastlanır ancak.

Edep, aşkın imdadına hayal gücünü çağırır; aşka can veren de işte budur.

Küçük kızlara, daha çocuk denecek yaşta, kıskançlığın pençesinde kısılmış anneleri tarafından, edebın, bedenın aklı olduğu

¹ Bougainville'in, Cook'un seyahatlerine bakınız. Bazı hayvanların dişileri, erkeklerine teslim olacakları an geldiğinde, kendilerini saklar gibidirler. Kendimize dair en mühim keşiflere ulaşmak için karşılaştırmalı anatomi-den yararlanmasını bilmeliyiz.

öğretilir; bunun sebebi, kadınların günün birinde elde edecekleri aşk mutluluğuna, daha en başından sahip çıkma arzularıdır.

Çekingen ve seven bir kadın için en büyük eziyet, bir erkeğin önünde, düşüncesinin bile yüzünü kızartmaya yettiği bir davranışa teslim olmak zorunda kalmasıdır muhtemelen; az da olsa gururlu bir kadının, bunun yerine, bin kere ölümü tercih edeceğinden şüphe duymuyorum. Sevilen erkeğin, bütün sevecenliğiyle kazandığı en ufak özgürlük, bir anlığına güçlü zevkler yaşatabilir kadına¹ fakat eğer erkek onu suçlayacak olur ya da bir anlığına dahi, çılgınca bir zevk almıyormuş gibi görünürse gözüne, bu özgürlük, yerini korkunç bir şüpheye bırakır. Dolayısıyla terbiye görmüş bir kadının, böylesine ihtiyatlı davranmaktan fazlasıyla kazanç elde edeceğini söylemekte bir sakınca görmüyorum. Zira bu oyunun kuralları hiç de adil değildir: Kazanılacak olan, bir damla zevk ya da bir nebze daha hoş görünmekten ibaretken, kaybedildiği takdirde insanı bekleyen, ağır bir vicdan azabı ve en değersiz âşığın bile yitirilmesine yol açacak bir utanç duygusudur. Güle oynaya, kahkahalarla, hiçbir şeyi hesap etmeden geçirilen bir akşamın bedeli, işte bu yüzden çok pahalıya ödenir. Bu türden hatalara ortaklık eden âşığının bir yerlerde karşısına çıkması, önündeki birkaç günü kadın için çekilmez hale getirebilir. En hafif kabahatin en korkunç utançla cezalandırıldığı böylesine bir alışkanlığın kuvvetine şaşırmanın bir anlamı var mıdır?

Edebin faydası nedir sorusuna gelince; edep, aşkın anasıdır; bundandır ki faydası inkâr edilemez. Duygunun işleyişi daha ne kadar basit olabilir: Ruh, arzularla dolacağı yerde, utançla dolar önce; sonra men eder kendini arzulardan ve arzular, nihayet, eyleme geçirir insanı.

Gururlu ve müşfik her kadının –ki bu ikisini sebep ve so-

¹ Kadına aşkını başka türlü gösterir.

nuç olmaları bakımından ayrı düşünmek kolay değildir- yüz vermediği insanlar tarafından namus timsali damgası yemesine yol açacak soğuk tavırlar edinmesini olağan karşılamak gerekir.

Bu ithamlar görünüşte ne kadar doğru olurlarsa, sağlam bir taşa basmak o kadar zorlaşır; bir kadının kafası az çalışıyor ama gururu ağır basıyorsa, edepli olmanın sınırı olmadığına inanmaya başlar. Bir İngiliz kadınının huzurunda, bazı giyim eşyalarının isimlerini telaffuz etmeye kalktığınız zaman, kendini hakarete uğramış sayması bundandır. Yine bir İngiliz kadını, kır evinde, akşam vakti, bir odadan kocasıyla beraber çıkarken görünmeyi asla kabul edemez ama asıl vahim olanı, kocasından başkasının yanında bir iki kahkaha atmanın bile, edebini ayaklar altına alacağını zannediyor olmasıdır.¹ Belki de, akıllı insanlar olan İngilizlerin, evdeki mutluluklarına bunca sıkıntının alenen sirayet etmiş olmasının sebebi, bu aşırı itinaadır. Kabahat kendilerinde. Ne lüzum var kibrin bu kadarına?²

Buna karşın, Plymouth'dan Cádiz'e, oradan da Sevilla'ya geçtiğimdeyse, iklimin ve tutkuların sıcaklığıyla, birazı faydalı olan itidalin, insanların aklından tamamen çıktığına şahit oldum. Gözler önünde sergilenmesine kimselerin aldırış etmediği ama içime işleyeceği yerde, yüreğimde aksi tesirler bırakan fazlasıyla şefkatli okşayışlarla karşılaştım. Daha fazla hüsrana uğrayamazdım.

Kadınların edep adı altında kapıldıkları alışkanlıkların kuvvetini *hesap edebilmek* mümkün değildir. Sıradan bir kadın, edepli davranmakta sınırları zorladıkça, seçkin bir kadınla aynı mertebeye ulaşacağını zanneder.

Edebin nüfuzu öylesine kuvvetlidir ki, seven kadın, âşığının karşısında, sözleriyle değil, hareketleriyle ele verir kendini.

¹ *Corinne*'in sonunda, bu sıkıcı geleneklerin ne kadar güzel resmedildiğine bakınız; Madame de Staël göklere çıkarmıştır bu tabloyu.

² İncil ve aristokrasi, her şeyi onlara borçlu olduklarını zanneden insanlardan, bunun acısını fena çıkartmıştır.

Bolonya'nın en güzel, en zengin ve en kolay kadını, geçen gece, ne zamandır buralarda dolanan, halkının yüz karası olmaya aday bir Fransız budalasının çareyi yatağın altına saklanmakta bulduğunu anlattı. Görünüşe göre bir aydır kadını canından bezdiren, sayıp döktüğü sayısı meçhul ama birbirinden gülünç methiyeleri bir çırpıda heba etmek istememiş. Ama en ufak bir zekâ pırıltısına bile rastlamak mümkün değilmiş bu adamda. Madam M. hizmetçisini odadan gönderinceye kadar beklemiş, yatağa girdiğinden emin olmuş ama insanların uykuya dalmalarına fırsat verecek kadar sabredememiş bir türlü. Neticede Madam M.'nin zile sarılmasıyla, beş, altı uşak tarafından, hem de ne hakaretler eşliğinde kapının önüne konması bir olmuş. "Ya iki saat bekleseydi yatağın altında?" diye sordum ona. "Halim harap olurdu, siz çağırdınız, ben de geldim dese, kim bundan şüphe ederdi ki?" dedi¹

Bu güzel kadının yanından ayrıldıktan sonra, şu güne kadar tanıdığım kadınlardan sevmeye en layık olanının yanına gittim. Olağanüstü zarafeti, imkânsız gibi görünse de, sarsıcı güzelliğini bile gölgede bırakıyordu. Yalnız başınaydı yanına vardığımda ve ona Madam M.'nin hikâyesini anlattım. Laf lafı açtı ve "Bana kulak verin" dedi sonunda, "eğer bu kadın, bu hareketi yapmaya cüret eden erkeği zamanında hoş bulmuşsa, onu elbet affedecektir, hatta çok geçmeden onu sevecektir." İnsan yüreğinin derinliklerini aydınlatan bu ışığın karşısında şaşırıp kaldığımı itiraf ediyorum. Bir müddet süren sessizliğimin ardından ona "Peki sevdiği zaman insan, en keskin uçlara yürüyecek cesareti bulabilir mi kendinde?" diye karşılık verdim.

Bu bölüm bir kadın tarafından kaleme alınmış olsaydı, belki de kapılmak zorunda kalmazdı bunca bulanıklığa. Burada gurura, kadın kibrine, edep alışkanlıklarına ve aşırılıklarına,

¹ Şu ayrıntıya yer vermemem tavsiye edildi: 'Beni fazlasıyla hafif bir kadın sanıyor olmalısınız ki bana böyle şeyler anlatmaktan çekinmiyorsunuz.'

*duyguların birlikteliğiyle*¹ hayat bulan, erkeklerde var olması mümkün olmayan ve genelde özünü tabiatı almayan bir takım *inceliklere* dair söylenenler, kulaktan dolma sözlerin ötesi ne geçmekten acizdirler.

Sohbet ettiğim bir kadın, bütün samimiyetle şuna benzer sözler söylemişti bir defasında:

‘Eğer özgürlüğümü feda etmiş olsaydım, sonunda tercih etmiş olduğum erkek, en ufak tercihlerimde bile ne kadar cimri olduğumu görüp, hislerime daha en baştan fazlasıyla değer verirdi.’ Güzeller güzeli bu kadın, muhtemelen hiçbir zaman karşısına çıkmayacak bu sevgili uğruna, o sırada konuştuğu erkeğe var gücüyle soğuk davranıyordu. İşte abartılmış edebin ilk hali, ki buna saygı duymak gerekir; ikinci hali, kadının kibrinden kaynaklanır; üçüncü haliyse, kocasının kibrinden.

Bana kalırsa bu aşk ihtimali, kadınların, en erdemli kadınların bile düşlerinde peydahlanıyor ve eğer öyleyse de, bu düşler hiç de haksız sayılmazlar. Gökler size aşk için yaratılmış bir ruh bahşetmişse eğer, sevmemek, hem kendinizi, hem de karşınızdakini, mutlulukların en büyüğünden mahrum bırakmanız anlamına gelir. Günah işlemekten korkan bir portakal ağacının çiçek açmayı bırakmasından farkı yoktur bunun. Aşk için yaratılmış ruhların, başka mutluluklardan asla keyif alamayacaklarını da unutmamak gerekir. Böylesine bir ruhun, yeryüzünün sahte zevklerini bir kez tatmasıyla, dayanılmaz bir boşluğun içine düşmesi bir olur; güzel sanatlara hayran olduğuna, doğanın en yüce manzaralarından büyülediğine inandırır kendini fakat

¹ Edep, giyim zevkinin kaynaklarından biridir; giyiminde ince bir düzenlemeyle, her kadın, az ya da çok göze hitap eder hale gelebilir. Yaşlandıkça giyime gösterilen özenin azalması da bundandır. Taşralı bir kadın, Paris modasını takip etmeye kalkışacak olursa göze yapmacık ve gülünç görünür. Paris’e ayak basığında asıl yapması gereken, işe otuz yaşındaymış gibi giyinmekle başlamasıdır.

bunlar ona aşkı vaat etmekten, gözünde aşkı büyütmekten başka işe yaramazlar ve nihayetinde, bu zavallı ruh, etrafını saran her şeyin ona, kendini bile bile mahrum bıraktığı bir mutluluktan bahsettiğinin farkına varır.

Edebin suçlanacak bir yanı varsa, o da insanı yalan söyleme alışkanlığına itmesidir; kolay kadınların, müşfik kadınlar karşısında sahip oldukları yegâne üstünlük de budur. Kolay bir kadın size şunları söyleyebilir: 'Sevgili dostum, hoşuma gitmeye başladığınız zaman size bunu söyleyeceğim ve inanın sizden daha mutlu olacağım çünkü size fazlasıyla değer veriyorum.'

Âşığının zaferinin ardından coşkun zevklere kapılmış Constance nasıl da haykırır: 'Kocamla aramız bozulduğundan beri, sekiz yıldır kendimi kimselere vermediğim için şimdi ne kadar mutluyum!'

Fikir yürütüşünü fazlasıyla gülünç buluyor olsam da, yaşadığı zevkin ruhuna taze bir can kattığına yürekten inanıyorum.

Söz buraya gelmişken, âşığı tarafından terk edilen Sevilalı bir hanımefendinin nasıl kan ağladığını anlatmaya mecbur hissediyorum kendimi. Aşkta her şeyin bir işaret olduğunun unutulmamasını ve yeri geldiğinde üslubumun mazur görülmesini ümit ederim.

Sahip olduğum erkek gözleriyle, *edebe* özgü dokuz farklı vasfı ayırt edebildiğimi sanıyorum:

1. Kadınlar az şey kazanmak için çok şey koyarlar ortaya; aşırı ihtiyatlı olmalarını, çoğu zaman yapmacıklığa kaçmalarını bunda aramak gerekir; mesela, akla gelebilecek en komik şeye bile gülmedikleri olur; demek ki makul ölçüde edebe sahip olmak için, kadınlar, akıllarını fazlasıyla kullanmaya mecbur-

durlar.¹ Bu yüzden de bir araya geldiklerinde, baş başa kaldıklarında edebi bir kenara bırakırlar, daha uygun biçimde ifade etmek gerekirse, birbirlerine anlattıkları masalların üzerlerini mümkün olduğunca açarlar; coşkunluğun ve esrikliğin doruğa ulaşmasıyla², masallarının örtülerini kaldırıp atarlar bir kenara.

Çoğu kadının bir erkekte her şeyden ziyade arsızlık görmeyi arzulaması, edebin ve edebin dayattığı ölümcül sıkıntının bir neticesi değil midir? Yoksa arsızlığı bir erkek mizacı mı zannediyorlar?

2. İkinci yasa: 'Âşığım, edebime sahip çıktığım için bana daha fazla değer verecek.'

3. En tutkulu anlarda bile, alışkanlığın gücü üstün gelir.

4. Edep, erkeğe hem zevk verir, hem gönlünü okşar; uğruna ne yasakların hiçe sayıldığını hatırlatır.

5. İyiden iyiye *baş döndürücü* zevkler sunar kadına; bu zevkler, güçlü bir alışkanlığı dize getirdiklerinden dolayı, ruhun içindeki çalkantıyı şiddetlendirirler. Valmont Kontu, bir gece yarısı, kendini genç bir kızın yatak odasında bulur; haftada bir olan şeydir aslında bu Kont için ama genç kızın başına belki de iki yılda ancak bir defa gelecek bir hadisedir; edep ve seyreklik, kadınlara çok daha ateşli zevkler hazırlar.³

¹ Cenova halkının üslubuna bakınız, bilhassa *ileri gelen* ailelerinkine; iffet taslama eğilimini alaya alarak bertaraf etmekte sarayın faydası büyüktür; Duclos, Madame de Rochefort'a masallar anlatırken: 'Aslına bakarsanız, siz bizi iffet taslayan kadınlardan sanıyorsunuz.' Samimi olmayan edep kadar can sıkıcısı bulunmaz yeryüzünde.

² 'Yapmayın canım, sevgili Fronsac, henüz vakti gelmedi, anlatmaya kalktığınız hikâyeyi dinlememize daha yirmi şişe şampanya var.'

³ Melankolik mizaç ile taşkın mizaç arasındaki farktır mesele. Bir yanda erdemli bir kadın, hatta dinlerin çıkarıcı erdemini benimsemiş bir kadın (erdeminin karşılığını yüz misliyle Cennet'te alacaktır), bir yanda kırkını geçmiş bezgin bir zampara. *Tehlikeli İlişkiler*'deki Valmont henüz bu raddeye varmamış olmasa da, Madame de Tourvel, romanın başından so-

6. Edebin kötü tarafı, insanı hiç durmadan yalan söylemeye teşvik etmesidir.

7. Edebin aşırıya kaçırılması ve haddinden fazla ciddiye alınması, müşfik ve çekingen ruhların¹, yani bilhassa aşkın zevklerini tatmak ve tattırmak için yaratılmış olan ruhların cesaretlerinin kırılmasına neden olur.

8. Edep, çok sayıda âşığa sahip olmamış müşfik kadınların karşısına, davranışlarını kısıtlayan bir engel olarak çıkar; kendilerini, nasıl davranmaları gerektiği konusunda, aynı eksikliğin sıkıntısını çekmeyen dostlarına teslim etmelerinin sebebi de budur. Kendilerini körü körüne alışkanlıklarına bırakmak yerine, her duruma ayrı ihtimam gösterir, pür dikkat incelerler. İyice incelen edepleri, onları zorlama davranışlarda bulunmaya sürükler. Alabildiğine içten davranmaya çabalarlarken, sanki bütün davranışlarına bir sahtelik sirayet eder; ama bu sakarlıklarını, tanrının bir lütfu saymak gerekir.

Samimi davranışlarının, çoğu zaman olduğu üzere şefkati andırması, bu melek ruhların, farkına bile varmadıkları cilveli tabiatlarından ileri gelmektedir. Düşlerini yarıda kesmek zorunda kalmak ya da bir erkekle konuşmak ve ona, bir arkadaşına söyleyecek münasip ve hoş sözler aramak zahmetine girmek yerine, bu kadınlar, şefkatle, yanlarındaki erkeğin koluna giriverirler.

9. Yazar olan kadınların, yüceliğe çok nadiren ulaşabilmelerine karşın, sayfa kenarlarına düştükleri notlarla hayranlık uyandırmaları, kendilerini samimiyete asla bütünüyle teslim etmemelerinden kaynaklanır; onların gözünde bütünüyle samimi

nuna, ondan daha mutludur; ve eğer pek maharetli yazarımız biraz daha maharet bahşedilmiş olsaydı, usta işi eserinden alınacak ders bu olurdu.

¹ Melankolik mizaca, aşkın mizacı demek de mümkündür. En saygın, sevmek için yaratılmış kadınların, akıl yönünden fakir olduklarından dolayı, bayağı, taşkın mizaca hayran kaldıklarına defalarca şahit oldum. Alfred'in öyküsü, *Grande Chartreuse*, 1810.

olmanın, boyunlarını bağlamadan sokağa çıkmaktan farkı bulunmaz. Bir erkek içinse hayal gücünün önderliğinde, nereye gittiğini bilmeden yazmak kadar sıradan bir şey yoktur.

ÖZET

Hemen herkesin düştüğü yanlış, kadınlara karşı mücadele etmeye hiçbir gücün yetmeyeceğine inanmak ama onlara daha cömert, daha hassas olan bir insan türüymüş gibi yaklaşmaya kalkmaktır. İnsan doğasının en sıradan eğilimlerine ilaveten şahsına münhasır iki tuhaf doğa yasasının, böylesine çalkantılı ruhlara sahip olan bu varlıklar üzerinde hüküm sürdüğü çok çabuk unutuluyor:

Kadın gururu ve edep; ve edebin tohumlarından olma anlaşılmaz alışkanlıklar.

BÖLÜM XXVII

BAKIŞLARA DAİR

Bakışlar, cilveli kadının en büyük silahıdır. Tek bir bakışla her şeyi dile getirmek mümkündür ama bakışlar inkâr edilmeye de müsaittirler çünkü bir bakış asla tekrar edilemez.

Bu bana, Roma'nın Mirabeau'su, Kont G.'yi anımsatıyor; dünyanın bir ucundaki ufacık ülkesinin başında bulunmak, yepyeni bir anlatım üslubu edinmesine yol açmış bu adamın; her şeyden ve hiçbir şeyden bahseden kesik cümlelerle anlatıyormuş derdini; ona kalırsa söyleyeceğini söylüyormuş ama anlamak, harfiyen tekrar edebilene nasip oluyormuş ancak, o da olacak iş değilmiş. Kardinal Lante onun bu tekniği kadınlardan çaldığını söylemiş; ben de en içten kadınların bile bundan faydalandığını ilave edeyim. Kadınlar, erkek zorbalığına karşı, işte bu insafsız ama haklı hileyle yanıt verirler.

BÖLÜM XXVIII

KADIN GURURUNA DAİR

Kadınların ömrü, erkeklerin önem atfettikleri nesneler, kazandıkları paralar, elde ettikleri zaferler, düelloda vurdukları adamlar, bazen hayranlık bazen iğrenti uyandıran intikamlar ve daha nicesi hakkında sayıp döktüklerini dinlemekle geçer. Bu kadınlardan gururlu bir ruha sahip olanlar, bunların hiçbirine ulaşamayacak olduklarının farkına çabuk varıp, erkeğin pek önem gösterdiği bu şeylerin üzerinde yükselecek bir gururun peşinden koşmaya yeltenmezler. Göğüslerinin hemen altında, davranışlarının kuvveti ve onuru sayesinde, çevrelerini saran her varlıktan daha üstün bir yüreğin çarpmakta olduğunu bilirler fakat buna rağmen, en beş para etmez erkeğe bile, kendilerinden daha fazla değer biçildiğine şahit olurlar. Yalnızca küçük şeylere ya da en azından sadece kendi hislerinin değer biçebileceği, üçüncü bir kişinin yargıda bulunamayacağı şeylere sahip olmaktan gurur duyabileceklerini fark ederler. Ellerindekilerin değersizliğiyle ruhlarının yüceliği arasındaki çelişkinin ıstırapıyla boğuşan kadınlar, gururlarına saygınlık kazandırmanın yegâne yolunun, gururlarını şiddetle dışa vurmaktan ya da yasaklarına yasak katarak, azimle inat etmekten geçtiğine karar verirler. Bu kadınlar, bir erkekle samimiyet kurmadan önce, daha karşılaştıkları anda, kendilerine karşı kurulmuş bir tuzağın içine düştüklerini zannederler. Hayalhanelerinde, erkeklerin bu kumpaslarına karşı öfke duymaktan başka fikre yer yoktur; oysa

erkeğin tüm bu davranışlarında yalnızca aşkın izlerine rastlamak mümkündür; çünkü seviyordur. Tercih edecekleri erkeğin yaşatacağı duygulardan zevk almak yerine, kendilerini kibre kapılmış bulurlar ve nihayetinde, sevgiden yana en zengin ruha sahip olmalarına rağmen, sevdikleri andan itibaren, basit birer gönül avcısına dönüşür, geriye kibirden başka şey kalmadığını fark ederler ellerinde.

Yüreği zengin bir kadın, âşığı uğruna canını bin kere feda etmeye dünden razıdır ama bir kapının açık mı kapalı mı olduğuna dair giriştikleri bir tartışmada, gururunun söz konusu olması durumunda, âşığını bir daha dönmek üzere terk etmeye de daima hazırdır. Kadınların onuru burada yatar. Napolyon, küçük bir köyü düşmana vermemek pahasına, bütün bir savaşı kaybetmiştir.

Benzer bir tartışmanın bir yıldan fazla sürdüğüne şahit oldum. Oldukça seçkin bir kadın, âşığına, gururunun yüceliğinden kuşku duyma fırsatı vermektense, bütün mutluluğunu feda etmeyi göze alıyordu. Barışmaları tamamen bir tesadüfün neticesiydi; dostumun evindeydik, âşığının kırk mil uzakta olduğunu zannederken, onunla hiç ummadığı bir anda ve ummadığı bir yerde karşılaşmış olmanın verdiği heyecana bir anda yenik düşüverdi. Mutluluğunun içinden taşmasına engel olamadı ama âşığının heyecanı onunkinden bile fazlaydı. İki birden, neredeyse aynı anda birbirlerinin dizlerine kapandılar ve ben o ana kadar, bunca yaşın gözlerden aktığını hiç görmemiştim ömrümde; bu, beklenmedik bir mutluluk manzarasıydı; gözyaşlarıysa, gülmenin doruğu.

Argyle Dükü, Richmond'da, Kraliçe Caroline ile buluşmasında, kadın gururuyla çatışmaya girmekten kaçınarak, akıllı davranmanın kusursuz bir örneğini sergilemiştir.¹ Bir kadının tabiatı arşa ne kadar yakınsa, kopan fırtınalar o kadar korkunç olur.

¹ *The Heart of Midlothian*, III. cilt.

*Nasıl ki karalar karası gök
Alametidir en deli fırtınanın.*

D. Juan

Bir kadın, âşığına gözüne ilişen vasıflardan, sıradan bir günde, aklına geldikçe büyük zevk alıyorsa, sevgisinin nefrete döndüğü acımasız zamanlarda, diğer erkeklerde âşığının üstünlüklerini bir türlü göremediğinden, intikam ateşiyle yanmaya belki o kadar fazla yüz tutuyordur. O insanlardan biri olmak-tan, onlardan biri sanılmaktan endişe ediyordur.

Can sıkıcı *Clarissa*'yı okuyalı epey zaman oluyor; yine de onu ölüme, kadın gururunun sürüklediğini ve *Lovelace*'ın uzattığı eli, sırf gururu yüzünden geri çevirdiğini anımsıyor gibiyim.

Lovelace'ın kabahati büyüktü; ama *Clarissa* onu, az da olsa hâlâ sevdiğine göre, aşk adına işlenmiş bir suçu affedebilecek gücü yüreğinde daima bulabilirdi.

Buna karşın *Monime*, kadın inceliğinin çarpıcı bir sureti olarak görünüyor benim gözüme. Bu rolün altından layığıyla kalkacak bir oyuncunun dudaklarından şu dizeler dökülürken, hangi insanın yanakları zevkin ateşiyle kızarmaya karşı koyabilir:

Ve şu ölümcül aşk, muzaffer çıkmışım;

*Şaşırttı dolambaçlarınızı, beni kandırdı.
Etmişim itiraf, durmalıyım sözümde;
Nafiledir çabanız, bu hatırayı silmeye;
Utandırım, mecbur ettiniz acı bir itirafa,
Nasıl unuturum, sonsuza dek aklımda.
Bana inanmazsınız, hep böyle bileceğim
Mezarıma, efendim, gamlı demeyeceğim,
Gamlıdır asıl bana bunlar edenin yatağı,
Ezdi geçti, merhametsiz, beni aciz bıraktı,*

*Odur beni mahkûm eden bu ebedi sıkıntıya,
Yüzümü kızartan bir ateşle, sebebi başka.*

RACINE

Gelecek nesillerin şöyle söylediklerini duyar gibiyim: Böyle karakterler sayfalarda can buldu ve büyük sanatçılar onları tuvallerinde resmettiler. İşte monarşi;¹ buna yaradı.

Gelgelelim, her ne kadar iktidarların tutkular üzerinde hâkimiyet kurdukları yönündeki tezimi çürütüyor olsa da, Ortaçağ Cumhuriyetlerinde bile bu inceliğin kusursuz bir örneğine rastladığımı açık yüreklilikle paylaşmak istiyorum.

Sözünü ettiğim örnek, Dante'nin şu çarpıcı dizeleri:

Yazık! Yaşayanların alemine döneceğin vakit

*Beni hatırla. Pia'yım ben; Siena can verdi bana,
Ölümü Maremma'da buldum.
Düğünümde parmağıma yüzüğünü takan,
Öykümü biliyor benim.*

Araf, V.

Böylesine ketum, sözü ağzından dirhemle çıkan bu kadın, gizliden gizliye Desdemona'nın kara yazgısını paylaşmıştır; oysa ağzından çıkacak tek bir sözcük, geride bıraktığı dostlarının, kocasının işlediği günahtan haberdar olmalarını sağlamaya yetecektir.

Nello della Pietra, Tolomei hanedanının, Siena'nın bu en itibarlı ve en zengin ailesinin tek mirasçısı olan Madonna Pia ile evlenmeyi başarır. Fakat kadının bütün Toskana'nın diline dolanmış güzelliği, kocasının yüreğine kıskançlığın tohumlarını çok geçmeden bırakır; dedikodularla ve hiç durmadan alevlenen kuşkularla beslenen bu kıskançlık, adamı korkunç bir yola

¹ Anayasasız ve parlamentosuz monarşi.

sapmaya zorlar. Bugünden bakınca karısının bütün bu olanlarda bir kabahatinin olup olmadığına karar vermek zor görünüyor ama Dante bize onun masum olduğunu söylüyor.

Kocası çareyi, onu o zamanlar olduğu gibi hâlâ *kötü hava* etkisiyle meşhur olan Volterre bataklıklarına götürmekte bulur. Böylesine tehlikeli topraklara neden sürgün edilmiş olduğunuysa zavallı karısına söylemeye asla yanaşmaz. Gururu, ne bir şikâyet, ne de bir suçlamada bulunmaya tenezzül eder. Yıkıntılarını görme fırsatı bulduğum deniz kenarındaki bir kulede inzivaya çekilirler; o mağrur sessizliğini asla bozmaz adam, ne bir kez olsun genç karısının sorularına yanıt, ne de yakarışlarına kulak verir. Üzerlerine çökmüş zehirli havanın etkisini göstermesini, karısının yanı başında, soğukkanlılıkla bekler. Bataklığın dumanları, şu asırda yeryüzüne ayak basmış belki de en güzel kadın suretinin çizgilerini soldurmakta gecikmez. Birkaç ay bulmadan, kadın ölür. Bu uzak geçmişe tanık olanların kaleme aldıklarına göre, Nello, karısının ölümünü çabuklaştırmak için hançerini kullanmıştır; bataklıklarda ölmüştür bu kadın ama kim bilir ne acılar içinde, öyle ki o devrin insanları bile aciz kalmıştır dile getirmekte nasıl bir ölümün bu kadına musallat olduğunu. Nello della Pietra, ömrünün geri kalan günlerini, ölene dek koruduğu bir sessizlik içinde geçirir.

Genç Pia'nın Dante'ye seslenişinden daha soylusuna, bu seslenişten daha zarifine rastlanmamıştır. Gencecik yaşında, geride, yeryüzünde bıraktığı dostlarının belleklerinde bir yer edinmek ister kendine; ama kendisinden ve kocasından söz ederken, yaşadığı eşi benzeri görülmemiş vahşete dair tek bir sitemli söz dahi etmekten kaçınır, yalnızca bu sona nasıl vardığını bildiğini söylemekle yetinir.

Gururun intikamını almak için böylesine sabır göstermesine, sanırım, yalnızca Güney ülkelerinde rastlanabilir.

Piemonte'de, istemeden de olsa, ayrıntılarına dair bir bilgiye sahip olmadığım ama bunu epey andıran bir olaya şahit oldum.

Kaçak malların sevkiyatını engellemek amacıyla, emrime verilmiş yirmi beş süvari eri ile birlikte, Sesia boyunca uzanan ormanlara doğru yola çıktık. Akşam vakti bu ıssız ve yabani bölgeye vardığımızda, ağaçların arasından, gözüme eski bir şatonun yıkıntıları çarptı; yıkıntılara doğru ilerledim ve bu eski şatoda yaşayan insanlar olduğunu fark edince şaşkınlığa uğradım. Ülkenin soylularından, meymenetsiz, kırk yaşlarında, bir seksen boylarında bir adam beni karşıladı. Suratını asarak, iki oda vermeyi kabul etti. Levazım subayımınla beraber bize verilen odada müzik yaparak geçirdiğimiz birkaç günün ardından, adamın, kahkahalar eşliğinde Camille adını taktığımız bir kadını şatosunda tuttuğunu keşfettik; fakat asıl korkunç gerçeğin henüz çok uzağındaydık. Kadın altı hafta sonra öldü. Kadını bari tabutunda olsun, bir kerecik görmek için yanıp tutuşuyordum; tabuta göz kulak olan keşişe biraz para verdim ve bir gece yarısına doğru, kutsanmış su serpme bahanesiyle beni gizlice kiliseye aldı. Tabutun içinde gördüğüm, ölümün avucundayken bile güzelliğinden bir şey yitirmemiş, yaratılmış en güzel yüzlerden biriydi; soylu ve zarif hatlarını asla unutamayacağım, kartal gagasına benzer bir burnu vardı. O uğursuz mekânı derhal terk ettim. Hikâyenin aslınıysa, bunun beş yıl ertesinde, İtalya Kralı tacını giymek için çıktığı seyahatte İmparator'a refakat eden alayına bağlı müfrezelerin birinden öğrendim. Müfrezedekilerin anlattıklarına göre, kışkanç bir koca olan Kont ***, bir sabah, karısının yatağının baş ucunda, yaşadıkları küçük kasabadaki genç bir adama ait olan bir İngiliz saati bulmuş. Aynı gün Kont, karısını, Sesia ormanlarındaki bu harabe şatoya götürmüştü. Tıpkı Nello della Pietra gibi, onun da ağzından, o andan itibaren, tek bir söz bile çıkmamış. Karısı ne zaman yalvaracak olsa, yanından ayırmadığı İngiliz saatini cebinden çıkarmış ve sessizliğini bozmadan karısına saati göstermekle yetinmiş. Kadınlı beraber, yalnız başlarına üç yılı böyle geçirmişler. Nihayetinde kadın, ömrünün baharında, kahırlar içinde hayatını kaybetmiş. Kocasını, saatin sahibini bulup, bıçaklamak istemiş ama onu bulamamış; Cenova'ya geçip,

bulduğu ilk gemiye atlamış ve bir daha kendisinden haber alan olmamış. Mallarıysa ona buna paylaştırılmış.

Fazlasıyla gururlu olan kadınların huzurundayken, size yapılmış bir hakareti sineye çekecek olursanız –ki askerlik hayatına alışkın biri için bu zor olmayacaktır– bu gururlu ruhları rahatsız etmiş olursunuz; gözlerinde bir anda korkak damgası yersiniz ve çok geçmeden sövgüye varan hakaretleri bu kadınlardan iştirsiniz. Böylesine gururlu kadınlar, başka erkeklere sözünü geçirmesini bilen erkeklerin kollarına atılmak için yanıp tutuşurlar. Bana kalırsa, erkek için bundan başka çare de yok gibidir; eğer sevgilisiyle arasını iyi tutmak istiyorsa, komşusuyla arada bir kavgaya tutuşmanın yollarını mutlaka aramalıdır.

Londralı ünlü oyuncu Cornel hanımefendi, günün birinde, hiç beklemediği bir vakitte, zamanında çok yardımını gördüğü zengin bir albay tarafından ziyaret edilir. O sırada, gözüne hoş görünmekten öteye gidemeyen âşığıyla birlikte. Ziyaretin heyecanı, sesi titreyerek, “Beyefendi satmak istediğim midillimi görmeye gelmiş” diyiverir albaya. Ama bunun üzerine, “Ben başka şey için buradayım” diye gururla karşılık verir genç âşık. Cornel hanımefendi, o ana kadar can sıkılmaktan öteye gidemeyen genç âşığını, bu cevabının ardından yeniden deliler gibi sevmeye başlar.¹

Böyle kadınlar, kendi gururlarını öne çıkarmak yerine, âşıklarının gururuna hayran olup, onların safında yer alırlar.

¹ Cornel hanımefendiyi ziyaretten, her seferinde yepyeni bir hayranlıkla ve çıplak gözle izleme fırsatı bulduğum tutku manzaralarıyla dönüyorum. Hizmetçilerine emirler yağdığında bir zorbalık değil, neyin, nasıl yapılması gerektiğinin bilgisi ve kesinliği var.

Ziyaretimin başlangıcında bana duyduğu kızgınlıktan, sohbetimizin sonuna doğru eser kalmadı. Mortimer'a neden, nasıl tutkuyla bağlandığını açık seçik anlattı. ‘Onunla insanlar arasında bir arada olmak, baş başa kalmaktan daha fazla hoşuma gidiyor.’ En zeki kadının elinden daha fazlası gelemezdi, çünkü o kusursuz ölçüde *doğal* olmaya cüret ediyor ve hiçbir teoriye kulak asmıyor. Harikulade bir kadın, bana yol göstermesi için dostluğumuzu güçlendirmeye mecburum.

Lauzun Dükü (1660 yılındakinden bahsediyorum), hat safhadaki nezaket yoksunluğu eğer ilk zamanlarda görmezden gelinebilirse, böyle kadınlar için, hatta belki de tüm kadınlar için fazlasıyla çekici bir yaradılışa sahiptir; nezaketin en ince halleri bile umurlarında olmaz ve her şeyi gören ama hiçbir ayrıntıdan heyecanlanmayan gözün sakinliğini, soğuklukla karıştırırlar. Saint-Cloud sarayındaki kadınların, Napolyon'u fazla duygusuz ve basit bulduklarını gözleriyle gören ben değil miydim?'¹ Büyük adamlar kartala benzerler; arşa yükseldikçe, gözden kaybolurlar ve yüceliklerinin bedelini, yalnızlıkla öderler.

Kadınların *nezaket yoksunluğu* dedikleri şey, kadın gururundan doğar. Bunun, kralların, şüphelenmedikçe daha beter bir sona sürükleyen krala ihanet dedikleri şeyden fazla bir farkının olduğunu sanmıyorum. En candan seven âşık bile, ufak da olsa bir ışık saçmıyorsa, nezaketten yoksunlukla suçlanabilir; ve bu âşığı, eğer kendini aşkın cazibesine kaptıracak olursa, yani sevdiği kişiye içinden geldiği gibi davranmaya ve sevdiğinin söylediklerine kulak vereceği yerde, kendini mutluluğa bırakmaya kalkacak olursa, çok daha hazin bir son beklemektedir.

Bütün bunlar, temiz kalpli erkeklerin başlarına geleceğine asla inanmayacakları, ancak başlarına geldiği zaman gerçek olduklarını görecekləri türden şeylerdir; çünkü erkekler, erkek arkadaşlarıyla alabildiğine dürüst ve samimi bir ilişki içerisinde bulunmaya fazlasıyla alışmışlardır.

¹ *Minna Troil ne zaman kederli bir öykü ya da bir aşk hikayesi duyacak olsa, yanakları, yüzüne hücum eden kanının tesiriyle kızarır ve yüz ifadesiyle davranışlarının, fazlasıyla itidalli ve mahcup bir mizaç sergileme çabalarına aldırmaırsınız, kanının damarlarında ne kadar sıcak attığını her haliyle açığa vururlardı.*

The Pirate, I, 33.

Sıradan olayları duygularına layık bulmayan sıradan insanlar Minna Troil gibilerini ruhsuz bulurlar.

Karşınızda, kendilerini, her ne kadar yanılıyor olsalar da, karakter bakımından sizden çok aşağılarda gören, ya da daha doğrusu, sizin kendinizi onlardan daha üstün gördüğünüze inanmaktan bir an olsun vazgeçmeyen varlıklar olduğunu asla unutmamanız gerekmektedir.

Oysa bir kadının gururunu, erkekte uyandırdığı hislerin kuvvetinde aramamız gerekmez mi aslında? I. François'nın kraliçe eşinin nedimelerinden birisi, kendisini pek sevmediği söylenen âşığının hovardalığı yüzünden alay konusu olmuştu. Bir süre sonra bu âşık bir hastalığa yakalandı ve saraya dilsiz olmuş, konuşamaz halde döndü. Aradan iki yıl geçti; nedimenin bu adamı sevmekten vazgeçmemiş olmasına kimseler akıl sır erdiremiyordu. İki yılın sonunda, günün birinde, kadın, şöyle söyledi âşığına: "Konuşun." Ve adam konuştu.

BÖLÜM XXIX

KADINLARIN CESARETİNE DAİR

*Sözüme kulak ver mağrur Şövalye,
kadınların sevgiyle, hürmetle ıstıraba davet edildiklerinde
gösterdikleri cesaret, senin en kanlı savaşlarında gösterdiğin
yüceler yücesi cesaretinden ağır gelir.*

Ivanhoe, III. cilt, sayfa 220.

Bir tarih kitabında; 'Bütün erkekler akıllarını yitirmişlerdi; işte o an, kadınların, erkeklere üstün geldikleri andı' satırlarına rastladığımı hatırlıyorum.

Kadınların cesaretinde, erkeklerinkinde bulunmayan bir *ihtiyatlılığa* rastlanır. Bir tehlikenin ateşi içine düştüklerinde, özsaygılarına iyice sarılan kadınlar, koruyucu oldukları ve gücü ellerinde bulundurdıkları bahanesiyle kendilerini çoğu zaman yaralayan erkeklerle boy ölçüşme fırsatını yakalamış olmaktan büyük zevk alırlar ve bu zevkin getirdiği güçle endişelerinin üstesinden gelmeyi başarırlar; kadınların güçlenmesi, erkeklerin zayıf düşmesi anlamına gelir. Fakat muhtemelen bir erkek de, böyle bir anda, böylesine bir yardım alacak olsaydı, kendisini her şeyin üstünde görürdü; çünkü korku, asla tehlikenin içinde değil, içimizdedir.

Kadınların cesaretini küçümsemek niyetinde değilim; yeri

geldiğinde en yiğit erkekleri bile kışkındıracak kadınlar tanıdım. Cesur olmak için fazlasına ihtiyacı yoktur kadınların; bir erkeği sevmeleri yeter. Sevdiklerinde gözleri başka şey görmediğinden, en kararlı, en korkunç tehlike bile, sapından koparılıp takdim edilen bir gül gibi gelir ancak.¹

Sevgiyi hiç tanımamış kadınlardaysa, gözü peklığın en keskinini, en muazzamını, pervasızlığın en kuvvetlisini gördüm.

Bu kadınların böylesine gözü kara olmalarını, yaranın acısını tatmamış olmalarına veriyorum.

Karşı cinsteki emsaline her koşulda ağır basan manevi cesaretlerine gelince; âşığına direnen bir kadının kararlılığının, yeryüzünde hayran olunacak şeylerin başında geldiğine inanıyorum. Doğaya karşı böylesine kuvvetle bir direnişin, böylesine ıstıraplı bir mücadelenin karşısında, şu ya da bu cesaret örneğinin, beş kuruşluk değeri bile yoktur. Edebin mecbur ettiği bu fedakârlık alışkanlığından belki de güç alıyordur kadınlar.

Kadınların talihsizliklerinden biri de, bu cesaretlerinin kanıtının sonsuza dek saklı kalacak, hatta dile bile gelemeyecek olmasıdır.

Lakin daha beteri varsa, o da cesaretlerinin, oldum olası, mutluluklarının aleyhine kullanılmış olmasıdır: Clèves Prensesi'nin, kocasına tek bir söz söyleyemeden, M. de Nemours'a teslim olmaktan başka çaresi yoktur.

Belki de kadınlar, sıkı bir direnişte bulunmuş olmanın kibriyle sürükleniyor ve âşıklarının, sırf gururlarını pekiştirmek için kendilerine sahip olmaya çabaladıklarını düşünüyorlardır; ne lüzumsuz, ne zavallı bir düşünce: Bütün vaktini tutkusu uğruna kendini en rezil, en gülünç durumlara sokmakla harcayan erkeğin, gururunu düşünecek sanki çok zamanı vardır! Keşişlerin şeytanı kandırdıklarını sanıp, inzivalarında çile hırkalarına sarınarak kendilerini mükâfatlandırmalarından farkı yoktur bunun.

¹ Elisabeth ile son görüşmelerinin ardından, Leicester'dan bahseden Mary Stuart.

Madame de Clèves, ihtiyarlığa, insanın geçen ömrüne değer biçtiği ve gururun zevklerini hiç olmadığı kadar kıymetsiz bulduğu o çağa varmış olabilseydi, sanıyorum ki pişman olurdu. O da ömrünü, Madame de la Fayette gibi geçirmiş olmak isterdi.¹

Bu denemenin yüze yakın sayfasını şimdi bir kez daha okudum; gerçek aşka, ruhu bütünüyle esir alan, onu kimi zaman hüznünlü, kimi zaman keyifli ama daima yüce resimlerle donatan ve geri kalan her şeye kör gözlerle baktıran aşka dair ancak zavallı denebilecek satırlar karalayabildiğimin farkına vardım. Böylesine berrak görebildiğim bir şeyi nasıl söze dökebileceğimi bilemiyorum; yeteneksizliğin tadına hiç bu kadar acıyla varmamıştım. Tavırların ve mizacın yalınlığını, derin içtenliğini, hislerin kuvvetini böylesine keskin ve böylesine açık yürekle ölçebilen bakışı ve her şeyden öte, sevilen kadından başka etraftaki her şeye duyulan bu açıklanamaz *kayıtsızlığı* hangi sözcüklerle anlatmayı başarabilirim? Oysa erkeğin ağzından çıkacak tek bir *evet* yahut tek bir *hayır* öylesine içli bir *hissiyata* sahiptir ki ne başka yerde emsaline rastlanır, ne de aynı erkeğin ağzından başka bir zaman dökülür. Bu sabah (3 Ağustos), saat dokuz civarında, atımın sırtında, Bolonya'nın sırtını verdiği ve dünyanın en güzel memleketi Lombardiya'yı gören muhteşem, yemyeşil bir manzaraya sahip, gür ağaçlarla kaplı tepelerin son kıvrımlarının üzerine konduurulmuş Zampieri markisinin o güzelim İngiliz bahçesinin önünden geçtim. Casa-Lecchio'daki Reno çağlayanına doğru uzanan, atımla yol aldığım patıkaya bütünüyle hâkim olan Zampieri'nin bahçesindeki defne koruluklarından birinde Kont Delfante'yi gördüm; ayakta uyuyor gibiydi ve evvelsi geceyi saat ikilere kadar birlikte geçirdiğimiz halde, selamuma zor zahmet karşılık verdi. Çağlayana gittim, Reno'yu uçtan uca geçtim; nihayet, en az üç

¹ Bu meşhur kadının, La Rochefoucauld ile *Clèves Prensesi* romanını gerçek hayatta yaşamış oldukları ve bu iki yazarın, ömürlerinin son yıllarını kusursuz bir dostluk içerisinde birlikte geçirdikleri herkesçe bilinir. İtalyan tarzı aşkın kusursuz bir örneğidir bu.

saat sonra, Zampieri'nin bahçesindeki koruluktan tekrar geçer-ken, onu yeniden gördüm; sanki olduğu yere mihlanmış, azıcık olsun kıpırdamamıştı, defne korusundan yükselen koca bir am ağacına yaslanmış duruyordu; bu ayrıntı, korkarım, kimilerine fazlasıyla lüzumsuz, bir kanıt olarak oldukça yetersiz gelecek ama Delfante, en sonunda gözleri yaşlarla dolu halde yanıma geldi ve orada öylece durduğunu kimselere anlatmamam için bana yal-vardı. Etkilenmiştim; ona geldiğim yolu beraberce geri gitmeyi ve günden geri kalanı birlikte kırlarda geçirmeyi teklif ettim. İki saatin sonunda, bana her şeyi anlatmıştı: Ne kadar da ince bir ruha sahipti karşımdaki bu adam ve bana anlattıklarının yanında, şu okuduğunuz sayfalarda dile gelenler ne kadar da soğuk!

Sevilmediğini zannediordu; oysa ben aynı fikirde değilim. Akşamı birlikte evinde geçirdiğimiz Kontes Ghigi'nin güzeller güzeli, mermer suratından bir şey anlamak mümkün değildi fakat arada bir, aniden, direnmesine rağmen hafifçe kızaran yanakları, en taşkın kadın gnr ile en kuvvetli duyguların mücadelesinin vuku bulduğu bu ruhun heyecanını ele veriyordu. Süt beyaz boy-nunun ve Canova'ya yaraşır omuzlarının da hafifçe kızardığı göz-lerden kaçmıyordu. Simsiyah, karanlık gözlerini, kadın inceliğini tedirgin eden bakışlardan kaçırma sanatında ustalaşmıştı; fakat o gece, Delfante'nin söylediği ama kabul etmeye yanaşmadığı bir şey üzerine, birden, bütün vücudunun kıpkırmızı kesildiğine řa-hit oldum. Bu kibirli ruh, Delfante'yi kendine layık görmüyordu.

Fakat her halükarda, mutluluğuna ve hatta kibrine dair tah-minlerimde yanıldığım Delfante'nin, görünüşte olduğu kadar gerçekten de kendisinden daha iyi bir durumda olan benden, kayıtsız olduğunu zanneden benden çok daha mutlu olduğuna yürekte inanıyorum.

Bolonya, 3 Ağustos 1818.

BÖLÜM XXX

TUHAF VE HÜZÜNLÜ BİR GÖSTERİ

Kadınlar, kadınsı gururlarıyla, budalalardan çektiklerinin acısını akıllı erkeklerden, zengin ama küstah ve basit adamlardan çektiklerinin acısını ise temiz yürekli erkeklerden çıkarırlar. Sonucun bu olduğuna fazla şaşırılmamak gerekir.

Gurura dair lüzumsuz kanılar ve görgü kuralları, bazı kadınları oldum olası rencide etmiş ve akrabaları tarafından katlanılmaz durumlara sokulmalarına neden olmuşlardır. Yine de yazgı, tüm mutsuzluklarına teselli olabilecek olan sevmeye ve sevilme tutkusunu bahşetmiştir bu kadınlara; ama işte gün gelir, ilk kurbanları kendileri olan bu anlamsız gururu, düşmanlarından ödünç alıverirler ve bu gurur, ellerinde kalan yegâne mutluluğu yok etmekten, hem kendilerini, hem de sevenlerini kahretmekten başka işe yaramaz. Bir düzine adamdan birini bırakıp, birine yanaşan, yeri geldi mi birkaçıyla birden gönül eğlendiren kadın arkadaşları, bu kadınları, eğer birini sevecek olurlarsa, milletin gözünde rezil olacaklarına inandırırverirler; ve hal böyleyken, en aşağılık fikirleri benimsemekten iftihar eden bu onurlu toplum, bütün cömertliğiyle, bu kadınlara yılda bir âşık vermeyi uygun bulur; 'Çünkü', der bu toplum, 'işler böyle yürür'. Bu acayip gösteriye tanık olan ruhun içi kararır; sevgi dolu, inceliğin doruklarında yaşayan kadın, bu saf melek, zarafetten yoksun bir f... tavsiyelerine kanıp, geriye kalan son büyük mutluluğunu

da elinden kaçırır; mükâfatıysa, yüz yıldır gözü görmeyen ama kendini yargıç sanan bir herifin karşısına bembeyaz elbisesiyle çıktığında, herifin 'kadın simsiyah giyinmiş' diye yeri göğü inletmesine şahit olmaktır.

BÖLÜM XXXI

SALVIATI'NİN GÜNLÜĞÜNDEN

O kızdandır benim esinlenişim.

PROPERTIUS, II, 1.

Bolonya, 29 Nisan 1818.

Aşkın beni mahkûm ettiği bu azaptan kurtuluşum yok, varlığıma lanet olsun. Hiçbir şey umurumda değil. Gök kasvetli, yağmur yağıyor, geç gelen bir soğuk, uzun bir kışın ardından bahara kavuşmayı ümit eden tabiatı hüzne boğuyor.

Emekli bir albay, akıllı başında ve mesafeli bir arkadaş, Schiassetti, iki saatliğine bana uğradı. “Onu sevmekten vazgeçmelisiniz” dedi bana. “Elimden gelir mi sanki? İçimde yiten harp arzusunu yeniden alevlendirebilir misiniz?” diye yanıt verdim. “Onu tanımış olmak sizin adınıza büyük talihsizlik” diye karşılık verdi. Ona neredeyse hak verdim; öylesine perişan, öylesine aciz hissettim, öylesine bir hüzne kapıldım ki bugün. Bir kadın arkadaşının beni var gücüyle karalamış olmasının, kendisine ne gibi bir fayda sağlayacağını anlamaya çalıştık beraber; şu eski Napoli atasözüne varabildik ancak: ‘Aşkın ve gençliğin terk ettiği kadına her şey acı gelir.’ Kesin olan bir şey varsa, o da bu zalim kadının bana karşı ku-

durmuş olduğudur; bu söz kendi arkadaşlarından birine ait. İntikam almanın korkunç yolları geçiyor aklımdan ama onun nefretine karşı kendimi savunmaya gücüm yok. Schiassetti yanımdan ayrılınca, yağmurda dolaşmaya çıktım, ne yapacağımı bilmeden. Kendi evime, birlikteliğimizin ilk günlerinde, onu her gece gördüğüm zamanlarda yaşadığım bu salonu görmeye tahammül edemiyorum artık. Duvardaki her gravür, her eşya, bir zamanlar hayalini kurduğum ama şimdi sonsuza dek yitirdiğim mutluluğu acı acı yüzüme vuruyor.

Soğuk bir yağmurun altında koştum sokaklarda; tesadüfe bakın, ne kadar tesadüften sayılırsa artık, onun penceresinin altından geçtim. Gece çökmek üzereydi; odasının penceresine sabitlenmiş gözlerim yaşlarla dolu, dolanıp duruyordum sokakta. Birden odasının perdesi, sanki birileri dışarı bakmak istercesine aralanır gibi oldu ve bir anda tekrar kapanıverdi. Kalbimin oralarda bir şeyler kasılıyordu sanki. Tutamıyordum artık kendimi; komşu evin revakının altına saklandım. Binlerce duygu sel oldu, aldı ruhumu; tesadüf bu ya, belki kendiliğinden açılıvermişti perde; ama ya aralayan onun eliyse!

İnsanı iki şey hüsrana salar şu dünyada: karşılıksız tutku ve *boşluk*.

Yüreğimde aşk, tüm dileklerimin ötesinde, bir söze, bir te-bessüme bağlı eşsiz bir mutluluğun, yalnızca iki adım ötemde var olduğunu hissediyordum.

Schiassetti'ninki gibi bir tutkum yok ve bu ıstıraplı günlerde, baktığım hiçbir yerde mutluluğu göremiyor, benim için halen mümkün olduğundan bile artık şüphe ediyor ve kendimi cehennem azabının en derinlerine gömülmekten alamıyorum. Oysa böylesine güçlü tutkulara kapılmamak ve azıcık meraka ya da kibre teslim olmak tüm derdime çare olabilirdi.

Saat şimdi gecenin ikisi, perdesinin hafifçe kıpırdadığını, geçen akşam saat altıda gördüm; on kere geçtim penceresinin

altından, tiyatroya gittim; ama her yerde sessiz, dalgın, kafamda bir soru, bütün gece onun cevabını aradım: 'Öfkesi, hem de öylesine mesnetsiz öfkesi geçince –zira hiç ister miydim onu incitmek; hem şu dünyada affedilmeyecek şey var mıdır?– bir an olsun, bana karşı bir aşk hissetti mi yüreğinde?'

Petrarca'sının sayfalarına bunları yazan zavallı Salviati, çok geçmeden öldü. Schiasseti ve benim çok yakın bir dostumuzdu; ikimiz de aklından geçen hemen her şeyi biliyorduk ve bu deneme, ıstırap dolu kısımlarını ona borçludur. O artık fütursuzluğun vücuda gelmiş haliydi ve işin doğrusu, uğruna bunca çılgınlığa kalktığı kadın, bu güne dek karşılaştığım varlıkların en ilginçiydi. Schiasseti şöyle söylemişti bana: Peki ya sizce bu bahtsız sevdanın Salviati'ye hiç mi faydası dokunmadı? Mesela en başlarda, akıl almayacak maddi sıkıntılarla boğuşuyordu; gençliğinin baharında kıt kanaat geçinmek zorunda kalmıştı ve belki de öfkeden delirmesi gerekirdi ama bu sevda yüzünden, içler acısı hali on beş günde bir anca geliyordu aklına.

Ayrıca bu yaşadıkları, kafası onun gibi çalışan bir adam için muazzam derecede önemliydi; hayatında ilk gerçek mantık dersini bu sevdadan almış oldu. Saray çevresindeki birinden bahsederken biraz tuhaf görünebilir fakat sınır tanımayan cüretkârlığını hatırlamak gerekir. Mesela bütün ümitlerinin suya gömüldüğü o *** günü, kılını bile kıpırdatmaya lüzum görmedi. Yalnızca, daha önce Rusya'dayken olduğu gibi, olağanüstü şeyler hissetmiyor oluşuna şaşırıyordu; işin aslı, iki günden fazla kafa yoracak kadar bir şeyden korktuğu sahiden olmamıştı hiç. İki yıldır bir an olsun korkmamışken, şimdi günün her anını cesaretini toplamaya harcıyordu; o ana kadar tehlikenin farkına bile varmamıştı.

Nihayetinde, düşüncesizlikleri ve her yaptığını herkesin

doğru anlayacağına duyduğu güven yüzünden¹, sevdiği kadını ayda sadece iki defa görmeye mahkûm edilince, etrafındakilere hiç durmadan sevdiği kadından bahsettiği geceler sevinçten çılgına döndüğüne şahit oldum; çünkü sonuçta sevdiği kadın onu soylu yüreğiyle kabul etmişti ve o kadında hayran olduğu şey de buydu. Kendisinin ve *** hanımefendinin ruh eşi olduklarını ve tek bir bakışın bile birbirlerini anlamalarına yeteceğini iddia ediyordu. Burjuva kafalardan çıkacak en basit fikirlere, kadının bir an olsun kulak asacak olmasının, suçlu ilan edilmesine yetip de artacağını bir türlü anlayamıyordu. Etrafı düşmanlarla sarılmış bu kadına duyduğu müthiş güvenin mükâfatını, kapının önüne konmakla aldı.

“*** hanımefendi söz konusu olduğunda ilkeleriniz aklınızdan uçuveriyor; insan, başka çaresi kalmadıkça, başkasının gönlüne fazla itimat etmemeli” dedim ona. “Şu yeryüzünde” diye karşılık verdi, “benim yüreğimle böylesine uyuşacak başka yürek var mıdır sanıyorsunuz? Doğrudur, gözlerimin önüne Poligny kayalıklarının ufkunda öfkeden kudurmuş bir Léonore getirip duran bu eşi benzeri olmayan tutkumun bedelini, elimi attığım her işte hüsrarla karşılaşmakla ödüyorum ve bu hüsranın sebebi de o müthiş etkinin kuvvetiyle gereken şeylere ne biraz olsun gayret, ne de özen gösteremiyor oluşumdur.” Deliliğin eşiğine varmıştı.

Salviati için yaşam, on beşer günlük devrelere bölünmüştü ve bu devrelerden her biri, bir evvelki buluşmanın havasına göre bir renk alıyordu. Fakat birçok defa, pek sıcak bulmadığı bir karşılaşmanın ona yaşattığı mutluluğun, çok daha mesafeli bir karşılaşmanın yarattığı üzüntüden daha cılız olduğunun farkına vardım.² Üstelik *** hanımefendinin ona karşı her za-

¹ *Safhissin zırhının ardında*. DANTE.

² Bunun örneklerine, mutsuzluktan çıkarılan hüsranın, mutluluktan çıkarılan keyiften çok daha fazla olduğunun örneklerine, aşkta çok defalar

man samimi davrandığını da söylemek mümkün değildi; işte bu ikisini bir türlü onun yüzüne söylemeye cesaret edemedim. Bir yandan kimselere, kendisine en yakın ama kıskançlıktan en uzak dostlarına bile bahsetmekten kaçındığı hüsrانlarla boğuşuyor, bir yandan da Léonore'un mesafeli tavırlarını, ba-yağı ve dalavereci ruhların, içten ve cömert ruhları bozguna uğratmasına yoruyordu. Nihayetinde erdemden yana umu-dunu kaybetti, şöhretin bile işe yaramadığına kanaat getirdi. Dostlarının, tutkusunun onu ıstıraplara sürüklediği gerçeğini yüzüne vuracak ve şüphesiz felsefenin ilgisini epey çekecek düşüncelerden başka bir şeylerden bahsetmesine izin bile ver-miyordu. Bu tuhaf ruhu incelemeye fazlasıyla meraklıydım; işin doğrusu, tutku aşkı, Alman usulü yaşayan¹, ahmak insan-larda daha sık rastlanan bir şeydi. Oysa Salviati, bunun tam aksine, tanıdığım en akli başında, en zeki insanlardan biriydi.

Gördüğüm kadarıyla, yalnızca mesafeli geçen, Léonore'un sert tavırlarından kendine bir pay çıkardığı buluşmaların ar-dından gönlü ferahlıyordu. Kadının kendisine kötü davran-makla hata ettiğine dair aklına en ufak işaret geldiği anda, bir-den içine bir hüznün çöküyordu. Gururdan bu kadar yoksun bir aşkın var olabileceğine hayatta inanmazdım.

Aşkını öve öve bitiremiyor. "Doğüstü bir güç bana ses-lenecek olsa, dese ki 'şu saatin camını kır ve Léonore, üç sene önceki Léonore'a dönüşsün yeniden, uzaktan bir tanıdığa dö-nüşsün', o camı kıracak gücü, ömrünün hiçbir anında bula-mazdım." Bunları sayıp dökerken gözü öylesine dönüyordu ki, dilimin ucuna gelen onca şeyi söylemeye cesaret edemiyor-dum.

Susmak bilmiyordu: 'Ortaçağ'ın sonunda, toplumu kökle-rine kadar sarsan, ona yepyeni bir çehre kazandırıp, dünyayı

rastladığımı sanıyorum.

¹ Don Carlos, Saint-Preux, Racine'in Hippolyte ve Bayezid'i.

akılcı temeller üzerinde yeniden inşa eden Luther'in reformu misali, aşk da sevmesini bilen insanı tazeler, ona yeniden can verir.'

İşte ancak o zaman hayatın çocuksu yanlarını bir kenara bırakmasını bilir insan; bu devrimi yaşamayan, yapmacık, eğreti bir ömür sürmeye mahkûmdur. Ben ancak sevmeye başladığım andan itibaren ruhumun yüceldiğine tanık oldum ve askeri okulda aldığımız eğitimin gülünçlüğüne fark edebildim.

Terbiyemi bir an olsun bozmamış olsam da, Napolyon'un sarayında ya da Rusya'da halen bir çocuktum. Vazifemi yapıyordum; fakat kendini tamamıyla, bütün bir yürekle adamanın meyvesi olan bu yiğit mütevazılıktan bihaberdim. Yüreğim, Titus Livius'un Romalılarının mütevazılığına daha ancak geçen yıl kavrayabildi. Bizim o göz kamaştıran albaylarımıza bakardım da, nasıl yavan bulurdum onları bir zamanlar. İşte onların Romaları için yaptığını, benim yüreğim de Léonore için yapıyor. Onu mutlu edebilmek için bir şeyler yapabilme mutluluğuna ulaşırsam, her şeyden önce bunu ondan gizlemeyi dilerdim. Regulus'lar, Decius'lar ne yaptıklarının farkındaydılar, şaşırmadılar sonunda. Ben sevmeye başlamadan önce küçüktüm, şimdi bunu açıkça görüyorum çünkü kim bilir kaç sefer kendimi büyük görmeye kalkıştım; üstelik buna nasıl gayret gösterdiğimi biliyor, yetmezmiş gibi bir de bu gayretimi alkışlıyordum.

Hem duygularsa mevzuumuz, aşka borçlu olmadığımız ne var ki? İlk gençliğin tesadüflerinin ardından, yürek dediğin, kapatır kapılarını şefkate. Ölüm ya da mesafeler insanı ayırır çocukluk arkadaşlarından; koca bir ömrü, cetvel elinde kendi çıkarını hesaplayan, aklını kibriyle bozmuş, soğuk mu soğuk meslektaşlarla geçirmeye mahkûm eder. Ruhun o sevgi dolu,

cömert tarafı, aç kala kala, yavaş yavaş körelir; daha otuz yaşına basmadan, insan kendini, şefkatle, sevgiyle dolu hislere karşı taşlaşmış halde bulur. İşte bu kurak çölün tam ortasında, aşk, ilk gençliktekinden bile daha taze, daha taşkın akan bir duygu pınarını karşımıza çıkarır. Hayal meyal, çılgın, savruk bir umut yer etmiştir bir zamanlar insanın içinde¹, ne kendini bir şeye adanmıştır, ne de derin, olmazsa olmaz arzularla yanmıştır; hercai ruh, yenilikten başkasına susamamıştır; evvelki gün hayran olduğunu, bugün elinin tersiyle itiyordur. Fakat işte hiçbir şey, aşkın kristalleşmesi kadar şiddetli, onun kadar gizemli, arzusunun peşinden koşmakta onun kadar azimli değildir. Bir zamanlar yalnızca güzel olan şeylerden keyif alabilmiştir insan, o da bir anlığına; ama şimdi sevilene dair ne varsa, en alakasız nesneler bile yüreğine işler insanın. Léonore'un yaşadığı şehirden yüz mil uzaktaki büyük bir şehre ayak bastığımda, bir anda elim ayağım titremeye başlamıştı: Her köşe başını döndüğümde, *** hanımefendinin çok yakın dostu olan ama o güne dek yüzünü bile görmediğim Alviza'yla karşılaşacağım heyecanıyla içim içime sığmaz olmuştu. Koca şehri gizemli, kutsal bir renk sarıvermişti; ihtiyar bir alimle konuşurken kalbim yerinden çıkacak gibiydi. Léonore'un dostunun oturduğu evin yakınındaki şehir kapısının adı geçtiğinde bile, yüzümün kızarmasına mani olamıyordum.

Sevilen kadının en haşın tavırları bile, başka kadınların en içten davranışlarında rastlayamayacağınız, sonsuz bir cazibeye sahiptir. Gölgeler, vurguları belli etmekten, yüz hatlarını ortaya çıkarmaktan başka işe yaramaz, hem çok da göze hoş gelmezler ama Correggio'nun gölgeleri, bırakın göze hoş gelmemeyi, öylesine büyüleyici bir cazibeye sahiptirler ki, insan bir anda kendini tatlı bir rüyada bulur.²

¹ Mordaunt Metron, *The Pirate*, I. cilt.

² Correggio'dan bahsetmişken, mutlu aşkın bakışını, Floransa galerisinin

Evet, ömrün yarısı, hem de en güzel yarısı, tutkuyla sevmeyi bilememiş insandan gizlenmiştir.

Salviati'nin, Schiassetti'ye kafa tutabilmek için, akıl yürütme gücünü sonuna kadar kullanması gerekirdi. Schiassetti, 'Mutlu olmak mı istiyorsunuz, o halde acılardan arınmış bir hayatla, her gün bir parça mutlulukla yetinmesini bilin. Büyük tutkularla kumar oynamaya kalkmayın' diye öğüt verir dururdu; Salviati ise; 'O halde merak duygumu sizinle değişelim' diye karşılık verirdi.

Sanıyorum yine de, bizim bilge albayın öğütlerine uymayı dilediği günler oluyordu; azıcık gayret gösteriyor, sonra da başardığını zannediyordu; ama işin doğrusu, bunu başarmak onun çapını fazlasıyla aşıyordu; fakat bu nasıl bir güçtü ki böyle, bu ruha nasip olmamıştı!

Sokağın öbür ucunda, *** hanımefendininkini azıcık andıran, beyaz, saten bir şapkanın gözüne ilişmesiyle, kalbi bir anda duracak gibi oluyor, duvara yaslanacak gücü kendinde zor buluyordu. En ıstıraplı olduğu zamanlarda bile, onunla bir an olsun karşılaşmak, onu öylesine müthiş bir mutluluğa kavuşturuyordu ki, bütün kederleri, bütün fikirleri unutturacak bir sarhoşluğa kapılıyordu.¹ Her halükarda, bu sınır tanımayan tutkusunun üzerinden geçen iki yılın ardından, ölümüne yakın², birçok erdemli alışkanlığın ruhunda yer etmiş olduğu bir gerçektir ve hiç olmazsa bunlara istinaden gönlünü

kürsüsüne çizilmiş bir meleğin yüzünde görebilirsiniz; aşktan kaçan bakışlarıysa Parma'da, Meryem Ana'nın yüzünde.

¹ *Gelsin keder, varısın gelsin,
Neşemi bırakamaz gölgede,
Bir dakika olsun, onu gördüğümde.*

Romeo and Juliet.

² Ölümünden birkaç gün evvel, bize anlatmaya çabaladığı hislerini layıkıyla ifade eden küçük bir şiir kaleme almış.

ferah tutabiliyordu. Biraz daha yaşamış, koşullar az daha yardımcı olmuş olsa, belki adından söz ettirebilirdi. Hatta, geç de olsa kavuştuğu mütevazılığı, onu herkesin diline dolayacak bir şöhretle mükâfatlandırabilirdi.

Ey bahtsız!

*Son saatine dek ne tatlı düşünceler
ve ne sadık arzu.*

Güzeldi yüzü, tavrı zarifti,

yalnız asil bir yara, kaşlarını deler geçerd.

DANTE

ELVIRA'YA SON ŞİİR

*Mersine değip geçen
İrniğin oraya bak,
Dinlendiğim o yerden
Taş peydahlanacak.*

*Aşka düşmüş serçe,
Ve soylu bülbülü,
Gölgeli mersin içine
Toplanacak kuş sürüsü.*

*Gel sevgili Elvira,
Gel bu mezara,
Ve şu sessiz lire,
Ak göğsünü daya.*

*Bu kara taş üstüne,
Gelecek kumrular,
Kitaramın çevresinde,
Yuva kuracaklar.*

*Kalkıştın beni kırmaya,
Sen vefasız, o yerde,*

*Her yıl, düşecek oraya
Yıldırım gökten yere.*

*Duy şu adamı ölecek
Duy sesini haykıran
Kalsın bu solmuş çiçek
Sana, Elvira, bir armağan.*

*Ne kadar kıymetlidir,
Mühimdir bunu bilmen;
O benim olan şeydir,
Çaldım senin göğsünden.*

*Sevginin simgesiydi önce,
Şimdi acının delili,
Yüreğine bıraktım yine.
Bu solmuş çiçeği.*

*Ve kazanacak yüreğinde,
Eğer yüreğin çiğ değilse,
Nasıl çalındıysa senden,
Nasıl geri verildiyse.*

S. RADAEL

BÖLÜM XXXII

SAMİMİYETE DAİR

Aşkın sunabileceği en büyük mutluluk, sevilen kadının elinin, ilk defa elinize dokunduğu andır.

Oysa tam aksine, çapkınlık, çok daha sahici mutluluklara gebedir ve alay konusu olmaya çok daha müsaittir.

Tutku aşkında samimiyet, kusursuz mutluluğun kendisi olmaktan ziyade, bu mutluluğa giden yolda atılacak son adımdır.

Ama geride bir iz, bir hatıra bırakmıyorsa, mutluluğu nasıl tasvir edebiliriz?

Mortimer, çıktığı uzun bir yolculuktan, sarsılmış bir halde geri döner. Jenny'ye âşıktır; fakat kız, mektuplarını yanıtızsız bırakmıştır. Londra'ya ayak basar basmaz, atına atlar ve kızı bulmaya, kır evine doğru yol alır. Eve vardığında, Jenny parkta dolaşmaktadır; kalbi yerinden çıkmaya hazır, kıza doğru koşar; nihayet kızla yüz yüze gelir, kız biraz şaşırılmış, ona elini uzatır; Mortimer hâlâ sevildiğini fark eder. Parkın yollarında beraber ilerlerken, Jenny'nin elbisesi dikenli akasya çalılıklarına takılıverir. Mortimer'in endişeleri dağılmıştır dağılmasına fakat Jenny, aslında ona sadık kalmamıştır. Ben Jenny'nin onu hiçbir zaman sevmediğini iddia ediyordum fakat Mortimer, anakaradan döndüğü zaman Jenny'nin onu karşılamasının, aşkının somut bir kanıtı olduğunu ileri sürüyordu ama buna rağmen, bu buluşmaya dair tek bir ayrıntı bile hatırlayamıyordu. Yalnızca

ne zaman bir akasya çalılığı görse, bütün vücudu gözle görülür şekilde titremeye başlıyordu; ömrünün en mutlu anından geriye kalan tek somut hatıra buydu işte.¹

Eski bir şövalye, hem içten, hem ince ruhlu bir beyefendi, Garda gölünde, aniden bastıran fırtına yüzünden geminin diple-rine sığınmış beklerken², mazide kalmış aşk hikâyelerini benimle paylaştı. Bu sırlarını kimselerle paylaşmak niyetinde değilim fakat anlattıklarından kendi payıma çıkardıklarına göre, samimi-yet, Mayıs ayının o güzelim günlerini, en güzel çiçeklerin arz-ı endam eyledikleri ama bir o kadar da ölümcül, en güzel umutları bir anda solduracak kadar zalim günleri, o zamanları andırıyor.

Doğal olan, övgüye asıl layık olandır. Werther'in gözünde böylesine mühim, insana sağını solunu unutturan, aşk dediğimiz bu meselede müsaade edilen yegâne cilve budur; hem, tatlı bir tesadüf eseri, erdem yolunda başvurulabilecek en fevkalade tak-tiktir aynı zamanda. Gerçekten seven erkeğin ağzından, farkın-da bile olmadan, en harikulade sevgi sözcükleri dökülür, bir anda kendisinin bile anlamadığı bir dilden konuşmaya başlar.

Şu dünyada yapmacıklıktan medet uman erkeğe yazık! Gerçekten sevse bile, en kıvrak zekâyâ sahip olsa bile, kendi lehi-ne olanların dörtte üçünü baştan yitirmiştir. Bir anlığına dahi kendini yapmacıklığa kaptıran, bir dakika geçmeden, kupkuru tavırlarla karşılaşmaktan kurtulamaz.

Sevme sanatının, aslına bakılırsa, insanın, anın sarhoşluğu-nun emirlerini dile getirmesinden ya da bir başka deyişle, ru-hunun sesini dinlemeye mecbur kalmasından ibaret olduğuna inanıyorum. Ama bunun o kadar kolay olduğunu zannetmek

¹ *Haydn'ın Yaşamı*, sayfa 228.

² 20 Eylül 1811.

hata olur; gerçekten seven bir erkek, sevdiği kadından hoşuna giden sözler duyduğu anda, konuşma gücünü yitiriverir.

Sözcükleri ağızından çıkaracak hareketleri de yapamaz hale gelir¹ ve böyle zamanlarda, yanlış anlarda fazla dokunaklı sözler sarf etmek yerine susmak çok daha akul kârıdır. On saniye önce ağızdan çıkanlar, on saniye sonrasına uygun düşmez, anın tadını kaçıırırlar. Bu kurala uymayı unutup, üç dakika evvel aklıma gelen ve o zaman hoşuma giden sözcükleri, sonradan söylemeye kalktığım her seferinde², Léonore beni buna pişman etmekten geri durmamıştır. Yanından ayrılırken de, içimden şöyle geçirmişimdir hep: Haklıydı; bunca patavatsızlık, öylesine zarif bir kadını incitmiş olmalı. Oysa mesafeli sözlere, cılız övgülere bile razıdır onun gibi kadınlar; âşıkalarının samimiyetinden başka arzuları yoktur; samimiyetsizliğe dair en ufak bir işaret, dilediği kadar masumane olsun, bütün mutluluklarını bir anda silmeye ve onları en derin kuşkulara sevk etmeye yeter de artar.

Açık yürekli kadınlar, tutkunun tabiatında var olan coşkunluk ve öngörülmezlikten hiç hoşlanmazlar; ayrıca coşkunluk, edep için ciddi bir tehlike arz ettiğinden, kendilerini mümkün olduğunca geri çekerler.

Kıskançlığın ya da hoşnutsuzluğun ifadesi olan bir tavırla karşılaşmanızın ardından, aşkın ihtiyacı olan sarhoşluğu pekiştirmek adına, bu yönde teşvik edici konuşmalara başvurmanızda fayda vardır. Eğer ilk birkaç cümlede, ruhunuzdan geçenleri ifade edebilecek sözcükleri seçmeyi başarırırsanız, sevdiğiniz insanın gönülünü fethedebilirsiniz. Fakat erkeklerin çoğunun düştüğü yanlış, o anda sahiden içlerinden geçenleri dile getirmelerini sağlayacak doğallığa ve samimiyete ulaşıp, ruhların dünyanın yapmacıklı-

¹ Akıllı bir erkeğin tutku aşkının kanıtı, bu türden bir utangaçlıktır.

² Yazar, arada bir *ben* öznesini kullanıyorsa, bu denemenin üslubuna çeşitlilik katmak amacı taşıdığındandır. Okurlara kendi hislerini dökmek gibi bir niyeti kesinlikle yoktur. Başka insanlarda gözlemlediklerini, tekdüzelikten mümkün olabildiğince sıyrılarak dile getirmeye çabalamaktadır.

ğundan kurtarmaya çabalamak yerine, çareyi hoş, esprili ya da etkileyici buldukları sözleri sıralamakta bulmalarıdır. Eğer insan kendinde bu cesareti bulabilirse, bunun mükâfatını, küslüğün o anda son bulmasıyla muhakkak alacaktır.

Aşkı, öbür tutkuların erişemeyecekleri katlara çıkaran da, sevdiğinizde yaşattığınız mutluluğun karşılığında hak ettiğiniz, gayri ihtiyari olduğu kadar bir solukta kavuşmuş olduğunuz bu mükâfattır işte.

Kusursuz bir doğallığın hüküm sürdüğü yerde, iki bireyin mutluluğu kaynaşır. Ortak hisler ve tabiatımızın diğer birçok yasası gereği, yeryüzünde sahip olabileceğiniz en büyük mutluluk işte budur.

Aşkta mutluluğa ulaşmak için olmazsa olmazların başında gelen şu sözcüğün, *doğalın*, ne anlama geldiğini ifade etmek hiç de zor değildir.

Alışlagelmiş davranış tarzının sınırlarını aşmayan şeyi *doğal* olarak adlandırırız. Sevilen kişiye yalan söylememenin asla yeterli olmadığı; gerçeği, saflığını zedeleyecek kadar süslemekten de mutlaka kaçınılması gerektiği fazlasıyla aşikârdır. Zira bir şeyi süslemeye kalkıştığınız vakit, bütün dikkatinizi bu işe vermeye mecbur kalırsınız ve dikkatinizse, bir piyano tuşu misali, gözlerinizde beliren duygulara tüm içtenliğiyle yanıt vermeyi artık beceremez hale gelir. Sevgiliniz, çok geçmeden, hangisinden olacağı meçhuldür ama mesafeli tavırlarınızdan birinden muhakkak durumu anlar ve kendini naza çekmesi bir olur. Zekâ açısından zayıf olduklarını belli eden kadınlara gönül vermekten kaçınmamızın ardında yatan sebep de bu değil midir? Onlarla birlikteyken yapmacık davranışlarının cezasız kalacağından emin olan insan, bir şeyleri yalandan yapmak çok daha kolay olduğundan ve buna kolayca alıştığından, her geçen gün doğallığından biraz daha uzaklaşır. Bunun sonucunda aşk, sahici bir aşk olmaktan çıkar, günlük bir iş kisvesine bürünür: Tek fark, insanın para yerine zevk ya da kibir, ya da ikisinin

karışımına benzer bir şey kazanacak olmasıdır. Fakat sonuçta cezasız kalacağınız bu komediyi beraber sahnelediğiniz kadını er ya da geç hor görmemeniz neredeyse mümkün değildir ve nihayetinde, gözünüze daha hoş görünen birisi karşınıza çıktığında, sahneyi onun devralması kaçınılmazdır. Alışkanlıklar ya da yeminler bazılarını bir arada tutabilir ama söz konusu yürek olduğunda, yüzünü daima en büyük zevke doğru çevirmeye meyilli bir şeyden bahsettiğimizi unutmamak gerekir.

Şu *doğal* sözcüğüne dönecek olursak; *doğal* ile alışlageldik aynı şey değildir. Bu iki ayrı sözcüğü aynı anlamda kullanacak olursak, duygularına kulak verdikçe, bir insanın *doğal* olmakta o kadar zorlanacağı açıktır; çünkü alışkanlıkların, davranışlar üzerindeki etkisi zayıftır ve yaradılışınız farklı durumlarda öne çıkmaya daha müsaittir. Duygulardan yoksun bir varlığın ömründeki bütün sayfalarsa birbirinin aynısıdır; ister bugüne bakın, ister dününe, aynı kalem aynı satırları karalamıştır.

Duygularına kulak veren insan, yüreğinde bir çalkantı hissettiği anda, hareketlerine yön verecek alışkanlıkları unutup verir, geriye izleri bile kalmaz; ama hissini unuttuğu bir yolda nasıl ilerleyebilir?

Sevdiğine söylediği her sözün getirdiği o korkunç ağırlığı omuzlarında hisseder ve tek bir sözcük bile, kaderini çizmeye kâfiymiş gibi gelir ona. O halde nasıl çabalamasın kendini en güzel şekilde ifade etmeye? Ya da nasıl olur da söyleyebileceğinin en güzelini *söylediğini* hissetmez bu insan? Saflığın sonu buraya kadardır işte. Demek ki insan saf olduğunu iddia etmekten kaçınmalıdır; saflık, kendilerini sorgulamaya bir kez olsun lüzum görmemiş insanlara özgü bir erdemdir. İnsan, yapabildiği kadardır; ama ne olduğunu da bilir.

En hassas yüreğin, aşkıta iddia edebileceği doğallığın en son seviyesine nihayet vardığımızı sanıyorum.

Tutkulu bir erkeğin fırtınadan sağlam çıkmak adına, gerçeğe bağlı kalacağına dair verdiği yemine sadık kalmaktan ve

yüreğinden geçenleri olduğu gibi dile getirmekten başka çaresi yoktur; eğer hararetle bir sohbet yaşanıyor ve sık sık kesiliyorsa, doğallığın güzelliğine sahip anların yaklaştığına dair umudunu koruyabilir; aksi takdirde, kusursuzca doğal olabilmeyi, ancak sevgisinin delicesine kabardığı anlarda başarabilir.

İnsan sevdiğinin yanındayken, alışkanlıkları, kaslarının derinlerine köklerini salmış olsalar dahi, *hareketlerindeki* doğallık bile silinmeye yüz tutar. Ne zaman kolumu Léonore'a uzatsam, sanki düşecekmişim gibi hisseder, düzgün yürümeye çabalarım. İnsanın, eğer yapabiliyorsa yapması gereken, yapmacılığa bilerek teslim olmamaktır; doğallıktan yoksun olmanın, kusurların en büyüğü olduğuna ve en derin kederlere rahatlıkla sebebiyet vereceğine mutlaka inandırmalıdır kendini. Sevdiğiniz kadının yüreği, sizin yüreğinizle bir atmaz olur çıkar; samimiye- te ancak samimiyetle cevap veren o kendiliğinden gelişen etki- leşimden bir anda mahrum kalırsınız. Bu, onu kazanmaya, gön- lünü çelmeye dair şansınızı bütünüyle yitirmeniz anlamına gelir. *Sarmaşık, sarılacak dal bulamazsa, ölürmüş*; aşka layık bir ka- dının, kendi yazgısını, bu tatlı özdeyişte görebileceğini de gör- mezden gelecek değilim; bu bir tabiat kanunudur ve kadın için erkeğini mutlu edebilmek, kendi mutluluğuna doğru atacağı ilk adımdır. Aklı başında bir kadının, kendini savunmaktan aciz düşeceği ana kadar, kendini âşığına bütünüyle teslim edeceğine ihtimal vermiyorum ve yüreğinizin samimiyetinden duyacağı en ufak bir şüphe bile, bütün kuvvetini toplamasına yetecektir; hiç olmazsa mağlubiyetini bir gün daha geciktirecek kadar.¹

Tüm bunları daha da gülünç hale getirmek için, zevk aşkına uyarlayanın yeterli olacağını bilmem söylememe gerek var mıdır?

¹ *Bu acı hatıra, ama acıyı yazmanın tatlılığı... bu hayatın bir hiç oldu- ğunu düşünmekten daha fazla keyif verdi.*

PETRARCA / 15 Ocak 1819.

BÖLÜM XXXIII

Her defasında yatıştırılması mecbur, ufak bir şüphe kırıntısı; işte budur bizi aşka susatacak, budur aşkın ömrüne can katacak. Nasıl ki endişe, kuşkudan asla eksik olmaz, vaat ettiği zevkler de heyecanını asla yitirmez. Böylesine bir mutluluğun özünde, mutlak samimiyet yatar.

BÖLÜM XXXIV

SIRDAŞLIĞA DAİR

Şu dünyada, aşkınızla ilgili sırlarınızı yakın bir arkadaşınızla paylaşmaktan daha büyük bir akılsızlık yapmanız, cezasını bundan çabuk bulacağınız bir işe kalkışmanız mümkün değildir. Arkadaşınız artık tek bir şeyden emindir, o da, eğer söyledikleriniz doğruysa, onun yaşadığı zevklerden bin kat fazlasını yaşıyorsunuzdur ve bu da demektir ki, onun zevklerini bundan böyle adam yerine koymayacaksınız.

Kadınlar söz konusu olduğunda, işler çok daha vahim bir hal alır; zira hayatları boyunca sahip oldukları en büyük servet, tutku uyandırmaktır ve çoğunlukla, sırların paylaşıldığı arkadaş da, zamanında, bütün cazibesini bu erkeğin bakışlarına layıkıyla sunmaktan geri durmamıştır.

Öte yandan, bu ateşle yanıp kavrulan varlığın, yeryüzünde, ruhunu dört bir yandan saran korkunç kuşkuları paylaşabileceği bir arkadaştan daha elzem manevi bir ihtiyacı yoktur, çünkü bu dehşetli tutkunun pençesindeki insanın *aklına gelen şey, var olan şeydir*.

‘Yaradılışumdaki en büyük kusurlardan biri de’, diye yazmış Salviati 1817’de, ‘Napolyon’unkinin tam aksine, tutkunun faydalarına dair bir tartışmada, bir şeyin manevi açıdan ispatlanmasına karşın, bunu bir türlü geçerli bir kural olarak kabullenemeyişim ve hem kendime, hem de müthiş ıstırabıma

rağmen, içten içe sorgulamaktan asla vazgeçemeyişimdi.' İhtiraslar başka şeylerle meşgulken, yürekli olmak daha kolay gelir insana. Arzulanan şeyin etkisine girmeyen kristalleşme, cesareti kuvvetlendirmek için çaba harcar; aşkıta ise, karşısında cesaretle durulması gereken şeyin hizmetine adanmıştır kendini.

Bir kadının hayatına rahatlıkla sinsi bir arkadaş girebileceği gibi, canı sıkılmış bir arkadaş da girebilir.

Can sıkıntısından neredeyse boğulacak, harekete geçmek, ilgi uyandırmak gibi arzularla yanıp tutuşan, âşığının isteksizliğinden bunalmış ama başka aşklara yelken açma gücünü de kendinde bulamayan, kendisini yiyip bitiren bu mevzudan başkasından bihaber, öfke nöbetlerinden başka bir eğlencesi kalmamış, otuz beşine varmış bir prensesin, yakınlarında cereyan eden gerçek bir tutkuyu mahvetmeyi kendine bir uğraş, bir zevk, hatta yaşam amacı edinmesi hiç de zor değildir; hele bu söz konusu tutku, âşığı yanı başında uyuklarken, kendisine değil de başka bir kadına yönelme küstahlığında bulunmuşsa.¹

Nefretin, mutluluğa vesile olduğu yegâne durum da budur; nedeniye, *nefretin* insana bir hedef ve bir uğraş sağlamasıdır.

İlk başlarda, nihayet bir şeyler yapıyor olmanın zevki ve toplum içinde kulaktan kulağa yayılmaya başladıkça alevlenen, bu mücadeleden galip çıkma arzusu, söz konusu uğraşı çok daha cazip hale getirir. Kadın, arkadaşına duyduğu kıskançlığı, arkadaşının âşığına duyduğu nefreti maskesinin ardına gizler; yoksa bir kere bile yüzünü görmediği bir adamdan böylesine hiddetle nefret edebilmesi mümkün müdür? İmrendiğini itiraf etmekten kaçınır, çünkü bunu yapması demek, verdiği kıymeti itiraf etmesi demektir ve etrafında beş para etmez muzipliklerle arkadaşının gözüne girmeye çalışan bir dalkavuk asla eksik olmaz.

Bu sinsi sırdaş, en aşağılık hilelere başvurmaktan bir an olsun çekinmez ve karşısındakini, her ne yapıyorsa, sadece çok değer

¹ Venedik, 1819.

verdiği bir arkadaşını kaybetme korkusuyla yaptığına pekâlâ inandırabilir. Sıkılan kadın, dostluğun bile, aşkın ve ölümcül kaygılarının tarumar ettiği bir yürekte sararıp solmaya mahkûm olduğuna inandırır kendini; dostluk, aşkın kuvveti karşısında, ancak paylaşılan sırlarla ayakta kalabilecektir; oysa böylesine kiskanen bir kadın, bu sırlardan daha fazla neden nefret edebilir?

Sırdaşıkların kadınlar arasında zarardan ziyade fayda doğurabilmesinin yegâne koşulu, işin içinde şu sözlerdeki kadar samimi bir niyetin var olmasıdır: 'Sevgili arkadaşım, bu anlamsız ve acımasız savaşta, kök salmış önyargılardan kuvvet bularak bizlere zulmedenlere karşı bugün siz bana yardım ediniz; yarın, sıra bana gelecektir.'¹

Bundan ayrı bir diğer istisna ise, kiskançlıkla lekelenmemiş, çocukluk yıllarının o gerçek arkadaşlığından doğmuş olan sırdaşıktır.

Tutku aşkıdaysa, sırdaşıklar, aşka âşık olmuş liseli çocuklar ile hayatlarının en büyük olayının bu olduğunu, ellerini ne kadar çabuk tutarlarsa o kadar iyi edeceklerini kulaklarına fısıldayan içgüdüleri tarafından sürüklenen², içleri bir yandan merak, bir yandan sevgiyle çalkalanan genç kızlar tarafından kabul görebilir ancak.

¹ Madame d'Epinay'nin *Hatıralar*'ı, Jeliotte.

Prag, Klagenfurt, bütün Moravya ve daha niceleri. Buraların kadınları alabildiğine zeki, erkekleriyse gerçek birer avcı. Kadınlar arasında arkadaşlık muazzam. Yılın en güzel zamanı, kış mevsimi; taşralı beylerin topraklarında on beş, yirmi gün süren av partileri düzenleniyor. En akıllılarından bir tanesi, Charles Quint bütün İtalya'da hâkimiyeti yasal olarak eline aldığından beri, İtalyanların boş yere isyan çıkarmaktan vazgeçtiklerini anlattı. Bu soylu beyefendinin karısı, Mademoiselle de Lespinasse'ın mektuplarını okumuş. Znaym, 1816.

² Taruşmalı bir mevzu. Sekiz ila onuncu ayda başlayan eğitimin yanı sıra, belli bir oranda içgüdüünün de söz konusu olduğu kanısındayım.

Cilvenin gerektirdiklerini layıkıyla yerine getiren daha üç ya-
sındaki genç kızlarla hemen herkes karşılaşmıştır.

Paylaşılan sırlarla, zevk aşkı alevlenir, tutku aşkı buz keser.

Malum tehlikelerinin yanı sıra, sırdaşlığın getirdiği bazı zor-
luklar da vardır. Tutku aşkında, ifade edilemeyenlerin –zira dil,
bu incelikte mevzulara ulaşabilmek için yeteri kadar incelmek-
ten acizdir– dile gelemeseler de varlıkları sahicidir; fakat en ince
duyguların ifadeleri olduklarından, tetkik etmek isteyenlerin
gözünden kaçmaya da fazlasıyla müsaitirler.

Ve heyecanına hâkim olamayan bir gözlemci, layıkıyla göz-
lemleyemez; tesadüfleri göz ardı etmeye meyillidir.

Belki de en akıllıca olanı, insanın sırlarını başkasına değil,
kendine açmasıdır. Bu akşam alın kalemi elinize, takma bir isim
kullanarak, sevgilinizle aranızda olup bitenleri, içinize dert olan-
ları, hiçbir ayrıntısını atlamadan dökün bir kâğıda. Tutku aşkına
yakalanmışsanız eğer, sekiz güne kalmadan, bambaşka bir adam
olup çıkarsınız zaten; işte o vakit, bir hafta önce yazdıklarınızı
okuyup, kendinize en yerinde tavsiyeleri verebilirsiniz.

İki erkek ya da daha fazlası bir araya geldiğinde, kıskançlığın
doğması, kuvvetli bir ihtimal olarak belirdiğinde, nezaket ge-
reği sohbetlerinde tensel aşktan ötesine geçmekten kaçınırlar;
yemek sonlarındaki erkek muhabbetleri buna güzel bir örnek-
tir. Baffo'dan soneler¹ okunur ve bundan müthiş bir keyif alınır
çünkü masadaki herkes, sırf neşesinden ya da kibarlığından ona
buna övgüler sıralayan arkadaşının söylediklerini üzerine alma-
ya can atmaktadır. Fransız madrigallerinin ya da Petrarca'nın
cazibeli dizelerinin bu masaya fazla kaçacak olması bundandır.

¹ Venedik lehçesinde, tensel aşkı coşkuyla dile getirmekte Horatius'u,
Propertius'u, La Fontaine'i ve bütün öteki şairleri fersahlarca geride bı-
rakacak tasvirler bulunur. Burati, zavallı Avrupa'mızın günümüzde en
önde gelen hiciv şairidir. Kahramanlarının grotesk bedenlerini tasvir et-
mekte ustalaşmıştır. Ömrü zindanlarda geçer. *Elefantéide*'ye, *Uomo*'ya,
Strefeide'ye bakınız.

BÖLÜM XXXV

KISKANÇLIĞA DAİR

İnsan sevdiği zaman, ister atılan nutuklarda, meclisin sıralarında sıkışmış kalmış olsun, ister atının sırtında, düşman ateşi altında nöbeti devralmak için dört nala gidiyor olsun, gözlerine ya da belleğine çarpan her yeni şey, sevgilisine yepyeni bir kusursuzluk payesi daha layık görmesine ya da kendisini sevgilisine sevdirmenin yepyeni yollarını keşfetmesine olanak verir.

Hayal gücünün attığı her adımın mükâfatı, hazlarla dolu anlardır. Böylesine bir haletiruhiyenin, insanı oldukça cazip kılmasına fazla şaşırmamak gerekir.

Kıskançlığın doğuşu, bu halini alıp götürmez insanın, aynı hal kalır insanın üstünde artık tam aksi bir etkiye sebep olacaktır. Sevdiğiniz ama belki de başkasını seven insanın tacına eklediğiniz her yeni kusursuzluk pırlantası, bırakın sizi olağanüstü hazlara salmayı, her defasında yüreğinize bir hançer saplar. Bir haykırış işitir olur kulaqlarınız: Ne müthiş bir zevk; ama sen değil, rakibin tadacak son damlasına kadar.¹

Gözünüze çarpan her şey, artık eskisi gibi fikirler vermez, kendinizi sevdirmenin yeni yollarını göstermez olur; baktığınız her şeyde rakibinizin bambaşka bir üstünlüğünü görmeye mahkûm olursunuz.

¹ İşte bir aşk çılgınlığı; zira sizin gördüğünüz pırlantayı, rakibiniz görmüyordur.

Parkta, atını dört nala süren güzel bir kadın ilişir gözüne¹; ama öyle muhteşem atlara sahiptir ki rakibiniz, elli dakikada on mil yol aldırır sahibine.

Böyle bir durumda öfkenin doğması hiç de zor değildir; aşkta *sahip olmak değil, zevk almaktır önemli olan* sözü aklınızdan uçup gitmiştir çoktan. Rakibinizin mutluluğunu abartırsınız, ona bu mutluluğu sağlayan küstahlığı abartırsınız ve nihayetinde kendinizi, ısırtıpların doruğunda buluverirsiniz; ya da bir başka deyişle, geriye kalan bir parça umudun zehirlediği korkunç azaplarda.

Bu derdinize deva olacaksa, belki de yalnızca rakibinizin mutluluğunu çok daha yakından gözlemlemeniz olabilir. Sokağın ucunda şapkasına benzer bir şapka gördüğünüz an kalp atışlarınızı durduran kadının salonunda, bu rakibinize, tüm uysallığıyla bir yerlerde uyuklarken sık sık rastlamanız muhtemeldir.

Onu uyandırmak isterseniz, kıskançlığınızı göstermeniz yeter. Sizin yerinize onu seçen kadının değerini belki bu sayede ona öğretme şansını yakalamış olursunuz ve sevdiğiniz kadına duyduğu aşkı size borçlu olmuş olur.

Söz konusu rakibiniz olduğunda, işin orta yolu yoktur; ya onunla şakalaşmaya ve buna tahammül etmeye mecbursunuzdur ya da gözünü korkutmaya.

Kıskançlık, insanın başına gelebilecek belaların en büyüğü olduğundan, hayatını ortaya koymak oldukça makul bir hamle gibi görünür insana; çünkü hayallerimiz bu zehre bütünüyle teslim olmaktan (demin değindiğimiz işleyiş gereği) kurtulur ve insan, kendini rakibi ni öldürürken hayal ederek bir nebze olsun teselli bulabilir.

Düşmanın eline koz vermemek ilkesi gereği, aşkınızı rakibinizden gizlemeniz ve aşkla uzaktan yakından bir alakası bulunmayan bir bahaneye sığınarak, en kibar, en sakın ve en yalın tavrınızı takınıp, kulağına eğilerek, ona şunları söylemeniz gerekir: 'Beyefendi,

¹ Montagnola, 13 Nisan 1819.

nedendir bilmem ama cemiyet, şu bilmem kim küçükhanımı bana yakıştırmış olmuştur; gönlümü ona kapırdığımı düşünenler bile var; hani zamanında dilemiş olsanız, kendisini size bırakmak istemez miydiniz hiç? Lakin şimdi kendimi böyle gülünç bir duruma sokmaya kalkışmam hak verirsiniz ki. Altı ay geçsin, sonra gelin alın, canınız ne istiyorsa yapın fakat şu an için, sahip çıkmam gereken şerefim gereği, üzülerek söylemeliyim ki, eğer olur da sıranızı bekleme lütfunu göstermeyecek olursanız, ikimizden birisi maalesef hayatını kaybetmek zorunda kalacak.¹

Rakibiniz büyük olasılıkla tutkusuz ve bir ihtimal ihtiyatlı bir erkek olacağından, söylediklerinizi duyup da size hak verdiği an, uygun bir bahane bularak, söz konusu ka dını size bırakmakta gecikmeyecektir. Bu nedenle konuşurken neşenizi eksik etmemeniz ve asıl amacınızı en derinlere gizlemeniz gerekmektedir.

Kıskançlık acısını böylesine keskin kılan, kibrin bu derde deva olmaktan aciz kalmasıdır fakat bahsettiğim yöntem sayesinde, kibriniz, imdadınıza yetişmek için kendine bir çıkış yolu bulabilir. Sevmeyi hak etmediğinizi düşünecek kadar kendinizi hor görüyor olsanız dahi, cesaretinize muhakkak saygı duyacaksınız.

Eğer fazla aceleniz yoksa, buraları terk edip, kırk mil uzakta, cazibesiyle ayağınızı yerden kesecek bir dansözle gününüzü gün etmeyi deneyebilirsiniz.

. Rakibinizin sezgileri olağanüstü olmasın yeter, eski sevdanızı unuttuğunuza yürekte inanacaktır.

Fakat çoğu zaman seçilecek en iyi yol, rakibi kendi haline bırakmak, hiç aldırış etmeden, kendi yaptığı budalalıklar yüzünden, sevdiği kadının gözünde *tükenmesini* beklemektir. Zira, ilk gençlik yıllarında yavaş yavaş filizlenen büyük tutkuları bir kenara bırakacak olursak, akıllı bir kadın uzun süre boyunca budala bir adamı sevmeyebilir.¹ Samimiyetin ardından kıskançlığın filizlenmesi durumun-

¹ *La Princesse de Tarente*, Scarron'un öyküsü.

da, hem ziyadesiyle kayıtsız, hem de sahiden kararlı olmanız gerekir; zira, hâlâ sevdiği bir erkek tarafından onuru kınlan bir kadın, sevdiği erkeğin kuskandığı bir erkeğe bağlanmakta gecikmez ve oyun, bir anda gerçeğe dönüşür.¹

Bazı ayrıntılara yer vermekten kaçınmadım çünkü kuskançlığın esir aldığı anlarda, insan aklını yitirir; mazide kaleme alınmış öğütler böyle zamanlarda iyi gelir insana ve asıl mühim olan itidalini koruyormuş gibi görünmek olduğundan, en doğrusu ve akla yatkın olanı, bu havaya bürünmeyi felsefi bir metinden öğrenmektir.

Sırf tutkunuz sayesinde bir değer kazanmış olan şeyleri elde etme ümidiniz ya da onlardan mahrum kalma endişeniz sizi savunmasız bıraktığından, tüm bunlara kayıtsız kalmayı başarmanız demek, bu defa sizin, düşmanlarınızı silahsız bırakmanız anlamına gelecektir.

Eğer yapacak hamle bulamıyor, teselli arıyorken mutlu olabiliyorsanız, *Othello*'yu okumaktan zevk alabilirsiniz: En mutlak suretlerden bile kuşkuya düşerken, insanın gözleri, binbir hazla, şu satırlara takılır kalır:

*Trifles light as air
Seem to the jealous confirmations strong
As proofs from holy writ.*²

Othello, III. perde

Ben teselliyi güzel bir deniz manzarasında buldum.

"Sessiz sakın, parlayarak yükselen sabah, kaleden karaya doğru bakıldığında görülen engin dağ manzarasına tatlı bir tesirde bulunurken, diğer yanda binlerce gümüş dalgayla çalkalanan görkemli okyanus, ufuk çizgisine doğru korkunç fakat kendinden emin bir ihtişamla uzanıyordu. Sakin yüceliğin resmolduğu böyle tablolar karşısında insanın

¹ Cervantès'in öyküsü *Meraklı Arsız*'daki gibi.

² Havadan sudan lakırdılar, kuvvetli kanıtlardır kuskanç olana, kutsal kitabın vaatleri kadar.

yüreği, en sıkıntılı ruh halinde bile yumuşar ve bu muazzam tablolar, insanın şeref ve erdem amellerine ilham verir."

(The Bride of Lammermoor, I, 193)

Salviati'nin şu satırlarına rastladım: (20 Temmuz 1818) 'Cephe-deyken, gözü yükseklerde birinin ya da iyi bir vatanseverin, yedek cephaneye deposunda nöbete verildiğinde ya da tehlikesiz, hareketsiz başka bir işin başına konulduğunda hissettiklerini, galiba çoğu zaman, ve belki de manasız yere, hayatın tümüne yoruyorum. Kırkinci yaşına, bir kerecik olsun derin bir tutkuya kapılmadan varmış olsam, bundan ancak pişmanlık duyardım. Koca bir ömür hiç yaşamadan geçip giderken, yaşadığımı zannedip kendimi kandırdığımı nihayetinde fark eder ama bir o kadar da geç anlamış olmanın amansız acısıyla perişan olurum.

Dün, sevdiğim kadınla ve hoşlandığını belli etmekten hiç geri durmadığı rakibimle, üç saati birlikte geçirdim. O güzelim gözlerinin adamın üstünden bir an olsun ayrılmayışına şahit oldukça elbette kederlere sürüklendim fakat evinden ayrılırken, en yaman ıstırapın yerini birden umut aldı sanki. Ne görülmemiş numaralar! Ne ateşli düşünceler! Ne kıvrak fikirler! Rakibimin yüzünde güller açıyordu mutluluktan ama ben, hem de nasıl bir kibirle, hem de ne hazlarla, kendi aşkımın onunkinin katbekat üstünde olduğunu yüreğime hissediyordum! Diyordum ki içimden: Şimdi al al olmuş o yanaklara, benim yüreğimin güle oynaya, zevkle yapacağı fedakârlıkların korkusu bile yeter, en hakiri bile alır rengini o yanakların; deseler mesela, daldır elini şu şapkaya, seç ikisinden birini: ya *o sana gönlünü verecek*, ya *sen canını vereceksin*, ben tereddüt etmezdim; öylesine benden, içimden bir duygu ki bu, hem hoş göründüm gözüne, hem sohbe katıldım.

İki yıl evvel anlatsalar başıma bunların geleceğini ,güler geçerdim hem de ne kakhahayla '

Kaptan Lewis ile kaptan Clarke'ın, 1806'da Missouri ırmağının

pınarına doğru yaprakları yolculuğun günlüklerinde, 215. sayfada şu satırlar ilaştı gözüme:

'Rikaralar yoksul ama temiz kalpli, cömert insanlardı; üç köylerini ziyaret ettik ve epey bir zaman geçirdik aralarında. Kadınları, o güne dek karşılaştığımız diğer kabile kadınlarından çok daha güzeldiler. Âşıklaanın heveslerini yitirmemeleri adına ellerinden gelen gayreti de gösteriyorlardı. Hiçbir şeyin mutlak olmadığını, yerine göre değiştiğini anlamak için dünyayı şöyle bir gezmenin kâfi olacağını, bu hakikatin en güzel örneğine orada rastladık. Rikaralar arasında, bir kadının, kocasının ya da erkek kardeşinin müsaadesi olmadan, kendini başka bir erkeğe vermesi kabul edilebilecek bir şey değildi. Fakat öte yandan, bu kocalar ya da erkek kardeşler, arkadaşlarına böyle nazik ikramlarda bulunmaya dünden gönüllüydüler.

Kafilemizde bir zenci vardı; ömürlerinde ilk defa, o renkte bir insanla karşılaşan bir topluluk için akıl almaz bir varlıktı. Kabiledeki kadınların gözdesi haline gelmesi çok uzun sürmedi fakat biz, kocalarının, bizim zenciye kuskanacaklarını beklerken, onu evlerinde ağırlamaktan müthiş keyif aldıklarına şahit olduk. İşin eğlenceli ve tuhaf tarafı, o daracık çadırlarının içinde olan biten her şeyin, herkesin gözü önünde yapılıyor olmasıydı.¹

¹ Philadelphia'da, yalnızca insanı yabancı ortamında incelemek ve bununla ilgili malzeme toplamak için çalışmalar yürütecek bir akademi kurulmalıdır; ilkel toplumların yok olmasını beklemeden, şimdi yapılmalıdır bu. Bu yönde çalışan akademiler olduğunu biliyorum fakat görünüşe göre, Avrupa'daki akademilerimizi geride bırakacak bir yanları yok (1821'de, Paris'te, Bilimler Akademisi'nde, Denderah Zodyakı üzerine yapılan tartışma). Yanılmıyorsam Massachusetts Akademisi, ruhban sınıfının bir mensubundan, Jarvis beyefendiden, yabancı insanların dini geleneklerine dair bir rapor sunmasını istemiş. Bu rahip, Volney adındaki dinsiz bir Fransız'ı var gücüyle reddetmekten geri durmamış. Rahibe göre, yabaniler, kusursuz, muazzam bir Tanrı inancına sahiplermiş. Bu raporu İngiltere'de sunacak olsa bir akademisyen, üç yüz, dört yüz sterlinlik bir *terfiye* layık görülür, kantonun bütün soylu lordlarının desteğini arkasında bulurdu. Ya Amerika'da? Akademinin bu gülünç girişimi bile, özgür

BÖLÜM XXXVI

KISKANÇLIĞA DAİR

—devam—

Sadakatinden kuşku duyulan kadından bahsedecek olursak;

Sizi terk ediyorsa, kristalleşmeyi canlı tutamamış olduğunuzdandır ama yüreğinde, alışkanlıklar yüzünden, belki bir yere sahipsinizdir hâlâ.

Sizi terk ediyorsa, fazla güvenilir olduğunuzdandır. Şüpheyi yok etmişsinizdir ve mutlu aşkın ihtiyaç duyduğu ufak şüpheler artık filizlenemiyordur: Kuşkulandırın onu; anlamsız itirazlarından sakınmasını da bilin.

Onunla geçirdiğiniz uzun zaman boyunca, şehirde ya da cemiyette en çok hangi kadını kıskandığınızı, uykularınızı en çok hangi kadının kaçırdığınızı şüphesiz fark etmişsinizdir. İşte o kadına kur yapın; ama kimselere belli etmeden yapın, gizlemeye gayret gösterin, hem de gücünüzün yettiği kadar; yaptıklarınızı görmesinden, hissetmesinden endişe etmeyin, nefretin gözlerine güvenin. Aylardır bütün kadınlarla aranıza koymaya çabalandığınız o mesafe işinizi muhakkak kolaylaştıracaktır.¹ Sakın ak-

Amerikalıların, arabalarının arkasına boyanmış armalar asmaya her şeyden fazla değer verdiklerini haurlamama yeterli oldu. Onların asıl canlarını sıkan, arma ressamlarına yeterli eğitim veremediklerinden dolayı, her baktıkları armada bir hata görmelidir.

¹ İnsan, pırlantalarla süslenmiş dalı, yaprakları dökülmüş bir dalla mukaye-

lınızdan çıkarmayın, tutkunuzu belli ettiğiniz an, her şeyi mahvetmiş olursunuz: arada bir uğrayın sevdiğiniz kadının yanına; daha ziyade dostlarınızla buluşun, şampanya için.

Sevgilinizin aşkından şüphe ediyorsanız, aklınızda bulunsun:

1. Tensel zevkin bir aşkın temelindeki, samimiyetin doğusundaki payı ne kadar büyükse, bu aşkın kararsızlıkla ve sadakatsizlikle karşılaşması o kadar muhtemeldir. Bilhassa on altı yaşında, gençliğin ateşiyle kristalleşmiş aşklarda rastlanan durum budur.

2. Birbirini seven iki insanın aşkları, asla aynı aşk değildir.¹ Tutku aşkının kendine özgü evreleri vardır; bazen bir taraf, bazen öteki daha fazla sever diğerini. Çoğu zaman basit bir cilveyle ya da gösteriş aşkıyla karşılık bulur tutku aşkı ve coşkuyla seven daha ziyade kadındır. Fakat iki âşıktan biri, aşkın hangi türüne kapılmış olursa olsun, kıskançlığa tutulduğu andan itibaren, karşı tarafın tutku aşkının şartlarını yerine getirmesini bekler; ki-bir, kıskanan âşıktaki, seven bir yüreğin ihtiyaçlarını doğurur.

Nihayetinde, karşı tarafın tutku aşkını zedelemekte, zevk aşkının üzerine yoktur.

Akıllı bir erkek, bir kadına kur yaparken, ona aşkı hatırlatmaktan, yüreğini sızlatmaktan medet umar. Ona bu mutluluğu yaşatan erkeği, kadın memnuniyetle kabul eder. Erkeğin umutları yeşerir.

Günün birinde aynı kadın, bu erkeğin dile döktüğü duyguları kendisine gerçekten hissettiren bir başka erkekle karşılaşır.

Bir erkeğin kıskançlığının, sevdiği kadının yüreğine nasıl tesir ettiğine dair en ufak bir fikrim bile yok. Yine de sevdiği kadının canını fazlasıyla sıkmış bir erkekten bahsediyorsak ve

se eder ve aralarındaki farklar, hatıraların güzelliğine güzellik katar.

¹ Örneğin, Alfieri'nin o soylu İngiliz hanımefendisine (Milady Ligonier) duyduğu aşk ile uşağıyla yatıp kalkan bu hanımefendinin aşkı.

eğer bu erkek, kıskandığı erkekten çok daha çekilmez geliyorsa kadına, söz konusu kıskançlık, nefrete varabilecek bir rahatsızlığın doğmasına sebep olabilir bu kadında; zira, Madame de Coulanges'in söylediği gibi, başkalarının kıskançlığına, ancak kiskanmaya değecek şeyler uğruna tahammül edilebilir.

Eğer kadın, makul bir mazereti olmadığı halde kıskançlığa kapılmış erkeği seviyorsa, fark edilmesi ve hükmedilmesi oldukça zor olan şu kadın kibrinin sarsıntı geçirmesi fazlasıyla mümkündür.

Kıskançlık, aşkı kanıtlamanın yepyeni bir yöntemi olarak hoş gidebilir. Fakat aynı kıskançlık, edebine aşırı bağlı bir kadını rahatsız da edebilir.

Kıskançlık, erkeğin yiğitline de delalet eder ve kadının hoşuna gider, *demirdir onların sevdikleri*. Dikkatinizi çekerim, kadının hoşuna giden yiğitlik, işte böyledir; Turenne'in cesareti değil; öylesi, soğuk yüreklerin hoşuna gider ancak.

Kristalleşme ilkesinin neticelerinden birine göre, bir kadın, aldatmış olduğu erkeğe, münasebeti sonsuza kadar kesmeyi düşünüyorsa eğer, asla *evet* dememelidir.

Sevdiğimiz insanın suretinden oluşturduğumuz kusursuz imgenin zevkini çıkarmaya devam etmek gibisi yoktur; ta ki o kaçınılmaz *evet*'e kadar.

*Uzaklarda arayacağız, arayacağız ölmektense,
Bir bahane, dostum, yaşamaya, dertlenmeye.*

ANDRE CHENIER

Mademoiselle de Sommary'nin başından geçen hadiseyi Fransa'da duymayan hemen hemen yoktur; başka bir erkekle birlikteyken âşığı tarafından suçüstü yakalanan Mademoiselle de Sommary, bu durumu var gücüyle reddetmeye çalışır; fakat nihayetinde, âşığının ısrarları üzerine, 'Ah! Şimdi anladım işte,

şimdi anladım, siz beni artık şu kadarcık sevmiyorsunuz demek; söylediklerime inanacağınıza, gördüklerinize inanıyorsunuz' diye avazı çıktığı kadar bağırır.

Size karşı sadakatsizlikte bulunmuş ama sevmekten vazgeçemediğiniz sevgilinizle yeniden bir araya gelmeniz, her gün yeniden doğan kristalleşmeyi göğsüne hançer vura vura öldürmenizden başka anlama gelmez. Aşk, ölmeye; yüreğinizse ıstı-
rabanın her safhasında birbirinden hazin acılara boğulmaya mecburdur. Bu tutkuda ve bu hayatta başa gelebilecek en büyük talihsizliklerden biridir birleşimin böylesi; çaresiz, barışmaya yetecek gücü kendinde bulmak gerekir; fakat artık yalnızca bir arkadaş olarak.

BÖLÜM XXXVII

ROXANE

Kadınların kıskançlığına değinecek olursak; kuşkucudur kadınlar, zira tehlikeye attıkları çok daha fazla şey vardır bizlere nazaran; aşk uğruna daha fazlasını feda ederler, oyalanmalarını sağlayacak imkânları daha kısıtlıdır ve bilhassa, âşıkalarının davranışlarından güvenilir sonuçlar çıkarmak için ellerinde bulunan olanaklar, bizlere kıyasla, çok daha kısıtlıdır. Bir kadın, kıskançlığı yüzünden alçalmış hisseder kendini; ne de olsa, bir erkeğin peşinden koşuyormuş gibi görünüyordur; üstelik peşinden koştuğu bu adamın, o en içten duygularına gülüp geçtiğini, kendisiyle alay ettiğine büsbütün inanmıştır; çok geçmeden bir zalim olup çıkması da bundandır, zulmeden medet umar, fakat niha-yetinde, kadın rakibini öldürmesi yasal olarak mümkün değildir.

Demek ki kıskançlığın, erkeklere nazaran, kadınlara çok daha korkunç acılar yaşattığı kanısına varmakta bir sakınca yoktur; daha korkuncu mümkünse elbet. İnsan yüreğinin parçalanmadan tahammül edebileceği de işte bu kadardır: Aciz bir öfkeye tutunmak ve kendini hor görmek.¹

İstirabı tarifsiz bu derde, benim bildiğim tek bir şey deva olur ancak; ya çekenin, ya da çektirenin ölümü. *Kaderci Jacqu-*

¹ Kendini bu şekilde küçümsemek intiharın en başta gelen sebeplerinden biridir; insan, şerefini temizlemek adına kendini öldürür.

es'daki Madame de la Pommeraie'in hikâyesi, Fransız kıskançlığının kusursuz örneğidir.

La Rochefoucauld, 'Kıskançlığa kapılmaktan, kıskançlığa kapılabiliyor olmaktan kıvanç duyar insan, fakat itiraf etmekten utanır'¹ der. Zavallı kadınlar, alay konusu olacaklarını bildiklerinden, bu işkenceye maruz kaldıklarını itiraf etmeye bile cesaret edemezler. Böylesine can yakan bir yara, asla tamamen kapanmaz.

Eğer hissiz akıl, bir zafer ihtimalinin gölgesine sığınıp, hayalhanenin alevlerine direnebilseydi, kıskançlığın acısını çeken bu zavallı kadınlara; 'Sizin sadakatsizliğinizle, erkeklerinki arasındaki fark büyüktür. Bu eylem, sizlerde, kısmen bir *dolaysız hareket*, kısmen de bir *belirtidir*. Oysa aldığımız askerî eğitimin neticesi olarak, aynı eylem, hiçbir şeyin belirtisi değildir bizlerde. Kadınlarda ise, edep yüzünden, sadakatlerinin derecesini ortaya koyan işaretlerin en belirginidir. Kötü bir alışkanlığa dönüşüp, bir ihtiyaç haline gelir erkeklerde. İlk gençlik yıllarımız, okulun *büyüklerini* kendimize örnek alarak, bu türden başarılarımızın sayısını çoğaltmak ve bunlardan gurur duymakla geçmiştir. Oysa sizlerin aldığı eğitim, bunun tam aksi yönündedir' diye söyledim.

Bir eylemin *belirti* olarak ne ifade ettiğini şöyle açıklamaya çalışayım; bir öfke anında, masayı kaldırıp arkadaşımın ayağına indirdiğimi varsayalım; şüphesiz canı fena halde yanacaktır fakat buna rağmen, çok geçmeden her şey tatlıya bağlanacaktır; tabii eğer öyle olması istenirse, yani demek istediğim, elimi kaldırıp, tokat atacakmış gibi yapmazsam.

İki cinsiyetin sadakatsizlikleri arasındaki fark öylesine keskindir ki, âşık bir kadın sadakatsizliği pekâlâ affedebilir fakat erkek için bu, asla mümkün değildir.

¹ 495. özdeyiş. Okur, belirtmemiş olsam dahi, bu satırlarda tanınmış yazarlardan, birçok düşüncenin ödünç alındığını kuşkusuz fark edecektir. Benim kaleme almaya çabaladığım, tarihtir; bu türden düşünceler ise, olaylar.

Yürekli kadınlar, kıskançlıklarını, kibir perdesinin ardına gizlerler. Hayran oldukları, kaybetmekten korktukları ama bir türlü cezbedemedikleri erkeklerin etrafında, soğuk ve sessiz akşamlar geçirirler. Böylesi, hem akla gelebilecek en zalim işkencelerden biridir, hem de aşkta mutsuzluğun tükenmez kaynaklarından biri. Saygıya sonuna kadar layık olan bu kadınları iyileştirmenin yolu, erkeğin durup dururken, sıra dışı, vurucu bir girişimde bulunması ve bilhassa, olan biteni görmüyormuş gibi davranmasıdır; apar topar karar verilen uzun bir yolculuk mesela.

BÖLÜM XXXVIII

ÖZSAYGININ YARALANMASINA DAİR

Bu yarayı açan, insanın kibrinden başka bir şey değildir; rakibimin beni geçmesine asla razı olamam ama *muzaffer olup olmadığının kararını verecek mercii olarak da yine onu bilirim*. Tesir etmek istediğim onun yüreğidir. İnsanın kendini saçma sapan hareketler yaparken bulması da işte bundandır.

Çılgınlığın sınırlarına öylesine yaklaşır ki bazen insan, rakibi-ni, kendisiyle alay etmekle, kandırmakla suçlayacak raddeye gelir.

Bir *gurur hastalığı* olduğundan, bu *özsaygı yarasına*, monarşilerde ve eylemlerin, sağladıkları faydaya göre değer kazandıkları ülkelerde daha sık rastlanır; Amerika Birleşik Devletleri'nde örneğin.

Her insan, bilhassa Fransızlar, enayi yerine konmaktan nefret eder; fakat eski Fransız monarşisinin tabiatındaki hafıflık¹, çapkınlık ya da zevk aşkının haricinde, bu *yaranın* büyük yıkımlara sebep olmasını engelliyor, yalnızca iklimin etkisiyle daha karanlık bir tabiata bürünmüş olan Portekiz ya da Piyemonte gibi monarşilerde, amansız kederlere sürüklüyordu insanları.

Fransa taşrası erkekleri, topluma yaraşır bir centilmen gibi davranmak isterlerken, önce birbirinden gülünç resimlere mal-

¹ 1778 dolaylarında, her dört soylu Fransız erkeğinden üçü, birey haklarına saygının gözetilmediği yasaların uygulandığı bir ülkede yaşıyor olsalar, yasalar önünde suçlu duruma düşerlerdi.

zeme olur, sonra bir köşeye saklanıp, bütün ömürlerini başkalarının o meşhur kuralları bozup bozmadığını gözetleyerek geçirirler. Nihayetinde, doğallıklarını bütünüyle yitirirler, yaraları bir türlü kapanmaz olur ve bu durum tutkularını bile gülünç bir hale düşürür. Taşra hayatını çekilmez hale getirenlerden biri de budur; ilk sırada gelen ise elbette kıskançlıktır; o harikulade taşra manzaralarına hayran olmadan evvel, bunları da akla getirmekte fayda vardır. En yürekli ve en soylu duygular, uygarlığın bu en aşağılık mahsulleriyle temas ettikleri anda felce uğrarlar. Bu kadarı yetmiyormuş gibi, bu taşralı burjuvalar, sabahtan akşama kadar büyük şehirlerdeki yozlaşmadan dem vurur, kendilerini iyice tahammül edilmez hale getirmeyi bir şey sanırlar.¹

Tutku aşkında bu yaraya yer yoktur; ya kadın gururundan doğar bu yara: 'Âşığımın beni hırpalamasına izin verirsem, beni küçümsemeye başlar ve beni artık sevmez olur'; ya da öfkeden kudurmuş kıskançlığın ta kendisidir.

Kıskançlık, kaygıya sebep olanın ölümünü ister. Yaralanmış erkekse, tam aksine, düşmanının hayatta kalmasını ve zaferine şahit olmasını arzular.

Yaralanmış erkek, rakibi mücadeleden vazgeçecek olursa, bunu büyük üzüntüyle karşılar, zira bu rakip, yüreğinin derinliklerinde, kendine şunları söyleyecek kadar küstahlaşmış olabilir pekâlâ: 'Vazgeçmeyip, biraz daha uğraşsaydım, onu öyle ya da böyle dize getirirdim.'

Söz konusu bu *yara* olduğunda, görünürdeki amaca ulaşmanın pek bir önemi kalmaz, mesele artık yalnızca bu savaştan muzaffer ayrılmaktır. Opéra'daki kızların aşkları en güzel örneğidir bunun: Rakiplerini ortadan kaldırın, o sözde aşkları, o pencerelere çıkartan tutkuları bir anda kayıplara karışır.

¹ Taşralılar kıskançlıkla birbirlerinin ne yaptıklarını gözetliyor olduklarından, taşrada aşka daha az, çapkınlığa daha fazla rastlanır. İtalya daha talihlidir.

Tutku aşkının aksine, yaradan doğan bu aşklar bir anda silinir gider. Rakibin, kesin bir dille kavgadan çekildiğini itiraf etmesi yeterlidir. Yine de bu savımı daha ilerilere götürmekte tereddüt ediyorum, zira buna dair elimde tek bir örnek bulunuyor ve ondan yana da bazı şüphelerim yok değil. Olan biteni aktarayım, takdiri okura kalsın. Dona Diana, henüz yirmi üç yaşında, Sevilla'nın en zengin ve en itibarlı ailelerinden birinin kızıydı. Güzellğine diyecek yoktu, herkesin dilindeydi eşsiz güzelliği; aynı zamanda son derece akıllı ama bir o kadar da kibirli bir kız olarak nam salmıştı etrafına. Gönlünü, en azından görünüşte, ailesinin şiddetle karşı çıktığı genç bir subaya kaptırmıştı. Genç subay, Morillo'nun peşinden Amerika'ya gitmişti; o günden beri de hemen her gün mektup yazmaktaydılar birbirlerine. Günün birinde, Dona Diana'nın annesinin evinde misafirken, bir sürü insanın önünde, budalanın teki çıktı, bu genç, yakışıklı adamın öldüğünü ilan etti. Bütün gözler bir anda genç kıza çevrildi; fakat kızın ağzından şu bir çift söz döküldü yalnızca: *Yazık! Pek de gençti!* Tam da o günün sabahında, Messinger'in bir piyesini okumuştuk; trajik bir sonla bitiyordu piyes; piyesteki kadın da, âşığının ölüm haberini müthiş bir sükûnetle karşılıyordu. Evdeyse, Dona Diana'nın annesinin, kibrine ve nefretine rağmen tir tir titrediğini görüyordum; babasıysa, sevincini gizlemek için odayı terk etmişti. Yaşanan bu kargaşanın, çenesini tutamayan budalaya fırlatılan bakışların, şaşmış kalmış seyircilerin ortasında, sükûnetini korumayı başaran yegâne kişi olan Dona Diana, sanki hiçbir şey olmamış gibi, etrafındakilerle sohbet etmeyi sürdürüyordu. Dehşete kapılmış annesinin emriyle, hizmetçi kadın gözlerini bir an olsun kızın üzerinden ayırmıyordu fakat kızın tavırları, işin doğrusu, pek değişecek gibi durmuyordu.

Bu olayın üzerinden iki yıl kadar geçti; oldukça yakışıklı genç bir adam, Dona Diana'ya gönlünü kaptırdı. Kızın ailesi, her zaman olduğu gibi bu kez de aynı sebepten ötürü, kızın talibi soylu bir aileye mensup olmadığından dolayı, bu ikisinin

evliliğine şiddetle karşı çıktı; fakat genç kız, kim ne derse desin, bu evliliğin gerçekleşeceğini dört bir yana duyurdu. Hem genç kızın, hem de babasının özsaygıları bu olay üzerine yara aldı ve nihayetinde genç adamın eve girmesi yasaklandı. Dona Diana da kır gezintilerinden, hatta kilise ziyaretlerinden bile mahrum bırakıldı; âşığıyla karşılaşma ihtimalleri itinayla ortadan kaldırıldı. Genç adam birkaç sefer kılık değiştirerek sevgilisinin yanına sokulmayı başardı fakat bu seferlerin arası fazlasıyla uzundu. Diana gittikçe daha fazla inatçılaştı; en parlak kismetleri, hatta saygın bir unvanı, VII. Ferdinand'ın sarayında yüksek bir mevkii bile reddetti. Bu iki âşığın bahtsızlıklarının ve destansı sadakatlerinin bütün şehrin diline düşmesi elbette gecikmedi. En sonunda, Dona Diana'nın rüştüne az bir zaman kala, genç kız, yasal hakkını kullanarak, kendi istediği adamla evleneceğini babasına bildirdi. Başka çaresi kalmayan kızın ailesi, evlilik görüşmelerine başlamak zorunda kaldı; nihayetinde, iki aile arasındaki resmî bir buluşmada, gerekli işlemler artık neredeyse tamamlanmışken, sabırla geçen altı yılın ardından, genç adam, Dona Diana'yla evlenmeyi reddetti.¹

On beş dakika sonra, sanki hiçbir şey olmamış gibiydi; genç kız yatışmıştı. Yarasından dolayı mı sevmişti bu adamı, yoksa acısını gözler önünde yaşamaktan utanacak kadar yüce bir ruha mı sahipti?

Tutku aşkı, mutluluk adını verdiğimiz şeye, çoğu zaman karşı tarafın özsaygısında derin bir *yara* açarak ulaşır; böylece, yüreğinin arzuladığı her şeye sahip olmuş gibi görünür; yakınıp durmak, gülünç, anlamsızdır artık; mutsuz olduğunu itiraf edemez ama bu mutsuzluğa dokunur, her zaman orada olduğunu bilir; kanıtlar, en cezbedici, en büyüleyici yanılsamaları yaratmaya hazır durumlarla iç içe geçmişlerdir. Öyle bir mutsuzluktur ki bu,

¹ Her yıl, alçaklığın böylesine uğrayıp terk edilen çok sayıda kadın vardır; saygın kadınların duydukları güvensizliğe hak veriyorum.

ömrün en sevgi dolu anları yaşanırken, o çirkin yüzünü birden gösteriverir; sanki o anı paylaştan âşığa meydan okumak, ona hem kollarındaki büyüleyici, kayıtsız varlık tarafından seviliyor olmanın mutluluğunu hissettirmek, hem de bu mutluluğa asla gerçekten sahip olamayacağını göstermek ister gibi. Bahtsızlığın en beteri, kıskançlıktan sonra, belki de böyledir.

Büyük şehirlerden birinde¹, öfkenin böylesiyle gözü dönmüş, yumuşak huylu, kibar bir adamın, sırf kız kardeşinin açtığı yaranın acısıyla kendisini seven sevgilisini öldürdüğü hâlâ hafızalardadır. Bir akşam, sevgilisini, baş başa kalacakları tatlı bir sandal gezisine davet eder; sandalı bizzat tasarlamıştır; kıydan iyice açıldıklarında, ayarladığı kolu çeker, sandalın altı açılır ve sonsuza dek ortadan kaybolurlar.

Altmışını devirmiş bir adamın, Londra tiyatrosunun en kaprisli, en deli divane, en sevimli ve en muhteşem aktrisi Cornel hanımefendiyi kapmaya kalkıştığına bizzat şahit oldum. “Size sadık kalacağını mı zannediyorsunuz?” diye sordular adama; “Kalmayacak tabii, ama beni sevecek, üstelik aklını kaçırmazsa iyi” diye yanıtladı adam.

Ve kadın koca bir yıl boyunca bu adamı sevdi, aklını kaçırarak hallere düştüğü oldu çoğu zaman; üç ay boyunca, tek bir gün bile, adamın şikâyet etmesini gerektirecek en ufak bir davranışta bulunmadı. Korkunç yöntemlerle, sarsıcı bir özsayıgı yarasa açarak yaptı bunu adam, sevgilisi ile sevgilisinin kızı arasında.

Bu *yara*, zevk aşkında kesin zafere ulaşır, zira bu aşkın kadehini kendi elleriyle çizer. Zevk aşkını, tutku aşkından ayırt etmenin bundan emin yolu hemen hemen yoktur. Meşhur bir deyiş vardır askerde, birliğe yeni katılan gençlere muhakkak söylenir; konakladığınız evde iki kız kardeş yaşıyor ve siz de bunlardan birinin gönlünü çelmek istiyorsanız, yapmanız gereken tek şey,

¹ Livorno, 1819.

öbür kardeşe göz kırpmaktır. Genç ve hevesli İspanyol kadınlarının gönlünü kazanmak isterseniz, onların huzurunda, iyi niyetinizden ve tevazudan ödün vermeden, evin hanımına karşı gönlünüzün bomboş olduğunu ilan etmeniz yeter de artar. Bu faydalı özdeyişi dostum general Lassale'dan öğrenmiştim. Tutku aşkının canına okumanın en etkili yolu da budur.

Aşkla kurulan evliliklerin ardından, en mutlu evlilik bağlarını kuran da yine bu özsaygı yaralarındır. Erkeklerin birçoğu, düğünden iki ay sonra kendilerine bir metres bularak, eşlerinin uzun yıllar boyunca kendilerine aşkla bağlı kalmalarını güvence altına alırlar.¹ Kadının akli, tek bir erkekten başka şey düşünmemeye alıştırılır ve aile bağları, daha sonrasında, bu alışkanlığı bir daha kırılmayacak şekilde sağlamlaştırır.

Eğer zamanında, XV. Louis'nin sarayında, saygıdeğer bir hanımefendinin (Madame de Choiseul) kocasının aşkıyla yanıp tutuştuğu görülmüşse², bunun tek bir sebebi vardır, o da bu kocanın, karısının kız kardeşi olan Grammont Düşesi'nin peşinde koşmaktan bir türlü vazgeçmemiş olmasıdır.

En beğenilmeyen sevgili bile, başka bir erkeği tercih ettiğini hissettirdiği andan itibaren rahatımızı kaçıır ve yüreğimizde, bütün renkleriyle, bambaşka bir tutkuya can verir.

İtalyan'ın cesareti bir öfke taşkınidir; Alman'ın cesareti bir sarhoşluk anı; İspanyol'un cesaretiyse bir onur gösterisi. Cesaretini, bozguna uğramış, desteğini yitirmiş bir ordunun her bölüğünün erleri, her tümeninin alayları gibi, kendi aralarındaki özsaygı yaralarından alan bir ulus var olmuş olsaydı, bu ulusun ordularını, bir kere yola çıktılar mı, arkalarında en ufak bir destek olmasa dahi durdurmak imkânsız olurdu. Elde böylesine

¹ Şahsına münhasır bir adamın itiraflarına bakınız (Opie hanımefendinin öyküsü).

² Madame du Deffand'ın *Mektuplar*'ı, Lauzun'ın *Hatıralar*'ı.

mağrur kaçaklarla, tehlike önceden sezilse bile, bir çare peşinde koşmak nafil bir uğraştan öteye gitmezdi.

‘Kuzey Amerika yerlilerinin topraklarına yapılan bir seyahati kaleme alacak her anlatı’ diyor en seçkin Fransız düşünürlerinden birisi¹, ‘savaş mahkûmlarının başlarına gelenlere muhakkak değinecek, diri diri yakılıp yenildiklerinden bahsetmekle de yetinmeyip, önce alev alev yanan kütüklerin arasındaki kazıklara sıkıca bağlandıklarını, zorbalar zorbasının bile aklına gelmeyecek kadar zalim ve ayrıntılı yöntemlerle saatlerce işkenceye maruz kaldıklarını anlatacaktır. Bu dehşetengiz sahnelere şahit olan gezginlerin, yamyamlık zevkiyle kendilerinden geçenlere, zalimlikte birbirleriyle yarışanlara, bilhassa da kadınların ve çocukların öfkesine dair anlattıklarını okumakta fayda vardır. Acılarını bir an olsun belli etmedikleri gibi, kahramanlara yaraşır bir metanet ve sarsılmaz bir soğukkanlılıkla cellatlarına kafa tutan, meydan okuyan mahkûmların o mağrur gururları, o acı ironileri, o aşağılayıcı istihzaları okumaya sonuna kadar değerdir; yiğitliklerinin türküsünü bir ağızdan söylerken, öldürülenlerin, dostlarının adlarını haykırarak, onları onurlandırır, çektikleri ıstırapı özenle tasvir ederken de, etraflarını saranları korkaklıkla, ödlelikle, beceriksizlikle suçlarlar; ta ki, öfkeden kudurmuş düşmanları tarafından lime lime edilip, canlı canlı yenildiklerini kendi gözleriyle izlerken, son soluklarını, son küfürleriyle beraber yitirene dek.² Uygar toplumlara mensup olanlar elbette bunlara inanmayacak, en gözü pek yüzbaşılarımız hepsini masal gibi dinleyecek ama günün birinde, gelecek nesiller, neler olup bittiğini öğrenmek isteyeceklerdir.’

¹ Volney, *Amerika Birleşik Devletleri Manzaraları*, sayfa 491-496.

² Böyle bir gösteriye tanıklık etmeye alışan ve gösterinin baş kahramanının kendisi olabileceği hissiyatıyla yaşayan insan, soyluluğunu ya da ruhunun yüceliğini önemsemekten vazgeçer; dolayısıyla bu gösteri, faal olmayan zevklerin en samimisi ve en üstünüdür.

Bu fizyolojik olgu, bir mahkûmun ruhunda, kendisi ile celatları arasında patlak veren bir özsaygı savaşının, ayakta kalmanın kazanacağı bir kibir mücadelesinin neticesidir.

İşlerinin ehli askeri cerrahlarımız, akıllı yerinde, sakin bir ruh halindeki yaralıların, bazı cerrahi müdahaleler esnasında çığlıklarıyla ortalığı inlettiklerini, fakat aynılarının, müdahaleye gerektiği şekilde hazırlandıkları takdirde, durumu sükûnetle ve metanetle karşıladıklarını gözlemlemişlerdir. Mesele, özsaygılarına leke sürdürmemekten ibarettir; önce laf arasında, sonra üzerlerine gide gide, o yatakta çığlık atmadan bir saniye bile duramayacaklarını iddia etmek yeter de artar.

BÖLÜM XXXIX

KAVGALI AŞKLARA DAİR

İki türü vardır kavgalı aşkların:

1. Kavgayı çıkaranın âşığını sevdiği aşklar;
2. Kavgayı çıkaranın âşığını sevmediği aşklar.

Eğer âşıklardan biri, iki tarafın da değer verdiği nitelikler açısından karşı tarafa kıyasla fazlasıyla kuvvetliyse, karşı taraftaki aşk ölmeye mahkûmdur, çünkü, küçümsenme korkusu er ya da geç kendini gösterecek ve kristalleşmenin ilerlemesine an gelip engel olacaktır.

Vasat insanların midesini aklın üstünlüğü kadar bulandıran başka şey yoktur; günümüz toplumundaki nefret de kaynağını buradan alır; bu kaideye rağmen, gaddarca düşmanlıklara rastlamıyorsak eğer, bunun yegâne sebebi, bu kaidenin iki yana ayırdığı insanların, bir arada yaşamak zorunda olmamalarıdır. Peki ya her şey doğal akışına bırakılırsa; bilhassa üstün taraf, herhangi bir toplumsal çekinceye kapılmadan, söz konusu üstünlüğünü gizleme ihtiyacı hissetmeden davranırsa, aşk nelerle karşılaşır?

Tutkunun hayatta kalabilmesi için, vasat olanın, üstün olan eşine kötü davranması gerekir, aksi takdirde, üstün taraf pencereyi kapatmaya kalktığında bile, diğeri, bunu bir hakaret olarak algılayabilecek durumdadır.

Üstün taraf ise kendi kurduğu hayallere inanır; hissettiği aşk

hiçbir tehlikeye maruz kalmaz, üstelik, sevdiği kişinin zayıflıklarına tanık oldukça, ona daha fazla değer vermeye başlar.

Birbirine denk insanlar arasında mukavemet açısından ilk sırada, karşılığını bulmuş olan tutkulu aşklar gelir; hemen ardından ise, kavgayı çıkaran tarafın âşığını sevmeyişi *kavgalı aşkları* anmak gerekir. Berry Düşesi'nin konu olduğu hikâyelerde bunun örneklerine rastlamak pekâlâ mümkündür (*Duclos'nun Hatıraları*).

Böylesine bir aşk, insana mezara kadar eşlik eden, yaşamın bayağı ve bencil yüzünden yadigâr soğuk alışkanlıklara kendini kaptırarak, tutku aşkından bile uzun bir süre ateşini koruyabilir. Lakin aşk değildir artık bunun adı; aşkın sebep olduğu bir alışkanlıktır elde kalan ve tutkudan geriye kalansa yalnızca hatıralar, yalnızca tensel zevktir. Bu alışkanlık, var olabilmek için asalet bakımından fakir ruhlara ihtiyaç duyar. Her yeni doğan gün, yeni bir felaket masalına gebedir. 'Beni azarlayacak mı?' sorusu, tutkulu aşkta olduğu gibi, her gün yeni sevgi kanıtlarına ihtiyaç duyulduğundan hayalhaneyi bütünüyle meşgul eder. Madame d'Houdetot ve Lambert ile ilgili hikâyelerde bunun izlerine rastlanır.¹

Kibrin, böylesine bir alçalmaya boyun eğmeyi reddetmesi de oldukça muhtemeldir; böylesi durumda, fırtınalı geçen birkaç ayın ardından, kibir, aşkı öldürür. Fakat bu soylu tutku kolay pes etmez, son nefesini verene dek uzun süre mücadeleyi sürdürür. Mutlu bir aşkta ufak tefek kavgalar, hâlâ seven ve haksızlığa uğradığına inanan bir yüreği aldatır. Sevgi dolu barışmalar, bu geçişi daha tahammül edilebilir hale getirebilir. Meçhul bir üzüntü ya da bir kara talih oyunu bahanesiyle, çok sevilmiş olan erkek affedilir; ve nihayetinde, günlerini kavgalı geçirmeye de alışır insanlar. Sahiden de insan, bu tutku aşkından, bu oyunlardan, bu güç iktidarından² başka neye kendini kaptırıp da,

¹ Yanılmıyorsam Madame d'Epınay'nın *Hatıralar*'ı, yahut Marmontel'in.

² İkiyüzlü bakanlar ne derlerse desinler, iktidar, zevklerin en büyüğüdür. Bana kalırsa yalnızca aşkın gücü, iktidarın gücüyle boy ölçüşebilir ve aşk,

günlerini, her bir anını böylesine heyecan içinde geçirebilir? Olur da bir aşkta kavgaları çıkaran taraf ölürse, geride kalanı bekleyen, beyhude teselli aramakla geçecek bir ömürdür. Çoğu burjuva evliliğini bir arada sağlam tutan da bu ilkedir; azarlanan tarafın sabahtan akşama kadar dinlemek zorunda kaldığı sözler, hayatta en sevdiği şeye dair sözlerdir ne de olsa.

Kavgalı aşkın bir de sahtesi vardır. Otuz üçüncü bölüm, fazlasıyla akıllı bir kadının bir mektubundan alınmış satırlardır:

‘Her defasında yatıştırılması mecbur, ufak bir şüphe kırıntısı; işte budur bizi aşka susatacak, budur aşkın ömrüne can katacak. Nasıl ki endişe, kuşkudan asla eksik olmaz, vaat ettiği zevkler de heyecanını asla yitirmez.’

Kaba saba yahut terbiye görmemiş insanlarda ya da tabiatında aşırı bir öfke barındıran kişilerde, giderilmeye muhtaç bu kuşku kırıntısı, bu hafif endişe, kendini kavgalarda gösterir.

Sevilen taraf, ancak özenli bir eğitimin meyvesi olabileceği aşırı bir hassasiyete sahip değilse, bu türden bir aşkta daha fazla heyecan bulabilir ve dolayısıyla daha fazla keyif alabilir aşkın böylesinden; hatta kılı kırk yarıyor olsa dahi, *öfkeli* âşığının, bu öfkesinin ilk kurbanı olduğunu görmesiyle, onu daha fazla sevmekten başka bir şey elinden gelmez. Lord Mortimer’ın sevgilisinden geriye asıl özlemle andığı, belki de bir zamanlar kafasına fırlattığı şamdanlardır. Neticede, eğer kibir affeder ve bu hisleri olduğu gibi kabul etmeye yanaşırsa, bu hislerin, sıkıntıya, mutlu insanların bu en büyük düşmanına karşı amansız bir savaşa girişmeye hazır olduğunu hatırlamak gerekir.

Fransa’nın sahip olduğu yegâne tarihçi Saint-Simon şöyle anlatıyor (cilt V, sayfa 43):

‘Gelip geçen heveslerin ardından, Berry Düşesi, d’Aydie ailesinin en küçüğü ve Madame de Biron’un kız kardeşlerinden

mutlu bir hastalıktır, bir bakanlık kadar kolay elde edilemez.

birinin oğlu olan Riom'a sırlıslıkla âşık olmuştu. Genç adamın ne görünüşü, ne de akıl yönünden bir parıltı saçtığı söylenemezdi; şişman, kısa, tombul yanaklı, soluk yüzlü bir oğlandı; öyle çok sivilcesi vardı ki tek bir tane kocaman apse gibi görünüyordu; güzel sayılabilecek dişlere sahipti fakat çok geçmeden önü alınamayacak, ömür boyu sürecek, ufak tefek kaçamaklara, gönül eğlencelerine rağmen kuvveti azalmayacak bir tutkuya sebep olabileceğine dair en ufak bir ümidi bile yoktu. Beş kuruş parası olmamakla birlikte, saymakla bitmeyecek kadar çok sayıdaki erkek ve kız kardeşlerinin durumu da kendisinininkinden iyi sayılmazdı. Düşes'in oda hizmetçisi ve kocası, Pons hanımefendi ve beyefendi, Riom'un akrabasıydılar ve taşradan, aynı kasabadan gelmişlerdi. O zamanlar süvari birliğinde teğmen olan bu delikanlıyı, belki bir faydası dokunur umuduyla, bir akşam evlerine davet ettiler. Gelmesinin üstünden çok geçmedi, delikanlı, Düşes'in kalbini çaldı ve Lüksemburg sarayında amir oldu.

Monsieur de Lauzun, Riom'un amcası, için için gülüyordu bu olanlara; neşesine diyecek yoktu, Matmazel ile Lüksemburg sarayında geçirdiği günlerdeki kendini görüyordu bu genç adama baktıkça; ona yol gösteriyor ve yumuşak başlı, doğuştan kibar, saygılı, iyi yürekli ve dürüst bir çocuk olan Riom, bu tavsiyelere kulak veriyordu; ama çok geçmeden, yalnızca bu prensesin akıl sır ermez düşlerini süsleyen cazibesinin farkına vardı. Bu gücü kimseleri incitmek için kullanmadı ve herkes tarafından sevilen biri haline geldi fakat Düşes'e, daima, M. de Lauzun'ın Matmazel'e davrandığı gibi davrandı. En zengin kıyafetler, en narin işlemeler önüne kondu; paraya, pula, mücevhere boğuldu. Prensesi baştan çıkarıyor ama karşılığını asla vermiyor, onu kıskançlığa sürüklemekten, yeri geldi mi de kıskanıyormuş gibi yapmaktan keyif alıyordu; ağlamadığı gün olmuyordu prensesin. Şuradan şuraya adım atmak için bile müsaadesini beklemek zorunda bırakmıştı onu. Tam hazırlanmış, Opéra'ya gitmek için kapıdan çıkmak üzereyken, zorla evde oturtuyor, gitmek iste-

mediği zamanlardaysa, zorla yanında sürüklüyordu; hoşlanmadığı ya da kıskandığı kadınların yüzlerine gülmeye, hoşlandığı ya da kendisinin kıskandığı adamlaraysa yüz çevirmeye zorluyordu. Ne giyeceğini seçebilmekten bile men edilmişti; giyinip süslenmesi bittikten sonra saçını bozdurup, baştan yaptırmaya, giydiklerini değiştirmeye yollamaktan büyük bir zevk alıyordu. Bunu o kadar sık, o kadar alenen yapıyordu ki, kadın artık akşam ne yapacağını, ertesi gün ne giyeceğini emretmesini bekliyor, ama genç adam ertesi gün fikrini son anda bir kez daha değiştirdiğinde, gözyaşlarına hâkim olamıyordu. İşler artık çığı-rından çıkmış, Riom neredeyse gelir gelmez Lüksemburg'a yerleşmiş olduğundan, güvenilir uşaklar aracılığıyla ona haber yollamaya bile başlamıştı; hazırlanması bitene dek defalarca haber yolluyor, hangi elbiseyi giymesi, hangi kurdeleyi, hangi takıları takması gerektiğini soruyor ve Riom da hemen her defasında, en sevmediği giysileri giymesini, en sevmediği takıları takmasını emrediyordu. Olur da genç adamın izni olmadan en ufak bir şey yapmaya kalkacak olsa, bir hizmetçinin bile görmediği muameleyi görüyor, gözyaşları günlerce dinmek bilmiyordu.

Sınır tanımaz kibrini sergilemekten adeta keyif duyan, soy-lu bir kandan gelmeyen bir insanla aynı masada oturmaya bile tenezzül etmeyen bu kendini beğenmiş kadın, onun yanı başın-da, beş para etmez masalarda, serserilerle yemek yemeyi kabul edecek kadar alçalmıştı. Kadını çocukluğundan beri tanıyan ve yetiştiren bir Cizvit olan Riglet bile bu özel yemeklere davet ediliyor ve ne kimseler utanıyor, ne de sıkılıyordu bundan. Ma-dame de Mouchy ise olup biten bütün bu tuhaf hadiselerin sır-daşıydı ve davet günlerini, gelecek misafirleri Riom ile birlikte belirliyorlardı. Araları bozulan âşıkları barıştıran da bu kadındı. Bütün bunları Lüksemburg'da bilmeyen olmadığı gibi, Riom'u takdir etmeyen birisine rastlamak da pek mümkün değildi; Riom ise herkesle iyi geçinmek için büyük gayret gösteriyor, et-rafındaki insanlara gösterdiği saygıdan bir tek prensesi mahrum

bırakıyordu. Herkesin önünde hiç olmayacak şeyler söylüyor, insanlar başlarını önlerine eğmek zorunda kalıyor, Düşes utan-
cından yerin dibine geçiyor, gelin görün ki, bu genç adama olan
tutkusu bir damla olsun eksilmiyordu.'

Riom, Düşes için sıkıntısına birebir gelen bir ilaçtı.

Bonaparte henüz özgürlüğe karşı suç işlememiş, zaferleriyle
parıldayan genç bir kahramanken, tanınmış bir kadın birden
karşısına çıkıp, 'General, bir kadın ya sizin karınız olmalı ya da
kız kardeşiniz!' diye söylemiş. Genç kahraman yapılan iltifatı
anlamamış, neticesinde de epey bir hakaret işitmiş. Böylesi ka-
dınlar, âşıkları tarafından hor görülmekten zevk alırlar; ancak
zalimleri sevebilirler.

BÖLÜM XXXIX (ii)

AŞKIN İLACI

Lefkada'dan atlayış, ne de güzel anlatır kadim zamanları. Ötesi de yoktur nitekim, aşkın ilacı arasan da bulunmaz. İnsana, kendini daima koruması gerektiğini¹ zorla da olsa hatırlatacak bir tehlikenin varlığı da yetmez; çok daha nadiren rastlanabilecek, yeri geldiği zaman kendini koruma ihtiyacının aklında küllerinden doğmasına yetecek kadar kaçmasına fırsat verecek ama yine de yakasını asla bırakmayacak, hiç durmadan tedirgin edecek bir tehlikenin varlığına ihtiyaç duyar insan. Bir kasırgadan bahsediyorum, on altı gün sürecek bir kasırga; Don Juan'ın² ya da Mağribilerin arasma düşmüş Cochelet'nin kapıldıkları gibisinden; öylesi makul olanıdır bana kalırsa, yoksa alışkanlığa dönüşür, itibar etmez olur insan tehlikeye; en ön saflarda, yirmi adım ötede düşman beklerken, sevdiği kadını arzularken buluverir kendini insan, hem de hiç arzulamadığı kadar.

Yineleyip durduk kaç sefer; yürekte seven erkek, aklına ne gelse ondan *keyif alır, ürperir*, kulağına sevdiğine dair sözler fısıldar olur bütün tabiat. Keyif almak ve ürpermekten mühim başka meselesi kalmamıştır artık, bu ikisinin yanında, bütün her şey sararıp solmuştur çoktan.

¹ Clyde'da Henry Morton'u bekleyen tehlike. *Old Mortality*, IV. cilt, sayfa 224.

² Mübalağa edilmiş Lord Byron'ın kaleminden.

Bu hastanın iyileşmesini isteyen bir dost, her şeyden evvel, daima sevilen kadının tarafında olmak zorundadır; velakin gayretleri fazla fakat akılları kıt dostlar, bunun tam tersini yapmakta gecikmeyeceklerdir.

Adına kristalleşme dediğimiz¹ bu büyüleyici düşler bütününe, hem de gülünç derecede aciz silahlarla saldırmaktan farkı yoktur böylesinin.

Arkadaşını bu hastalıktan kurtarmak isteyen dost, şunu daima aklında bulundurmalıdır ki; bu âşık, en saçma yalanla karşı karşıya kaldığında veya bu saçmalığa inanmak ya da kendisini yaşama bağlayan her şeyden vazgeçmek arasında bir seçim yapmak zorunda bırakıldığında, katı suretle bu saçmalığa inanmayı tercih edecek ve bütün aklını, sevdiğinin en bariz fenalıklarını, en vicdansız ihanetlerini bile görmezden gelmek için kullanmaya yeltenecektir. Tutku aşkında olan da budur işte; ne olursa olsun, çok geçmeden affedilir.

Aklının yolundan giden, soğuk tabiata sahip âşıklar, benzer fenalıkları, tutkuyla geçen birkaç ayın ardından fark ederlerse sineye çekebilirler ancak.²

Arkadaşının hastalığına ilaç olmak isteyen dost, bu âşık adamı göz göre göre eğlendirmeye çalışmaktan muhakkak kaçınmalı, aksine, bıktırıcaya kadar kendi aşkından ve sevgilisinden bahsetmeli, ona belli etmeden, dâhil olabileceği ufak maceralar düzenlemenin yollarını aramalıdır. Yolculuk, *bir başına bırakacaksa* insanı, ilaç olamaz ona³; hem, tezat manzaralardır asıl insana, sevdiğini en yürekten hatırlatan. La Romagne'in ücra bir köşesinde, daracık odasında, bir kendi, bir de kederiyle baş başa yaşayıp

¹ Türettiğim bu sözcük için tekrar affınıza sığınıyorum, niyetim satırlarımı kısa tutmaktan ibarettir.

² Madame Dornal ve Serigny, Duclos'nun *Kont ***'un İtirafı*. 68. sayfada ki 4. dipnota bakınız; Bolonya'da general Abdullah'ın ölümü.

³ Hemen her gün ağladım (10 Haziran'dan kalan kıymetli sözler).

giden zavallı sevgilimi, Paris'in o ışıl ışıl salonlarında, güzeller güzeli geçinen, burnu havada kadınların yanında sevdim en çok.¹

Sürgün edildiğim o ışıltılı salonda, gözlerimi o duvardaki muhteşem saate dikmiş, onun, evinden çıkıp, yağmur altında, yürüyerek, arkadaşına gideceği zamanın gelip çatmasını bekledim. Tezat manzaraların, aşına yerlerden belki daha cansız ama şüphesiz daha görkemli hatıralar yarattığını, onu orada, aklımdan çıkarmaya çabalarken anladım.

Yokluğun, âşığa bir fayda sağlaması için, iyileştirmeye çalışan dostun, daima arkadaşının yanında olup, söz konusu aşk mevzuna dair hiç durmadan fikir beyan etmesi ve bu yorumlarını, mümkün olduğunca uzun tutarak ya da konu dışına çıkarak can sıkıcı hale getirmesi, böylece gelişigüzel, bayağı yorumlarda bulunmuş olmaya çabalaması gerekir; lezzetli şaraplarla şenlenmiş bir akşam yemeğinin ardından, alabildiğine duygulu, sevecen davranmalıdır mesela.

İnsanın, mutluluğa yanı başında kavuştuğu bir kadını unutmayı bir türlü becerememesi, hayalhanesinin, yorulmak nedir bilmeden, mazinin en güzel dakikalarını allayıp pullayıp, gözünün önüne defalarca getirmesindendir.

Kibirden; duygularına kulak verenlerin asla erişemeyeceği, aşkın bu zalim fakat yegâne ilacından daha fazla söz etmek içimden gelmiyor.

Shakespeare'in *Romeo*'sunun ilk sahnelerine hayran olmak elde değildir; bir adam, kederine gömülmüş, söylenir durur: '*Tövbe etmişti aşka*'; ve öbürü, uzaklarda, mutluluğun doruklarında, haykırıyordur sevincinden: '*Gelsin keder, varsın gelsin!*'

¹ Salviati.

BÖLÜM XXXIX (iii)

Ölüp gidecek tutkusu bir kandil gibi

Bir alevin hasretiyle.

BRIDE OF LAMMERMOOR, II, 116.

Âşık arkadaşını iyileştirmek isteyen dostun, boş laflar etmekten, bilhassa lafı *nankörlüğe* getirmekten mutlaka kaçınması gerekir. Bunu yapması demek, ona yeni zaferler ve yeni zevkler ihtimali sunarak, ölmeye yüz tutmuş kristalleşmeyi diriltmesi anlamına gelir.

Nankörlüğün aşkta yeri yoktur; anlık zevkler, görünüşte, her türlü fedakârlığa, hatta daha fazlasına bile değer. Burada samimiyet eksikliğinden başka bir kabahat bulacak değilim; insan, yüreğini açıkça ortaya koymalı.

Sırf âşık arkadaşının derdine deva olmak adına, çekinmeyi bir kenara bırakıp, aşkın aleyhine konuşmayı göze alacak birisinin alacağı yanıt ise şu olur: 'Âşık olmak demek, kaba üslubunuzu yaraşır bir şekilde anlatmaya çalışayım, gönül verdiğiniz insan size öfkeyle bakıyor olsa bile, sizi belki de büyük bir mutluluk ikramiyesine kavuşturacak olan bir piyango bileti almaya benzer; vaat edilen ikramiye, sizin o küçük, duygusuz, çıkarıcı dünyanızdan çıkarıp da sunabileceklerinizden binlerce kat fazladır. Mutlu olmanız için birilerinin size iyi davranmasının yetiyor olması, haddinden fazla kibir gerektirir, ya da hiç. Kendi dünyalarında böyle davrananları suçlayacak değilim. Ama Léonore'un

yanında benim keşfettiğim, her şeyin yüce, sevgi dolu ve cömert olduğu bir dünyadır. Sizin dünyanızın, belki de inanamayacağınız kadar yüce, en soylu erdemi, bizim sohbetlerimizde, hemen her gün sıradan bir erdem olarak gelir geçer. Hiç olmazsa bırakın, öyle bir varlığın baş ucunda ömrümü mutluluk içinde geçirmenin düşünüyü kurayım. Bir iftiraya kurban gitmiş olduğumun, en ufak bir ümidin bile geriye kalmadığının pekâlâ farkındayım; hiç olmazsa, onun uğruna, intikamımı feda edeyim.

Aşk durduracaksanız, işin başında durdurabilirsiniz ancak. Acil bir müdahalenin ya da cemiyetin olmazsa olmaz eğlencelerinin dışında, Kalemberg Düşesi örneğinde olduğu gibi, arkadaşını iyi edecek dostun başvurabileceği birçok kurnazlık mevcuttur. Mesela, işi tesadüfe getirip, sevdiğiniz kadının size karşı bir an olsun göstermediği alakayı ve saygıyı, rakibinize göstermekten pek keyif aldığını gözlerinizin önüne serebilir. En ufak tefek şeyler bile kâfidir aslında çünkü söz konusu aşk oldu mu; her şey bir *işarettir*; tiyatrodaki locasına çıkarken kolunu size uzatmamıştır mesela; tutkulu bir yüreği felaketlere sürükleyecek böylesine lüzumsuz bir davranış, kristalleşmeye şeklini veren her düşüncüyü alay malzemesi haline getirip, aşkın pınarını zehirler ve onu yok edebilir.

Dostumuza karşı kötü davranan kadın, kanıtlanması imkânsız da olsa, fiziksel bir kusuru bahane edilip, alay edilebilir ve kötülenebilir; eğer âşık, bu iftirada haklı bir taraf bulur, iddiamızın doğru olduğuna kendini inandırabilirse, bu kadın, hayalhanesinin de gözünden düşer ve çok geçmeden unutulur gider. Hayal gücüne direnebilecek yegâne şey vardır, o da hayal gücünün kendisidir; III. Henri, meşhur Montpensier Düşesi'ni yerin dibine sokarken, bunların pekâlâ farkındaydı.

O takdirde, genç bir kızı aşktan uzak tutmak isteyen olursa, onu asıl hayal gücünden alıkoymak zorunda olduğunu bilmelidir. Akıl yönünden ne kadar fakirse, ruhu asalet ve cömertlik

yönünden o kadar zengin demektir; atıldığı tehlike ne kadar büyükse, o kadar fazla saygı duymamız gerekir.

Genç bir kız için, tek bir kişiye saplanıp kalmış hatıraların hiç durmadan, hiç zorlanmadan akla gelmesi, her zaman tehlike arz eder. Eğer minnet, hayranlık ya da merak ile, bu hatıraların bağları iyice kuvvetlenmişse, genç kız, uçurumun kenarına varmış demektir. Yaşamın dertleri insanı bunalttıkça, minnet, hayranlık ve merak adını verdiğimiz bu zehirler, insanın kanına daha çabuk karışır. İş buraya vardı mı, acilen, hızlı, hararetli bir eğlenceye kapılması gerekir insanın.

Velhasıl, ilişkinin başlarında, makul miktarda bir katılık ya da kayıtsızlık, samimiyetle verildiği takdirde, akıllı bir kadının saygısını kazanmanın güvenilir bir yoludur.

İKİNCİ KİTAP

BÖLÜM XL

Bütün aşklar, kurulan bütün düşler, her kişide, şu altı farklı mizacın rengine bürünür kendince:

Ateşli: Fransız; mesela Monsieur de Francueil (Madame d'Epinay'nin *Hatıralar*'ı);

Hırçın: İspanyol; mesela Lauzun (Saint-Simon'un *Hatıralar*'ındaki Peguilhen);

Melankolik: Alman; Schiller'in Don Carlos'u;

Ağırkanlı: Hollandalı;

Asabi: Voltaire;

Atletik: Krotonlu Milo.¹

Eğer ki cimrilik, ihtiras ya da dostluk ve daha niceleri, bu mizaçların tesiriyle şekilleniyorsa, bedeninin de işin içinde olduğu bir karışım olan aşkta, bu mizaçların tesirine nasıl olur da rastlamayız?

Tüm aşkların, daha evvel belirttiğimiz üzere, dört farklı türe ayrılabilmesini varsayalım:

Tutku aşkı: Julie d'Etanges;

Zevk aşkı: çapkınlık;

Tensel aşk

Gösteriş aşkı (bir düşesin yaşı, bir burjuvanın gözünde otuz geçmezmiş).

¹ Cabanis'e bakınız, fiziksel olanın etkisi ve benzerleri.

Bu dört farklı aşk türünü, altı farklı mizacın etkisiyle şekillenmiş hayalhanelerin alışkanlıklarının bambaşka renklerine bürünmüş altı farklı türle kaynaştırılalım. Tiberius'ın hayalhanesinde, VIII. Henri'nin çılgınlığından eser yoktu örneğin.

Nihayet, elimizdeki neticelere, yönetim biçimleri ve ulusal karakterlere bağlı olarak şekillenen gelenek farklılıklarını da ekleyip, bütün bu bileşimleri bir araya toplamaya çalışalım:

1. Konstantinopolis'te rastlanan türden Asya despotizmi;
2. XIV. Louis tarzı mutlak monarşi;
3. Anayasayla maskelenen aristokrasi; İngiltere'de olduğu gibi, sözde her şeyin İncil'in emirlerine göre düzenlendiği, zenginlerin çıkarına çalışan bir ulusun hükümeti;
4. Federal hükümet; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gibi, bireylerin çıkarları için çalışan bir hükümet;
5. Anayasal monarşi ya da ...;
6. Devrim sürecindeki devlet; İspanya, Portekiz ve Fransa gibi. Bir ülkede buna benzer bir durumun yaşanması, hemen herkese taptaze bir yaşama sevinci kazandırdığından, davranışlara doğallığın egemen olmasını sağlar, budalalıkları¹, geleneksel erdemleri, saçma sapan ahlâk kurallarını ortadan kaldırır, gençliğe ciddiyet aşılar ve gençleri gösteriş aşkına itibar etmeye, çapkınlıktan kaçınmaya teşvik eder.

Bu mizacını koruyan bir devlet varlığını uzun süre koruyabilir ve yeni bir neslin alışkanlıklarını şekillendirebilir. Fransa'da bu süreç 1788'de başladı, 1802'de kesintiye uğratıldı ve 1815'te kaldığı yerden devam etti; ne zamana kadar süreceğini Tanrı bilir.

Bu genel geçer yöntemlerin yanı sıra, *aşk*ı irdelemek isteyen,

¹ Bakan Roland'ın tokasız ayakkabıları: "Ah! Beyefendi, her şey bitti" diye haykırdı Dumouriez. Kraliyet oturumunda, Meclis Başkanı bacak bacak üstüne attı.

her yaşın kendine has farklılıklarını ve nihayet, her bireyin kendine özgü mizacını da hesaba katmak durumundadır.

şöyle bir tanım dile getirilebilir örneğın:

Dresden'de, Kont Wolstein'da gösteriş aşkına rastladım, melankolik bir mizaca, monarşik alışkanlıklara sahipti, otuz yaşındaydı ve kişilik özellikleri de şunlardı:

Elimizdekileri bu şekilde, muhtasaran değerdendirmek, aşkı irdelemek isteyen kişinin aklıselimle karar vermesine olanak sağlar; zor fakat mühim olan da budur.

Tıpkı insanın, kendi bedenine dair, fizyolojik anlamda, kendi bedeni ile başka bedenler arasında yaptığı anatomik kıyaslamalardan elde ettiğdi neticeler haricinde hiçbir fikre sahip olamaması gibi, kibir ve yanılsamalara yol açan buna benzer birçok etken, gözümüze çarpan başkalarının kusurları haricinde, içimizde olup bitenlere, kendi tutkularımıza dair aydınlık bir manzaradan bizi mahrum bırakırlar. Olur da kaleme aldığım bu denemenin insanlara bir faydası dokunacak olursa, o da belki bu satırları okuyanları, kendilerini mukayese etmeye teşvik etmekten ibaret olacaktır. Bunu sağlamak adına, farklı ulusların aşk mizaçlarını genel hatlarıyla kâğıda dökmeye gayret göstereceğim.

Eğer sözlerim dönüp dolaşıp İtalya'ya gelecek olursa, beni bağışlamanızı şimdiden rica ediyorum; buna sebep, şu yaşadığımız günlerde, bütün Avrupa'da, bu satırlarda çizmeye çalıştığım çiçeğın özgürce boy verebildiğdi yegâne ülkenin İtalya olmasıdır. Fransa'da kibir, Almanya'da insanı gülmekten öldürecek sözüm ona bir felsefe, İngiltere'de korkak, dertli, hınçlı bir gurur, hepsi bu çiçeğdi işkence ediyor, aşkın boğazını sıkıyor, tekinsiz yollara sürüklüyorlar.¹

¹ Bu eserin, Lisio Visconti'nin yolculukları boyunca, gözleri önünde yaşanan hadiseleri kaleme aldığdi sayfaların derlenmesinden oluştuğunu belirt-

BÖLÜM XLI

AŞK BAKIMINDAN ULUSLAR FRANSA'YA DAİR

Kendimi duygularımdan sıyırmaya, nemrut bir filozof olmaya çaba göstereceğim.

Gösteriş merakı ve tensel arzulardan başka şeye sahip olmayan çekici Fransız erkekleri tarafından şekillendirilen Fransız kadınları, İspanyol ya da İtalyan kadınlarına kıyasla daha çekingen, daha durgun, daha uysal ve bilhassa daha güçsüz ve daha az sevilen varlıklardır.

Bir kadının kuvvetine, ceza niyetine âşığını sürüklediği ıstı-
rabın büyüklüğü ölçü olabilir ancak; fakat erkekte gösteriştense başka şey yoksa, her kadın işe yarar ama hiçbiri olmazsa olmaz değildir; böyle bir gönlü okşayacak başarı, elde tutmaktan değil, fethetmekten geçer. Sırf tensel arzulara sahipse erkek, hafif meşrep kızlar arar yalnız gözleri; ve işte bundandır ki, Fransız

mek gerekir. Kaleme aldığı bütün olaylar, ömrü boyunca yazdığı günlüklerde yerlerini almışlardır; belki de hepsine burada yer vermem gerekirdi, fakat hepsinin uygun düşeceğinden şüpheliyim. En eski notlar Berlin'de kaleme alınmış, 1807 tarihini taşıyor; en yenileriye ölümünden birkaç gün evveline, Haziran 1819'a rastlıyor. Bazı tarihler, mahremiyeti göz etmek adına, tarafımdan, kasıtlı olarak çıkarılmıştır; fakat müdahalelerim bundan ibarettir; üslubunu elden geçirecek mahareti kendimde asla görmedim. Bu kitap yüzlerce farklı yerde kaleme alındı, öyle okunmasının da bir sakıncası yoktur.

kızları insanın aklını başından alırken, İspanyol kızları onlara yaklaşamaz bile. Fransa'nın işveli kızları, çoğu erkeğe, namusuyla nam salmış kadınların onlara verebileceği mutluluğun, yani aşksız mutluluğun fazlasını vermeye hazırdırlar ama tek bir şey vardır ki, bir Fransız erkeği, son nefesine dek, sevgilisinden bile çok değer verir ona; o şey de, gösterişidir.

Parisli genç bir erkek, sevgilisine bir köle gibi davranır; kölenin göreviyse yorulmak nedir bilmeden bu adamın gururunu okşamaktır. Eğer kadın, bu baskın tutkunun emirlerine uymayı reddedecek olursa, oracıkta terk edilir ve genç adam, onu ne zarif tavırlarla, ne acılar içinde bırakarak kapının önüne koyduğunu dostlarına bir bir anlatıp, iyice böbürlenir.

Ülkesini iyi tanıyan bir Fransız erkeği (Meilhan), 'Fransa'da, büyük tutkulara, büyük adamlar kadar az rastlanır.' demiş.

Bir kadın tarafından terk edilip, bütün şehrin diline düşen bir Fransız erkeğinin çektiği ıstırapı anlatmaya kelimeler kifayetsiz kalır. Oysa her gün olan şeydir bu Venedik'te ya da Bolonya'da.

Paris'te aşkı bulmak isteyen, eğitimden, gösterişten yoksun kalmış, temel ihtiyaçlara ulaşma kavgasının kuvvet verdiği insanlara rastlayana dek aşağılara inmek zorundadır.

İnsanın, karşılığını bulamamış bir arzusunu herkesin gözlerinin önüne sermesi, bu gözlere *düşkün halini* göstermesi demektir, ki bu Fransa'da görülmüş şey değildir; elbette, düşecek yeri kalmamış olan insanları hesaba katmıyorum. Fransa'da buna cüret etmenin sonu, akla gelebilecek en kaba şakalara maruz kalmaktır şüphesiz ve işte tam da bu yüzden, kendi yüreklerinden şüphe duyan genç erkeklerin ağızlarında, bu işveli kızlara düzülen methiyeler büyüdükçe büyürler. *Düşkün halini* belli etme korkusu, taşradakilerin en gözde sohbet konularındandır. Daha geçenlerde, Berry Dükü'nün öldürüldüğünü duyan bir taşralı çıkip; 'Ben biliyordum.' demedi mi?

¹ Birçokları, ne kadar meraklı olurlarsa olsunlar, yeni bir haber duyunca

Ortaçağda, meçhul bir tehlikenin hiç eksilmeyen varlığı yürekleri *taşlaştırıyordu* ve on altıncı yüzyıl erkeklerinin hayret verici üstünlüklerinin birinci olmasa da ikinci sebebi, bana kalırsa işte budur. Özgünlük, ki bizde ender rastlanır ve rastlansa da gülünç, tekinsiz ya da yapmacık olur ancak, o zamanlar olağan ve yalansız bir vasıftı. Tehlikenin demir yumruğunu hâlâ salladığı Korsika, İspanya, İtalya gibi topraklardan hâlâ büyük adamlar çıkabiliyor. Kavurucu bir sıcaklığın, yılın üç ayı, insanı öfkeden kuduracak hale getirdiği bu topraklarda eksik olan, yalnızca bu gücün *doğru yöne* akmasını sağlamaktır; ama korkarım, Fransa'da eksik olan, bu *gücün* ta kendisidir.¹

Montmirail'da, Boulogne ormanında gözünü budaktan sakınmayan gençlerimizin çoğunun, nedendir bilinmez, sevmekten ödleri kopar ve sahiden de, sırf korkaklıklarından, hem de yirmi yaşında, karşılıklarına güzel bir kız çıktığında koşar adım kaçtıklarına çoğu kez şahit olunmuştur. Akıllarına romanlarda okudukları, böyle bir durumda bir âşığın *usulüne uygun* olarak yapması gerekenler geldi mi, ecel terleri dökmeye başlarlar. Buz kesmiş bu ruhlar, tutku fırtınalarının, bir yandan koca denizleri birbirine katarken, bir yandan da gemilerin yelkenlerini doldurduğunu ve onlara bu dalgaları aşma kuvveti verdiğini bir türlü idrak edemezler.

Aşk, güzeller güzeli bir çiçektir ama korkunç uçurumların kenarında açar ancak; toplamak isteyen mecburdur pervasızca

mahvolurlar; onlara haberi veren kişinin karşısında küçük düşmüş olmanın korkarlar.

¹ Paris'te düzgün davranmak, milyonlarca ayrıntıya dikkat kesilmeyi gerektirir. Fakat kuvvetli bir sav konulabilir bunun karşısına; Paris'te aşk yüzünden intihar eden kadınların sayısı, İtalya'nın bütün şehirlerinin toplamındaki sayıdan fazladır. Bu durum beni gerçekten rahatsız ediyor ve nasıl bir açıklama getirebileceğimi bilemiyorum fakat fikrimi yine de değiştirmiyor. Belki de ölüm, aşırı uygarlaşmış yaşamın içinde boğulan Fransızlara, şu sıralar pek bir şey ifade etmiyordur.

uçurumlara yanaşmaya. Alay konusu olma ihtimalinin yanı sıra, aşk, gönül verilen kişi tarafından yüz üstü bırakılma kaygısı ve onun gidişiyle, ölene dek bir *bomboş*'a mahkum olma endişesi de taşır içinde.

Kusursuz uygarlık, on dokuzuncu yüzyılın tüm zevklerini, bariz bir tehlikenin varlığıyla bir araya getirebilen uygarlık olacaktır.¹ Özel hayatın zevkleri, tehlikenin içine atılarak, katbekat arttırılmalıdır. Askeri bir tehlikeden bahsetmiyorum elbette burada. Binbir surette karşıma çıkan, yaşamımdaki her varlığı, hiç durmadan tehdit eden bir tehlikeyi öylesine tercih ederim; Ortaçağdaki yaşamın özünü oluşturan böyle bir tehlikeydi işte. Bizim uygarlığımızın icadı olup, üstesinden geldiği tehlike ise, en bunaltıcı, en zayıf insan tabiatına layık olanıdır.

O'Meara'nın *A Voice from Saint-Helena*'sında, büyük bir adamın ağzından şu sözler dökülür:

'Murat'ya deseler; yedi, sekiz düşman alayı, şu çan kulesinin oradaki düzlüğü bellemiş, hemen gidin, yok edin hepsini; bir an olsun durmaz, şimşek gibi yerinden fırlar, bir iki atlı belki ona katılır, belki katılmaz, ama çok geçmeden, ne taş üstünde taş bırakır, ne düşman alayından geriye bir adam kalırdı. Ama bir de kendi başına görecektiniz bu adamı, ürkek bir budaladan başkası değildi. Böylesine cesur bir adamın nasıl bu kadar korkak olabildiğini bir türlü anlayamıyorum. Demek karşısında

¹ XIV. Louis devrindeki yaşamın seyrine hayranım. Evvelsi akşam Marly salonlarında eğlenenler, iki gün sonra kendilerini Senef'deki, Ramilies'deki savaş meydanlarında buluyorlardı. Eşler, anneler ve sevgililer sürekli diken üstündeydiler. Madame de Sevigné'nin mektuplarına bakınız. Tehlikenin varlığı dile de yansımıştır; bugün tehlikeye atamayacağımız bir saygınlık ve cesaret kalmıştır o günlerden geriye. Ben, şahsen, Madame de Sevigné'nin kaleminden çıkanlara, burada, bir ideoloji kitabında yer veremem. Lakin Monsieur de Lameth'in karısının aşğını öldürdüğü de bir gerçektir. Bir Walter Scott çıkıp da, XIV. Louis devrinin romanını kaleme almış olsaydı, ağzımızı açık bırakacak bir eser okuma fırsatı yakalardık.

bir düşman buldu mu, yüreği mangal kesiliyordu; ama kim ne derse desin, bütün Avrupa'nın en müthiş, en gözü pek askeri olduğuna şüphe yoktu.

Bir kahramandı, bir Selahaddin, bir Aslan Yürekli Richard idi savaş meydanında: Ama başına tacı geçirin, bir meclisin önüne koyun, ne yapacağını, ne söyleyeceğini şaşırmış bir ödlekten başkası kalmazdı geriye. Murat ve Ney, tanıdığım en gözü kara insanlardı.' (O'Meara, II. cilt, sayfa 94.)

BÖLÜM XLII

FRANSA'YA DAİR (devam)

Fransa'nın aleyhinde bir iki söz daha söylemek için sizlerden izin istiyorum. Fakat okur gönlünü ferah tutabilir; yergilerim cezasız kalmayacaktır; bu satırlarımı okuyanlar çıkacak olursa, sövgülerim katlanarak bana dönecektir muhakkak; ulusal onurumuzun gözü üstümde.

Bu kitabın motifi bakımından Fransa'nın önemi yadsınamaz; zira Paris, edebiyatının ve hitabetinin üstünlüğü dolayısıyla Avrupa'nın salonudur ve daima öyle kalacaktır.

İster Viyana'da olsun, ister Londra'da, sağa sola gönderilen notların dörtte üçü Fransızca kaleme alınır¹; tabii Tanrı bilir nasıl bir Fransızcayla.

Büyük tutkular açısından bakacak olursak, Fransa'nın özgünlükten yoksun olmasının bana kalırsa iki sebebi vardır:

1. Sahici onur: Toplumun seçkin bir ferdi olarak, gösteriş ihtiyacının her gün karşılanmasını sağlamak adına Bayard'a benzeme arzusu;

¹ İngiltere'nin en vakur yazarları, Fransızca sözcükler kullanmayı gösterişten sayarlar, ki kullandıkları sözcükler, İngilizce dilbilgisi kitaplarında geçiyor olsalar dahi Fransızca değildir. *Edinburgh Review*'da yayınlanan yazılara bakınız; ya da bir önceki Prusya kralının sevgilisi Kontes Lichtenau'nun *Hatıraları*'na.

2. Ahmakça onur: Paris'in yüksek sosyetesindeki seçkin insanlara benzeme arzusu. Bir salona nasıl girilir, bir rakiple araya nasıl mesafe konur ya da sevgilisiyle nasıl münakaşa edilir ve dahası.

Ahmakça onur, evvela doğası gereği ahmaklar tarafından bile anlaşılmaya müsait olduğundan, ayriyeten senenin her günü, günün her saati bütün davranışlara tatbik edilebilir olduğundan, gösteriş merakının tatmin edilmesi bakımından, sahici onurdan çok daha faydalıdır insana. Ahmakça bir onura sahip olan insanlar, sahici bir onura sahip olmasalar da, toplum tarafından kabul görür, iyi karşılanırlar fakat bunun tersi mümkün değildir.

Seçkin insanların yaptığı şudur:

1. Başkalarına mühim gelen her şeyi alaya almak. Bunda da şaşılacak bir taraf yoktur aslına bakılırsa; bir zamanlar, gerçekten yüksek tabakadan olan seçkin insanların yüreklerine, hiçbir şey derinden tesir edemezdi; böyle şeylere zamanları yoktu. Kırılarda geçirilen zamanlar bunu değiştiriyor. Haddi zatında, başkasının gözüne *hayran* görünmek, bir başka deyişle olduğundan düşkün görünmek, hem de yalnızca hayran olduğu kişinin değil, bu hayranlığıyla alay etmeye kalkacak komşusunun gözüne dahi hayran görünmek, bir Fransız erkeğinin tabiatına aykırıdır.

Almanya'da, İtalya'da ya da İspanya'da, hayranlık, tam aksine, iyi niyet ve mutlulukla özdeşleşmiştir; oralarda, hayran olan kişi, taşkınlıklarından gurur duyar ve bunda bir kusur bulana, olsa olsa acır; alay eder demiyorum, zira gülünç olan tek şeyin, şu ya da bu tavrı taklit etmek değil de mutluluk yolundan sapmak olduğu bu ülkelerde, önüne gelenle alay etmek hemen hemen imkânsızdır. Güney'de, ateşli duygulara kapılıp gitmekten duyulan korku ve bunun doğurduğu çekingenlik, lüks ve şatafata karşı doğuştan bir hayranlığa neden olur. Madrid saraylarına, Napoli saraylarına ya da Cádiz'de bir *ayin*'e bakın; çılgınlığın eşliğindedirler.¹

¹ Semple beyefendinin İspanya'ya yolculuğu; gerçeğine uygun bir manzara

2. Bir Fransız erkeği, bütün ömrünü yalnız başına geçirmeye mahkûm edilmiş, yeryüzünün şüphesiz en mutsuz, en gülünç olmasınaysa ramak kalmış insanı zanneder kendini. Oysa yalnızlık olmadan, aşk nasıl olur?

3. Tutkuya kapılmış insan yalnızca kendini düşünür; saygı kazanmak isteyense yalnızca başkalarını; ama dahası da var, 1789'a kadar, Fransa'da, kişinin, bireysel güvenliğini sağlaması, bir *topluluğun* parçası olmasıyla mümkün olabiliyordu ancak. Dolayısıyla, komşunuzun düşüncelerine bile, mutluluğunuzun tamamlayıcı parçası olarak ihtiyaç duyuyordunuz. Ayriyeten bu ilke, Paris'in sokaklarına nazaran, sarayda çok daha fazla geçerliydi. Aslına bakılırsa her geçen gün kan kaybeden ama Fransızların nereden baksanız bir yüz yıl daha vazgeçmeyecekleri bu alışkanlıklarının, büyük tutkulara can verdiğini görmek hiç de zor değildir.

Hem kendini pencereden atıp, hem de kaldırımı nazikçe konmak için çırpınan bir adam geliyor gözümün önüne.

Tutkulu insan, yalnız kendine benzer, başkasına değil; Fransa'daki bütün gülünç manzaraların sebebi de budur; suçu başkalarına atıp, işi hakarete vardırıdıkça, daha da gülünç hallere düşer tutkulu insan.

BÖLÜM XLIII

İTALYAYA DAİR

İtalya, eşsiz mutluluğunu, kendini anın akışına bırakmasına borçludur; bu mutluluğun tadına, bir raddeye kadar, Almanya ve İngiltere'de de varılır.

Dahası, İtalya, Ortaçağ cumhuriyetlerinde gerçek fazilet sayılan faydalılığın¹, onur ya da kralların çıkarına göre şekil verilmiş erdem² tarafından tahtından henüz indirilmemiş olduğu bir

¹ G. Pecchio, genç ve güzel bir İngiliz hanımefendisine yazdığı, dirilmiş olmaktan ziyade, oldum olası canlı bir ortaçağı yaşayan özgür İspanya'yla ilgili tutkulu mektuplarında, 60.sayfada şöyle söylüyor: 'İspanyolların amacı zafer değil bağımsızlıktı. İspanyollar yalnızca onurları için çarpışmış olsalardı, savaş Tudela muharabesi ile son bulurdu. Onur tuhaf bir tabiata sahiptir; bir kere lekelenir mi, adım atacak gücü dahi kalmaz... İspanyol hatunda ordu, onura dair önyargılarla dolmuş (modern Avrupa'daki durumdan bahsediyorum), yenik düşmüş, her şeyin onurla birlikte kaybedildiği düşüncesiyle dağılıyordu, vs.'

² 1620'de bir adam, alçalabileceği kadar alçalıp, bıkmadan usanmadan *Kralım, efendim* deyip durarak kendini onurlandırır (Noailles'ın, Torcy'nin ve XIV. Louis'nin bütün elçilerinin hatıralarına bakınız). Mesele oldukça anlaşılırdır: Bu cümleyi her sarf ettiğinde, kralın tebaasındaki *merite* belirlenmiş olur. Kraldan almış olduğu bu merite, tebaanın gözünde, Antik Roma'da bir yurttaşın, kendisini Thrasymentus'ta savaşırken ve Forum'da konuşurken gören yurttaşlarının takdiriyle elde ettiği meritenin yerini almıştır. Mutlak monarşiyi yıkmak isteyen, *gösteriş* ve müdafaaını sağlamakla görevli *görgü kurallarını* ortadan kaldırarak amacına ulaşabilir. Shakespeare ile Racine arasındaki ihtilaf, XIV. Louis ile anayasa

ülkedir. Sahici onur, ahmakça onurun önünde durmaz; insana, kendine şunu sormaya alıştırır: Başkaları benim mutluluğum hakkında ne düşünüyor? Ve mutluluğun hissi, gösterişin konusu olamaz, çünkü mutluluk görünmezdir.¹ Tüm bunlara kanıt olarak şu da ortaya konabilir ki; yeryüzünde, aşk evliliklerine en az rastlanan ülke, uzak ara Fransa'dır.²

İtalya'nın artılarından bir diğeri, insanı, o hârikulâde göğün altında, güzelliğin her suretine alaka göstermeye teşvik eden, başıboş geçen zamanlardır. Kuvvetli olduğu kadar sağduyulu bir güvensizlik, yalnızlık hissini bir yandan arttırırken, samimiyetin cazibesine cazibe katmış olur. Bu topraklarda, insanların kendilerini anın akışına bırakmalarına sebep olansa, roman okumuyor, hatta neredeyse hiçbir şey okumuyor olmalarıdır; ruhun coşkuyla kıpırdanmasını sağlayan, tıpkı aşkta olduğu gibi, müziktir.

1770'e kadar, Fransa'da kimse kimseden çekinmezdi; tam aksine, yaşamını alenen sürdürüp, alenen can vermek munasip olanıydı; Lüksemburg Düşesi nereden baksanız yüz arkadaşıyla içli dışlıydı; ama kelimenin gerçek anlamıyla bir samimiyet ya da bir dostluk yoktu aralarında.

İtalya'da, bir tutkuya kapılmış olmak, ender rastlanan bir vasıf olmadığından, alay konusu da olmaz³ ve salonlarda, herkesin ağzından aşka dair vecizeler duymak olağandır. Halk, bu hastalığın belirtilerine de, evrelerine de fazlasıyla aşinadır; herkesin alakadar olduğu bir konudur. Terk edilmiş bir erkeğe; 'İlk altı ay boyunca umutsuzluk içinde olacaksınız, sonra şöyle ya da

arasındaki ihtilafın şekil değiştirmiş halidir.

¹ Kasıtsız hareketlerden yola çıkılarak hesap edilebilir yalnızca.

² O'Neill hanımefendi, Coutts hanımefendi gibi önde gelen İngiliz aktrislerin çoğu, kârlı bir evliliği, sahneye tercih etmişlerdir.

³ Kadınlarda çapkınlığa tahammül edilebilir fakat aşkun, onları gülünç hale getirdiğine şüphe yoktur, diye yazmıştır Abbé Girard, 1740'da, Paris'te.

böyle olacak, nihayetinde iyileşeceksiniz' gibi sözlerin söylendiğini duyabilirsiniz.

İtalya'da, halkın takdiri, tutkuların hizmetindedir. Başka yerlerde yüksek sosyetenin tekelinde kalmış gerçek zevk, burada gücünü halkın hizmetine sunar. Şurası açıktır ki, gösterişe heveslenmeye bile fırsat bulamayan bir halka en ufak bir zevk bile sunmayan bir toplum, nüfuz bakımından zayıf kalır. Canı sıkılan insanlar, bunun suçunu tutkulu olanlara atarlar; ama neticede, alay konusu olduklarıyla kalırlar. Alplerin güneyinde, toplum denen şey, zindanları eksik bir zorbadır.

Paris'te, kıymet verdiğiniz şeyleri ya kılıncınızla, ya da, eğer becerebiliyorsanız, laf yapan ağzınızla savunmaya şerefinez bakımından mecbur olduğunuzdan, en akla yatkın olanı, her zaman ironiye sığınmaktır. Çoğu gencimizse başka bir yolu tercih etmiş, J.-J. Rousseau'nun ve Madame de Staël'in izinden gitmişlerdir. İroni denen şey ayağa düşmüş olduğundan, işin içine biraz duygu katmak gerekmiştir. Pezai'lerden birisi bugünlerde Monsieur Darlincourt gibi yazabilir ve zaten, 1789'dan bu yana *şaydalı* olan revaçtadır; yani *onur*dan ziyade kişisel duygular, efkârıumumiye imparatorluğu; parlamento her şeyi tartışma malzemesi yapmayı öğretmektedir, şakaları bile. Ciddi bir ulus yetişiyor; çapkınlık güç kaybediyor.

Bir Fransız olarak, bir ülkenin zenginliğini oluşturan unsurun, az sayıdaki devasa servetler değil, çok sayıdaki vasat servetler bütünü olduğunu söylemek zorundayım. Gerçek tutkulara, hemen hemen bütün ülkelerde nadiren rastlanır; ama çapkınlık, Fransa'da çok daha zarif, çok daha saygın vasıflara sahiptir ve dolayısıyla daha fazla mutluluk sunar insanlara. Bu büyük ulus, kâinatın bu en önde geleni¹, düşünsel açıdan neredeyse, aşk ba-

¹ Buna kanıt olarak *gıptayı* yeterli görüyorum. 1821'in *Edinburgh Review*'una, Almanca ve İtalyanca edebiyat dergilerine, Alfieri'nin *Simiotigre*'sine bakınız.

kumından da aynı müstesna yeredir. 1822 yılındayız ve belki bir Moore, bir Walter Scott, bir Crabbe, bir Byron, bir Monti ya da bir Pellico çıkarabilmiş değiliz; ama bu topraklar, İngiltere ya da İtalya'ya kıyasla, akli aydınlanmış, zevkli ve çağı yakalamış çok daha fazla insan yetiştirmiştir. İşte bu yüzden, şu 1822 yılında, bizim meclisimizde yapılan tartışmalar, İngiliz parlamentosunun atışmalarından çok daha düzeylidir ve yine bu yüzden, ne zaman bir İngiliz liberalin yolu Fransa'ya düşecek olsa, çağdışı kalmış düşünceleri bizleri hayretler içinde bırakır.

Romalı bir sanatçı Paris'te şu satırları almış kaleme:

'Burada ölesiye sıkılıyorum; belki de bir türlü keyfime göre sevme fırsatı bulamamış olmamdandır. Öylesine yavaş, damla damla akıyor ki duygular burada, bir şekle bürünene kadar, kaynağını kurutuyor neredeyse. Roma'daysa günlerin yavanlığı, bütün gün uyuyan sokaklar yüzünden duygular bir çığ gibi büyür; bu da tutkulara can katar.'

BÖLÜM XLIV

ROMA

Hali vakti yerinde, saygın bir kadının, başka bir kadına içini böylesine döktüğüne, bu sabah şahit olduğum üzere¹, ancak Roma'da rastlayabilirsiniz: "Ah, sevgili arkadaşım, sen sen ol, sakın o Fabio Vitteleschi'ye gönlünü kaptırayım deme; vicdansız bir hayduda, âşık olsan, ondan iyi. Öyle yumuşak, öyle kibar konuşur; bir yandan göğsüne hançerini saplarken, dudaklarında sevimli bir tebessüm, 'canın acıyor mu bir tanem?' diye sormaktan çekinmez o adam." Üstelik bütün bunlar, öğütleri dinleyen kadının belki on beşine yeni varmış tatlı kızının önünde konuşuluyor ve küçük kız, bütün dikkatini kadına vermiş, can kulağıyla dinliyordu.

Kuzeyli bir erkek, aslına bakılırsa görgüden ve yenilikten yoksun olmanın etkisiyle de yoğrulmuş müthiş bir doğallığın neticesi olan Güney'e özgü bu içten cazibenin büyüsyyle gelir gelmez tanışma fırsatı bulamayacak olursa, bu topraklarda geçirdiği bir yılın ardından, başka ülkelerdeki hiçbir kadına bundan böyle tahammül edemeyecektir.

Zarif Fransız kadınlarını, muhtemelen ilk üç gün oldukça çekici, etkileyici bulacak ama bu zarif meziyetlerin önceden çalışıldığını, ezberlendiğini, bir gün olsun değişmediğini ve değiş-

¹ 30 Eylül 1819.

meyeceğini keşfedeceği dördüncü gün gelip çattığında, onlardan sıkılacaktır.

Alman kadınlarıysa, tam aksine, fazlasıyla doğal bulacak ama kendilerini hayallere kaptırmaya pek hevesli olduklarını, lütfedecek pek bir şeyleri olmadığını, doğal hallerine rağmen üzerlerine bir verimsizlik, bir yavanlık, iç bunalımcı bir şefkat sinmiş olduğunu çok geçmeden fark edecektir. Kont Almaviva; 'Ve bir akşamüstü, mutluluğu aramak için yola çıkmışken, bıkmıklıkla karşılaşmak, şaşkına çevirmeye yetiyordu insanı' cümlesini Almanya'da söylemiş olsa gerek.

Roma'dayken, bir yabancı, her şeyin doğal olduğu, hiçbir şeyin can sıkmadığı bu ülkede, başa gelecek belanın da başka yerdeki emsallerini mumla aratacağını bir an olsun aklından çıkarmamak zorundadır. Erkekler mesela¹; başka yerlerde kimselelere görünmez, saklanır bu canavarlar ama burada halkın arasında, her yerdedirler; aynı zamanda hem tutkulu, hem zeki, hem de korkaktırlar. Kör talih'in işi, böyleleri bir kadına vurulur bazen; aşktan gözleri kararır; sevdikleri kadını, rakiplerine yanaşırken izler, bu müthiş ıstırapı son damlasına kadar tadarlar. Bundan böyle bu talihli âşığın yoluna taş koymak için nefes alır olurlar. Hiçbir şey gözlerinden kaçmaz olur ve bunun da böyle olduğunu herkesler bilir; ama buna rağmen, hem kadını, hem âşığını ve hem de kendilerini ellerinden geldiğince rahatsız ederek bütün haysiyet kaidelerini ayaklar altına almaya devam ederler ve kimse de onları bu yüzden suçlamaz, çünkü *yalnızca keyif aldıkları şeyi yapıyorlardır*. Ama bir akşam gelir çatar, artık burasına kadar gelmiş olan âşık, kıçlarına tekme basar; ertesi günse, ilk önce bu adamdan binlerce kez özür diler, sonra da kaldıkları yerden, hiçbir şey olmamış gibi, kadının, âşığının ve

¹ Yazık! Sefil sanatlara mesken olmuş bu zamanlar;
Alışmış genç oğlanlar yetenek dilenmeye.

TIBULLUS, I, iv.

kendilerinin başına bela olmaya devam ederler. Bu aciz ruhları günbegün kemiren azabı hayal etmek bile insanı ürpertmeye yeter ve korkaklıktan yana bir nebze olsun eksik olsalar, önlerine geleni zehirlemekten geri durmayacaklarına hiç şüphe yoktur.

Milyoner züppe gençlerin, tiyatronun dansçı kızlarıyla, günde otuz kuruş zor kazanan, bir şehir dolusu insanın gözü önünde günlerini gün ettiklerine de ancak Roma'da rastlayabilirsiniz.¹ Bütün gün avda, at sırtından inmeyen genç, yakışıklı, bilmem kim kardeşler, bir yabancıyı görür görmez kıskanırlar. Fakat bu yabancıyı karşılına alıp, dertlerini yüzüne söylemek yerine, bu bahtsız yabancı hakkında hiç de hoş olmayan dedikodular yayarlar etrafa. Fransa'da olsa, kamuoyu, bu insanları ağızlarından çıkanı kanıtlamaya zorlar, kanıtlayamadıkları takdirde, yabancıya hakkını teslim eder. Buradaysa, halkın fikrinin ya da itirazının bir kıymeti yoktur. Zenginlik, her zaman, herkesin baş tacıdır. Paris'te gözden düşüp, kapının önüne konmuş bir milyoner, tereddüt etmeden Roma'nın yolunu tutabilir; Roma'da parası kadar adam olacağına kuşku yoktur.

¹ XV. Louis devrinin geleneklerinin, Duthé, Laguerre ve öteki hanımefendilere karşı olabildiğince cömert davranmayı gerektirdiğine dikkatinizi çekerim. Seksen, yüz frankın lafı bile edilmez, bundan aşağısı, yüksek sosyeteye mensup bir erkeğe yakışmazdı.

BÖLÜM XLV

İNGİLTERE'YE DAİR

Şu son zamanlarda, Valencia'da, *Del Sol* tiyatrosunun dansçı kızlarıyla birlikte epey vakit geçirdim. Bana söylendiği kadarıyla, bunların çoğu namusuna fazlasıyla düşkün kızlarmış; sebebiyse mesleklerinin hayli yorucu olması. Başlarında Viganò, *Toledolu Yahudi* balesini, her gün, sabahın onundan akşamın dördüne ve gece yarısından sabahın üçüne prova ediyorlarmış; dahası, her akşam iki temsilde sahneye çıkmaları gerekiyormuş.

Bu bana, Émile'e uzun yürüyüşlere çıkmasını nasihat eden Rousseau'yu anımsatıyor. Bu akşam, gece yarısı, etrafımda küçük dansçı kızlar, Valencia göğünün altında, o parıl parıl yıldızlara dokunacak kadar yakın, denizin serin kıyıları boyunca gezinirken, esen körpe meltemin olağanüstü hazzını ve bizim o puslu, kasvetli ülkelerimizde bu zevkten bihaber yaşayıp gittiğimizi geçiriyordum aklımdan. Öyle bir haz ki bu, dört yüz fersah yola değişiyor; doğurduğu hisler, insanı düşünmekten bile alıkoyuyor. Küçük dansçılarımdan bekaretlerine bağlılıklarını düşününce, İngiltere'deki erkek kibrinin, böylesine uygar bir toplumun bağrında, niçin alttan alta saray geleneklerini tesis etmeye çalıştığını kavradığımı sanıyorum. Hârikulâde güzelliğe sahip, masum yüzlü bu gencecik İngiliz kızlarının, erkeklerin hayalhanelerinde arzulanmak için ellerinden geleni yaptıkları da ortadadır. Fakat ilgi çekici, özgün fikirler bakımından, bu

kızların, hem de çok yakın zamana kadar bu adanın bir parçası olan özgürlüğe ve ulusal mizaçlarındaki muhteşem özgünlüğe rağmen fakir olduklarını söylemek gerekir. O nazik hallerindeki acayıplık, asıl dikkat çeken vasıflarıdır. Velhasıl, işin özü şudur ki, İngiltere’de kadınların edebi, kocalarının gururudur. Lakin bir köle ne kadar sadık olursa olsun, er ya da geç canını sıkarak efendisinin. Bunun neticesi de, erkeklerin, gecelerini, İtalya’da olduğu gibi sevdikleri kadının koynunda geçirecekleri yerde, kederler içinde, kafa çekerek harcamaları, buna ihtiyaç duymalarıdır.¹ İngiltere’de, evlerinden sıkılmış zenginler, egzersiz yapma bahanesiyle, her akşam dört, beş fersah yol arşınlamadan rahat edemezler; sanki insan yeryüzüne yol tepmek için gönderilmiş gibi. Ve haliyle, sınır sınırlarını yürekleri için değil de, bacakları için kullanmış olurlar. Sonra da kalkıp, kadın nezaketinden dem vurmaya, İtalya’ya, İspanya’ya burun bükmeye cüret ederler.

Buna karşın, iş aylıklığa geldi mi, şu yeryüzünde hiç kimse, genç İtalyan erkekleriyle boy ölçüşemez; hislerini kör edecek en ufak davranıştan bile çekinirler. Arada bir, sağlıklarını korumak adına, belki bir iki adım yürümeye zor zahmet razı olurlar; kadınlara gelince, Romalı bir kadın, bir İngiliz leydisinin bir haftada yürüdüğü yolu, koca bir senede belki yürür, belki yürümez.

Bana kalırsa, İngiliz kocaların kibri, zavallı karılarını gösterişe düşkün olmaya mecbur ediyor. İngiliz kadınları, kocalarının baskısıyla, *bayağılıktan* ne pahasına olursa olsun kaçınmak zorunda olduklarına mecburen ikna oluyorlar ve genç kızlarına koca arayan anneler de bu düşüncüyü görmezden elbette gelemiyorlar. Bundandır ki çok daha abes, çok daha kuralcı bir modaya, gamsız Fransa’da değil de, akılcı İngiltere’de rastlarsınız ancak;

1--her yerin giderek Fransuzlaşma ya başladığı şu günlerde bu alışkanlık da kuvvetini yitiriyor gibi görünüyor:fakat çoğunluktan bahsediyorsak hayatta muhakkak geçerlidir.

özenle özensiz, başka yerde değil, Bond Street'te keşfedilmiştir. Moda, İngiltere'de bir vazife, Paris'te bir zevktir; Londra'da New Bond caddesi ile Fenchurch caddesi arasına koca bir duvar örmüştür, tıpkı Paris'te, Chaussée-d'Antin ile Saint-Martin sokağı arasında yükselen emsali gibi. Kocalar, karılarına yaşatukları tarifsiz ıstıraba ufak da olsa bir teselli olabilmesi adına, bu aristokratik çılgınlığa katılmalarına seve seve müsaade ederler. Erkeklerin ketum kibrinin şekil verdiği İngiliz kadın toplumunun aslına oldukça yakın bir suretini, bir zamanların meşhur Miss Burney romanlarında buluyorum. Susuz kaldığı zaman, bir bardak su istemek bayağın önde gideni olduğundan, Miss Burney'nin romanlarının kadınları, su dilenmektense susuzluktan can vermeyi elbette tercih ederler. Bayağılıktan kaçarken, yapmacıklığın en rezil haline işte böyle varılır.

Yirmi iki yaşında, varlıklı, genç bir İngiliz erkeğinin ihtiyatı ile aynı yaştaki genç bir İtalyan erkeğinin derin kuşkuculuğunu kıyaslıyorum. İtalyan, kendi emniyetini sağlamak adına kuşkuyla yaklaşmaya mecbur bırakılmıştır ama samimiyet ilerledikçe, bu güvensizliği ya bir kenara bırakır, ya da unuttur gider; buna karşın, sözde en dostane topluluğun bir parçası olan genç İngiliz'in ihtiyatı ve kibri, bu topluluğun bağrında geçirdiği her geçen gün biraz daha artar. 'Brighton yolculuğundan yedi aydır bahsetmedim ona' diye bir cümleye şahit olduğumu hatırlıyorum. Söz konusu olan, seksen altınlık bir ek masraftan ibaretti ve bu cümleyi sarf edense, âşık olduğu evli bir kadından, metresinden bahseden yirmi iki yaşında bir gençti; tutkularının coşkusuna rağmen, *ihtiyatı*, bu genç adamın yakasını bırakmamıştı; öylesine kuvvetliydi ki, sevgilisine 'Brighton'a gidemiyorum, masrafları karşılayacak durumda değilim.' demesine neden olmuştu.

Kaderin, Gianone de Pellico ve daha yüzlerce İtalyan'ı güvensizliğe sürüklerken, genç, yakışıklı bir İngiliz'in, sırf kibrinin aşırılığı ve marazi hassasiyeti yüzünden ihtiyata kapıldığını hatırlamakta fayda vardır. Her an aklından geçen sevgiye dair

binbir düşüncenin coşkusuyla, bir Fransız erkeği sevdiğine her şeyi söyleyebilir. Bir alışkanlığa dönmüştür artık ve bu alışkanlığı kaybettiğinde rahatının kaçacağını, rahatı kaçınca da cazibesinden olacağını iyi bilir.

Yukarıdaki satırları kaleme almaya, kerhen, gözümde yaşlarla cüret ettim; lakin, kralına dalkavukluk etmek gibi bir niyetim olmadığına göre, bir ülkeye dair, görüp bildiklerimden gayri ne söylemek gelir elimden; üstelik, *şüphesiz* hayli tuhaf bir tesadüf olsa da, şu güne kadar tanıdığım en hârikulâde kadın, bu ülkenin topraklarında dünyaya gelmişken?

Monarşinin önünde diz çökmek olmaz mıydı öylesi? Bir iki söz daha söylemekle yetineceğim: Gelenekler silsilesine mahkûm, izanları, erkek kibrinin kurbanı olmuş bunca İngiliz kadınının özünde, kusursuz bir özgünlük her şeye rağmen hâlâ mevcuttur ve tabiatlarındaki cazibenin ortaya çıkabilmesi için, saray geleneklerini diriltmeye yönelik zavallı kurallar şart koşmayı reddedecek bir aile yeter de artar. Hem şu sözcük, *cazibe*, etimolojisine rağmen ne kadar da anlamsız, içimden geçenleri dile dökmeye nasıl da acizdir! Tatlı Imogen'lerle, sevgi dolu Ofelya'larla doludur İngiltere; fakat bu yaşayan emsaller, görgü kurallarını harfiyen uygulamaya, kocasına, sıkıntıdan öldürecek bir mutluluğun sefasını, en marazi aristokrat kibrin zevklerini sunmaya kendisini ölesiye adanmış *mükemmel* bir İngiliz kadınının, yedisinden yetmişine herkesten gördüğü eşsiz itibarın keyfine asla varamayacaklardır.¹

Bütün ömürlerini, üşütecek kadar serin, göz görmeyecek kadar loş, on beş, yirmi odalı büyük konaklarda, yer divanlarına yayılıp, tembellikle geçiren İtalyan kadınları, günün ilk yarısında ya aşktan konuşurlar, ya da müzikten; ve akşamları, tiyatro-

¹ Richardson'a bakınız. Harlowe ailesinin çağa uyarlanmış geleneklerine İngiltere'de hemen her evde rastlanır; hizmetçileri, kendilerinden daha değerlidir.

da, dört saat boyu localarında saklanırken kulaklarına çalınan-
sa, ya yine aşktır, ya da yine müzik.

Demek, bırakın iklimi bir yana, yaşam bile, İspanya'da ve
İtalya'da müziğin ve aşkın ruhuna göre bezeniyor; İngilte-
re' deyse tam aksine.

Ne kınıyor, ne de tasvip ediyorum; gözlemliyorum yalnızca.

BÖLÜM XLVI

İNGİLTERE'YE DAİR (devam)

İngiltere'yi bütün kalbimle seviyorum; lakin bu ülkeyi, ahkâm kesecek kadar görmüşlüğü yok. Bir dostumun gözlemlerinden faydalanacağım.

Şu günlerde İrlanda'da (1822), iki asırdan bu yana belki de yirminci defa,¹ müthiş azminden bir nebze olsun kaybetmemiş, bezginliğin zerresinin bile rastlanmadığı bu toplumun akıl sır ermez tabiatına bir kez daha şahit oluyoruz; daha sabah kahvaltısında, aynı masada güle oynaya yemek yiyen insanlar, iki saat geçmeden kendilerini savaş meydanında, karşı cephelerde bulabiliyorlar. Tutkulara kapılarını açmış ruhları, ancak tek bir şey, böylesine kuvvetle, tam yüreğinden cezbedebilir: *doğallık*; ve hiçbir şey, *doğallık* kadar, İngilizler'in iki büyük kusurundan uzak değildir: *cant* ve *bashfulness* (ahlâki ikiyüzlülük ve kibirli, ıstıraplı utangaçlık. Monsieur Eustace'ın İtalya yolculuğunu anımsamak kâfi; bu seyyah gezdiği toprakları resmetmekte zayıf kalmış olsa da, kendi tabiatına dair müthiş bir resim çıkarmıştır ortaya ve seyyahın bu tabiatına, keza şairin ,Beattie beyefendinin tabiatına olan bir dostu tarafından kaleme alınmış yaşam öyküsüne göz atabilirsiniz -İngiltere topraklarında rastlamak maalesef fazlasıyla sıradan bir durumdur. Mesleğine rağmen

¹ Spencer'ın küçük çocuğu, İrlanda'da diri diri yakılmıştır.

dürüstlüğünden taviz vermemiş papaza dair satırlara, Llandaff piskoposunun mektuplarında bolca rastlanır).

İrlanda'nın, sanki iki asırdan bu yana, İngiltere'nin amansız, gaddar yumruğu altında kana bulanması yetmiyormuş gibi, bu topraklarda, şimdi de, beterin en beteri sinsice ilerliyor: Papaz ...

İki asırdır kötü yönetildi İrlanda; belki Sicilya'dan bile kötü. Bu iki ada arasında ciddi bir mukayese yapılacak olsa, beş yüz sayfalık cilde ancak sığacak kadar benzerliğe rastlanacaktır ve bu da şüphesiz kimilerini oldukça kızdıracak, en güvenilir teorileri bile gülünç duruma düşürmeye yetecektir. Fakat açık ortada olan bir gerçek vardır ki, o da, azınlığın çıkarları doğrultusunda, çılginlar tarafından yönetilen bu iki ülkeden Sicilya'nın topraklarında, daha mutlu insanların yaşıyor olduğudur. Sicilya'yı yönetenler, insanlarına hiç olmazsa *aşkı* ve *şehveti* çok görmemişlerdir; oysa her şeyi ellerinden aldıkları gibi bunları da almamaları için bir sebep yoktur ortada fakat şükürler olsun ki, yasama ve yürütme denen *manevis lanete*,¹ Sicilya'da oldum olası fazla rağbet gösterilmemiştir.

Yasaları hazırlamak ve uygulamak, yaşlı insanların ve papazların tekelindedir; neden Britanya adalarında, şehvete karşı saldırıların, acınası bir kıskançlığın neticesi olduğunu kavramak güç olmasa gerek. Diyojen'in İskender'e söylediğini, bu halk, hükümdarlarına söylese yeridir: 'Gölge etme, başka ihsan istemem.'²

¹ *Manevi lanetten* kastım, 1822'de, iki Meclis'ten oluşmayan her türlü yönetim biçimidir; tek istisna, hükümetin başında dürüstlüğüyle nam salmış birinin bulunduğu, bir mucizenin yaşandığı Saksonya ve Napoli'dir.

² Merhum kraliçenin davasının tutanaklarında, Krâliyet'ten kayda değer miktarda gelir sağlayan meclis üyeleri ve ailelerinin uzadıkça uzayan listesine rastlamak mümkündür. Örneğin, Lord Lauderdale ve ailesine 36.000 altın para tahsil edilmiştir. Fukaralar fukarası bir İngiliz'in cılız varlığını idame ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu yarım kadeh biraya verdiği paranın bir kuruşu, vergi adı altında soylu meclis üyesinin cebine girmektedir.

İrlanda hükümeti, yasaların, yönetmeliklerin, karşı yönetmeliklerin ve işkencelerin zoruyla patatesi yaratmış ve İrlanda'nın nüfusu, Sicilya'nın nüfusunu katbekat aşmıştır; bunun anlamı, kırk, elli yıldır Erin bataklıklarında hayatta kalmaya çalışan, aşağılanmış, uyuşturulmuş, çalışmaktan ve yoksulluktan perişan düşmüş ama vergilerini ödemeyi bir gün olsun aksatmamış milyonlarca köylünün yoktan var edilmiş olmasıdır. İşte mucize diye buna denir! Pagan kalmış olsalar, hiç olmazsa bir tanecik mutluluğun keyfini sürecekti bu zavallılar; fakat onu da yitirdiler, Aziz Patrick'e tapmak zorundalar artık.

İrlanda köylülerinin, bahtsızlık bakımından, vahşilerden aşağı kalır yanları yoktur; yegâne fark, doğal hallerine bırakılsalar yüz bini zor bulacakları yerde, şimdi sekiz milyona dayanmış olmalarıdır¹ ve mülkünün başında durmayıp, Londra'da ya da Paris'te gününü gün eden beş yüze yakın toprak sahibine bu imkânı sağlamak için canla başla çalışmaktadırlar.

Yönetimin birçok bakımdan daha iyi olduğu İskoçya'da ise (düşük suç oranı, okur-yazarlık, piskoposların yokluğu ve daha nicesi), toplum da daha ileri gidebilmiştir.² Dolayısıyla tutkular da bu topraklarda daha fazla gelişme göstermiş, kasvetli düşüncelerden uzaklaşmış, aşırılıklara kadar varılmıştır.

İskoçyalı kadınların derinlerine kök salmış melankolinin farkına varmamak hemen hemen olanaksızdır. Bu melankoli, bilhassa balolarda, cazibeli bir surete bürünür; ulusal danslarını sergilemek için ortaya atıldıklarında, kolayca göze çarpan

Bundan dolayı ne lordların, ne çiftçilerin aşkı düşünmeye ayıracak vakitleri yoktur, onlar silahlarını bileylemekle meşguldürler, birisi alenen ve kibirle, öteki gizli saklı ve öfkeyle (Yeomanry ve Whiteboys).

¹ Plunkett, Craig, *Curran'ın Yaşamı*.

² Çiftçi Robert Burns ve ailesinin uygarlık seviyeleri; giriş için iki kuruş ödenen çiftçiler derneği; dernekte tartışılan sorunlar. (Burns'ün mektuplarına bakınız.)

o coşkularına, o çabalarına, melankolinin tesiriyle tuhaf bir albeni karışır. Paranın aşâğılık hükmünden azade olması da, Edinburgh'a ayrı bir güzellik katar. Hem bu bakımdan, hem de vahşi ve tuhaf güzelliğiyle, Londra'yla kusursuz bir tezat oluşturur bu şehir. Roma gibi, güzel Edinburgh da, günlerini kendileriyle baş başa geçirmeyi sevenlerin yurdudur. Bir an olsun yerinde durmayan yaşam ise, koşuşturmacası, dertleri, yorgunluğu, getirdikleri ve götürdükleriyle birlikte, Londra'dadır. Ukalılığa az da olsa meyillidir Edinburgh; fakat o kadarını da fazla görmemek gerekir bu şehre bana kalırsa. Mary Stuart'ın bir zamanların Holyrood'unda yaşadığı, Rizzio'sunun kollarında can verdiği o mazide kalmış günler, bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalarla geçen, Neptün sistemi mi yoksa Volkan sistemi mi iyidir sorusunun cevabının, hem de hanımefendilerin yanında aranıp durduğu şu günlerden –bütün kadınlar da hak verecektir– aşka çok daha müsait günlerdi. Londra'da bulunduğum sıralarda gündemi meşgul eden, kralın muhafızlarına dağıtılan yeni üniformalar ya da Sir B. Bloomfield'in meclis üyeliğinin reddi gibi mevzulara dair tartışmaları, kayalıkların doğasına dair en harika keşfi Werner'in mi yoksa bir başkasının mı yaptığına dair atışmalara defalarca tercih ederim.

Londra'daki muadilinin bile yanında gerçek bir şölen sayılacağı, İskoçların o korkunç sebt günündense hiç bahsetmek istemiyorum. İnsanların yaratana şükranlarını sunması niyetiyle bir araya geldikleri bu gün, benim bu güne kadar yeryüzünde gördüğüm kadarıyla, cehennemin en kusursuz tasviridir. Bir İskoç erkeği, kilise çıkışında, bir Fransız erkeği olan yanındaki arkadaşına 'Bu kadar hızlı yürümeyelim' diyordu bir keresinde, 'baş başa bir yerlere gidiyoruz zannedecekler.'

Bu üç ülke arasında, ikiyüzlülüğün en nadiren rastlandığı ülke, (*cant*; *New Monthly Magazine*'in Ocak 1822 sayısına bakın; *Citizen*'in sahneye konduğu bir ülkede Mozart'ı ve *Figaro'nun Düğünü*'nü nasıl yerden yere vuruyorlar; fakat istis-

nasız bütün ülkelerde sanat dergilerini, edebiyat eserlerini satın alanlar, tüketenler aristokratlardır ve dört yıldan bu yana, İngiliz aristokratları, piskoposların en sağlam müttefikleridir); bu üç ülkeden, ikiyüzlülüğün en nadiren görüldüğü ülke, kanaatimce, İrlanda'dır ve bu vasıftan yana fakir olmasını bilen İrlanda topraklarında, baş döndürücü, keyifli bir neşe her daim hüküm sürmektedir. İskoçya'da pazar günlerine gereken hürmet fazlasıyla gösterilir fakat pazartesi oldu mu insanlar kendilerini coşkuyla dansa kaptırırlar ki Londra'da görüldük, duyulduk şey değildir böylesi. İskoç köylü sınıfıysa, aşkı doyasıya yaşar. Hayal gücü, on altıncı yüzyılda, emsalsiz kuvvetiyle bu ülkeyi Fransızlaştırmıştır.

İngiliz toplumunun, her yeni doğan gün, borçlardan ve neticelerinden, hatta zenginlerin yoksullara karşı giriştiği ölümcül savaştan bile daha fazla endişe ve kedere sebep olan asıl kusu ruysa, bu sonbahar Croydon'da, piskoposun o muhteşem heykelinin yanı başında kulağıma çalınan şu cümlede hârikulâde bir şekilde tarif edilmiştir: 'Buralarda kimse bir adım atmaya yanaşmaz; sırf umduğunu bulamayacağı korkusundan.'

Bu erkekler, karılarına, sevdiklerine *edep* adı altında neler dayatır, onları nasıl yasalara mahkûm eder, sizin takdirinize bırakıyorum!

BÖLÜM XLVII

İSPANYA'YA DAİR

Endülüs, yeryüzünde şehvetin son damlasına kadar tadıldığı nadir, harikulade yerlerden biridir. Üç ya da dört farklı çılgınlığın bir araya gelip, İspanya'da gerçek aşka nasıl can verdiğine dair düşüncelerimin ne kadar isabetli olduğunu ispat edecek birkaç yaşanmış öykü vardı aklımda; gelin görün ki, bunları Fransız nezaketine feda etmem tavsiye ediliyor. Ben yazdıklarımı Fransız dilinde yazıyorum, katiyen *Fransız Edebiyatında* değil; defalarca dile getirdim ama şüphesiz, hepsi nafile. Tanrı beni, bugünün edebiyatçılarına benzemekten korusun!

Mağribiler, Endülüs'ü terk ederlerken, geriye mimarilerini ve neredeyse bütün geleneklerini bıraktılar. Geleneklerine dair söz söylemekte Madame de Sévigné'nin maharetine erişmem mümkün olmadığından, Mağribi mimarisinin ayırt edici mahiyetinin, her evin girişine, incecik, zarif bir kemerle çevrelenmiş küçük bir bahçe yerleştirmek olduğunu dile getirmekle yetineceğim. Bu topraklarda, dayanılmaz sıcakların ortalığı kavurduğu, Réaumur termometresinin haftalarca otuz derecenin altına düşmek bilmediği yaz günlerinde, bu kemerlerin altında tatlı bir gölge hüküm sürer. Küçük bahçelerin tam ortasında muhakkak bir su fıskiyesi bulunur ve tatlı dinlencenin keyfini kaçıran yegâne şey de bu fıskiyenin bir an olsun kesilmeyen, şehvet uyandıran gürültüsüdür. Mermer havuz, bir, iki düzine portakal

ve zakkum ağacıyla çevrelenmiştir. Çadırı andıran kalın bir sayvan bütün bahçenin üstünü kaplayarak, güneş ışığının bahçeye girmesine mani olurken, yalnızca öğleye doğru dağlardan esen meltemin bahçede gezinmesine müsaade eder.

Ele avuca sığmaz, kıpır kıpır, cazibeli Endülüs kadınları işte buralarda yaşar, buralarda keyiflerine keyif katarlar; siyah püsküllerle bezenmiş, siyah bir ipek elbise, hafifçe açıkta kalan göz alıcı bir çift ayak; soluk bir ten, en içten, en ateşli tutkuların gözden kaçmaya en meyilli çizgilerinin bile tecessüm ettiği gözler: Yâd etmekten men edildiği ilahi varlıklar.

İspanyol halkı, Ortaçağın yaşayan suretidir benim gözümde.

Bu halk, bir dolu ufak tefek gerçekten bihaber yaşar gider fakat en mühim gerçeklerin, kimselerin olmadığı kadar farkındadır ve bu gerçekleri, en uzak sonuçlarına varıncaya dek takip edebilmesini sağlayacak vasıflara ve zekâyâ sahiptir. İspanyol tabiatının belki de tam karşısı, Fransız aklıdır; katı, haşin, kaba, vahşi bir gururun pençesinde, kimselere aldırış etmeyen bir tabiattır bu; on beşinci yüzyıl ile on sekizinci yüzyıl arasındaki tezadın kusursuz yansımasıdır bu ikisi arasındaki.

İspanya, mühim bir kıyaslama yapma fırsatı sunuyor bana: Napolyon'a direnmesini bilmiş bir halk, benim gözümde, aptalca gururdan da, gurura içkin her türlü aptallıktan da arınmıştır.

Önüne gelene emir yağdıran, altı ayda bir üniforma değiştiren, koca mahmuzlu bir adam değil, *no importa*¹ bir generali var bu halkın.

¹ Pecchio'nun harikulade *Mektuplar*'ına bakınız. İtalya bu kuvvete sahip adamlarla doludur; kendilerini öne çıkarmak yerine, köşelerinde sessizce beklemeyi yeğlerler: *Erdemin meçbul olduğu ülke*.

BÖLÜM XLVIII

ALMAN AŞKINA DAİR

Nasıl ki İtalyanlar, ezelden beri aşkla nefret arasında kalmanın çalkantısıyla, tutkularının avucunda yaşıyor, nasıl ki Fransızların hayatına gösteriş düşkünlükleri yön veriyorsa, kadim Cermenlerin mütevazı ve inayetli torunları da, kendi hayalhatenelerinde yaşayıp gidiyorlar. Yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli temel toplumsal vazifelerinden kendilerini sıyırmayı başardıkları anda ise, kendi deyişleriyle felsefelerine kapılıp gitmelerini izlemek oldukça şaşırtıcıdır; hoş, candan ama bilhassa kötülükten arınmış bir çeşit çılgınlıktır bu. Ezberimden değil elbette fakat karaladığım notlardan faydalananarak, bambaşka bir amaçla kaleme alınmış olsa dahi, sırf yazarının hayranlığını dile getirdiği satırlarıyla bile, askeri ruhun nasıl kabından taşıdığını layıkıyla gözler önüne seren bir esere yer vereceğim: 1809 tarihli, Monsieur Cadet-Gassicourt imzalı *Avusturya Yolculuğu*. Soylu ve cömert Desaix, 95'in el değmemiş kahramanlığının, böylesine rezil bir egoizme dönüştüğünü görse, neler söylerdi kim bilir?

İki arkadaş, Talavera savaşında, aynı bataryada birlikte görev yapmaktadır; biri kumandan albay, diğeryse onun teğmenidir. Kumandana bir top güllesi isabet eder ve kumandan yere düşer. Sevinçten ağzı kulaklarında "İyi oldu, madem François öldü, artık kumandan ben olacağım" der teğmen. "Dur bakalım,

daha değil!" diye haykırır François güç bela ayağa kalkarken. Gülle yalnızca sersemletmiştir onu. Bu teğmen de, kumandan da, belki de dünyanın en iyi insanlarıdır aslında, içlerinde kötölüğün zerresine bile rastlanmaz ama ne yaparsınız, akıldan yana fakirdirler işte: kendilerini İmparator'a adanmışlardır ve bu adam, zafer adı altında, bu insanların yüreğine savaşıñ öfkesinin ve dizginlenemez bir egoizmin tohumlarını serpmiş, onları insanlıklarından etmiştir.

İşte böylelerinin, Schönbrunn'deki geçit töreninde efendilerinin bir bakışı ya da bir baron unvanı uğruna harp eden insanların sahnelediği bu hazin gösterinin ortasında, İmparator'un eczacısı, eserinin 188. sayfasında, Alman aşkını şu satırlarla tarif ediyor:

'Avusturyalı bir kadından daha kadirşinasını, daha vefalısını bulamazsınız. Aşk bir ibadettir onun için ve gönlü bir Fransız erkeğine tutulduğunda, kelimenin tam anlamıyla, ona tapar.'

'Her yerde kaptisli, hafif meşrep kadınlara rastlanabilir elbet ama Viyanalı kadınlar çoğunlukla sadıktırlar ve çapkınlık peşinde koşmak akıllardan geçmez; sadıktırlar derken, kendi tercih ettikleri âşıklarından bahsediyorum elbette; ne de olsa, Viyana'daki kocaların da, diğerlerinden bir farkı yok.'

7 Haziran 1809

Viyana'nın en güzel kadını, bir dostumun, İmparator'un merkez karargâhında yüzbaşı olarak görev yapan M... beyefendinin nazik teklifini kabul etme lütfunu gösterdi. M... beyefendi kibar, akıllı bir adamdır ama ne duruşunda, ne de hatlarında ilgi uyandıracak bir tarafın bulunmadığı da bir gerçektir.

Bu güzel kadın, birkaç zamandan bu yana, günlerini Viyana'nın her köşesinin altını üstüne getirmekle geçiren kurmayımızın gözde subaylarının dikkatini fazlasıyla cezbediyordu. Bu savaştan muzaffer çıkmak isteyen, gözünü budaktan

esirgememek zorundaydı. Her türlü savaş hilesine başvurdular. Güzel kadının evi, en yakışıklı, en varlıklı subaylar tarafından kuşatıldı. Genç subaylar, gözde albaylar, muhafız birliği generalleri, hatta prensler bile, bütün vakitlerini bu güzel kadının penceresinin altında, paralarınıysa uşaklarının peşinde harcadılar. Hepsi boşa çıktı. Prensler bile böyle vicdansızlara rastlamamışlardı Paris'te ya da Milano'da. Bu büyüleyici kadınla baş başa oturmuş, umduğunu bulamayan bu zavallıların haline gülerken, "Yüce Tanrım, benim M... beyefendiyi sevdiğimi bilmiyor mu bu insanlar?" dedi bana.

İşte size tuhaf, tuhaf olduğu kadar edepten uzak bir hikâye: (sayfa 290)

Schönbrunn'de geçirdiğimiz günlerde, İmparator'un hizmetindeki iki genç adamın, Viyana'da ikâmet ettikleri evlerine hiç kimseleri misafir etmediklerini fark etmiştim. Bu halleri elbette alay konusu olmuştu aramızda. Günün birinde içlerinden biri bana, 'Sizden sır saklayacak değilim; şehirden genç bir kadın benimle birlikte olmayı kabul etti; fakat hep bizim evde kalması ve onun izni olmadan kimseleri eve sokmamam şartıyla' dedi. 'Merakıma dokundu' diye sözlerini sürdürüyor seyyah 'böylesine gönüllü bir inzivaya hiç rast gelmemiştim ve Doğu'da olduğu gibi burada da daima geçerli bir bahane olan doktor sıfatıma sığınıp, arkadaşımın öğle yemeği teklifini kabul ettim. Merakımı çelip, nihayetinde karşımda bulduğum insan, karasevdaya tutulmuş, ev işlerine müthiş bir özen gösteren, hava ne kadar güzel, ne kadar davetkâr olursa olsun dışarı adımını bile atmak istemeyen ve sevdiği adamın, beraberinde kendisini Fransa'ya götüreceğine kör kütük inanmış bir kadındı.'

Aynı evde oturan ama ne zamandır evine uğramayan diğer genç adam ise, çok geçmeden, başka ama benzer bir itirafta bulundu. Onun sevgilisini de görme fırsatı buldum; diğer kıza benziyordu, sarışın, göz alıcı, harikulade bir güzellik.

Kızlardan biri, on sekizinde, hali vakti yerinde bir halıcının kızı; öbürüyse, yirmi dördünde, arşidük Jean'ın ordusunda sefere katılmış Avusturyalı bir subayın karısıydı. Bu kız, gösterişin hüküm sürdüğü ülkelerde kahramanlık ne anlama geliyorsa, o raddeye kadar yükseltmişti aşkını. Âşığıysa, ona karşı sadakatsizlik göstermekle kalmamış, en aşağılık itiraflarda bulunmasını gerektirecek durumlara sokmuştu kendini. Fakat kız, kusursuz bir sadakatle genç adamın yaralarını sarmış, sevdiği adamın hayatına kast eden hastalığın vahametiyle ona daha sıkı sarılmış, onu belki de hiç sevmediği kadar sevmiştir.

Gelişimizle birlikte Viyana'nın yüksek sosyetesinin mensupları Macaristan'daki topraklarını terk etmeye başladıklarından ve hem bir yabancı, hem de bir fatih olarak görüldüğümüzden, yüksek tabakalardaki aşkı gözlemleme fırsatı bulamadım; fakat buradaki aşkın, Paris'tekine hiç benzemediğine ikna olmama yetecek kadarını fazlasıyla gördüm.

Almanların gözünde bu duygu, bir erdem, ilahi bir tezahür, mistik bir şey. Bir İtalyan kadınının yüreğindeki kadar cevval, azgın, kıskanç ve gaddar değil; çok daha derin ve illüminizmi andırıyor; İngiltere'deki emsaliyle arasındaysa dağlar var.

Birkaç yıl evvel, Leipzigli bir terzi, kıskançlıktan gözü döndüğü bir sırada, rakibini parkta kıstırmış ve onu bıçaklayarak öldürmüştür. İdama mahkûm edilir. Bütün Almanlar gibi iyiliğe ve duygularına sadık (ki tabiatlarındaki zayıflık buradan ileri gelir) şehrin ahlâkçıları hükmü değerlendirir, ağır bir karar olduğuna kanaat getirirler ve terzi ile Orosmane arasında bir bağ kurarak, terzinin bahtsızlığından dem vururlar. Buna rağmen hükmü değiştirmeyi başaramazlar. Fakat idam günü, Leipzig'de ne kadar genç kız varsa, hepsi bembeyaz elbiseler içinde toplanır ve idam sehпасına kadar, yollarına çiçekler atarak terziye eşlik ederler.

Bütün bu olanlara bir tuhafılık atfeden de olmaz; oysa akılcılığıyla geçinen bir ülkede, bu beklenmedik törenin, öyle ya

da böyle bir cinayeti baş tacı ettiği pekâlâ söylenebilir. Fakat nihayetinde bu bir törendir ve Almanya'da hiçbir törenin, hiçbir zaman hor görülmeceğine şüphe yoktur. Küçük prensliklerin saraylarındaki törenlere bir baksanıza; bizi gülmekten öldürürler ama Meiningenlilerin, Köthenlilerin ağızlarını açık bırakırlar. Önlerinden arz-ı endam eyleyerek geçenler, bir tane-cik nişanlarını takıştırmayı ihmal etmemiş birkaç avlak bekçisi-dir olsa olsa, ama onlar, Varus'un lejyonlarının üstüne yürüyen Hermann'ın askerlerini izliyorlardır sanki.

Diğer bütün halklarla Almanlar arasındaki fark esas şudur: Derin derin düşünmek, onları sakinleştireceği yerde, galeyana getirir; bir دیگریye, vakur olabilmek için yanıp tutuşur.

Saray yaşamı, hemen her yerde aşkın gelişmesine uygun şartlar yaratırken, Alman saraylarında aşkın yolunu tıkar. Almanya'da kur dedikleri şeyin¹, ne akıl sır ermez lüzumsuzluklara, ne rezilliklere işaret ettiğini hayal bile edemezsiniz; hatta en müstesna prenslerin yaptıklarının bile. (Münih, 1820)

Ne zaman kurmayımızla birlikte bir Alman şehrine ayak bassak, iki hafta geçmeden, şehrin hanımları tercihlerini çoktan yapmış olurlardı; ama bu tercihleri bir kez yaptılar mı, dönüşleri de yoktu. Fransızların gelişinin, namusuyla ün salmış çoğu kadının felaketi olduğu kulağıma defalarca çalınmıştı.

Göttingen'de, Dresden'de, Königsberg'de ve başka şehirlerde rastladığım genç Almanlar, ahlâktan beslenen, en yüce, en kutsal değerlerin izinde yürüyen fakat esasen feri yitmiş, beş para etmez bir şiirden ibaret olan sözüm ona felsefi bir sistemin yetiştirdiği çocuklardır. Bana kalırsa Ortaçağlarından bu insanlara miras kalan, ne cumhuriyetçilik, ne güvensizlik, ne de

¹ Thiébault beyefendinin kaleme aldığı *Berlin'de Yirmi Yıl'a* bakınız.

hançer darbeleridir; İtalyanlara kalan bunlardır fakat Almanlara kalan, inanca ve vecde doğru kuvvetli bir eğilimdir. Her on yılda bir, aralarından yeni bir adamın çıkıp, seleflerini unutturması da bundandır. (Kant, Steding, Fichte ve daha niceleri.)¹

Luther, zamanında, var gücüyle ahlâki duygularına seslendi bu insanların ve Almanlar, vicdanlarının sesine kulak vermek için otuz yıl boyunca aralıksız savaştılar. Ne kadar tuhaf olursa olsun, kulağa hoş gelen, saygıyı hak eden bir sözcüktür inanç; bir sanatçı için bile. Ne yaman çelişkidir S...’ın ruhunu saran: Bir yanda Tanrı’nın üçüncü emri: *Öldürmeyeceksin*, bir yanda inandığı vatanın çıkarları.

Kaleminden Roma’ya dair hicivden başka söz çıkmamış olsa dahi,² kadınlar ve aşk için Tacitus’un yüreği bile coşkuyla çarpar.

Bu dağınık, parçalı toplumun içine işlemiş azgın ve şiddetli olmaktan hayli uzak, daha ziyade yumuşak ve sevgi dolu coşkuyla rastlamanız için, Almanya topraklarında beş yüz fersah yol tepmenize gerek yoktur.

Olur da bu aşikâr eğilim yine de gözünüzden kaçacak olursa, Auguste La Fontaine’in üç, dört romanına göz atmanız kâfi gelecektir; *huzurlu yaşamı*³ öyle şahane resmeder ki yazar, Prusya kraliçesi güzeller güzeli Louise tarafından Magdeburg papazlığına getirilerek mükâfatlandırılır.

¹ 1821’de *Triomphe de la croix* trajedisini nasıl coşkuyla karşıladıklarını, *Guillaume Tell*’in bile nasıl gölgede kaldığını hatırlatırım.

² Akıl yönünden alabildiğine zengin, on Alman düşünür kadar bilgiye sahip ve üstüne üstlük, keşiflerini açık ve seçik ifadelerle dile getirebilmeyi başaran bir adamla tanışmış olmanın mutluluğunu yaşıyorum. F... beyefendinin yazdıklarını yayınlaması halinde, Ortaçağ gözlerimizin önüne serilecek ve bu manzaranın keyfini çıkaracağız.

³ Auguste la Fontaine’in romanlarından birinin adı, *Huzurlu Yaşam*, Alman yaşam geleneğinin resmidir; İtalyanların *farniente*’sidir; Rusların *drosky*’si ya da İngilizlerin *horseback*’inin fizyolojik tekbizidir.

Almanların bu ortak eğiliminin bir başka kanıtı olarak, Avusturya yasalarına göre, bir zanlının, itham edilen suçu ne olursa olsun, cezaya çarptırılabilmesi için, bu suçu işlediğini itiraf etmesi gerektiğini gösterebilirim. Az suç işlenen bir topluma yönelik olan bu yasa, kendi çıkarları uğruna toplumla sürekli çatışanların cüretkâr atılımlarına karşı değil, bir anlığına gözleri kararan zayıf bünyelerin çılgınlıklarını hesaba katarak hazırlanmıştır ve İtalya'nın şu an ihtiyacı olan ve –şerefli insanların kabahati olsa gerek– yürürlüğe konulmasına çalışılan yasanın tam tersidir.

İtalya'da, davalarına baktıkları zanlıları, itiraf etmedikleri halde ölüm cezasına çarptırmak ya da ömür boyu prangaya mahkûm etmek zorunda kalan Alman yargıçların nasıl perişan olduklarına gözlerimle şahit oldum.

BÖLÜM II

FLORANSA'DA BİR GÜN

Floransa, 12 Şubat 1819

Bu akşam tiyatroda, locasında oturan ellisini geçmiş bir yargıcın yanına yanaşıp, ondan bir şeyler rica eden bir adama rast geldim. 'Sevgilisi kim acaba?' '*Chi avvicina adesso?*' ilk sorduğu şeydi. Burada her şey herkesin gözü önünde olur biter; her işin kendi kuralı vardır; herkesin benimsediği bir yol yordam vardır ve uyulması gereken bu davranışlar bütünü geleneklere değil, yalnızca adalete dayalıdır; insan bunlara uymasını bilmelidir, aksi takdirde adı *porco*'ya çıkar.

Volterra'dan dönen dostlarımdan biri dün, "Son haberler nedir?" diye sordu Önce bir iki cümleyle Napolyon'dan ve İngilizlerden yakındı cevap verenler, sonra kendilerinden geçerek başladılar anlatmaya: "La Vitteleschi başkasını bulmuş, zavallı Gherardesca çok perişan."

"Kimmiş yeni sevgilisi?"

"Montegalli, şu prenses Colona'yla birlikte olan zamanında, bıyıklı, yakışıklı subay. Aşağıda oturuyor, La Vitteleschi'nin locasının tam altında; orada öyle oturuyor bütün akşam, başka çaresi de yok, kadının kocası onu evde görmek istemiyormuş. Zavallı Gherardesca da dışarıda boynu bükük dolanıp duru-

yor; sadakatsiz aşkının, yerine alan adama attığı bakışları sayıyor uzaktan. Çok değişmiş, ümitsizlikten ne hallere düşmüş; arkadaşları onu Paris'e, Londra'ya yollamaya çalışıyorlar ama boşuna. 'Floransa'yı terk etmeyi düşünmek bile canımı alıyor' diyormuş."

Yüksek sosyete, her yıl yirmiden fazla, ümitsizliğin neticesinde düşülen bu hallerin benzerlerine rastlanır; bazılarının üç, dört yıl sürdüğüne bizzat şahit oldum. Bu zavallı şeytanlar utanma nedir bilmezler ve yeryüzünde yaşayan herkesi sırlarına ortak ederler. Buralarda yüksek sosyete mensup fazla insan da yoktur zaten ve insan sevdiği zaman, geriye pek kimse kalmaz. Büyük tutkulara ve yüce ruhlara hiçbir yerde kolay rastlanmadığını unutmamak gerek; İtalya'da bile. Yalnızca azgınlığından kudurmuş ve gösteriş derdinden bitap düşmüş yürekler, aşkın en aşağılık türlerinde bile tatlı zevkler bulurlar burada kendilerine. Burada bir kapris yüzünden gözler öyle bir kararır, öyle bir kendilerinden geçer ki insanlar, Paris gecelerinin en çılgın tutkularının bile gücü yetmez böylesine.¹

Bu akşam, aşkın binbir halinin her biri için özel bir sözcüğe sahip olduğunu fark ettim İtalyancanın; Fransızcada söylemek içinse her birini, bin dereden su getirmeniz gerekir: Locasında yalnız başına oturmakta olan gönlünüzü çalmış kadına göz ucuyla bakarken, birden kocasının ya da hizmetçisinin locanın korkuluklarına yaklaştığını fark etmenizle, göz açıp kapayıncaya kadar başınızı başka yöne çevirmeniz mesela.

İşte bu toplumun tabiatının ayırt edici vasıfları:

1. Derin duygulara hizmet etmeye alışmış olan dikkat, hızlı hareket *edemez*; bir Fransız erkeğini, İtalyan erkeğinden ayıran en belirgin özellik budur. Bir İtalyan erkeğini posta arabasına

¹ Yeryüzüne Voltaire'i, Molière'i ve zekâlarıyla hayran bırakan daha nice insanı armağan etmiş olan Paris; lakin her şeye sahip olmak mümkün değildir, şikâyet etmenin bir anlamı yok.

binmeye ya da para ödemeye çalışırken görmelisiniz; bir yanda da *Fransız hiddeti*; en kaba saba Fransız erkeğinin bile, etrafına sırtıp duran budala bir Démasure olmaması şartıyla, bir İtalyan kadınının gözünde daima daha müstesna bir yere sahip olması işte bundandır. (Roma'da, prenses D... 'nin âşığı);

2. Herkes aşk yapar; hem de Fransa'daki gibi gizli saklı değil. Kadının kocası, âşığının en yakın dostudur;

3. Hiç kimse okumaz;

4. Yüksek sosyete yoktur. Bir erkek, ömrünü layıkıyla, dolu dolu geçirmek için, günde iki saatlik muhabbetin mutluluğundan ya da onun bunun evindeki gösteriş oyunlarından medet ummaz. *Çene çalmak* deyiminin İtalyancada karşılığı yoktur. Tutkularının uğruna söylemeye değer bir şeyleri varsa konuşur insanlar; sırf güzel konuşmuş olmak için ağızlarını açmaz, sırf muhabbet olsun diye ondan bundan söz etmezler;

5. *Gülünç* denen şeye İtalya'da rastlanmaz.

Fransa'da, siz ve ben, ikimiz de aynı örneği taklit etmeye çalışırız ve o örneği nasıl taklit ettiğinizin hükmü benden sorulur.¹ İtalya'daysa, sizi eylerken gördüğüm tuhaf davranışların size keyif verip vermediği umurumda bile değildir; hatta aynılarını ben yapsam keyif alır mıyım, orası da umurumda değildir.

Roma'da davranışlardaki ya da konuşmalardaki yapmacıklık, elli fersah ötedeki Floransa'da ya sırf iyi niyetendir, ya da yapan bile neden yaptığını bilmiyordur. Lyon'da konuşulan Fransızca neyse, Nantes'da konuşulan da odur. Oysa Venedik, Napoli, Cenova ya da Piemonte dilleri, birbirlerinden neredeyse bütünüyle farklı dillerdir ve yalnızca basılı eserlerin ortak bir dille, Roma'da konuşulan dille yazılmasını müştereken kabul etmiş insanlar tarafından kullanılırlar. Olayların Milano'da geç-

¹ Fransızların bu alışkanlığı her geçen gün gücünü yitirdikçe, Molière'in kahramanlarını bizlerden uzaklaştırıyor.

tiği ama oyuncuların Roma dilinde konuştukları bir komediden daha acayip bir sahneye rastlamak kolay olmasa gerek. Konuşmaktan ziyade şarkı söylemek için yaratılmış olan İtalyan dili, istilasına uğradığı Fransız dilinin açıklığı karşısında yalnızca müziğin desteğiyle ayakta kalabilir.

İtalya'da prensin ve casuslarının kaygıları, *şaydalı* olana değer verilmesine sebep olmuştur; aptalca gurura burada rastlanmaz.¹ Onun yerini, adına *petegolismo* denen bir çeşit toplumsal nefret almıştır.

Nihayetinde, bu topraklarda insanı gülünç duruma düşürebilecek yegâne şey, ezeli bir düşman edinmektir; gücü vergi toplamaya ve farklı olanı cezalandırmaya yeten bir iktidarın hüküm sürdüğü bir ülkede, bunun anlamı tehlikeye davet çıkarmaktır.

6. *Aşırı milliyetçilik.*

Bizleri, yurttaşlarımızın saygısını kazanmak için çabalamaya davet eden, yek vücut olmaya teşvik eden bu gurur, 1550 yılına doğru, İtalya'nın küçük prenslerinin kıskanç zorbalıkları yüzünden soylu çabalarımızdan sürgün edilmiş, sonuçta barbar bir varlık, bir Caliban, öfkeyle ve aptallıkla beslenen bir yaratık, Monsieur Turgot'nun, Calais kuşatmasına dair görüşlerinde dile getirdiği *aşırı milliyetçiliği* doğurmuştur. Bu canavarın en akli başında insanları bile şaşkına çevirdiğine şahit oldum. Şehre yeni gelen bir yabancı, şehrin ressamında ya da şairinde bir kusur bulmaya kalkacak olsa, en sevecen kadınların bile gözünden o anda düşüverir; gayet ciddi, hiç şakası olmayan bir üslupla, insanlarla alay etmek istiyorsa başka kapıları çalması gerektiği kendisine öğütlenir ve konuyla ilgili XIV. Louis'in Versailles'a dair söylediği bir vecize muhakkak bu öğüdün sonuna eklenir.

¹ Fransa'nın burjuva çevrelerinde, bu onura aykırı her türlü davranış gülünçtür. Picard'ın *Küçük Kent*'ine bakınız.

Floransa'da 'il *nostro* Benvenuti' derler, Brescia'da 'il *nostro* Arrici' dedikleri gibi; *nostro* sözcüğünün üzerine bilhassa basarlar ve aslına bakarsanız fazlasıyla gülünç bir davranıştır; *Miroir*'ın ulusal müzikten, bilhassa Avrupalı müzisyen Monsieur Monsigny'den bahsederken kullandığı yağcılık kokan üslubu epey andırır.

Bu yürekli vatanseverlerin suratlarına gülmemek için şunu akıldan bir an olsun çıkarmamak gerekir ki, papaların gaddar politikaları¹ yüzünden iyice çığırından çıkan Ortaçağ'dan kalma kan davaları, her şehrin, komşusuna kin beslemesine ve komşu şehirden herhangi bir vatandaşın isminin bile küfür sayılmasına sebep olmuştur. Bu güzelim ülke, papaların maharetli ellerinde, bir nefret toprağına dönmüştür.

Bu aşırı milliyetçilik, İtalya'nın en derin ahlâki yarasıdır; zavallı küçük prenslerinin boyunduruğundan kurtulsa dahi yıllar boyunca ölümcül tesirlerine maruz kalacağı meşum bir karahummadır. Bu vatanseverliğin büründüğü bir başka kılık da, yabancı olan her şeye karşı duyulan amansız nefrettir. Almanları bu yüzden aptal bulurlar ve karşılık olarak şunları söylemeye kalkarsanız da öfkelenirler: 'İtalya, on sekizinci yüzyılda II. Caterina'nın ya da Büyük Friedrich'in yaptıklarına emsal olarak ortaya ne koymuştur? Bir İngiliz bahçesiyle mukayese edilebilecek bir Alman bahçesi gösterebilir misiniz, üstelik ikiminiz yüzünden bir gölgeliğe gerçekten ihtiyacınız varken?'

7. İngilizler ve Fransızların aksine, İtalyanların politik önyargıları yoktur; La Fontaine'in meşhur dizesini ezbere bilir herkes:

Düşmanınız, Efendinizdir.

Sırtını papazlara ve İncil cemaatlerine dayamış olan aristokrasi, modası geçmiş bir hokkabazlık numarasından ibarettir İtalyanların gözünde. Buna karşın, bir İtalyan'ın bir tuhafiyeci-

¹ De Potter'in takdire şayan olduğu kadar ilgi çekici *Kilise'nin Tarihi*'ne bakınız.

nin nasıl *aşırı kralcı* olabildiğini kavrayabilmesi için Fransa'da en az üç ay zaman geçirmesi gerekir.

8. Tabiatlarına dair son olarak değinmek istediğim, tartışmalardaki tahammülsüzlükleri ve rakiplerine karşı savuracak sözleri kalmadığı vakit kapıldıkları öfkedir. İş buralara vardı mı, birden sararıp solarlar. Bu aynı zamanda aşırı bir hassasiyetin aldığı bir şekildir fakat göze hoş gelen bir şekil olduğu da maalesef söylenemez; bahsettiğim mizacın bir kanıtı olarak kabul etmekle yetiniyorum.

Ebedi aşka şahit olmak istedim ve binbir güçlüğün üstesinden gelerek, nihayet bu akşam, şövalye C. ve ömrünün elli dört yılını birlikte geçirdiği sevgilisi tarafından kabul edildim. Bu sevgi dolu ihtiyarların localarından ayrılırken, harikulade hislere kapılmıştım; işte mutlu olma sanatı, işte nice gençlerin bihaber yaşayıp gittiği sanat.

İki ay kadar oluyor, monsenyör R*** tarafından kabul edilmiş, kendisine takdim etmek üzere götürdüğüm *Minerve* nüshaları sayesinde oldukça güzel ağırlanmıştım. Madame D. ile otuz dört yıldır beraber yaşadıkları –ya da *avvicina*, onların deyişle– kır evlerinde beni ağırladılar. Kadın hâlâ güzeldi ama birlikteliklerine sinmiş olan burukluk kendini hemen belli ediyordu; burukluğun sebebi, kadının, zamanında kocasının elinden zehirlenerek kaybettiği oğluydu.

Burada aşk yapmak demek, Paris'te olduğu gibi sevgiliyle haftada bir, on beş dakika baş başa kalmak, geri kalanını arada bir bakış atarak ya da fırsat bulduğunda elini sıkarak geçirmek değildir: Âşık, mutlu âşık, her gününün dört beş saatini, sevdiği kadının yanında geçirir. Ona işlerinden, İngiliz bahçesinden, av partilerinden, terfilerinden bahseder. Samimiyetin en kusursuz, en sevgi dolu halidir bu; baş başa olsalar da, başkalarının yanında olsalar da, sevdiği adama sen diye hitap eder kadın.

Viyana'da, oldukça mühim bir makamda göreve getirilen (ki

büyükkelçilikten aşağısından bahsetmiyorum) bu topraklara ait, gözü inandığından başkasını görmeyen genç bir adam, uzaklarda olmaya bir türlü katlanamadı. Altıncı ayın sonunda görevinden istifa etti ve sevgilisinin koynuna, mutlu olmaya döndü.

Böylesine daimi bir ilişki, yapmacıklığa başvurmadan insan içine çıkmanın mümkün olmadığı ve sevgilinizin size pekâlâ 'bu akşam da huysuzluğunuz üstünüzde, *tek kelime etmediniz*' diyebileceği Fransa'da hiç de hoş karşılanmaz. İtalya'da sevdiğiniz kadına aklınızdan geçeni, ne olursa olsun söyleyebilirsiniz; hatta bilhassa söylemeniz, daima yüksek sesle düşünmeniz gerekir. Yalnızca samimiyetiniz ve –yine dürüstlikle yanıt bulacak olan– dürüstlüğünüzün karşılığında tadabileceğiniz özel hislere erişmenin bundan başka yolu da yoktur. Fakat aynı tatlar, vahim sonuçlara da gebedir; aşkın böylesi, diğer bütün zevklerinizi köreltir, yaşamınızın bütün uğraşlarını çekilmez hale getirir. Tutkunun yerini ancak böyle bir aşk doldurabilir.

Hâlâ *nasıl Acem olabileceğimize* kafa yoran ama iki söz söylemekten aciz Parisli dostlarımız, bu geleneklerin edebe ahlâka katiyen uymadıklarını haykırıp duruyorlar. Öncelikle bir tarihçiden ötesi olmadığımı hatırlatayım; ayrıca günün birinde, en sağlam kanıtlarla, geleneklere bağlılık konusunda Bolonya'nın Paris'ten aşağı kalır yanı olmadığını ortaya koymayı kendime borç biliyorum. Bu zavallı insanlar, işin aslından hâlâ bihaber, beş para etmez din kitaplarını ezberlemeye çalışıyorlar.

12 Temmuz 1821

Bolonya'da hiçbir şey toplumun midesini kaldıramaz. Paris'te aldatılan bir koca mide bulandırır; burada, Bolonya'da ise, ne nefretin böylesine rastlanır, ne de aldatılan bir kocaya. Gelenekler hemen hemen aynı olduğuna göre, farkı yaratan yegâne unsur, nefretin eksikliğidir; kadının kavalyesi, kocasının her zaman dostu olarak kalır ve karşılıklı hürmetle daha da güçlenen bu dostluk, çoğu zaman, birçok çıkarın göz ardı edilme-

sine yetecek kadar kuvvetlidir. Bu aşkların çoğu dört, beş yıl sürer, bazılarıysa ebediyen. Her aklına geleni söylemenin keyfi nihayet kaçtığında yollar ayrılır ama çok geçmeden, birinci ayın sonunda, arada en ufak bir kurgunluk kalmaz.

Ocak 1822

II. Philippe tarafından, İspanyol gelenekleri ve kibriyle birlikte İtalya'ya ithal edilen eski usul kavalyselik modasının miladı, büyük şehirlerde çoktan dolmuştur. Bildiğim kadarıyla tek istisna, yaşça büyük kardeşin papaz olup, küçüğünün nikâhını kıydığı ve ardından baldızının kavalyesi, çok geçmeden de âşığı olduğu Calabria'dır.

Napolyon, Kuzey İtalya'yı hovardalıktan mahrum bırakmıştır; hatta bu toprakları, Napoli'yi bile.

Bu neslin güzel kadınlarının yaşam biçimleri, annelerinin yüzünü kızartır; tutku aşkına daha meyillidir yeni gelenekler. Tensel aşk çok kan kaybetmiştir.¹

¹ 1780'lerin düsturu şöyleydi:

Fazla şeyden

Keyif almaya bak,

Ve hızla değiştir.

Sherlock'un *Seyahatleri*'i.

BÖLÜM L

BİRLEŞİK DEVLETLER'DE AŞK

Özgürlükçü yönetim, vatandaşlarına hiçbir suretle zarar vermeyen, aksine, onların güvenliğini ve huzurunu güvence altına alan yönetimdir. Fakat asıl mutluluğa daha epey yol vardır; insanın, kendi mutluluğunu, kendisinin yaratması gerekir, zira sırf kendisine sağlanan güvenlik ve huzurun mutluluğuyla bir ömür geçirebilecek bir ruh, bayağılıktan öteye henüz geçememiş demektir. Bunları hâlâ birbirine karıştırıyoruz Avrupa'da, bilhassa İtalya'da; başımızdaki hükümetlerin canımızı yakmalarına alıştığımızdan, bunlardan kurtulacağımız gün, mutluluğun doruğuna ulaşacağımızı zannediyoruz. Amerika örneği ise, bunun tam aksini kanıtlar niteliktedir. Orada hükümet, işini yapması gerektiği gibi yapar ve kimseye zarar vermez. Fakat sanki kader, tüm öne sürdüklerimizi haksız çıkarmak ve insanı baştan aşağı tanımaktan aciz olduğumuzu bir kez daha yüzümüze vurmak istiyormuşçasına –ki Avrupa'nın içler acısı halinin, bizleri sahici deneyimlerden mahrum bıraktığını ve insandan uzaklaştırdığını hatırlayalım– hükümetlerin sebep olduğu acıların varlığından muaf bir ömür süren Amerikalılar, sanki her anlarında bunun eksikliğini hissediyor gibidirler. Hissiyat pınarları kurumuş gibidir bu insanların: Adildirler, akılcıdırlar ama katiyen mutlu değildirler.

Kutsal kitabın ya da bir başka deyişle tuhaf beyinlerin, bu şiirler ve şarkılar derlemesinden çıkardıkları gülünç sonuçlar

ve kurallar bütününün, böylesi bir ıstıraba sebep olmuş olması mümkün müdür? Görünüşe bakılırsa, olmayacak şey değil.

Monsieur de Volney'nin anlattığına göre, hali vakti yerinde bir Amerikalı, şehirden uzaktaki evinin salonunda, gençliğe artık adım atmış çocuklarıyla birlikte yemek masasında otururlarken, içeri genç bir adam girmiş. "Hoş geldin William" demiş evin babası, "gel, otur sen de." Öyküyü aktaran gezgin, yeni gelen bu genç adamın kim olduğunu sormuş. "İkinci oğlum" demiş Amerikalı.

"Peki nereden geliyor?" diye sormuş gezgin.

"Eyaletten." diye cevap vermiş Amerikalı.

Kâinatın öteki ucundan eve dönen oğul, evdekileri pek heyecanlandırmamıştır anlaşılan.

Bütün dikkatlerini, yaşamlarını nasıl düzenleyeceklerini düşünmeye, muhtemel sıkıntıları nasıl bertaraf edeceklerini hesaplamaya harcamışlardır sanki; fakat nihayetinde, bu müthiş dikkatin, akıl yormanın, özenin meyvelerini toplama vakti geldiğinde, zevkini çıkarabilecekleri bir hayat da kalmamıştır geriye.

Kendi tarihlerinin aynası olan şu dizeleri hiç okumamıştır sanki Penn'in çocukları:

Yaşamak uğruna, yok et yaşama nedenlerini.

Kış vakti geldiğinde, Rusya'da olduğu gibi yılın en keyifli dönemi olan bu mevsimde, kızlar ve erkekler toplanır, kızaklarına atlar, sabahın ilk ışıklarından gecenin sonuna kadar, neşe içinde, gözetleyen bakışlardan uzak, on beş, yirmi mil boyunca birbirlerini geçmeye çalışırlar; ve bundan da kimseye bir zarar geldiği görülmemiştir.

Bir zamanlar kaynayan kanının soğumasıyla birlikte, ilk gençliğinin o tensel sevincini de yitirir insan yirmi beşini devirdiğinde; ama insanı coşturan bu tutkuların izlerini bile göremiyorum burada; Amerika Birleşik Devletleri'nde öylesine yerleşmiş bir

akıl alışkanlığı vardır ki, kristalleşmenin boy göstermesini bile imkânsız hale getirmiştir.

Bu mutluluğu takdir ediyor lakin imrenmiyorum; daha farklı, daha bayağı bir türe özgü bir mutlulukmuş gibi geliyor bana. Güney Amerika'dan ve Florida'dan yana umudum daha fazla.¹

Kuzey'e dair fikirlerimi güçlendirence, buralarda tek bir sanatçıya, tek bir yazara dahi rastlanmıyor oluşudur. Amerika Birleşik Devletleri, henüz ne bir tragedya sahnesi, ne bir resim, ne de Washington'un hayatını resmeden bir eser lütfetmiştir bizlere.

¹ Azorların geleneklerine bakınız; bu topraklarda bütün vakit aşka ayrılmıştır, ya Tanrı aşkına ya da öteki aşka. Cizvitler tarafından yorumlanmış haliyle Hristiyanlık dini, İngiliz Protestanlığından çok daha fazla düşmandır insana; Protestanlık hiç olmazsa Pazar günleri dans etmeye müsaade eder ve bu bir günlük keyfin, diğer altı günü kan ter içinde çalışarak geçiren çiftçi için anlamı büyüktür.

BÖLÜMLÜ

KUZEYLİ BARBARLARIN 1328'DE TOULOUSE'U FETHİNDEN ÖNCE PROVANS'TA AŞKA DAİR

1100 yılından 1328 yılına kadar, aşkın oldukça tuhaf bir suretine rastlayabilirdiniz Provans'ta. İki cinsiyet arasındaki aşk ilişkilerini düzenlemek adına hazırlanmış, en az bugünün *namus davalarına* yönelik yasaları kadar sert, en az onlar kadar harfiyen uygulanan yasalar yürürlükteydi. Aşk kanunları, belki de asıl önemlisi, kocaların kutsal haklarını kaile bile almıyordu. Her türlü ikiyüzlülüğe kapılar kapatılmıştı. İnsan tabiatını olduğu gibi kabul eden bu yasalar, insanlara ziyadesiyle mutluluk sağlamış olsa gerek.

Hem bir kadına duyulan aşkı ilan etmenin, hem de bu kadın tarafından sevgili sıfatıyla kabul görmenin bazı resmi usulleri vardı. Yine belli usullerle yapılan kurlarla geçen ayların ardından, sevilen kadının elini öpme şerefine ancak erişilebiliyordu. Henüz ömrünün baharını yaşamakta olan toplum, bugünün insanlarını sıkıntıdan öldürmeye yeten ama o zamanlar medeniyetin bir simgesi olarak kabul gören seremonilerden ve formalitelerden keyif alıyordu. Aynı tabiatın izlerine Provanslıların dilinde de rastlamak mümkündü; kafiyeler olur olmaz yerlerde, birbirine geçiyor, aynı nesneler hem eril, hem dişil sözcüklerle ifade ediliyordu ve saymakla tükenmez şairin nice dizeleri, bu çetrefilliklerden geçilmiyordu. Günümüz insanına yavan gelse

de, o devrin toplumunda *resmi* sayılan davranışlar, insanların içini ferahlatıyor, içlerinde bir yenilik hissi uyandırıyor.

Bir erkek, sevdiği kadının eline kondurduğu öpücüğün ardından, meziyetleri ölçüsünde, basamakları birer birer tırmanıyor, kimselere iltimas sağlanmıyordu. Her ne kadar kocalar bu mevzuların dışında tutuluyor olsa da, âşıkların bu resmî ilerleyişi, farklı cinsiyetten iki insan arasındaki yakın arkadaşlığın ateşli doruğu olarak tarif edebileceğimiz raddeye vardığında sonlanıyordu. Ancak birkaç ay ya da birkaç yıl süren tecrübelerin ardından, bir kadın, âşığının vasıflarından ve ketumluğundan emin olduğu takdirde ve söz konusu bu adam da, karşı cinsle yakın bir dostluğun bütün emarelerini alenen göstermiş ve gereklerini yerine getirmişse, bu dostluk erdem yolundan sapma tehlikesi gösterebiliyordu.

İltimastan bahsetmişken; bir kadın, birçok âşığa sahip olabiliyordu fakat içlerinden yalnızca biri en yüksek mertebeye erişebiliyordu. Diğerleriyle, onun elini öpmekten ve onu her gün görmekten ibaret olan *dostluk* mertebesinin ötesine asla geçemiyorlardı. Bu tuhaf uygarlıktan bize kalan bütün sözler, dizelere dökülmüş, en çetrefilli, en muğlak kafiyelerle örülmüştür; ozanların baladlarından ancak bulanık, abes anlamlar çıkarabiliyorsak, bunda şaşılacak bir taraf yoktur. Manzum bir evlilik sözleşmesine bile rastlanmıştır bu insanlardan yadigâr. 1328'deki istilanın ardından, papalar, birçok defa, halk dilinde yazılmış birçok eserin, kutsal inanışa aykırı oldukları gerekçeyle yakılmalarını emretmişlerdir. İtalyan kurnazlığıysa, böylesine akıllı insanlara yaraşan tek dilin Latince olduğunu ileri sürmüştür. Bu tedbiri 1822 yılında yeniden gündeme getirebilsek, faydalı bir işe imza atmış olurduk.

Aşkın içine işlemiş bunca resmiyet, bunca aleniyet, ilk bakışta gerçek tutkuyla pek uyuşmuyor gibi görünüyor. Eğer bir kadın, kavalyesine, 'Aşkuma değer veriyorsanız, Kudüs'e gidin ve peygamberimiz İsa'nın mezarını ziyaret edin; üç yıl orada kalın ve

sonra geri gelin' diyecek olsa, âşığı göz açıp kapayıncaya kadar yola çıkmış olurdu; bir an olsun tereddüt etmek, bugün şerefine leke sürdürmek ne demekse, en az onun kadar aşağılık bir mertebeye düşmek anlamına gelirdi. Bu insanların dilleri, duygularının en müphem izlerini bile resmedebilecek inceliğe sahiptir. Yaşam biçimlerinin gerçek medeniyet yolunda kat etmiş olduğu mesafeyi gösteren bir başka olgu da, her şeyin iktidarın demir yumruğu altında ezilmeye mahkûm olduğu Ortaçağın ve feodalitenin dehşetinden daha yeni kurtulmuş olan bu uygarlıkta, bugün, hem de *yasal olarak*, güçlü cinsiyet tarafından ezilen zayıf cinsiyetin, o zamanlar bugünkü kadar ezilmiyor oluşudur; aşkta kaybedecek daha fazla şeye sahip olan ve cazibelerini kaybetmeleri çok da uzun sürmeyen bu narin yapıli bahtsız varlıkların, kıyılarına yanaşan erkeklerin kaderlerini ellerinde tuttuklarına şahit olmak mümkündür. Üç yıllık bir Filistin sürgünü, bir başka deyişle, neşe dolu bir uygarlığı bırakıp, kendini bağınazlığın, kasvetli bir haçlı kampının ortasında bulmak, ancak en ateşli Hristiyan için cehennem azabı anlamına gelmiyor olsa gerek. Paris'te bir kadın, akla gelebilecek en aşağılık şekilde terk edilmiş olsa bile bunun hesabını olsa olsa nasıl sorabilir ki?

Aklıma bir tek yanıt geliyor: Paris'te kendisine saygısı olan hiçbir kadın, bir âşığa ihtiyaç duymaz. İhtiyatın, bugünün kadınlarına, tutku aşkına teslim olmamalarını öğütlerken ne kadar haklı olduğu meydanda. Fakat aynı ihtiyatın katiyen hoş görmediğim bir başka sureti, yine aynı kadınlara, intikamlarını tensel aşk ile almalarını öğütlemiyor mu? İkiyüzlülüğümüz ve çileciliğimizle¹ erdemlerimize erdem katmadığımız ortada; olsa olsa yeryüzündeki mutluluğu, içten arzularımızı azalttık; doğaya karşı gelirsın, cezalı çekersin.

On yılı birlikte geçirdikten sonra, zavallı sevgilisini sırf otuz iki yaşma bastı diye terk eden bir âşık, güzelim Provans'ta şerefini

¹ Jeremy Bentham'ın çileciliği.

kaybeder; bir manastırın yalnızlığında inzivaya çekilmekten başka çaresi kalmaz. Cömertlikten değil, yalnızca ihtiyat gereği, bir erkek hissettiğinden fazlasını göstermeye kalkışmamalı demek ki.

Bunların hepsi varsayımdan ibaret; zira kesin iddialarda bulunmamıza yetecek kadarı kalmamış geriye...

Yaşam geleneklerinin bütünü, münferit hadiselerden yola çıkarak değerlendirmek gerekir. Hanımına hakaret eden şairin hikâyesini duymuşsunuzdur; kahır içinde geçen iki yılın ardından, kadın en sonunda adamın sayısı meçhul çağrılarına yanıt verme lütfunda bulunur ve eğer bir *tırnağını* yerinden söker ve aşk acısı çeken elli sadık şövalyenin bu tırnağı kendisine getirmesini sağlarsa, belki onu affedebileceği haberini gönderir. Şair hiç vakit kaybetmeden, gözünü karartıp bu ıstıraplı vazifeyi yerine getirir. Eşlerinin onayını alan elli şövalye, bütün görkemleriyle, hakarete uğramış güzele şairin tırnağını takdim etmek üzere yola çıkarlar. Bir kraliyet şehrine bir prensin girişinden aşağı kalır yanı olmayan gösterişli bir törene şahit olur izleyenler. Pişmanlığı hafif de olsa yüzünden okunan âşık, uzaktan tırnağını izlemektedir. Bir türlü bitmek bilmeyen töreni başından sonuna izleyen kadın, nihayetinde şairi affetme lütfunda bulunur ve adamın yüreği, aşka ilk tutulduğu zamanlardaki mutluluğuna o anda yeniden kavuşur. Tarih, bu ikisinin uzun yılları mutluluk içinde birlikte geçirdiklerini yazar. İki yıl süren ıstırap, gerçek bir tutkunun kanıtı olmuş ve bu tutkuları, iki sevgilinin yüreklerinde, gücüne güç katarak büyümüştür.

İki cinsiyet arasında, yalnızca adalet ilkeleri üzerinde yükselen, cazibeli ve zarif çapkınlıklara her yerde rastlanabileceğine kanıt olabilecek en az yirmi hikâye aktarabilirim; çapkınlık diyorum, zira en başından beri tutku aşkı nadir rastlanan, tuhaf bir istisna olmuş, hiçbir yasaya da boyun eğmemiştir. Özünde hesaplanabilir ve akla yatkın olan her şey, Provans'ta, iki cinsiyet arasındaki eşitlik ve adalet temelleri üzerinde inşa edilmiştir;

bedbahtlığı olabildiğince insanlardan uzakta tutan, asıl hayran kaldığım yanı da işte budur. XV. Louis'nin mutlak monarşisi ise, ilişkilerin yüreğine, tam aksine vicdansızlığı ve alçaklığı yerleştirmiştir.¹

Böylesine incelmış, kafiyelemlerle sarmalanmış zarif Provans dili², muhtemelen halkın dili olamamış olsa da, Provans toplumunun üst sınıflarının yaşam gelenekleri, rahatları yerinde olduğundan belli ölçüde incelik kazanmış olan alt sınıflara kolaylıkla sirayet etmiştir. Meyvelerini yeni yeni vermeye başlamış, zengin bir alışverişin keyfini sürmüşlerdir. Akdeniz kıyılarındaki insanları, birkaç sandalı tehlikeye atarak bu denizde ticaret yapmanın, zavallı bir derebeyinin hizmetinde, komşu yollardan geçen gezginlerin önlerini kesip, onları yağmalamaktan hem daha zahmetsiz, hem daha eğlenceli olduğunun farkına dokuzuncu yüzyılda varmışlardır. Çok geçmeden, onuncu yüzyılın Provanslıları ise, Araplarla tanışmalarının ardından, çalmaktan, tecavüz etmekten ve savaşmaktan katbekat zevkli şeylerin var olduğunu keşfetmişlerdir.

Akdeniz'i Avrupa medeniyetinin beşiği olarak değerlendirmek gerekir. Muhteşem bir iklimin hüküm sürdüğü bu güzelim denizin bahtiyar kıyıları, hali vakti yerinde olan sakinlerinin, ne sıkıcı yasalarla, ne kasvetli dini öğretilerle henüz tanışmamış olmasından dolayı, şimdikinden bile huzurluydu muhtemelen. Neşeye sadık Provans dehası, Hristiyanlığın elinden, zarar görmeden kurtulmayı başarmıştır.

Aynı sebebin benzer etkilerinin capcanlı örnekleri, İtalyan şehirlerinde karşımıza çıkar; geriye daha göze batan bir tarih bira-

¹ 1802'de, Napoli'de, latif general Laclos'dan bahsedildiğini duymuş olmalısınız. Bu şansa erişemediyseniz, oldukça hoş bir üslupla, üç cilt olarak kaleme alınmış *Richelieu Mareşalinin Mahrem Yaşamı*'nın sayfalarını karıştırabilirsiniz.

² Narbonne'da doğmuştur; Latince ve Arapçanın karışımıdır.

kan bu şehirler, bizlere Dante'yi, Petrarca'yı ve resim sanatını miras bıraktıklarına göre, mutluluğu doyasıya tatmış olmalıydılar.

Provanslılarsa, devirlerinin yaşam geleneklerini en ince çizgilerine kadar yansıtan *İlahi Komedyâ* gibi görkemli bir şiir bırakmamışlardır bizlere. İtalyanlara kıyasla neşeden yana zengin fakat tutkudan yana fakirlermiş anlaşılan. Yaşama karşı bu hoş bakışlarını, komşuları İspanya Mağribilerinden almışlardır. Aşk, bahtiyar Provans'ın şatolarında, neşeyle, zevkle, eğlenceyle hüküm sürmüştür.

Hiç Opéra'da, bir Rossini komik operasının finalini seyretme fırsatı buldunuz mu? Sahnede yalnızca neşe, güzellik, harikalarla dolu bir kusursuzluk vardır. İnsan tabiatının kötücül vasıflarından binlerce fersah uzaktasınızdır. Temsil biter, perde iner, seyirciler dağılır, lambalar söndürülür. Gaz yağının berbat kokusu salonu kaplar, perde hafifçe aralanır, mahallenin çocukları, yarım yamalak kıyafetleri kir pas içinde sahneyi işgal eder; biraz evvel zarafetleriyle salonu dolduran genç kadınların yerini iğrenç bir manzara alır, bu sokak çocukları sahnede tepinir dururlar.

Toulouse'un Haçlı Ordusu tarafından fethinin Provans Krallığı üzerindeki etkisi de buna benzer. Aşkın, zarafetin ve neşenin yerini, kuzeyin barbarları ve aziz Dominik alır. Ama bu sayfaları, kor ateşlerde yanan gencecik yüreklerin, engizisyonun tüyler ürpertici vicdansızlıklarıyla nasıl küle döndüğünü anlatarak karartmayacağım. Barbarlara gelince, atalarımızdı onlar bizim; öldürdüler, yağmaladılar, yanlarında götüremeyecekleri şeyleri bile yok ettiler, sırf yok etmenin zevkine varmak için; vahşi bir öfkenin pençesinde, medeniyetin izlerini taşıyan her şeye saldırıyorlardı, hele Güney'in bu canım dilinden bir sözcük duydukları vakit, öfkeleri ikiye katlanıyordu. Bağnaz ve gaddar Aziz Dominik'e körü körüne bağlanmış bu insanlar, Provanslıları öldürerek, cennete ulaşacaklarını zannediyorlardı. Provanslılar yolun sonuna gelmişlerdi: Ne aşk kalmıştı geriye, ne neşe,

ne de şüir; 1335'te, istilanın üzerinden daha yirmi yıl bile geçme-mişti fakat artık onlar da, en az Fransız atalarımız¹ kadar barbar, en az onlar kadar hoyrat insanlar olup çıkmışlardı.

İki asır boyunca, toplumun üst sınıflarına böylesi bir mutluluğu bahşeden medeniyetin bu harikulade sureti, nereden geli-vermişti dünyanın bir köşesinde yaşayan bu insanların arasına? Görünüşe bakılırsa, İspanya Mağribilerinden.

¹ Sir Robert Wilson'ın güvenilir eseri *Rusya'nın Askeri Gücünün Durumu*'na bakınız.

BÖLÜM LII

ON İKİNCİ YÜZYILDA PROVANS

Provans'tan kalma elyazmalarından bir öyküyü tercüme etmeye çalışacağım; anlatılanlar 1180 yılına doğru yaşanmış, öyküsüyse 1250 yılına doğru kaleme alınmış;¹ bilindik bir öykü hiç kuşkusuz; yaşam geleneklerini en ince çizgilerine dek resmediyor. Günümüz dilinin zarafetine özenmeye kalkışmadan, kelimesi kelimesine tercüme etmekle yetineceğim için beni şimdiden bağışlayın.

Efendim monsenyör Raymond de Roussillon, hepinizin bileceği üzere, gözünü budaktan sakınmayan bir baron, karısı Madona Marguerite ise, en üstün vasıflarla, en yüce değerlerle ve zarafetin en kusursuzuyla bezenmiş, şu yeryüzüne ayak basmış kadınların en güzeliydi. Günün birinde Cabstaing şatosunun zavallı şövalyelerinden birinin oğlu olan Guillaume de Cabstaing, monsenyör Raymond de Roussillon'un sarayına geldi, önünde diz çöktü ve bir uşak olarak hizmetine girebilmek için yalvardı. Lordum Raymond, gözüne yakışıklı ve zarif görünen bu adamın arzusunu hoş karşıladı ve sarayına kabul etti. Böylece Guillaume sarayda kaldı ve nezaketinden bir an

¹ Elyazmaları Laurentiana kütüphanesinde bulunmaktadır. Monsieur Raynouard, *Ozanlar*'ın beşinci cildinin 189. sayfasında bu yazmalara değinmiştir. Lakin eserinde fazla sayıda yanlış vardır; ozanları gereğinden az tanımış ama gereğinden fazla övmüştür.

olsun vazgeçmeyerek, küçüğünden büyüğüne herkesin sevgisini, saygısından bir an olsun ödün vermeyerek, monsenyör Raymond'un takdirini kazandı ve nihayetinde karısı Madona Marguerite'in uşağı olmakla görevlendirildi; evveliyatı böyleydi işte olanların. Guillaume itibarına itibar, değerine değer katabilmek için uğraştı durdu. Lakin aşk mevzubahis oldu mu, olacak olanın önüne geçilmediğinden, bir karasevdadır sarıverdi Madona Marguerite'i, düşlerini alevlendirdi. Guillaume'un yaptıklarından, söylediklerinden, görünüşünden öylesine hoşlanıyordu ki Madona Marguerite, günün birinde tutamadı kendini ve; "Söylesene bana Guillaume, bir kadın sana gönlünü kaptıracak olsa, sevmeye cesaret edebilir miydin onu?" diye sözler çıkıverdi ağzından. Anlayacağını anlayan Guillaume, tüm samimiyetiyle, "Ederdim hanımım, yeter ki yürekten söylüyor olsun" diye yanıt verdi.

"Aziz Jean aşkına! Gerçek bir soylu gibi konuştun; ama sınamak isterim seni, bakalım neyin gerçek, neyin sahte olduğunu anlayabiliyor musun?" dedi Madona Marguerite.

Guillaume şöyle yanıt verdi bu sözleri duyar duymaz: "Öyle olsun yeter ki sizi memnun edecekse hanımım."

Guillaume düşüncelere daldı ve Aşk, bir anda, onun da gönlünü sarıverdi; atalarının, insanların akıllarına Aşk'ın serptiği düşünceleri, yüreğinin en derinlerinde hissediverdi birden ve o andan itibaren aşkın bir kölesiydi artık; kulağa hoş gelecek neşeli nakaratlar, dans edecek şarkılar, söyleyecek ezgiler arayıp durdu ve her birini uğruna söylediği kadının gönlünü tümüyle fethetti. İsteddiği zaman kölelerini mükâfatlandırmasını da bilen Aşk, Guillaume'a da payına düşen mükâfatı vermek istedi; aşk düşünceleriyle, aşk düşleriyle öyle bir sarılmıştı ki etrafı Madona Marguerite'in, ne gece, ne de gündüz, gözüne bir an olsun uyku girmiyor, böylesi bir tek Guillaume'a nasip olmuş yiğitliği aklından çıkarmayı bir türlü başaramıyordu.

Günün birinde, hanımefendi Guillaume'u karşısına aldı ve ona "Söyle bakalım Guillaume, anlayabildin mi artık, ben ne yapıyorsam, sahiden mi yapıyorum, yalandan mı?" dedi.

Guillaume, "Madona, Tanrı yardımcım olsun ama söylemem gerek, hizmetinize girdiğim andan beri, sizin yeryüzüne gelmiş güzellerin en güzeli olduğunuzdan, sözlerinizi yürekten söylediniz, yaptıklarınızı yürekten yaptığınızdan başka bir düşünce geçmez oldu şu aklımdan. Ve son nefesimi verene dek başkasına inanmam" diye yanıt verdi.

Hanımefendi ise; "Guillaume, Tanrı yardımını benden esirgemezse, ölene dek yanıltmayacağım sizi; ne boşa gidecek bu düşünceleriniz, ne yalan olacak" dedi. Ve kollarını açtı, birlikte oturdukları o odada, usulca öptü dudaklarını; birliktelikleri¹ de böylece başlamış oldu. Gelin görün ki, dedikoducuların, Tanrı'nın gazabına gelesi kem dillilerin, bu aşkın ardından konuşmaya başlamaları çok da vakit almadı; Guillaume'un söylediği şarkılardan dem vuruyor, her birinin Marguerite'e olan aşkının ilanı olduğunu dillendiriyorlardı; öyle çok konuştular, öyle karalar çaldılar ki arkalarından, nihayetinde Monsenyör Raymond'un kulağına kadar gitti bütün söylenenler. Duymasıyla, derin bir ıstıraba gömülmesi bir oldu Raymond'un. Tarifsiz acılara sürüklendi, hem bir şövalyesini kaybettiğinden, hem de, belki de asıl, karısının şerefi ayaklar altına alındığından.

Gün geldi, Guillaume'un yalnız başına atmaca avına gideceği tuttu; Monsenyör Raymond ise o sırada Guillaume'u arıyor, nerede olduğunu öğrenmek istiyordu; uşaklardan biri ava gittiğini söyledi, bir başkası avlanmaya nereye gittiğini. Raymond atının hazırlanmasını emretti, silahlarını itinayla gizledi, yalnız başına Guillaume'un olduğu yere doğru yola çıktı ve onu bulana dek sürdü atını. Guillaume uzaktan Raymond'un geldiğini fark

¹ *A far all' amore.*

edince hayrete düştü, kötü hadiseler yaşanacağını hissediverdi birden; Raymond'a doğru ilerledi ve yanına varıp, "Senyörüm, hoş geldiniz. Nedendir böyle yalnız başınıza gelişiniz?" dedi.

Monsenyör Raymond, "Guillaume, yanınıza geleyim, yanınızda hoşça vakit geçireyim istedim. Yakaladınız mı bir şeyler?" diye yanıt verdi.

"Az buldum, az yakaladım efendim; az bulan, az kazanır demişler, ne de güzel söylemişler" dedi Guillaume.

"Sohbetin bu kadarı kâfi" diyerek kesti sözünü Monsenyör Raymond, "Tanrı adına, size soracağım sorulara doğru cevap vermenizi istiyorum."

"Tanrı aşkına! Efendim," dedi Guillaume, "söylenecek söz varsa, sizden esirgemem."

"Bilmece istemiyorum, size ne soruyorsam onun yanıtını vereceksiniz" dedi bunun üzerine Raymond.

"Efendimiz ne sormak istiyorlarsa buyursunlar," diye karşılık verdi Guillaume, "gerçekleri söylemek boynumun borcudur." Ve Monsenyör Raymond; "Guillaume, Tanrı aşkına söyleyin, Aşk'ına teslim olduğunuz, uğruna şarkılar söylediğiniz bir sevdalınız var mıdır?" diye sordu.

"Efendim, Aşk'a esir olmuş olmasam, o şarkıları söyleyebilir miydim hiç? Gerçekleri biliniz monsenyör, yüreğim Aşk'a teslim olmuştur" diye yanıt verdi Guillaume.

Raymond bunun üzerine; "İnanırım bu sözünüze, öyle güzel şarkı söyleyemezsiniz yoksa; fakat öğrenmek de isterim, söyleyin lütfen, kimdir gönlünüzü çalan?" diye sordu.

"Ah! Efendim, Tanrı aşkına," dedi Guillaume, "bana neler sorarsanız? Oysa bilirsiniz, yakışır mı erkeğe sevdiğinin adını vermek; şöyle söylememiş midir Bernard de Ventadour:

*Bana koştuğu yol birdir aklımın,
Sormadı ya kimseler nedendir bu neşem,*

*Sorsaydı da bilerek yalana sığınırđım.
Bana sorsan, yarardan çok zarardır,
Bir ahmaklıktır, çocuk olsa kalkışmaz:
Her kim olursa olsun, yüreğinde aşk
Hayrı, yardımı dokunmayacak olanı,
Ölür de yüreğinin sırdaşı yapmaz.”*

Monsenyör Raymond, “Size yemin ederim, elimden geleni sizden esirgemeyeceğim Aşk’ınız uğruna” diye yanıt verdi. Ve öyle çok yineledi ki yeminini, şöyle dedi Guillaume en sonunda; “Efendim, bilmelisiniz ki sevdiğim kadın, karınızın, Marguerite hanımefendinin kız kardeşidir ve yanılmıyorsam, aşkımın karşılığı da vardır. Artuk biliyorsunuz, size yalvarırım, ya imdadıma koşun, ya da hiç olmazsa mani olmayın” deyiverdi.

“Bilin ki yanınızdayım,” diye haykırdı Raymond, “yemin ederim, gücümü son damlasına kadar kullanmaktan geri durmayacağım.” Böylece sözleşmiş oldular ve Raymond yeminini eder etmez Guillaume’a, “O halde durmayalım burada, şatosuna gidelim bir an önce; buradan uzakta sayılmaz” dedi.

“Yeter ki isteyin, seve seve” diye yanıt verdi Guillaume, ve Liet şatosuna doğru yola koyuldular. Şatoya vardıklarında, madam Marguerite’in kız kardeşi madam Agnès’in kocası En Robert de Tarascon ve Madam Agnès tarafından hürmetle karşılandılar. Monsenyör Raymond, Madam Agnès’i, elinden tuttuğu gibi odasına çıkardı ve odasında, yatağının bir köşesine oturdular. Monsenyör Raymond, “Bana olan bağlılığınız adına söyleyin baldızım, aşkla seviyor musunuz?” diye sordu. Madam Agnès, “Evet efendim” diye yanıt verdi.

“Kimdir peki sevdiğiniz?” diye ikinci bir soru yöneltti.

“Oh! Bunu size söyleyemem. Hem nasıl konuşursunuz böyle benimle?” dedi madam Agnes.

Nihayetinde, Raymond o kadar çok ısrar etti ki, madam Agnès, Guillaume de Cabstaing’i sevdiğini söyledi; onu sev-

diğini söyledi çünkü Guillaume'un ne kadar üzgün, ne kadar bedbaht olduğunu görüyor, kız kardeşini ne kadar çok sevdiğini biliyordu ve Raymond'un Guillaume'a bir zararı dokunmasından endişe ediyordu. Öyle bir yanıttı ki bu, Raymond'u müthiş bir sevince boğdu. Agnès her şeyi kocasına anlattı ve kocası doğrusunu yaptığını söyledi, Guillaume'u kurtarmak için ne gerekiyorsa söylemesine, ne gerekiyorsa yapmasına müsaade etti. Agnès de gerekeni yaptı. Yalnız başınayken, Guillaume'u odasına çağırdı ve birlikte o kadar çok vakit geçirdiler ki odada, Raymond gerçek aşkın zevkine ancak Agnès'de varabileceğine inandı; öylesine keyif alıyordu ki, hakkında söylenenlerin yalandan, iftiradan ibaret olduğunu düşünmeye başladı. Agnès ile Guillaume odadan çıktıklarında akşam yemeği hazırlanmıştı ve neşe içinde yemeklerini yediler. Yemeğin ardından, Agnès, iki misafiri için yatakları hazırlattı ve Guillaume ile hanımefendi oyunlarını öylesine güzel oynadılar ki, Raymond, Guillaume'un bütün geceyi onun yanında geçirdiğine inandı.

Ertesi gün, keyif içinde geçen akşam yemeğinin ardından, asalete yaraşır bir törenle uğurlandılar ve Roussillon'a geldiler. Raymond, şatoya gelir gelmez Guillaume'un yanından ayrıldı ve soluğu karısının yanında aldı; Guillaume ile kız kardeşine dair gördüklerini anlattı ve bunları dinleyen karısı, bütün geceyi derin keder içinde geçirdi. O gecenin sabahı Guillaume'u yanına çağırttı, geldiğinde yüzüne bile bakmadı ve onu yalancılıkla, hainlikle suçladı. Esasında hiçbir kabahati olmayan Guillaume ise af dilendi ve Marguerite'e olan biteni, harfiyen anlattı. Kadın, kız kardeşine haber saldı ve nihayetinde Guillaume'un suçsuz olduğunu anladı. Sonra Guillaume'u yanına çağırdı ve ondan kendisi için, kendisinden başka hiçbir kadına gönül vermediğini anlattığı bir şarkı yazmasını istedi; Guillaume da şarkısını yazdı ve şu sözler geçiyordu şarkısında:

*"Ne tatlı düşünceler
Lütfeder aşkın bana ."*

Raymond de Roussillon, Guillaume'un karısı için söylediği şarkıyı duyar duymaz, onu konuşmak bahanesiyle şatodan uzaklarda bir yere çağırttı ve orada başını kesip, bir av çantasına koydu; sonra göğsünden yüreğini söktü ve yüreğini de, başının yanına koydu. Şatoya döndü, Guillaume'un yüreğini kızarttırdı ve her şeyden habersiz karısına yedirtti. Karısı yüreği yedikten sonra, Raymond ayağa kalktı ve yediği şeyin senyör Guillaume de Cabstaing'in yüreği olduğunu söyledi ve ona Guillaume'un kesik başını gösterdi; sonunda da yüreğinin tadı güzel miydi diye sordu. Kadın ona yanıt verdi ve yüreğinin tadının tarif edemeyeceği kadar güzel, anlatamayacağı kadar leziz olduğunu, bir daha ne yiyecek olsa, ne içecek olsa, senyör Guillaume'un yüreğinin damağında bıraktığı tadı silmeye yetmeyeceğini söyledi. Ve Raymond kılıcını çekip, karısının üzerine atıldı. Kadın korkuyla balkona kaçtı, kendini balkondan aşağı attı ve boynu kırıldı.

Bütün bu olanları Katalonya'da, Aragon kralının topraklarında duymayan kalmadı. Kral Alphonso ve ülkesinin tüm baronları, senyör Guillaume'un ölümünden ve Raymond'un elinden böylesine çirkin bir biçimde ölüme giden karısının akıbetinden büyük bir acı, derin bir üzüntü duydular. Raymond'a savaş açtılar. Aragon kralı Alphonso, Raymond'un şatosunu ele geçirir geçirmez, Perpignac isimindeki bir kasabanın kilisesinin önüne, Guillaume ve sevdiği kadının heykellerini diktirdi. Gönülden seven erkekler, gönülden seven kadınlar, onların ruhu için Tanrı'ya dua ettiler. Aragon kralı, Raymond'u ölene dek zindana mahkûm etti; bütün mallarınıysa Guillaume'un ailesine ve uğruna can verdiği kadının ailesine dağıttı."

BÖLÜM LIII

ARABİSTAN

Gerçek aşkın neye benzediğini, nerede doğduğunu öğrenmek isteyen, Arap Bedevilerinin loş çadırlarının içine bakmalıdır. Bu topraklarda, yalnızlık ve güzel bir iklim bir araya gelmiş, insan yüreğinin en soylu tutkusuna can vermişlerdir; bu soylu tutkunun mutluluğa ulaşması için hem onu hissetmeye, hem de hissettirmeye ihtiyacı vardır.

Aşkın, insan yüreğini bütün kudretiyle sarabilmesi, âşık ve sevgilisi arasındaki eşitliğin, mümkün olabildiği ölçüde sağlanmasına bağlıdır. Bizim zavallı Batı'mızın hiçbir köşesinde bu eşitliğin izine rastlanmaz; terk edilmiş bir kadın, onurunu yitirmiş bir düşkündür. Arap çadırının altındaysa, verilen yeminden *asla dönülmez*. Dönenin cezası ya tahkirdir, ya ölüm.

Cömertlik öylesine kutsaldır ki bu halkın gönlünde, başkasına vermek için *çalmak* bile serbesttir. Tehlike her an, her yerde mevcuttur zaten ve yaşam dedikleri, tutkulu bir yalnızlığın içinde akıp gider. Bir araya geldiklerinde bile az konuşur Araplar.

Çöl sakini için değişen hiçbir şey yoktur; her şey ebedi ve ezeli, her şey hareketsizdir. Bilgisizliğimden ötürü ana hatlarını kabaca karalamakla yetineceğim tuhaf gelenekleri, büyük ihtimalle, Homeros'tan bu yana değişmeden gelmiştirler günümüze.¹ Bu yaşam geleneklerinin ilk defa kâğıda dökülmele-

¹ İÖ. 900.

ri, Charlemagne'dan iki yüzyıl öncesine, 600 yılının başlarına rastlar.

Asıl barbarların, Haçlı seferlerimizle Doğu'nun huzurunu kaçırmaya giden bizler olduğu açıkça meydandadır.¹ Geleneklerimizde asalete yaraşır olan ne varsa, hepsini bu seferlere ve İspanya Mağribilerine borçluyuz.

Kendimizi Araplarla kıyasladığımız vakit, gururlu, basit insanların bizlere acıyarak gülümsediğini fark edebiliriz. Sanatlarımız onların sanatlarına ağır basıyor, yasalarımız onların yasalarından üstün görünüyor olabilir, fakat evlerimizdeki mutluluğa gelince, yanlarına yaşayabileceğimizden bile kuşku duyarım; iyi niyet ve mütevazılığa oldum olası muhtaç kalmışızdır bizler; ilişkilerde asıl perişan olan, daima aldatan taraf olmuştur. Aldatan insan, huzurundan olur; kuralı bozan odur ve ölene dek korkmaya mahkûmdur.

En eski eserlerin yazıya geçirildikleri dönemden kalanlar, Arapların uzun zamandan beri hesaba kitaba gelmez sayıda bağımsız kabilelere bölünmüş halde, çöllerde dolaşarak yaşadıklarını anlatır. İmkânları dahilinde temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bu kabilelerin gelenekleri de bu doğrultuda şekillenmiş, zarafete ayırdıkları pay, yine imkânları ölçüsünde azalmış ya da çoğalmıştır. Ama cömertliklerinden asla ödün vermemişlerdir; yalnızca kabilenin refah seviyesine göre miktarı değişmiş, kimi zaman hayatta kalmaları için gerekli olan oğlakların dörtte birinin, kimi zaman aile bağları ya da misafirperverlik gereği yüz tane devenin armağan edilmesiyle kendini muhakkak belli etmiştir.

Arapların altın çağı, bu cömert ruhların, kurnazlıktan ve yapmacık nezaketten bihaber, tüm saflıklarıyla yaşadıkları zamanlardır; peygamberlerinin gelişinden önce yaşanan bu çağ, bizim beşinci yüzyılımıza, Venedik'in kuruluşuna ve Clovis'in

¹ 1095.

saltanatına tekabül eder. Kibrimizi bir yana bırakıp, Araplardan kalan aşk şarkılarını ve *Binbir Gece Masalları*'nda resmedilen soylu gelenekleri, Clovis'in tarihçisi Grégoire de Tours'un ya da Charlemagne'un tarihçisi Eginard'ın kaleminden çıkan dehşete ve kana bulanmış sayfalarla kıyaslamaya cesaret etmemizi diliyorum.

Peygamberleri bir *püritendi*, kimseye zararı dokunmayan zevkleri yasaklamak istiyordu; İslamiyet'i benimseyen ülkelerde aşkı öldürdü;¹ işte bu yüzden de onun dininin esasları, kendi anavatanında, Arabistan'da, diğer Müslüman ülkelere kıyasla daha az uygulandı.

Fransızlar, *Şarkılar Kitabı* isimli dört ciltlik bir eserle döndüler Mısır'dan geriye. Şunlar yer alıyordu bu dört ayrı ciltte:

1. Şarkıların güftelerini yazan ozanların yaşam öyküleri.

2. Şarkılar. Ozan, ilgisini cezbeden ne varsa dile getiriyor-du şarkılarında; önce sevdiği kadını anlatıyor, sonra rüzgâr gibi giden atına ve yayına methiyeler düzüyordu. Şarkıdan ziyade, aşk mektuplarıydı bunlar ozanların ve ruhlarında kıymete değer ne varsa, hepsini layıkıyla resmediyor, sevilen kadına armağan ediliyorlardı. Yeri geliyor, oklarını ve yaylarını yakmaya mecbur kaldıkları soğuk gecelerden bahsediyorlardı. Ev nedir bilmeyen bir halktı Araplar.

3. Şarkıların bestelerini yapan müzisyenlerin yaşam öyküleri.

4. Ve son olarak da şarkıların notaları; bizim için hiyerogliflerden farkı yoktur bu notaların; meçhul kalmaya mahkûmdur bu müzik ki esrarını çözebilsek bile, bizlere keyif vermesi uzak bir ihtimaldir.

Bu eserin haricinde bir derleme daha mevcuttur: *Aşkdan Ölen Arapların Tarihi*.

Bu akıl sır ermez, acayip kitapların varlığından haberdar

¹ Konstantinopolis'te yaşam gelenekleri. Tutku aşkını öldürmenin yegâne yolu, aşkı kolaya indirgeyerek kristalleşmeyi engellemektir.

olan da bir o kadar azdır ve okuyabilecek bir avuç bilginin yüreği de, öğrenme telaşı ve akademik alışkanlıklar yüzünden çoktan kurumaya yüz tutmuştur.

Cazibeleri yıllanmışlıklarında ve bir zamanların yaşam geleneğinin o şahsına münhasır güzelliğini ortaya çıkarmalarında yatan bu eserlerin dolambaçlarında yolumuzu bulabilmemiz için, tarihin satır aralarında kalmış bazı olayları gözden geçirmemiz gerekiyor.

Neredeyse ezelden beri ve bilhassa peygamberden evvel, Araplar, *Kâbe*'yi ya da *İbrahim*'in evini tavaf etmek için Mekke'ye geliyorlardı. Bu kutsal şehrin gerçeğine uygun bir modelini Londra'da görme fırsatı bulmuştum. Güneşin kavurduğu bir kum çölünün ortasına savrulmuş, yedi ila sekiz yüz düz çatılı evden ibaret bir şehir. Bir ucunda, kareyi andıran devasa bir yapı bütün heybetiyle ziyaretçilerini beklemektedir; *Kâbe*'yi içine alan bu yapı, kutsal yürüyüşü kavurucu Arap güneşinden korumak için inşa edilmiş bir dizi kemerden meydana gelir. Bu kemerler, Arap şiirinde ve geleneklerinde mühim bir yere sahiptirler. Kadınlar ve erkeklerin, asırlardan bu yana buluşup, birlikte yürüdükleri bir tek yer varsa, orası da işte bu kemerlerin altıdır. Nizamsız ama hep birlikte, aheste beste, bir ağızdan kutsal şarkılar söyleyerek *Kâbe*'yi tavaf ederler; kırk beş dakika süren bir yürüyüşür bu ve aynı gün içerisinde birkaç defa tekrar edilir. Çölün dört bir köşesinden gelen kadın ve erkeklerin katıldıkları kutsal bir törendir. Arap gelenekleri, *Kâbe*'nin kemerlerinin altında o muazzam ısıltısına kavuşur. Ama babalar ve âşıklar arasında savaşın patlak vermesi uzun sürmez; gönlünü kaptırdığı genç kız yanı başında yürüyor ve babasıyla, ağabeylerinin göz hapsinden bir an olsun kurtulamıyor olduğundan, âşık adamın, tutkularını aşk şiirleriyle dile getirmekten başka çaresi kalmaz. Bu halk, cömertliğe ve hislerine yönelik alışkanlıklarına çadırlarındayken de sahiptirler ama bana kalırsa Arap çapkınlığının doğduğu yer, *Kâbe*'nin etrafıdır; edebiyatlarının

anavatanı da burasıdır. Önceleri bu edebiyat, şairin hissettiği gibi, tevazu ve coşkuyla dile getirmiştir tutkusunu; ama sonra şair, kız arkadaşına dokunmanın hayalini kurmak yerine, ona güzel sözler söylemenin yollarını aramak zorunda kalmış ve nihayetinde ortaya çıkan, Mağribilerle birlikte İspanya'ya gelen ve bugün hâlâ bu halkın kitaplarının tadını kaçıran yapmacıklık olmuştur.¹

Boşanma usulleri bile, Arapların cins-i latife karşı gösterdikleri saygının dokunaklı bir kanıtıdır. Kadın, boşanmak istediği kocası dışarıdayken çadırı bozar ve girişi, eski yerinin tam aksi yönüne gelecek şekilde yeniden kurar. Bu basit tören, karı ve kocayı sonsuza dek birbirlerinden ayırır.

¹ Paris'te çok fazla sayıda Arapça elyazması bulunmaktadır. Bugüne daha yakın tarihli olanlarında bir yapmacıklık hissedilebilir fakat hiçbir surette bir Yunan ya da Roma taklidinden söz edilemez; alimlerin gözüne girememeleri de bundandır.

PARÇALAR

Ebn-Abi-Hadglat tarafından hazırlanmış

AŞK DİVÂNİ

Arapça Bir Derlemeden

Seçilmiş ve Tercüme Edilmiştir

(1461 ve 1462 numaralı, Kraliyet kütüphanesine ait elyazmaları)

Cafer Elawazadi oğlu Muhammed'in anlattığına göre, Cemil, ölümüne sebep olan hastalıkla boğuştuğu ölüm döşeginde yatarken, Süheyl oğlu Elabas ziyaretine gelmiş ve onu ruhunu teslim etmek üzereyken bulmuş. "Ey Süheyl oğlu, ömründe şaraba dil sürmemiş, harama el uzatmamış, Allah'ın öldürülmesini yasakladığı hiçbir canlının canına kast etmemiş, O'ndan başka tanrı olmadığına ve Hz. Muhammed'in de onun elçisi olduğuna şahadet getirmiş birisini nasıl bilirsin?" diye sormuş Cemil.

"Bence," demiş Süheyl oğlu, "bu insan ruhunu kurtarmış, Cennet'i hak etmiştir; ama söyle bana, kimdir bu bahsettiğin?"

"O insan, benim" diye yanıt vermiş Cemil.

"Senin İslam'ı kabul ettiğini bilmiyordum" demiş bunun üzerine Süheyl oğlu, "üstelik yirmi yıldır Bothaina'yla aşk yapıyorsun, ona dizelerinde methiyeler düzüyorsun."

"Ben, artık öteki dünyanın başına, bu dünyanın sonuna vardığımı biliyorum ve sana diyeceğim şudur ki, eğer ki kötü bir niyetle Bothaina'ya elimi sürmüşsem ömrümde, mahşer günü

geldiğinde, Hz. Muhammed şefaatinı benden esirgesin” diye yanıt vermiş Cemil.

Bu Cemil ve sevdiği, Bothaina, ikisi de Arap kabileler arasında aşklarıyla nam salmış olan Benou-Azra kabilesinin mensubu imişler. O güne dek böylesine aşkla seven canlılar yaratılmamış, sevmeleri atasözlerine bile konu olmuş.

Agba oğlu Said, günün birinde bir Arap’a, “Kimlerdensin?” diye sormuş.

“Sevdiği uğruna canını verenlerdenim” diye yanıt vermiş Arap.

“Demek Azra kabilesindensin?” demiş bunun üzerine Said.

“Öyleyim, şükürler olsun!” diye cevap vermiş.

“Söyle bana” diye sormuş Said, “nasıl böyle sevebiliyorsunuz?”

“Kadınlarımız güzel, erkeklerimiz namusludur” diye yanıt vermiş Arap.

Günün birinde sormuşlar Arva-Ben-Hezam’a:¹ “Doğru mudur söylenenler, sizler misiniz bütün insanlar arasında yüreğinde en büyük sevgiyi besleyen?”

“Doğrudur şükürler olsun!” diye yanıt vermiş Arva, “Kabilemden otuz gencin can verdiğine şahidimdir, hem de aşktan başka hastalıkları yokken.”

Benou-Fazarat’lardan bir Arap, Benou-Azra’lardan bir Arap’a, “Siz ötekiler, Benou-Azralılar, aşktan ölmeyi, mutlu ve soylu bir ölüm sayarsınız; oysa zayıflıktır, aptallıktır bunun adı; engin yürekli bildiğiniz insanlarsa, izandan yoksun acizlerdir ancak” demiş bir gün.

“Böyle konuşmazdın, kadınlarımızın, peçelerinin arasından,

¹ Bu Arva-Ben-Hezam, bahsedildiği üzere Azra kabilesine mensuptur. Bir ozan kadar meşhurdur fakat asıl, Araplar arasında, aşk yolunda can vermesiyle nam salmıştır.

uzun kirpiklerinin altında, ısl ısl bakan kocaman simsiyah gözlerini bir kez görmüş olsaydın; tebessüm edişlerini, esmer dudaklarının arasından parlayan güzelim dişlerini görmüş olsaydın!" demiş Azralı Arap.

Abdullah Elzaguni oğlu Ebu-el-Hassan Ali, şöyle anlatıyor: "Bir Müslüman, aklını kaybedecek kadar seviyormuş bir Hıristiyan kızını. Lakin, bu sırrına ortak olan bir dostu ile birlikte yabancı bir ülkeye gitmek zorunda kalmış. Bu ülkedeki işleri uzayınca, ölümcül bir hastalığa yakalanmış ve dostunu yanına çağırıp ona; 'Ecelim yakındır, sevdiğimi bu dünyada bir daha göremeyeceğim, ve korkarım, bir Müslüman olarak ölürsem, ona öbür dünyada da rastlayamayacağım' demiş. Bunun üzerine Hıristiyan olmuş ve bir Hıristiyan olarak ölmüş. Dostu, Hıristiyan kızın yanına gitmiş, onu da hasta yatarken bulmuş. Kız ona; 'Sevdiğimi bu dünyada göremeyeceğim bir daha, bari öbür dünyada buluşayım onunla; şahadet ederim ki Allah'tan başka tanrı yoktur ve Hz. Muhammed onun elçisidir' demiş. Bunun üzerine can vermiş, Allah rahmet eylesin."

Eltemini'nin anlattığına göre, bir Arap kabilesi olan Tagleb'e mensup, genç bir Müslüman erkeği seven, çok zengin Hıristiyan bir kız varmış. Ona bütün servetini, en kıymetli hazinelerini sunmuş lakin aşkının karşılığını alamamış. Bütün ümidini yitirmek üzereyken, sevdiği adamın heykelini yapması için bir sanatçıya yüz dinar vermiş. Sanatçı heykeli yapıp, teslim etmiş; kız her gün gelip geçtiği bir yere koymuş heykeli. Kız, çok geçmeden heykeli öpmeye, yanı başına oturmaya, bütün gününü onun baş ucunda ağlayarak geçirmeye başlamış. Akşam oldu mu, heykele selam verip, öyle çıkar olmuş. Bu uzun süre böyle etmiş; ta ki genç adam ölünceye dek. Kız, sevdiği adamın ölüsünü görmek, onu öpmek istemiş, sonra heykelin yanına dönmüş, onu selamlamış, her zamanki gibi öpmüş ve yanına uzanmış. Sabah olduğunda, kızı oracıkta ölü yatarken bulmuşlar, hemen yanı başında, ölmeden evvel kaleme aldığı dizeler duruyormuş.

Yemenli Veddah, yakışıklılığıyla Araplar arasında ün salmış bir adammış. O ve Om-el-Bonain, Mervan oğlu Abd-el-Aziz'in kızı, daha çocukken birbirlerini o kadar çok seviyorlarmış ki, bir an olsun ayrı kalmaya dayanamıyorlarmış. Om-el-Bonain, Valid-Ben-Abd-el-Malik'in karısı olduğunda, Veddah çılgına dönmüş. Uzun süre öfke ve ıstırapla boğuştuktan sonra Suriye'nin yolunu tutmuş ve Malik oğlu Valid'in evinin etrafında hemen her gün dolaşır olmuş fakat görmeyi arzuladığını görmek bir türlü nasip olmamış. Nihayetinde, sebatla ve özenle uğraşıp, bir genç kızla tanışmış. Samimiyetine inandığı zaman, ona Om-el-Bonain'i tanıyıp tanımadığını sormuş.

"Tanırım elbet, hanımın olur kendisi" diye yanıtlamış genç kız.

"Ne güzel!" demiş Veddah, "Hanımın benim kuzenim olur; ona benden haber götürürsen, beni çok mutlu edersin."

"Zevkle götürürüm" diye yanıt vermiş genç kız. Bunun üzerine Veddah'dan haberler vermek üzere Om-el-Bonain'in yanına koşmuş. "Ağzından çıkanı kulağın duysun!" diye bağırarak Om-el-Bonain'e "Ne dersin sen! Veddah yaşıyor mu?"

"Yaşıyor" demiş genç kız.

"Git ona söyle" diye devam etmiş Om-el-Bonain, "benden haber alana dek hiçbir yere ayrılmayın." Vakit kaybetmeden Veddah'ı eve gizlice sokmanın yollarını aramış ve bulmuş; onu içeri alıp, bir sandığın içine saklamış. Etrafta kimselerin olmadığından emin olduğu vakitler, birlikte olmak için Veddah'ı sandığından çıkarıyor, birileri gelecek olduğu zaman, sandığına geri saklıyormuş.

Günlerden bir gün, Valid'e bir inci hediye gelmiş ve Valid hizmetçilerinden birini yanına çağırıp, "Bu inciye al ve Om-el-Bonain'e götür" demiş. Hizmetçi inciye almış ve Om-el-Bonain'e götürmüştü. Haber vermeyi unutup, Om-el-Bonain'in Veddah'la birlikte olduğu bir sırada odaya girmiş ve böylece, savunmasız bir anında, Om-el-Bonain'in odasına göz atmış. Valid'in hizmetçisi görevini yerine getirmiş ve getirdiği incinin karşılığında

Om-el-Bonain'inden bir mükâfat istemiş. Om-el-Bonain bu isteğini şiddetle reddedip, hizmetçiyi azarlamış. Azarlandığına öfkelenen hizmetçi Valid'e gidip gördüklerini anlatmış, Veddah'ı sandığına girerken gördüğünü söylemiş. "Yalan söylüyorsun kahpe piç!" diye haykırmış Valid. Ve soluğu Om-el-Bonain'in odasında almış. Kızın odasında bir sürü sandık varmış; Valid, hizmetçinin ona söylediği ve içinde Veddah'ın olduğu sandığın üzerine oturmuş ve Om-el-Bonain'e, "Bu sandıklarından birini bana ver" demiş.

"Ben de seninim, bütün sandıklar da senin" diye yanıt vermiş Om-el-Bonain.

"Pekâlâ" demiş Valid, "o halde şu üzerinde oturduğumu alıyorum."

"O sandığın içinde bir kadının ihtiyacı olan şeyler var" demiş.

"İçindekilerle işim yok, ben sandığı istiyorum" demiş bunun üzerine Valid.

"O halde senindir" diye yanıt vermiş Om-el-Bonain. Bunu duyar duymaz, Valid iki kölesini çağırtmış, sandığı aldırılmış ve kölelerine, dibinde su bulana dek bir çukur kazıp, sandığı da içine atmalarını emretmiş. Sonra ağzını sandığa yaklaştırarak, "Senin hakkında kulağıma gelenler oldu. Dedikleri doğruysa, senden geriye iz kalmasın. Dedikleri yanlışsa, bir sandık gömüyorum toprağa ve bir zarar gelmez toprağa bir parça tahta gömmekten" demiş. Sonra sandığı çukura attırmış ve üzerine taşlarla, toprakla örttürmüş. O günden bu güne, Om-el-Bonain sandığın gömüldüğü o yere gidip, orada ağlamaktan vazgeçmemiş; ta ki yüzü toprağa dönük, yerde cansız yatarken buldukları o güne dek.

BÖLÜM LIV

KADINLARIN EĞİTİMİNE DAİR

Genç kızlarımızın günümüzde aldıkları, tesadüflerin ve en budalaca gururun meyvesi olan eğitim, onların hem kendilerine, hem de bizlere mutluluk sağlamadaki muhteşem yeteneklerini köreltmekten başka işe yaramıyor. Oysa ömrü boyunca bir kez olsun şöyle haykırmamış tek bir erkeğe dahi rastlanmış mıdır:

*Hiç anlamaz olur mu kadın dediğin,
Anlar elbet zihnine bir güç gelsin yeter,
Hırkadan paçalı donu, bak nasıl ayırt eder.*

Bilmiş Kadınlar, Perde II, Sahne VII.

Paris'te evlenecek yaşa gelmiş bir genç kızın işitebileceği en harikulade iltifat, 'çok iyi huylu kızdır'dan öteye gidemez ama bu bile, evlilik meraklısı, yarım akıllı taliplerinin ağızlarını açık bırakmaya yeter. Bir de iki yıl sonra görün bunları; kasvet sinmiş bir salonda, kafalarında kasket, arkalarında dikilen uşaklar, karlılarıyla bir başlarına yemeklerini yiyorlardır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1818 yılında yürürlüğe konan bir yasaya göre, Virginialı bir zenciye okuma yazma öğret-

menin cezası, otuz dört kırbaçtı.¹ Mantığa ve akla, bu yasadan daha uygunu olamaz.

Amerika'nın birleşmiş eyaletleri, anavatanlarına, kölesi olduklarında mı daha faydalıydılar, yoksa eşit haklara sahip olduktan sonra mı daha faydalı oldular? Eğer özgür bir insanın emeği, aynı insanın bir köle olarak çalışırkenki emeğinden iki, üç kat daha değerliyse, aynı orantı insanın düşüncesi için de geçerli olamaz mı?

Cesaret edebilmiş olsaydık, genç kızlarımızı köle gibi yetiştirdik; böylece öğretmek istemediğimiz şeyleri öğrenirlerdi yalnızca, yani işlerine yarayacak şeyleri.

'Fakat aksi tesadüf, az biraz bir şey öğreniyor, sonra bize kafa tutuyorlar' diye geçiriyordur içinden birçok koca. Haklıdır! nitekim; ulusal muhafızlarının eline silah vermeyen Napolyon da haklıdır; karşılıklı eğitimi yasaklayan aşırı kralcılar da haklıdır. Bir insanın eline silah verin ve baskı altında tutmayı sürdürün; çok geçmez, ilk fırsatını bulduğunda, o verdiğiniz silahı göğsünüze doğrultuşuna şahit olursunuz.

Hem, genç kızlarımızı 1770 manastırlarında olduğu gibi, *Ave Maria*'larla, şehvetli şarkılarla büyötmeye yasalar izin vermiş olsaydı bile, buna karşı itirazlar yükselecekti muhakkak:

1. Kocalarının vefatı durumunda, aileyi geçindirmek kadınların görevidir.

2. Birer anne olarak, oğullarına, geleceğin zorbalarına ilk eğitimlerini onlar verir; bu eğitimle kişilikleri şekillenir, *mutluluğa o yoldan değil de bu yoldan gitmeleri gerektiğini* bu eğitim sonucu kabullenirler ve bütün bunlar, çocuğa dört, beş yaşına basmadan ezberletilmesi gereken hususlardır.

3. Bütün kibrimize karşın, ev içindeki ufak tefek meselele-

¹ İtalyanca el yazmalarında bu alıntının resmi dayanağını maalesef bulamıyorum ve bir palavradan ibaret olmasını diliyorum.

rimizde, bilhassa ucu mutluluğumuza dokunanlarda ki tutkular-
lardan geriye eser kalmadığı vakit, mutluluğumuzun yegâne
koşulu, evdeki huzurumuza dönüşür, hayat arkadaşımızın tav-
siyelerinin tesiri göz ardı edilemeyecek kadar kuvvetlidir; bu
tesirin böylesine kuvvetli olmasının sebebi, hayat arkadaşımızın
tavsiyelerinden faydalanmaya hevesli oluşumuz değil, bu arka-
daşın, aynı tavsiyeleri yirmi yıldır bıkmadan usanmadan tekrarlıyor
olmasıdır; gelgelelim, bir ömür boyu aynı fikirleri dinlemeye
direnebilecek bir Romalı metaneti hangimizde var ki? Düme-
ni karılarına bırakmış kocalarla doludur dünya; fakat adalet ve
eşitliğe inandıklarından değil, sırf zayıflıklarından. Her şeyi zorla
kabul ettiklerinden dolayı ayartılmaya çalışılırlar daima ve çoğu
zaman, sırf korumak için ayartmasını bilmek gerekir erkekleri.

4. Ve nihayetinde, aşk söz konusu olduğunda, güney ülkele-
rinde ömrümüzün en güzel on iki ila on beş yılına tekabül eden
bir dönemde, mutluluğumuz, sevdiğimiz kadının ellerinin ara-
sındadır. Kibrimize bir anlığına yenik düşerek, bütün ömrümü-
zü mutsuzluğa mahkûm edebiliriz. Tahta çıkarılan bir kölenin,
gücünü kötüye kullanmamasını beklemek mümkün müdür?
Yapmacık kibarlıkların ve kadınsı gururun kaynağı da burada-
dır. Ancak beyhude bir çabadan ibarettir şunları iddia etmek:
Bütün erkekler *despotturlar*; öbür despotların en makul önerile-
re bile nasıl gürlediklerini bir hatırlayın; gücü her şeyi yapmaya
kadir olan erkek yalnızca gücüne güç katmasını sağlayacak tav-
siyelere kulak verir. Zavallı genç kızlar kendilerine eziyet eden,
sırf daha fazla eziyet etmek için daha fazla aşağılayan despotları-
na tavsiyeler verecek bir Quiroga'yı, bir Riego'yu nereden bula-
caklar; hem Porlier darağacını hak etmişken, bu faydalı tavsiye-
ler değil midir hürmetle, madalyalarla mükâfatlandırılan?

Böyle bir devrimin gerçekleşmesi asırlar aldıysa, bunun se-
bebi, ilk denemelerin, kör talihin oyunları sonucu, hakikatlerin
tam aksini iddia etmek zorunda kalmış olmalarıdır. Bir genç kıyı
aydınlığa kavuşturun, kişiliğini şekillendirmesini sağlayın ve son

olarak, kelimenin tam anlamıyla iyi bir eğitim verin: Er ya da geç diğer kadınların önüne geçtiğine şahit olacak ama yine çok geçmeden, bir ukalaya dönüştüğünü fark edeceksiniz; yeryüzüne ayak basmış en aşağılık, en çirkin varlığa. Ömrünü, bilmiş bir kadımla harcamaktansa bir hizmetçiyle geçirmeye razı olmayacak bir erkek dahi çıkacağını sanmam aramızdan.

Sık bir ormanın tam ortasına, etrafındaki ağaçların cüssesinden ötürü havadan ve güneşten mahrum kalacağı bir yere bir fidan dakin. Yaprakları solacak, eğri büğrü, gülünç bir çehre kazanacak, büründüğü şekil *doğaya ait olmayacaktır*. Bir ormanın bütün ağaçlarını bir anda dikmek gerekir. Sırf okuma yazma biliyorum diye, hangi kadın övünür?

İki bin yıldır, kadınların ruhen daha coşkulu, erkeklerin daha akıldan yana; kadınların daha ince fikirli, erkeklerin daha dikkatli olduğunu söylemekten usanmayan ukalalar yaşıyor bu dünyada. Zamanında Parisli bir budala Versailles bahçelerinde geziniyormuş; etrafındaki ağaçlara şöyle bir bakmış, sonra da bu bahçedeki bütün ağaçların o kırpık halleriyle doğup, büyüdüklerine kanaat getirmiş.

Kız çocuklarının, oğlan çocuklarına kıyasla fiziksel yönden daha zayıf olduklarına şüphe yoktur; Voltaire ve d'Alembert'in devirlerinde yumruklarına sarılan ilk adamlar olduğuna bakılırsa, zihinsel güç dengesi bakımından da aynı durum geçerlidir. On yaşındaki küçük bir kız çocuğunun, aynı yaştaki yaramaz bir oğlan çocuğundan daha zeki olduğunda hemfikirlerdir herkes. Peki bu kız çocuğu, yirmi yaşına gelip de aptal, beceriksiz, çekingen, bir örümcekten bile ödö kopan birine dönüşürken, o yaramaz oğlan nasıl olur da, akıllı bir adam olup çıkar?

Kadınların bilgisi, bizim onlara öğretmek istemediğimiz şeylerden ve kendi hayat tecrübelerinden edindiklerinden ibarettir. Zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmek işte bu yüzden kadınların başına beladır. Hangi tarafa baksalar, kendi-

lerine *doğallıkla* yaklaşan insanlar değil, ya dikilen hizmetçiler görürler, ya da zenginlikten solmuş, kokuşmuş arkadaşlar.¹ Bir prensten budalası zor bulunur.

Kendini köle hisseden kızların gözleri daha çabuk açılır; her şeyi görürler ama gördüklerini anlamayacak kadar cahildirler. Fransa'da otuz yaşma gelmiş bir kadının, on beş yaşındaki bir oğlan çocuğu kadar hayat bilgisi, tecrübesi yoktur; elli yaşındaki bir kadının kafası, yirmi beşindeki bir adamın kafası kadar bile çalışmaz. XIV. Louis'nin en ipe sapa gelmez hareketlerini ağız açık izleyen Madame de Sévigné'yi, çocukların bile güleceği şeyler ileri süren Madame d'Épinay'yi² hatırlamanız kâfidir sanırım.

Kadınlar, çocuklarının karnını doyurmakla ve onlara bakmakla yükümlüdürler. İlk kısmına katılmıyor, son kısmına hak veriyorum. *Mutfak giderlerini düzenlemek de onların görevidir.* Dolayısıyla, on beş yaşındaki bir oğlan çocuğunun edindiği kadar tecrübe edinmelerine fırsat verecek zamana sahip değildirler. Erkekler büyüyünce hâkim olurlar, bankacı olurlar, avukat, tüccar, doktor ya da rahip olurlar. Ama gelin görün ki, bunca işin arasında, Fox'un söylevlerini ve Camoëns'in *Lusiades*'ini okuyacak vakti de bulurlar.

Pekin'de evvelsi akşam birlikte yemek yeme şerefine eriştiği müsteşarı rahatsız etmiş olan zavallı bir gazeteciye, kuşkusuz sırf haksızlığa tahammül edemediğinden, hapse tıkp mahvetmenin uygun bir yolunu bulabilmek için sabahdan doğruca mahkeme binasına koşan bir yargıcın, mutfak harcamalarını ayarlayan, küçük kızına çorabını giymesini öğreten, dans dersinde, piyano dersinde yanı başından ayrılmayan, kendisine *Quotidienne*'ni getiren semt kilisesinin papazını ağırlayan ve bütün bunların ardından Richelieu caddesine şapka beğenmeye koşup, oradan

¹ Madame de Staël'in, Collé'nin, Duclos'nun *Hatıralar*'ı.

² Birinci cilt.

da bir tur atmak için Tuileries'nin yollarına düşen karısı kadar meşgul olduğuna yürekten inanıyorum.

Birbirinden ehemmiyetli bu işlerinin arasında, karısının Tuileries'de neler yaptığını düşünecek zamanı bile bulabilen bu yargıç, devlet yönetimindeki gücünün bir emsaline kâinat düzeni içinde sahip olacak olsa, kadınlara, elbette sırf kendi iyilikleri için, günde fazladan sekiz, on saat uyku vermesini tanrıdan rica etmekten geri durmayacaktır. Günümüz toplumunun mevcut koşullarında, erkek için her türlü mutluluğun ve zenginliğin kaynağı olan boş zaman, kadınlar için bir sakıncadan ibaret olduğu gibi, aynı zamanda, saygıdeğer yargıcın biz erkekleri kurtarmak için elinden geleni ardına koymadığı uğursuz özgürlüklerden biridir.

BÖLÜM LV

KADINLARIN EĞİTİMİNE İTİRAZLAR

Ama kadınların görevi ev işlerine bakmak.

Albayım S.*** beyefendinin, en müstesna ilkelerle yetiştirilmiş, yani bütün günlerini çalışarak geçiren dört kızı vardı. Evlerine konuk olduğum sırada, onlara Napoli'den getirdiğim Rossini'den parçalar çalıyorlardı; ayriyeten Royaumont incilini okuyor, tarihin saçmalıklarını öğreniyor yani kronolojik tabloları ve Le Ragois'nın satırlarını ezberliyor, coğrafyadan oldukça anlıyor ve harikulade nakış işliyorlardı; tahminimce bu dört kızıdan her biri, bunca çalışmaya, günde neresinden baksanız sekiz kuruş kazanırdı. Üç yüz gün çalışsalar, yılda dört yüz seksen frank ederdi ki, bu miktar, hocalarından birinin maaşından bile azdı. Yılda dört yüz seksen franka, insan makinesine düşünce üretmesi için ayrılmış zamanı son damlasına kadar harcıyorlardı.

'Eğer kadınlar, her yıl Avrupa'da çıkan on, on iki kitabı keyifle okuyor olsalar, çocuklarına bakmayı çok geçmeden bırakırlar.' Okyanusun kıyısına dikilen ağaçların, engin dalgalara engel olacağından korkmaktan farkı yoktur bunun. Eğitimin gücü, bu anlayışla ortaya çıkarılamaz. Nitekim dört yüz yıldan bu yana eğitimin her türlüşüne karşı koyanların iddiaları değişmedi. 1820 yılının Parisli kadını, 1720 yılının, Law sistemi devrinin Parisli kadınından, erdem bakımından daha zengin değildir ve diğer taraftan, bugünün en vasat avukatının kızı bile,

en varlıklı toprak ağasının kızından daha iyi bir eğitim almaktadır. Peki artık ev işleri layıkıyla yapılmıyor mu? Katiyen hayır. Öyleyse neden? Çünkü sefalet, hastalık, utanç ve içgüdü öyle gerektiriyor. Bu, bir subayın fazla cazibe kazandı mı, bir ata binmeyi unutacağını ileri sürmekten farksızdır; böyle bir özgürlüğe sahip olsa, daha ilk denemesinde kolunu kıracağını unutuyoruz.

Yeni fikirler edinmek, iki cinsiyet üzerinde de aynı iyi ve kötü tesirleri gösterir. Kibirden asla mahrum kalmaz insan; varlığını makul kılacak hiçbir sebep ortada olmasa bile: Ufak bir kasabadaki burjuvaları izlemeniz yeter. Bari hiç olmazsa makul bir dayanağı, topluma hoş gelen, faydalı bir dayanağı olmasına gayret gösterelim kibrimizin.

Fransa'da her şeyi yerinden oynatan devrimin dalgalarına kapılan yarım akıllılar, ancak yirmi yıl kadar önce kadınların da bir şeyler yapabileceklerini dillendirebilmeye başladılar; cinsiyetlerine uygun işlerle meşgul olmaları şartıyla tabii ki: çiçek yetiştirmek, bahçe düzenlemek, kanarya beslemek; nam-ı diğer masum zevkler.

1. Bu masum zevkler, aylıklık yapmaktan iyidir her halükarda. Bırakalım aylıklığı budala kadınlar yapsın; bırakalım ev sahibinin onuruna dizeler döktüren aptalların koltukları kabarsın. Fakat Roland hanımefendiye ya da Hutchinson hanımefendiye,¹ bütün zamanlarını Bengal gülü yetiştirerek harcamalarını tavsiye ederken, sahiden iyi niyetli mi davranıyoruz?

Bütün bu öne sürülenlerin varacağı yer şudur: 'Kötü olamayacak kadar aptaldır o'; insan kölesi hakkında böyle söyleyebilmek ister aslında.

Lakin sıradan gözlerin asla görmeyi başaramayacağı bir tabiat kanunu, *sempati* denilen bir yasa gereği, hayat arkadaşınızın kusurları, başınıza aslında bin türlü dert açabileceğinden olacak,

¹ Bu harikulade hanımefendilerin *Hatıralar*'ına bakınız.

mutluluğunuza en ufak bir zarar vermez. Kanımın beni her akşam somurtarak karşılamasındansa, yılda bir defa, çileden çıktığı bir anda kalbime hançer saplamaya kalkışmasını tercih ederim.

Velhasıl, birlikte yaşayan insanlar arasında, mutluluk bulaşıcıdır.

Siz Champ de Mars'da ya da temsilciler meclisindeyken, hayat arkadaşınızın bütün sabah vaktini, Redouté'nin güzel bir eserinden bir gül kopya ederek ya da Shakespeare'lerinden birine göz atarak geçirirken alacağı zevk en az sizinki kadar masum olacaktır; fakat o çizdiği gülün aklına düşürdüğü fikirlerle, siz eve döner dönmez canınızı sıkmaya başlayacak ve akşam dışarı çıkıp, daha heyecanlı hisler tatmak için yanıp tutuşacaktır. Oysa Shakespeare'ini hakkını vererek okumuş olsa, en az sizin kadar yorulmuş, en az sizin kadar keyif almış olurdu; o sıraların en gözde suaresinde boy göstermektense, Vincennes ormanında kol kola bir gezintiden büyük zevk duyardı. Yüksek sosyetenin zevkleri, mutlu kadınlara göre değildir.

Cahiller, kadınların eğitim görmesine ezelden beri karşıdılar. Bugün onlarla zaman geçiriyor, aşk yapıyorlar ve kadınlar da onlara fazlasıyla iyi davranıyor; peki ya kadınlar bu danstan sıkılınca ne olacak? Bizim gibiler Amerika'dan, Hindistan'dan, bronz bir ten ve altı aydır uzaklarda olmanın hoyratlığıyla döndüğümüzde anlatacaklarımıza karşılık, 'bizi soracak olursanız, hanımefendilerle beraberdik; siz New-York'tayken arabaların rengi değişti, artık koyu kestane rengi moda' demekten başka söz bulamayacak olanların hali ne olacak? Ama biz yine de dikkatle kulak vereceğiz söylenenlere, zira bu türden bilgiler faydalıdır. Arabamızın rengi modaya uymuyorsa, güzel kadınlar dönüp de bakmazlar bile.

Cinsiyetlerinin onlara bahsettiği üstünlük yüzünden, her konuda kadınlardan daha fazla bilgiye sahip olmaya kendilerini mecbur hisseden bu budalaların, kadınlar yeni bir şeyler öğrendiklerinde dünyaları yıkılır. Bunlardan otuzuna varmış bir

tanesi, dostlarından birinin şatosunda, daha on iki yaşına yeni basmış gencecik kızları görünce şöyle demiş kendi kendine, 'Gelecek on yılını bunlardan birinin yanında geçireceğim.' Bu kızlar yeni bir şeyler öğrenmeye kalkacak olsa, bu budalanın kapılacağı dehşeti, nasıl inleyeceğini tahayyül edersiniz.

Yüksek sosyete, efemine züppelerin sohbetlerinde boy göstermeye kalkışacağına, cinsiyetinin güzelliklerini kaybetmeden, aklını eğitmeyi başarmış bir kadının, çağının erkeklerinin saygısını sonuna kadar kazanacağına, hatta çoğunu kendine hayran bırakacağına hiç şüphe yoktur.

Kadın, erkeğin arkadaşı değil, rakibi olabilir ancak.

Evet, aşkı yeryüzünden sildiğiniz vakit, olacak olan budur. Ama ferman böyle buyruluncaya dek, aşk, ateşine ve coşkusuna anbean güç katmaya devam edecektir; başka türlü düşünülemez. *Kristalleşmenin* inşa edildiği temel gün geçtikçe genişleyecektir; erkek, sevdiği kadının yanında, kendi düşüncelerinin keyfine daha fazla varacak, tabiatın binbir cazibesine yeniden kapılacak ve düşünceler, insanın yaradılışına dair sırları daima açık ettiğinden, seven insanlar birbirlerini daha yakından tanıyacak, birbirlerine daha özenli davranacaklardır; aşkın gözü, körlüğünden kurtulacak ve kederlere sebep olmaya bir son verecektir.

Beğenilme arzusunun, edebe, nezakete ve kadınsı inceliklere kattığı kadar değer katmak, hiçbir eğitimin asla ulaşamayacağı bir hedeftir. Bülbüllere ilkbaharda ötmemeyi öğretmekten korkmaya benzer bu.

Kadının incelikleriyle cahilliği arasında bir bağ kurmaya çalışmanın anlamı yoktur; kasabalarımızdaki burjuvaların saygıdeğer eşlerine, İngiltere'deki büyük tüccarların eşlerine bakmanız yeter. Yapmacıklık, bir ukalalıktır (ne yeri, ne zamanı değilken bir Leroy kıyafetinden ya da bir Romagnesi romanından bahsetmenin, misyonerlerimizle ilgili bir tartışmada Fra Paolo'dan, Trente meclisinden dem vurmanın adı ukalalıktır

banâ sorarsanız); bu kılık kıyafet ukalalığı, insanın Rossini hakkında ille de bir şeyler söylemeye kendini mecbur hissetmesi, Parisli kadınların bütün inceliklerini yok eder. Bu bulaşıcı illetin korkunç tesirlerine rağmen, Fransa'nın en çekici kadınları, yine de Parisli kadınlar değil midir? En uygun, en ilgi çekici düşüncelerden yana, şans eseri de olsa en zengin olan kadınlar, yine bu kadınlar olamazlar mı? Kitaplardan edinmek istediğim, işte böyle düşünceler. Tracy'nin Montesquieu eleştirisini okuduktan sonra, bir Grotius ya da bir Puffendorf okumalarını, kuşkusuz, kimselere tavsiye etmeye niyetim yok.

Kadınlar, kurnazlıklarını, gözlerini açtıkları andan itibaren kendilerini tekinsizliğin kucağında bulmalarına, bütün ömürlerini zalim ve çekici düşmanların ortasında geçirmeye mahkûm olmalarına borçludurlar.

Fransa'da, servetleri sayesinde hiçbir işe elini sürmeden bir ömür geçiren kadınların sayısı elli bini rahatlıkla bulur. Ama çalışmadan, mutlu da olamaz insan. (Tutkulardır insanı çalışmaya zorlayan; hem de ruhu bir an olsun boş bırakmayacak kadar meşakkatli işlere zorlarlar.)

Dört çocuğa, yıllık on bin franklık gelire anca sahip olan bir kadın, kızına çorap örerek, elbise dikerek *çalışır*. Lakin kendine ait bir arabası olan bir kadının nakış işlerken gerçekten çalıştığını söylemek pek de mümkün değildir. Gururunun etrafa saçtığı ışıltıları bir yana bırakırsak, yaptığı iş umurunda bile değildir; çalışmıyordur bu kadın.

Mutluluğu da işte bu yüzden tehlikeydedir.

Daha vahim olanıysa, zorba kocasının mutluluğudur; iki aydır işlediği nakışların dışında yüreğini titretecek bir şeyle karşılaşmamış olan kadın, içinde bulunduğu duruma bakıp kıyasladığında, zevk aşkını, gösteriş aşkını, hatta tensel aşkı bile mutlulukların en büyüğü saymaya dünden razı olacaktır.

Kadın dediğin, başkalarının sohbetine malzeme olmamalıdır.

Bir kez daha sormak isterim: Sırf okuma yazma biliyor diye, hangi kadın adından bahsettirir?

Peki ya şanslarının dönmesini bekleyedururken, bir yandan oyalanmalarını, bir yandan da her gün bir parça olsun bilginin mutluluğunun tadını çıkarmalarını sağlayacak şekilde gizlice kendilerini eğitmelerine kim engel olabilir? Onlara bir sır vereyim yeri gelmişken. İnsan kafasına bir şey koyduğunda, mesela 1547 yılında Cenova'daki Fieschi komplosunu etraflica öğrenmeye karar verdiğinde, konuyla ilgili en üstün körü kitap bile ilginç hale geliverir; aynısı aşk için de geçerlidir, az evvel sevdiğiniz kadını görmüş ama sizin tanımadığınız bir adama birden alaka duyarsınız; ve Fieschi komplosuna dair öğrenecekleriniz bitene dek, her geçen ay, ilginiz katlanarak büyür.

Kadının erdemi, hasta odasında meydana çıkar. Kadınlarımıza za iş çıksın diye hastalıkların artması için tanrılara dua ediyorsunuzdur herhalde? Akıl yürütüyorum.

Hem kadınların da günde üç, dört saati kendilerine ayırmalarından yanayım; tıpkı gün içinde keyif sürmesini bilen akıllı başında erkekler gibi.

Oğlu kızamık geçiren genç bir annenin, istese de Volney'nin Suriye gezilerini okumaktan keyif alamayacağı gibi, zengin bir bankacı olan kocasının da, batmak üzere olduğu bir sırada, Malthus'una göz gezdirmek hiç içinden gelmez.

Zengin kadınların, kendilerini bayağı kadınlardan farklı kılmalarının tek bir yolu vardır: ahlâki üstünlük. Öteki duygular bunun ardından *doğal olarak* gelir.

Bir kadından bir yazar mı yaratmak istiyorsunuz? Siz nasıl ki küçük kızıma müzik öğretmeni tutup, Opéra'da şarkı söyletmeye çalışıyorsunuz, evet, bana soracak olursanız da, bir kadın, eğer ki Madame de Staal (de Launay) gibi ölümünden sonra yayınlanacak eserlere imza atmayacaksa, yazmaya asla kalkışmamalıdır. Elli yaşına varmamış bir kadının yazdıklarını yayın-

lmasının, mutluluğunu ateşe atmasından bir farkı yoktur; bir sevgiliye sahip olmanın mutluluğunu tadacak kadar şanslıysa bile, bu mutluluğu göz açıp kapayıncaya kadar kaybeder.

Tek bir istisnadan söz edebilirim; çocuklarını yetiştirmek, karınlarını doyurmak için kitap yazan bir kadın. Ancak bu takdirde eserlerinden bahsederken, ne zaman olursa olsun maddi sorunlarını mevzubahis edebilir ve yeri geldiğinde, bir süvari alayı komutanına bile şunları söyleyebilir: 'Yılda dört bin frank kazanıyorsunuz; bense geçen yıl İngilizceden iki çeviri yaptım ve iki oğlumun eğitimleri için üç bin beş yüz frank daha ayıradım bir kenara.'

Bunun dışında, bir kadın, ya Baron d'Holbach'ın yaptığı gibi yayınlamalıdır kitabını, ya da Madame de la Fayette'in yaptığı gibi; en yakın dostlarının bile ruhu duymadan. Kitap yayınlamaktan ancak genç bir kıza zarar gelmez; sıradan biri, genç bir kızı sırf yaşından ötürü pekâlâ hor görebilecekken, yeteneğini fark eder etmez onu göklere çıkaracak, hatta yeteneğin böylesine hayran kalacaktır.

Fransa'da, yılda altı bin franklık gelire sahip olanlar arasında bile, yazdıklarının tek satırını dahi yayınlamaya heves etmemiş ama mutluluklarını edebiyata borçlu olan bir dolu insana rastlamanız mümkündür; iyi bir kitap okumak, tadılabilecek en müthiş zevklerden biridir onların gözünde. On yılın sonunda, bilgilerine bilgi katmış olurlar ve insanın, akıl yönünden zenginleştikçe, başkalarının mutluluğuyla uyuşmayan tutkulara bir o kadar az rast geleceğine itiraz edecek kimse çıkmayacaktır.¹ Gibbon ve Schiller okuyan bir kadının oğullarının, bütün gün Madame de Genlis okuyup, tespih çeken bir kadının çocuklarından daha akıllı olacaklarına karşı çıkan olacağını da zannetmiyorum.

¹ İmtiyazlı sınıfın yükselen nesline umut bağlamamın sebebi budur. Ayrıca bu bölümü okuyan kocaların, en azından üç gün boyunca, zorbalıklarına gem vuracaklarını umuyorum.

Genç bir avukatın, bir tüccarın, bir doktorun ya da bir mühendisin, en ufak bir eğitim almadan, diledikleri zaman hayata atılabilmeleri mümkündür; ihtiyaç duyacakları bilgiye, ömürleri boyunca, mesleklerini icra ederken sahip olacaklardır. Peki ya bu adamların eşleri, ihtiyaç duydukları, özendikleri niteliklere sahip olmak için nereye başvurabilirler? Bir ömür ev işlerinin yalnızlığına mahkûm, hayatın ve gerektirdiklerinin el kitabının kapağını bile açamazlar. Her pazartesi kocalarının verdiği üç frangı, hep nasıl harcamışlarsa öyle harcarlar; mutfak hesabını her seferinde aşçıyla tartışarak.

Zorbaların işine gelecek ama yine de söyleyeceğim: En yüzüne bakılmaz erkek bile, daha yirmisini geçmemişse ve pespembe yanakları hâlâ göz alıyorsa, dünyadan haberi olmayan her kadın için tehlikelidir, zira, içgüdülerinden başka güvenecek şeyi yoktur bu kadının; fakat aynı erkek, okumuş, akıllı bir kadının yüreğinde, eli yüzü düzgün bir uşak kadar ilgi uyandırabilir ancak.

Günümüz eğitiminin gülünç tarafı, genç kızlara, evlendikleri andan itibaren bir an önce unutmamaları gereken hiçbir şeyin öğretilmiyor olmasıdır. Arpı layıkıyla çalabilmek için, altı ay boyunca, günde dört saat çalışmak gerekir; ama yarısı kadar çalışarak bile suluboya kullanmayı ya da minyatür yapmayı öğrenmek mümkündür. Genç kızların çoğu, tahammül edilebilir bir vasatlığa bile ulaşmaktan aciz kalırlar; bu da meşhur atasözünü haklı çıkarır: Amatör demek, cahil demektir.¹

Yetenekli olduğunu varsayalım bir genç kızın; üç yıllık evliliği boyunca, ne arpını, ne de fırçasını bir kere bile eline almıyacaktır: Talih tarafından, nadir olduğu kadar ev işlerine uygunluğu da tartışılır olan bir sanatçı ruhuyla ödüllendirilmemişse, hayli çaba gerektiren bu nesnelerden çok geçmeden sıkılacaktır.

¹ Bu atasözünün tam aksiyse, en güzel seslerin tiyatrodaki yabancı amatörler arasından çıktığı İtalya'da geçerlidir.

Ve nihayetinde, ne işe yaradığı meçhul bir adabımuaşeret bahanesiyle, genç kızlara, hayatları boyunca karşılarına çıkması muhtemel durumlarda yardımcı dokunabilecek en ufak bir şey bile öğretilmez; dahası, bu kadarı yetmiyormuş gibi, bütün bunların nedenleri onlardan gizlenir, üzerine bir de şunların tesiri eklenir: Bir, sürpriz unsuru; İki, yalan yanlış bilgiler vermekle itham edilen eğitime duyulan güvenin azalması.¹ Yalnızca iyi eğitim almış kı lara aşktan bahsedilmesi gerektiği kanısındayım. Kim çıkıp da iyi niyetle, şu günümüz gelenekleri dâhilinde, on altı yaşındaki genç kızlarımızın aşkın varlığından bihaber olduklarını iddia edebilir? Peki böylesine mühim, aktarılması böylesine çetrefilli düşüncelere nereden sahip oluyorlar? Julie d'Etanges'ın, Chaillot'ya, evdeki hizmetçi bir kadına borçlu olduğu bilgilerden nasıl yakındığını hatırlayın. Düzmece nezaketin asrında, gördüğünü resmetmeye cesaret edebilmiş olduğu için Rousseau'ya minnettar olmalıyız.

Kadınlara verilen günümüz eğitimi, modern Avrupa'nın gülünç saçmalıklarının en başında geldiğinden, bu eğitime ne kadar az maruz kalırsa kadınlarımız, değerlerini o kadar korurlar. Belki de İtalya'daki, İspanya'daki kadınların, erkeklerine kıyasla böylesine üstün olmaları, hatta yeryüzündeki diğer tüm kadınlardan üstün olmaları bundandır.

¹ Madame d'Epınay'nin aldığı eğitim (*Hatıralar*, I. cilt).

BÖLÜM LVI

KADINLARIN EĞİTİMİNE İTİRAZLAR

—devam—

Fransa'da kadınlara dair ne biliyorsak, beş para etmez din kitaplarından öğrenmişizdir ve işin gülünç tarafıysa, söz konusu elli franklık bir iş olduğunda, bu kitabı kaile bile almayan çoğu insanın, lüzumsuz alışkanlıkların damgasını vurduğu on dokuzuncu yüzyılda, mutlulukları açısından belki de en fazla önem taşıyan bir konuda, bu kitabı körü körüne, harfiyen izlemeleridir.

Boşanmaya kalkışmamak gerekir, neden, çünkü evlilik, bir *gizemdir*, peki nasıl bir gizemdir? İsa ile Kilisesi'nin birleşiminin sembolüdür. Peki ya bu *Kilise* eril bir isme sahip olmuş olsaydı, ne olurdu bu gizemin hali? Bırakalım bu miadı dolmuş önyargıları; bu tuhaf gösteriyi, gülünçlüğü baltasıyla kökünden kesilmiş bu ağacın gösterisini izlemekle yetinelim; dallarında her şeye rağmen, hâlâ çiçekler açan bu ağacın. Gözlemlediğimiz olaylara ve sonuçlarına dönecek olursak:

Her iki cinsiyet için de durum aynıdır; ihtiyarlığın kaderini çizecek olan, gençliğin nasıl yaşanmış olduğudur; kadınlarda

¹ *Sen Peter'sin, ve bu kayanın üzerine
Kilise'mi inşa edeceğim.
de Potter'ın Kilise'nin Tarihi.*

daha erken yaşta ortaya çıkar bunun doğruluğu. Kırk beş yaşına varmış bir kadına nasıl bir gözle bakar etrafındakiler? En ufak bir taviz vermeyen ama hak ettiğinin altında bir değer veren gözlerle. Yirmi yaşındayken yere göğe sığdırılamayan kadınlar, kırkına vardıklarında terk edilirler.

Kırk beşindeki bir kadına, ya çocukları bir önem verir, ya da âşığı.

Güzel sanatlarda ustalaşmış bir annenin, bu yeteneğini oğluna aktarabilmesi, tabiatın, oğluna bu yeteneğe müsait bir ruh bahşetmiş olup olmamasına bağlıdır, ki bahşetmişse de bu fazlasıyla nadir bir durumdur. Aklını eğitmesini bilmiş bir anne ise, genç oğluna sadece insana keyif verecek yetenekler hakkında değil, toplum içinde işine yarayacak bütün yetenekler hakkında bilgi verecek ve oğlu da kendi seçimini yapabilecektir. Türklerin barbarlığında, güzel Gürcü kadınların ahlâki zayıflıklarının rolü yadsınamaz. Paris'te doğan genç insanlar, taşradaki yaşlılarına kıyasla tartışmasız üstünlüklerini annelerine borçludurlar. Yirmi beşine vardıklarında, talih el değiştirir.

Paratoneri, matbaayı, kumaş dokumasını icat etmiş olan erkekler, her gün, günün her saati, mutluluğumuza mutluluk katarlar; aynılarını Montesquieu'ler, Racine'ler, La Fontaine'ler için de söylemek mümkündür. Bir ulusun yarattığı dehaların sayısı, aynı ulusta yeterli kültürel eğitim alan insan sayısı ile doğru orantılıdır¹ ve hiç kimse beni, bir ayakkabıcının, bir Corneille gibi yazmaya yetkin bir ruha sahip olamayacağına inandıramaz; yalnızca duygularını nasıl geliştireceğini, duygularını topluma nasıl yansıtabileceğini ona öğretecek bir eğitimden mahrum kalmıştır.

Genç kızlara bugün verdiğimiz eğitim yüzünden, *kadın* olarak dünyaya gelmiş olan dehalarinsa, toplumun mutluluğu adına en ufak bir adım atmaya bile hakları yoktur; ama talih

¹ 1795'in generallerini hatırlayınız.

onlara kendilerini gösterme fırsatı verdiğinde, ulaşılması en güç zirvelere tırmandıklarına şahit olabilirsiniz. Tehlikeden ve k...tan başka bir eğitim almamış olan II. Katerina'yı hatırlayın, ya da Madame Roland'ı, ya da Arezzo'da koca bir alayı ayağa kaldırıp, Fransızların üstüne salan Alessandra Mari'yi, ya da liberalizm salgınıını durdurmada bizim Castlereagh'lerimizden, P...'larımızdan katbekat üstün çıkan Napoli kraliçesi Caroline'i hatırlayın. Akıl eserlerinde kadın üstünlüğünün önüne nelerin ket vurduğuna dair fikirlerime, bu kitabın 'edep' başlıklı dokuzuncu bölümünde rastlanabilir. Bir İngiliz hanımefendisi olarak, saygınlığı gereği, daha ilk sayfalarından itibaren romanlarında nutuk çekmek zorunda kalmamış olsaydı, Edgeworth hanımefendinin ulaşamayacağı bir zirve var mıydı?'

Hangi erkek, aşta olsun ya da evlilikte olsun, kafasından geçenleri, oldukları haliyle, hayatını paylaştığı kadına söyleyebilmiştir ki? Acılarını paylaşmak isteginde, paylaşacak iyi bir yürek daima yanındadır fakat anlaşılacak istediğinde, düşüncelerini ufak parçalara bölmeye mecburdur ve fikirleri kavramak için ufalmalarına böylesine ihtiyaç duyan bir zihinden parlak tavsiyeler beklemenin de fazla bir anlamı yoktur. En kusursuz kadın bile, günümüz eğitiminin işaret ettiği yoldan yürümeye devam ettikçe, hayatın tehlikelerine karşı eşini yalnız başına bırakır ve onu bıktırması da an meselesidir.

Nasıl düşüneceklerini biliyor olsalar, kadınlardan iyi kimden öğüt alabilirdi kocalar? Yalnızca ömrün sabahında hüküm süren teki dışında, bütün istekleri kendi istekleriyle bir, bulunmaz bir danışman!

¹ Sanattan bahsedecek olursak, akılcı bir hükümetin en mühim kusuru budur; aynı, XIV. Louis monarşisinin övgüyü hak eden yegâne yönüdür de aynı zamanda. Amerika'daki edebiyat kısırlığına dikkatinizi çekerim; Robert Burns'un ya da XIII. asır İspanyollarının romanslarına muadil tek bir eserleri dahi yoktur.

Aklın müstesna vasıflarından biri de yaşlılığa saygı göstermeyi telkin etmesidir. Voltaire'in Paris'e gelişinin, sarayın ihtişamını nasıl gölgede bıraktığını hatırlayın. Bahtsız kadınlar ise, gençliklerinin parlaltısını yitirdikleri andan itibaren, bir hayale sığınıp, kendilerini kandırarak mutlu olmakla yetinmek zorundadırlar.

Gençliğe özgü hünelerinden arta kalanlar, gülünç olmaktan öteye gidemeyecek haldedirler ve bugünün kadınları için elli yaşında hayata veda etmek olsa olsa bir mutluluk vesilesidir. Bunları bir yana bırakıp, sahici, yalansız bir ahlâktan söz edecek olursak; insan, aklını eğittikçe, mutluluğa giden yegâne yolun adaletten geçtiği gerçeğini açık seçik görmeye başlar. Deha bir güçtür ve bunun ötesinde, mutlu olma sanatının yolunu aydınlatacak bir meşaledir.

Çoğu insanın hayatında öyle bir an gelip çatar ki, işte o an büyük işlere imza atabilirler; öyle bir andır ki bahsettiğim, imkânsız diye bir şey görmez olur gözleri. Kadınların cahilliği, bütün bir insan ırkını, bu harikulade fırsattan mahrum bırakır. Bugünlerde aşk, iyi ata binmekten, iyi bir terzi bulmaktan başka bir işe yaramaz.

Eleştirileri savuşturmaya yetecek vaktim yok; kuralları ben belirliyor olsaydım, tek yapacağım, genç erkeklere nasıl bir eğitim veriliyorsa, genç kızlara, mümkün olabildiğince aynısının verilmesini sağlamak olurdu. Aklıma geleni yazarak bu kitabı doldurmaya niyetim olmadığı gibi, günümüzde erkeklere verilen eğitimin saçmalıklarını bir bir kaleme almamı da kimse beklemesin benden. (En mühim iki bilime dair tek kelime öğrenmiyorlar; mantık ve etik). Velhasıl demek istediğim, genç kızlarımıza, mevcut haliyle bir eğitim verileceği yerde, yalnızca müzik, suluboya ve nakış dersleri verilse, onlar açısından çok daha iyi olacağıdır.

O halde yapılması gereken, genç kızlara, öğretmenler hariç herhangi bir erkeğin içeride görüldüğü anda en ağır cezaların

kesildiği manastır okullarında, müşterek eğitimle, aritmetiği, okumayı ve yazmayı öğretmektir. Çocukları bir araya toplamanın asıl faydası, başlarındaki dar kafalı öğretmenlerine rağmen, ufacık arkadaşlarından, birbirlerinden, bir arada yaşama sanatını ve çıkarlarını kollamayı öğrenmeleridir. Duyarlı bir öğretmen, çocuklarına, her şeyden evvel arkadaşlıkların ve kavgaların iç yüzünü anlatmalı, *Altın Buzağı* hikâyesini anlatacağına, ahlâk dersine buradan başlamalıdır.¹

Kuşkusuz, birkaç yıla kalmadan, bütün eğitim kurumlarında müşterek eğitim yöntemine geçilecektir; ama bugün için konuşacak olursak, genç kızların da, genç erkekler gibi Latince öğrenmelerini isterim; Latince iyidir çünkü insana can sıkıntısıyla baş etmesini öğretir. Latincenin yanı sıra, tarih de, matematik de öğrenmelidirler; bitkileri tanımak, yemek ve ilaç yapmak için faydalıdır; mantık ve ahlâki bilimleri de öğrenmelidirler. Dans, müzik ve resim eğitimineyse daha beş yaşında başlanması gerekir.

Bir genç kız, on altısına geldiğinde, kendine bir eş bulmanın hayallerini kurmaya başlamalı ve annesinden, aşka, evliliğe ve erkeklerin dürüstlük eksikliğine dair doğru fikirler edinmelidir.²

¹ Değerli öğrencim, babanızın sizi yürekten sevdiğini biliniz; size matematik ve çizim öğretmem yani bir anlamda hayatınızı kazanmanıza yol göstermem için bana ayda kırk frank ödüyor olması bundandır. Çeketinizin önü açık kalıp üşüyecek olsanız, babanız beyefendinin içi yanar. Vıcıranı sızladığı için yanar... Fakat on sekiz yaşınıza geldiğinizde, kendi çeketinizi kendiniz almak ve bunun için çalışmak zorunda kalacaksınız. Malumunuz, babanız beyefendinin yılda yirmi beş bin frank geliri vardır fakat kendisinin dört çocuğundan biri olduğunuzdan dolayı, bugüne kadar babanızdan görmeye alışmış olduğunuz desteğe, bundan böyle bel bağlamamanız gerekmektedir...

² Dün akşam, dört yaşındaki iki tatlı küçük kızın coşkuyla aşk şarkıları söylediklerine şahit oldum. Hizmetçileri bir yandan kızlara bu şarkıları öğretirken, öbür yandan anneleri, *aşkın* ve *aşığın* anlamsız sözcükler olduğunu anlatıyor onlara.

BÖLÜM LVI (ii)

EVİLİLİĞE DAİR

Evlilikte aşk ortadan kalktığında, kadınların korudukları sadakat, tabiata aykırı bir davranış biçimidir.¹

Tabiata aykırı bu sadakate, cehennem korkusunun ve dini duyguların neticesinde sahip olmuşlardır; İspanya ve İtalya örnekleri bu müdahalenin ne ölçüde başarılı olduğunu gösterebilir.

Fransa'da bu sadakat, kamuoyu tarafından sağlanmaya çalışılmış, direnebilen yegâne siper de bu olmuş ama temelleri sağlam atılmadığından etkili olamamıştır. Genç bir kıza, 'seçtiğiniz erkeğe, eşinize daima sadık kalacaksınız' diye buyurup, onu can sıkıcı bir ihtiyarla evlenmeye zorlamak saçmalığın doruğudur.²

¹ *Tam aksine. Aşkta, o en sevilen kaynağın suyundan başka suyu içmenin zevki olmaz. Sadakat böyle doğal kalır ancak.*

Aşksız bir evlilikte ise, iki yıldan az bir zamanda, bu pınarın suyu acılaşır. Tabiatla her zaman var olur fakat ancak ötekini alt edemediğinde: nefret beslediği yaşlı kocasının ölümünün ardından yakılan Hintli eş (21 Ekim 1821), dünyaya yeni getirdiği minicik çocuğunu vahşice katleden Avrupalı genç kız. Manastırın duvarları öylesine yüksek olmasaydı, rahibeler çeker giderlerdi çoktan.

² Söz konusu kadınların eğitimi olduğu vakit, bizde ne ararsanız gülünçtür, kıyıda köşede kalmış ayrıntılar bile. Mesela 1820'de, boşanmayı yasaklayan soyluların iktidarı döneminde, bakanlık tarafından Laon kentine Gabrielle d'Estrées'nin büstü ve heykeli gönderilmiştir. Heykel meydana tam ortasına yerleştirilmiştir; sebebi, görünüşe bakılırsa, genç kızların

Ama genç kızlar zevkle, isteyerek evleniyorlar.

Bir sebebi var elbet; mevcut zoraki eğitim sisteminde, annelerin evinde köle gibi yaşamak, tahammül edilecek şey değildir; üstelik dünyadan bihaber bir ömür geçirmeye mahkûmdurlar fakat elbette tabiatın kanunu gereği. Evlilikte kadınların eşlerine sadık kalmalarını sağlamanın tek bir yolu vardır: Genç kızlara özgürlük, evlilere boşanma hakkı tanımak.

Bir kadın, ilk evliliğinde, gençliğinin en güzel günlerini yitirir; boşanarak da, kıt zekâlılara bol bol dedikodu malzemesi verir.

Bir yığın âşığı olan kadınların boşanmaktan başka çareleri yoktur. Zamanında çok sayıda âşığı olmuş olan, belli bir yaşa gelmiş kadınlar, terk edildikleri vakit, terk eden kabahatlılere karşı alabildiğine haşın davranarak, itibarlarını geri kazanacaklarını zannederler ki Fransa'da bir kez olsun hüsrana uğramışlardır. Sırılsıklam âşık, erdemli ama bahtsız genç kadınlar, boşanmak istedikleri zaman, hayatına neresinden baksanız el-liden fazla erkek girmiş kadınların hışmına uğrar, küçük düşürülürler.

yüreklerinde Bourbonlara karşı bir sevgi uyandırmak ve olur da şartlar gerektirirse, bu insanların sevgili krallarına karşı nefret beslemek yerine, bu soylu aileye torun vermeye heves etmelerini sağlamaktır.

BÖLÜM LVII

ERDEM ADI VERİLENE DAİR

Ben, başkalarının iyiliği için güç ve cesaret gerektiren eylemler yapmak alışkanlığına erdem adını veriyor ve buna saygı duyuyorum.

Yirmi iki yıl bir sütunun tepesinde durup, kendini kırbaçlayan Aziz Siméon Stylite'in erdemli bir insan olduğunu söylemek bana zor geliyor ve bu tavrımın, bu denemeye belki de gereğinden fazla bir özgür mizaç kattığını kabul ediyorum.

Keza, balıktan başka bir yiyecek ağzına koymayıp, perşembe günleri dışında konuşmayı reddeden Kartezyan keşişe de saygı duyduğum pek söylenemez. Yaşını başını almış general Carnot'nun, Kuzey'deki küçük bir şehirde, kendini rezil edecek davranışlardan kaçınmasını bilip, sürgün hayatının çilesine katlanmasına daha fazla saygı duyduğumu itiraf etmeliyim.

Fazlasıyla kaba kaçan bu ifadenin, okuru, bu bölümün geri kalanı okumadan geçmeye sevk edeceğine dair ufak da olsa bir umut taşıyorum.

Bu sabah, bir bayram günü olan bugünün sabahında (7 Mayıs 1819), Pesaro'daki ayine katılmak durumunda kaldım ve elim tutuşturulan dua kitabının sayfalarında şu sözlere rastladım:

Portekiz Kralı Beşinci Alfonso'nun kızı Johanna'nın yüreğini, silahi aşkın alevi öylesine sarmıştı ki, çocukluğundan beri fani

şeylere aldırış etmiyor, yalnızca göklerin krallığının özlemiyle yanıp tutuşuyordu.

Hıristiyanlığın Özü'nün enfes satırlarında içe işlercesine dile getirilen erdemden anlaşılan, görünüşe bakılırsa, karın ağrısı korkusuyla mantar yememekten öteye gidememiş. Cehennem azabına inanıyorsanız, hesabın doğruluğuna söyleyecek sözüm yok; fakat en çıkarıcı, en bayağı hesap olduğu da ortada. Tam aksine, Regulus'un Kartaca'ya neden döndüğünü fevkalade açıklayan ve bizim devrimimize emsal¹ çizgiler katan *felsefi erdem* ise, ruhun cömertliğinin sağlam bir kanıtıdır.

Madame de Tourvel'in Valmont'a karşı koymasının yegâne nedeni, öbür dünyada, kaynar bir yağ kazanının içinde haşlanmak istememesidir. Kaynar bir yağ kazanının rakibi olmak fikrinin bile, nasıl olup da Valmont'u utancından öldürmeyip, yolundan döndürmeye yetmediğineyse halen bir anlam veremiyorum.

Julie d'Etanges'ın hem kendi yeminlerine, hem de Madame de Wolmar'ın mutluluğuna sonuna kadar sadık kalması çok daha dokunaklı değil midir?

Madame de Tourvel için dile getirdiklerimi, Hutchinson hanımefendi için de pekâlâ söyleyebilirim. Aşk, ne müthiş bir kadını kaptırmıştır püritenizme!

Yeryüzünün belki de en eğlenceli vakalarından biri de, erkeklerin, bilmeleri gereken her şeyi bildiklerine kendilerini gerçekten inandırmış olmalarıdır. Evlilikten, toplumun adetlerinden ve politikadan, o çetrefilli bilimden nasıl dem vurduklarına bir baksanıza.

¹ Madame Roland'ın *Hatıralar*'ı. Fransiskan rahibi Chabot'nun elinde can vermek için saat sekizde sokağın birinde gezintiye çıkan Monsieur Grangeneuve. Bir ölümün, özgürlük davasına faydasının dokunabileceği sanılıyordu.

BÖLÜM LVIII

EVİLİĞE DAİR, AVRUPA'NIN DURUMU

Evlilik mevzuuna şu ana kadar yalnızca akıl yürüterek yaklaşmaya çalıştık;¹ şimdi bir de yaşanmış hadiselerin ışığında göz atalım.

Yeryüzünde mutlu evliliklere en çok hangi ülkede rastlanır? Tartışmasız olarak Protestan Almanya'da.

Yüzbaşı Salviati'nin günlüğünden aldığım bölümü, tek bir sözcüğüne dokunmadan aktarıyorum:

“Halberstadt, 23 Haziran 1807... Monsieur de Bulow, Mademoiselle de Feltheim'a alenen, sırılsıklam âşık; nereye gitse peşinde, sürekli onunla sohbet ediyor ve onu bizden uzak tutmaya epey bir gayret gösteriyor. Bu aleni tercihi insanları şaşkına çeviriyor, hemen herkesi incitiyor; aynısını Seine'in kıyısında yapacak olsa, saygısızlığın önde gideniyle suçlanırdı. Almanlar, yaptıklarının başkalarını rahatsız edip etmeyeceğine bizden daha az kafa yoruyorlar ve patavatsızlık denen şey onlar için bir uyuşmazlıktan ibaret. M. de Bulow da, savaş yüzünden bir türlü evlenemediği Mina'ya beş yıldır işte böyle kur yapıyor. Topluluk içinde bütün hanımefendilerin bir âşığı var ve kimin

¹ Yazar, de Tracy beyefendinin ideolojisinin İtalyanca tercümesinde *dell'Amore* başlıklı bir bölüm okumuştur. Okur, bu bahsedilen bölümde, bu satırlarda rastlayacaklarına hiç benzemeyen felsefi düşünceler bulacaktır.

kiminle olduğunu da herkes biliyor; fakat aynı zamanda, dostum Monsieur de Mermann'ın tanıdığı Almanlar arasında, aşk evliliği yapmamış bir kişi bile yok: Mermann, erkek kardeşi George, Monsieur de Voigt, Monsieur de Lazing ve daha niceleri. Bir düzine isim daha saydı.

Bütün bu âşık erkeklerin, tutkuyla, herkesin gözü önünde sevgililerine yaptıkları kurlar, Fransa'da patavatsızlık, gülünçlük ya da sahtekârlık damgası yemekten kurtulamaz.

Bu akşam *Yeşil Avcı*'dan dönerken, Mermann bana, oldukça kalabalık olan ailesinden tek bir kadının bile kocasını aldatmış olabileceğine inanmadığını söyledi. İnandığının yarısı doğru çıksa bile, burayı gerçekten acayip bir ülke yapmaya yeter.

Ailenin erkek bir mirasçısı olmadığından dolayı sahip olunan hatırı sayılır malların prenze devredilecek olması tehlikesi üzerine yengesi Madame de Munichow'a yaptığı sakıncalı teklife hanımefendi hiç de sıcak bakmaz ve şöyle bir yanıt verir: 'Bir daha böyle bir şey asla duymayacağım.'

Bu konudan, fazla ayrıntısına girmeden, yalnızca, kendisini krala satmak isteyen kocasından boşanmayı zorla da olsa başarmış olan, güzeller güzeli Phillippine'e bahsedecek olur; Phillippine, hiç de yapmacık olmayan bir kızgınlıkla, ama yine de öfkesini elinden geldiğince bastırmasını bilerek şöyle yanıtlar: 'Bizim cinsiyetimize karşı azıcık olsun saygımız kalmadı demek? Sizin onurunuz adına, şaka yapmış olduğunuzu ümit ediyorum.'

Brocken'e doğru yaptıkları bir yolculuk esnasında, bu harikulade kadın, başını adamın omzuna yaslamış uyuyor ya da uyuyor gibi yapıyordu. Araba sallanıp da kadını adamın üzerine biraz daha yakınlaştırdığı her defasında, adam, kadının belini sıkıca kavıyor ve kavramasıyla, her defasında, kadının kendini arabanın öbür ucuna fırlatması bir oluyordu; adam, kadını öyle ya da böyle tavlayacağından pek şüphe duymuyor ama bu vahim suçun sabahında, kadının kendi canına kıyacağından

korkuyordu. Kesin olan, bu adamın bu kadını tutkuyla sevmiş olduğu, kadının da adama yürekten bağlandığı, bir an olsun birbirlerinin yanından ayrılmadıkları fakat kadının en ufak bir adım bile atmamış olduğuydu; ama Halberstadt burası, güneş solgun, hükümet mızımız ve bu ikisi çok ama çok soğuk. En samimi, tutkulu sohbetlerinde bile, Kant'ın ya da Klopstock'un adı muhakkak geçer.

Mermann'ın anlattığına göre, zina yaptığı kanıtlanan evli bir erkeğin, Brunswick mahkemeleri tarafından on yıla kadar hapse mahkûm edilebilmesi mümkünmüş; gerçi yasanın pek bir geçerliliği kalmamış artık ama bu gibi mevzularla alay edilmesine mani olduğuna şüphe yok. Burada maceradan maceraya koşan bir hovarda olmanın, Fransa'da olduğu gibi bir erkeğe faydası dokunmaz; Fransa'da inkâr etmeye bile lüzum görülmez, inkâr etmek kocasına hakaret sayılır ancak.

Birisi çıkıp da albayıma ya da Ch... 'ye evlendikten sonra hiçbir kadınla ilişkisi olmadığını söylese, çok da iyi karşılanmayacağı kesindir.

Birkaç yıl kadar olmuş, buralı bir kadın, kiliseden dönüştü, Brunswick mahkemesinde çalışan kocasına, altı yıldır onu aldattığını itiraf etmiş. En az karısı kadar budala olan kocası, bütün olan biteni gidip Dük'e anlatmış; Dük'ün, yasaları olduğu gibi uygulayacağını ima etmesi üzerine, çapkın âşık bütün görevlerinden istifa etmiş ve yirmi dört saate kalmadan ülkeyi terk etmek zorunda kalmış."

Halberstadt, 7 Temmuz 1807

"Burada erkekler aldatılmıyor, orası doğru, ama tanrılar aşkına, o kadınlara ne demeli! Hepsi birer heykel, yontulmamış kütleler. Evlenmeden evvel her biri göz alıcı, ceylan gibi hareketli birer harikadır; coşkuyla ve sevgiyle parıldayan gözlerinden aşkın en ufak işaretleri bile kaçmaz. Ama sırf koca

avına çıkmış olduklarından böyledirler. Aradıklarını buldukları andan itibaren, çocuk yapmaktan başka şey düşünmez olur, çocuklarının babasının ebedi hayranı olup çıkarlar. Dört ya da beş çocuklu bir ailede, bu ülkede çocukların yarısı yedi yaşına gelmeden hayatını kaybettiğinden, çocuklardan biri muhakkak müzmin hastadır ve evlatlarından biri hasta düştüğü andan itibaren, anneleri evden dışarı adımını atmaz olur. Çocuklarıyla kucaklaşmanın onlara yaşattığı mutluluğun tarif edilemez olduğu kanısındayım. Yavaş yavaş düşünme yetilerini kaybederler. Philadelphia'da da durum aynıdır. Yürelerinde en çılgın, en masum neşeyi taşıyan gencecik kızlar, bir yıla bile kalmadan, sıkıcı birer kadın olup çıkarlar burada. Protestan Almanya'daki evliliklere dair son olarak söylemek istediğim, vergiler yüzünden, kadınların çeyiz niyetine neredeyse hiçbir şey getiremiyor olduklarıdır. Yılda kırk bin franklık geliri olan bir adamın kızı olan Mademoiselle de Diesdorff bile, çeyizinde iki bin kronu (yedi bin beş yüz frank) zor görecektir.

M. de Mermann'ın, karısından çeyiz olarak eline geçen miktar, dört bin kronu anca bulmuş.

Çeyizin geri kalanıysa, sarayda gösteriş olarak ödeniyormuş. 'Burjuvazi zamanı' diye anlatıyordu bir keresinde Mermann, 'yüz, yüz elli bin kronu bulanlar bile çıkıyordu (altı yüz bin frank). Ama onlar da saraya adımlarını atamıyorlardı; toplumdan resmen sürgün ediliyorlardı; *korkunçtu* tek kelimeyle.' Onun sözleri bunlar, yüreğinin çığlıkları.

Phi*** ruhuna sahip bir Alman kadını hayal edin, zeki, yüzünden asalet ve hissiyat okunan, on sekizinde kor gibi yandığı her halinden belli (şimdi yirmi yedisinde olsun), dürüst, ülkesinin geleneklerine sahip ve dolayısıyla bir parça da olsa manevi yönden güçlü; böyle bir kadının, kocasını mutluluktan mest edeceğinden kim şüphe eder? Peki ya böylesine can sıkıcı bir annenin evinde geçirdiği günlerden kim gurur duyabilir?

'*Ama o evliydi*'; Corinne'in sevgilisi Lord Oswald'ın dört yıllık sessizliğini ayıpladığımda bu cevabı aldım hanımefendiden. Gece üçe kadar uyumamış, Corinne'i okumuş; derinden tesir etmiş yüreğine roman; o dokunaklı içtenliğiyle verdiği yanıt buydu işte: '*Ama o evliydi*.'

Phi*** öylesine doğal, öylesine naif bir içtenliğe sahip ki, bu samimi ülkenin topraklarında bile, aciz ruhlu, dar kafalı insanların yanında iffet düşkününü bir kadın gibi kalıyor.

Hoşuna giden insanlar buldu mu etrafında, şen kahkahalarıyla yeri göğü inletiyor. Sonraları epey meşhur olmuş, kapısına nöbete gelen muhafız başını odasına alan on altısındaki genç prensesin hikâyesini bana anlatan oydu."

İSVİÇRE

Bern yakınlarında, İsviçre'ye bağlı bir bölge olan *Oberland*'daki ailelerden daha mutlu ömür süren başkalarına pek rastlamadım; üstelik, cumartesiye pazara bağlayan gecelerini âşıklarının yanında geçiren genç kızlara, buralarda hiç de iyi gözle bakılmıyorken (1816).

Paris'ten Saint-Cloud'ya gidip de bütün dünyayı gördüklerini zanneden budalalar hemen yükselteceklerdir seslerini; neyse ki dört ay boyunca kendi gözlerimle gördüklerimi kanıtlayacak satırlar kaleme almış İsviçreli bir yazara rastladım.¹

Meyve bahçelerinin talan edilmesinden yakınan temiz yürekli bir çiftçiye, neden bir köpek almadığını sordum. "Alırsam, kızlarım evde kalır" diye yanıt verdi. Yanıtına bir anlam veremedim; ta ki zamanında bir köpeği, hem de azılı bir köpeği olduğunu fakat onun yüzünden, genç delikanlıların gizlice pencereden girmeye cesaret edemediklerini anlatana kadar.

Aynı zamanda belediye reisi olan bir başkası, bana karısını övmek için, genç bir kızken, kasabadaki bütün kızlardan daha fazla *kilter*'in (yani geceyi odasında geçiren delikanlıların) ziyaretine uğradığını anlattı.

Saygıdeğer bir albay, bir keresinde, ülkenin en göz alıcı fakat en ücra köşelerinden birinde, harikulade bir vadide geceyi geçirmek zorunda kalmış. O bölgeden sorumlu, varlıklı ve iti-

¹ Albay Weiss'in *Felsefi Prensipleri*, yedinci baskı, II. cilt, sayfa 245.

barlı bir hâkimin evinde konaklamış. İçeri girer girmez, gözüne on altı yaşında, sadeliği, körpeliği ve cazibesıyla baş döndüren genç bir kız çarpmış; ev sahibinin kızıymış. Geldiği günün akşamı bir balo varmış; gerçekten müthiş bir güzelliğe sahip bu genç kıza vurulan yabancı, sonunda cesaretini toplayıp, geceyi kendisiyle beraber geçirmeyi isteyip istemeyeceğini sormuş. “Hayır,” demiş genç kız, “kuzenlerimden biriyle aynı yatağı paylaşıyoruz; ben sizin yanınıza gelirim.” Bu yanıtın doğuracağı heyecanı tahmin edersiniz. Akşam yemeği yenmiş, yabancı masadan kalkmış, genç kız kandili almış ve yabancının peşinden gitmiş; yabancı mutluluğa ramak kaldığını zannediormuş. Ama “Hayır” demiş genç kız elinde kandiliyle, “önce annemden izin almalıyım.” Yabancı yıldırım çarpmışa dönmüş. Kız çıkmış; yabancı kendini toparlamış, ayak uçlarına basarak, bu iyi yürekli insanların oturduğu odaya doğru ilerlemiş; genç kızın sesini duyabiliyormuş; tatlı bir ses tonuyla, annesinden, arzuladığını yapmaya izin almaya çalışıyormuş ve nihayetinde izin almış. “Sen ne diyorsun?” diye sormuş kadın, çoktan yatağına uzanmış kocasına, “Trinelli’nin geceyi albayın yanında geçirmesinde bir mahsur görüyor musun?”

“Ne mahsuru” demiş adam, “öyle bir adama kanmı bile veririm.”

“Pekâlâ öyleyse!” demiş annesi Trinelli’ye, “ama uslu bir kız ol, eteğini kaldırmaya kalkayım deme...” Sabah olduğu vakit, yabancının saygısını kazanmış olan Trinelli, odasına girdiği gibi, bakire olarak çıkmış; kuzenlerinin yataklarını toplamış, geceyi birlikte geçirdiği adama kahve ve krema hazırlamış, sonra da yatağın üzerine oturup, onunla birlikte kahvaltı etmiş; sonra *broustpletz*’inden (göğsünü kapatan kadifeden bir giysi) küçük bir parça kesip, yabancıya vermiş. “Bunu al, bu mutlu gecenin bir hatırası olarak sakla, ben asla unutmayacağım. Neden bir albaysın ki?” demiş. Son bir öpücük kondurup dudaklarına,

kaçıp gitmiş yanından; yabancı bir daha onu görmemiş.¹ İşte bizim Fransız geleneklerimize bir hayli ters, benimse onaylamaktan kaçınacağım bir aşırılık.

Yasa koymaya yetkim olsa, Fransa'ya, Almanya'daki dans gecelerini getirmek isterdim. Haftada üç defa, akşam yedi- de başlayıp gece yarısına dek süren ve bir kemancıyla, birkaç bardak sudan başka masraf gerektirmeyen bu balolara genç kızlar, anneleriyle birlikte giderlerdi. Genç kızlar bir salonda dans ederlerken, hemen bitişiğindeki salonda, anneleri, belki de kızlarının bu mutlu eğitimlerini biraz olsun kıskanarak, kâğıt oynarlardı; bir diğer salondaysa, babaları gazete okur, politikadan konuşurlardı. Gece yarısı oldu mu, aile fertleri yeniden bir araya gelir, birlikte baba ocaklarının yolunu tutarlardı. Genç kızlar, genç erkekleri tanımayı öğrenmiş olurlar, kendini beğenmişliklerinden ve patavatsızlıklarından kurtulurlar, hatta çok geçmeden böylesi davranışlardan nefret ederlerdi; ve en nihayetinde, *bir koca seçerlerdi kendilerine*. Belki birkaç genç kız mutsuz aşklarının acısını çeker ama aldatılan kocaların, huzursuz birlikteliklerin sayısında gözle görülür bir düşüş sağlanırdı. Sadakatsizliği utançla cezalandırmaya çalışmanın bir anlamı da kalmazdı; yasa gayet açık konuşurdu kadınlara: 'Kocanızı kendiniz seçtiniz, ona sadık kalın.' Bu takdirde ben de İngilizlerin *zina* adını verdiği, mahkemeler tarafından yürütülen kovuşturmalara ve cezalara hak verirdim. Mahkemeler, baştan çıkaranı, birkaç yıl hapse ve hapishanelerin ya da hastanelerin yararına kullanılacak şekilde, mallarının üçte ikisini denk gelecek bir cezaya çarptırabilirdi.

¹ Kendi gözlerimle şahit olduğum akıl almaz olayları, bir başkasının sözleri ile ifade edebilmenin mutluluğunu yaşıyorum. Şüphesiz, Weiss beyefendinin yardımı olmasaydı, bu kendine özgü yaşam geleneğini aktarmam mümkün olmayacaktı. Valencia'da ve Viyana'da rastladığım bazı diğer geleneklere yer vermiyorum.

Bir kadın zina işlediği gerekçesiyle mahkeme önüne çıkartılabilirdi. Fakat mahkeme her şeyden önce, kocanın tamamıyla suçsuz olduğunu kanıtlamak zorunda olurdu.

Hüküm giymiş kadın, ömür boyu hapis cezasına çarptırılabilirdi. Eğer koca, iki yıldan uzun süredir evden uzaktaysa, kadına verilecek hapis cezası, birkaç yılı geçemezdi. Toplumun davranışları çok geçmeden bu yasalara göre şekillenirdi ve yasaların muhtemel kusurlarını gün geçtikçe gidererek, kusursuz yasalara kavuşmuş olurlardı.¹

İşte o vakit, Madame de Montespan'ın ya da Madame de Barry'nin hakkaniyetli asırlarının özlemini duyan soylular ve rahipler, boşanmalara müsaade etmek zorunda kalırlardı.

Paris'in yakınlarında bir kasabada, mutsuz kadınların sığınacakları bir liman, bir barınma evi kurulur, içeri doktor ya da papazdan başka tek bir erkeğin bile adımını atmasına izin verilmezdi; içeri girmeye kalkan erkek, kendini kürek çekerken bulurdu. Boşanmak isteyen kadın, öncelikle iki yılını bu evde geçirmeye mecbur tutulurdu; iki yıl boyunca, bir kez olsun dışarı çıkmadan orada kalırdı. Mektup yazmasına izin verilirdi ama mektupları cevapsız kalmak şartıyla.

Fransa meclis üyelerinden ve herkesin itibarın kazanmış bir-

¹ İngiliz gazetesi *Examiner*, kraliçenin davasına yer verirken (662. sayı, 3 Eylül 1820) şu satırları ekliyor:

"Cinsel bir ahlâk sistemine sahibiz; bu sistem dahilinde, ahlâklı kadınların hor görmeyi öğrendikleri binlerce kadın, çıkarıcı fahişelere dönüşürken, ahlâklı erkekler bu bahsi geçen kadınlarla birlikte olma ayrıcalığını her şeye rağmen ellerinde tutuyor ve bu davranışları, affedilebilir bir kabahat olmaktan öteye dahi gitmiyor."

Can'ın topraklarında bu konuya dair bir gerçeği ifade etmek, her ne kadar alenen meydanda olsa da, soylu bir cüretkârlıktır. Bu cüretkârlığı, kendilerini başanya götüreceği yolun, İncil'i ve piskoposları yegâne koruyucuları olarak gören zenginlerin cebinden geçen zavallı bir gazetenin göstermiş olması ayrıca takdire değerdir.

kaç hâkimden oluşan bir konsey, bu kadının adına, boşanma davasını takip eder, kocasından kuruma ödenecek cezayı tahsil ederdi. Mahkeme tarafından talebi reddedilen kadın ise, ömrünün geri kalanını barınma evinde geçirmeye mahkûm edilirdi. Hükümet, barınma evine, içeride kalan kadın başına iki bin frank ödeme yapardı. Barınma evine kabul edilebilmek için, en az yirmi bin franklık bir çeyize sahip olması gerekirdi. Ahlâki disiplinden en ufak taviz verilmezdi.

İnzivada geçen iki yılın ardından, bir kadın yeniden evlenmeye hak kazanırdı.

Bu aşamaya ulaşıldığı vakit, meclis üyeleri tarafından, genç kızların saygınlıkta birbirleriyle yarışmalarını sağlamak adına, babadan kalan mirastan oğullarına, kızlarının iki katı pay verilmesinin uygun olup olmadığı değerlendirilirdi. Evlenmeyi başaramayan kızlar, erkek çocuklarla eşit pay alırlardı. Bu sistemin yerleşmesiyle birlikte, giderek mantığını yitirmeye başlayan mantık evliliklerinin önü de kesilmiş olurdu. Boşanabilme ihtimali, yerin dibine girecek kadar alçalmaya gerek bırakmazdı.

Fransa'nın dört bir köşesinde, en fakir kasabalarında, yaşlı kadınlar için otuz manastır inşa edilmesi gerekirdi. Hükümet, ömürlerinin geri kalanını buralarda geçireceklerin kederlerini bir nebze olsun dindirmek adına, bu kurumlara biraz daha ilgi göstermeye çalışırdı. Haysiyetlerini korumak adına neye ihtiyaçları varsa, hükümet tarafından sağlanırdı.

Boş hayallere bir son verelim artık.

BÖLÜM LIX

WERTHER VE DON JUAN

Genç insanlar, aralarında zavallı bir âşıkla alay ettiğinde ve bunun üzerine âşık, çareyi salonu terk etmekte bulduğunda, bütün bu mevzu, çoğunlukla bu gençlerin, yine aralarında, kadınlara karşı Mozart'ın Don Juan'ı gibi mi, yoksa Werther gibi mi yaklaşmak gerektiğine dair tartışmalarıyla son bulur. Belki aradaki farkı daha belirgin kılmak adına Saint-Preux'ye yer vermeyi tercih etmem gerekirdi; fakat öylesine donuk bir tabiata sahip ki, tutkularının peşinden gidenlerin temsilcisi olarak onu seçmiş olsaydım, bu ruhlara karşı büyük haksızlık etmiş olurdum.

Don Juan'ın mizacına bürünmek, toplumda kıymet gören bir dolu faydalı hünere sahip olmayı gerektirir; hayran olunası bir pervasızlık, beceriklilik, coşkunluk, soğukkanlılık, zekâ ve dahası...

Don Juan'ların ömürlerinde kupkuru geçen uzun dönemler vardır ve kederli bir yaşlılık geçirmeye mahkûmdurlar; lakin çoğu insan yaşlılığını göremeden ayrılıyor bu dünyadan.

Salonlar, akşamları, rollerini oynamaya çabalayan âşık erkeklerle doludur çünkü kadınlarla başa çıkabilecek hünere ve kuvvete sahip olabilmek için, bilmeye gösterdikleri ilgi ve itinadan fazlasını sergilemek zorundadırlar. Hemen herkes âşıkların tek bir gayenin peşinde koştuğunu bildiğinden, ne kadar akıllı olursa olsun bu âşıklar, onları alaya almak için fırsat kollarlar; ama buna rağmen sabah uyanırken, ne muzip, ne de sinsî fikirler ge-

çer bu âşıkaların akullarından, yalnızca sevdikleri kadını düşlerler ve İspanya'da, mutluluğa mesken olmuş şatolar inşa ederler.

Werther tarzı aşk, ruhun kapılarını, her dalıyla sanata, naif ve romantik bütün duygulara, ay ışığına, ormanların güzelliğine, resimlerin güzelliğine, velhasıl ister paçavralara bürünmüş, ister dilediği şekle girmiş olsun, *güzelden* alınacak hisse ve keyfe sonuna dek açar. İnsana zenginlik olmadan da mutluluğa giden bir yol olduğunu gösterir.¹ Böyleleri, Mielhan, Bezenval ve daha niceleri gibi bıkıp usanmaz, aşırı hissiyatlarından dolayı Rousseau gibi delirmenin eşiğine gelirler. İlk gençliğin ardından, gördükleri yerde aşkı tanıyacak, aşkın hangi türü olduğunu anlayacak kadar görmüş geçirmiş ve ruhunu yüceltmeyi başarmış olan kadınlar, zaferlerinin niteliğinden ziyade niceliğine önem veren Don Juan'ların eline düşmekten kurtulmasını da bilirler. Müşfik ruhların itibarını zedelemekten öte bir anlam ifade etmeyen aleniyet, Don Juan'ların kendilerini muzaffer saymaları için olmazsa olmaz unsur iken, Werther'lerin ihtiyaç duydukları, tam aksine, gizlilik. Günlerini hovardalıkla geçiren erkeklerin hemen hepsi, zenginliğin, bolluğun içinde dünyaya gelmişlerdir ve bu da demektir ki, çocuklukları boyunca aldıkları eğitim ve

¹ La Nouvelle Héloïse'in birinci, Saint-Preux'nün eserlerinin her cildinde bu mizacın izlerine rastlamak mümkündür; fakat o gerçek bir şairdi, nutuk çekerek hayata tutunan kararsız bir çenebaz fakat fazlasıyla vasat bir adamdı. Bu mizaca sahip olanlar, kadın gururunu asla incitmeyecek olmanın faydasını görür, sevdikleri kadına *şaşkınlık* verecek bir fırsat asla sunmazlar. Bu sözcüğü es geçmemek gerekir; vasat erkeklerin, saygın kadınların gönüllerini çelmekteki başarılarının anahtarı bu sözcük olabilir. Gelin görün ki aşk, özsaygıyı unutturabildiği ölçüde bir tutkuya dönüşür; Léonore gibi, karşısındakinden kibrini yüceltecek zevkler bekleyen kadınlar, aşkı asla bütünüyle tadamazlar. Hiç şüphesiz, aşkta yalnızca aşk ve gösteriş arayan, hor gördükleri bayağı erkeklerden daha yukarıda degillerdir. Kendileriye aşk ve kibir ararlar, lakin aşkın yüzü o anda kızarır ve kendini geri çeker, çünkü aşk, zalimlerin en gururlusudur; ya her şey olmak ister, ya da hiçbir şey.

etraflarını saran sahtelik yüzünden, yürekleri katılaşmış egoistlere dönüşmüşlerdir.¹

Hatta hakiki Don Juan'lar, en nihayetinde kadınları birer düşman olarak görmeye ve onların başlarına gelen felaketlerden keyif almaya başlarlar.

Fakat aksine, yakışıklı Pignatelle Dükü, Münih'te bizlere, tutku aşkına bile gerek kalmadan, yalnızca zevklerini tatmin ederek nasıl mutlu bir ömür sürüleceğinin yolunu göstermiştir. 'Bir kadından hoşlandığımı' diye söze başladı bir akşam, 'yan yana rast geldiğimizde ne yapacağımı, ne söyleyeceğimi bilemediğim zaman anlıyorum.' Bu sıkıntılı anlarda, öz saygısını yitirmek, intikam çılgınlıkları atmak yerine, bu anları yüreğinde saklıyor, elinden geldiğince besleyerek mutluluğuna mutluluk katıyordu. Bu genç, alımlı erkekteki zevk aşkı, kibirden bütünüyle arınmıştı; zayıf düşmüş olsa da, alabildiğine saf, sahici bir aştı bu; ve bütün kadınları, canlarını yaktığımız harikulade varlıklar olarak görüyor, her birine saygı duyuyordu (20 Şubat 1820).

Nasıl ki huyumuzdan, yani ruhumuzdan vazgeçemiyor, değiştiremiyoruz, yapabileceğimizden fazlasını yapmamız da mümkün değildir. Parlak zekâlarına ve ellerinden geleni, nâfile de olsa yapmış olmalarına rağmen, ne J.-J. Rousseau, ne de Richelieu Dükü, kadınlarla olan ilişkilerinde, bulundukları yerden bir adım bile öteye gidememişlerdir. Rousseau'nun Chevrette parkında, Madame d'Houdetot'nun yanında, Venedik'te, Sculoe müziğini dinlerken ya da Torino'da, Madame Bazile'nin dizlerinin dibinde geçirdiği anların emsalini, Dük'ün de tecrübe etmiş olabileceğine pek ihtimal vermiyorum. Öte yandan, Rousseau'nun Madame Larnage'ın karşısın-

¹ André Chénier'nin *Eserleri*'nin 370. sayfasına bakınız; ya da gözünüzü iyice açıp, toplumu görmeye çalışınız ki bu daha zordur. 'Asilzade dediklerimiz, hiçbir şeyi sevmemeye, diğer insanlardan çok daha uzaktırlar' demiştir imparator Marcus Aurelius (*Düşünceler*, sayfa 50).

da düştüğü içler acısı durumun ve ömrünün sonuna dek yaka-sını bırakmayan pişmanlığın bir benzerini tecrübe etmediğini de söylemek gerekir.

Saint-Preux'lerin rolleri daha uysal, mevcudiyetlerinin her anına yayılacak kadar enginken, Don Juan'ların çok daha göz ahcı bir role büründüklerini kabul etmek gerekir. Bir Saint-Preux, ömrünün herhangi bir anında, zevklerini değiştirmeye, dü-şünsel keyiflere kapılıp, yalnızlığına, kendi içine dönmeye kal-kacak olsa, kendisine hayat sahnesinin en arka sırasında ancak bir yer bulabilir; buna karşın, aynılarını yapan bir Don Juan, erkekler arasındaki itibarına itibar katar, bir kadınıysa, çapkın zevklerinden sırf onun uğruna vazgeçtiğine inandırmayı başara-rak, kendine hayran bırakabilir.

Şu ana kadar ortaya koyduklarımızdan yola çıkacak olursak, durumun her iki taraf için de henüz dengede olduğu kanısındayım. Werther'lerin daha mutlu olduklarına inanmamın yegâne sebebiyse, Don Juan'ların, aşkı, sıradan, günlük bir işten farklı görmüyor olmalarıdır. Werther'ler gibi arzularına göre şekil-lenmiş gerçeklere sahip olmak yerine, Don Juan'ların arzula-rı, tıpkı hırsta, cimrilikte ya da diğer tutkularda olduğu gibi, soğuk gerçeklerle tatmin edilmeye çalışılırlar. Kristalleşmenin büyüleyici düşlerinde kaybolmak, aşkın keyfini sonuna kadar çıkarmak yerine, savaş taktiklerini hesaplayan bir general gibi düşünür durur,¹ velhasıl aşkı öldürürler.

Yukarıda bahsettiklerimin inkâr edilebileceğini sanmıyorum. Bana bu güveni sağlayan bir başka kanıt ise, her ne kadar benim gözlerime alenen görünüyorsa da, tanrıların acımasızlığını bildiğimizden, başkalarını, fark edemiyor olsalar da mazur gör-memiz gereken bir gerçek, yani mutluluğa ulaşmanın en emin yolunun adil olmaktan geçtiği gerçeğidir; ve bununla beraber, bir Werther'in asla bir düzenbaz olamayacağını hatırlamalıyız.²

¹ *Lovelace* ile *Tom Jones*'u kıyaslayın.

² *Richelieu Düku'nün Mahrem Yaşamı*'na bakınız. Neden bir katil, kurba-

Suç işlerken mutlu olabilmek için vicdan azabı duymamak gerekir. Bunu başarabilecek bir insanın var olduğundan kuşku-luyum¹; bugüne dek karşıma çıkmadı ve Madame Michelin'in maceralarının Richelieu Dükü'nün uykularını kaçırdığına bah-se girerim.

Olanaksız gibi görünen bu işi başarmak için, ya insanın içinde vicdanın zerresinin bile bulunmaması ya da bütün bir insan ırkını yeryüzünden silebilecek güce sahip olması gerekmektedir.²

Aşkı yalnızca okudukları romanlardan tanıyan insanlar, aşkın erdemini yüceltmekten başka bir gaye taşımayan bu cümlelere karşı, doğal olarak, cephe alacaklardır. Bu olası nefretin sebebi, roman yasaları gereği, erdemli aşkın fazlasıyla sıkıcı, bir o kadar kasvetli resmedilmek zorunda olmasıdır. Dolayısıyla da erdem duygusu, uzaktan bakıldığında, sanki aşkı bertaraf ediyormuş gibi görünür ve *erdemli aşk* demek ile zayıf aşk demek arasında bir fark yokmuş gibi gelir insanlara. Fakat bütün bunlar, tutku-nun, tabiatın kucağında var olduğu haliyle alakası bile olmayan şeylerdir ve tüm mesele, tasvir sanatının *acizliğinden* ibarettir.³

Müsaadenizle, en yakın dostumun tabiatını, elimden geldi-ğince resmetmek istiyorum.

nının canını aldığı an, onun ayaklarının dibine yığılıp kalmaz? Hastalıklar neden vardır? Hastalıklar madem varlar, neden bir Troistaillons ishalden ölmüyor? Neden IV. Henry yirmi bir yıl iktidarda kaldı da, XV. Louis, elli beş yıl? Neden her insanın ömrü, erdemiyle doğru orantılı değildir? Daha bunlar gibi, sorana en ufak bir katkısı olmayacak olan fakat hakaret ya da *cant* içermeyen her türlü yanıtın kıymete bineceği, İngiliz düşünürlerin deyişiyle, *utanç verici* bir sürü soru.

¹ Suetonius'da, annesinin katledilmesinden sonra Neron'un haline bakınız; etrafını saran dalkavuklardan göz gözü görmez!

² Zulüm, acı veren vicdandır. *İktidar*, aşktan sonra, mutlulukların en büyü-ğüdür çünkü insan, *vicdanına hükmettiğine* kendini inandırır.

³ İzleyicinin gözüne, erdem duygusu ile aşk duygusu bir arada sunulduğu vakit, ikiye bölünmüş bir yürek manzarası görür gözleri. Romanlarda er-dem, feda edilmek için vardır yalnızca: Julie d'Etanges.

Don Juan, kendini diğer insanlara bağlayan vazifelerin tümünü yok sayar. O, hayat denen pazarın, her daim canının istediğini alan ama parasını asla ödemeyen namussuz tüccarıdır. Sudan korkan bir insan su gördüğünde nasıl çileden çıkıyorsa, o da eşitlik kelimesini duyduğunda kuduracak gibi olur; dolayısıyla da, doğuştan gelen kibri, Don Juan'ın mizacına son derece uygun düşmüştür. Hakların eşitliği ilkesi ortadan kaldırıldığı vakit, adalet olgusu da kayıplara karışır; gelgelelim, Don Juan'ımız soylu bir kan taşıdığından, bütün bu fikirler umurunda bile değildir; tarihe mal olmuş bir isim taşıyan bir insanın, sırf kendine yumurta pişirebilmek için bütün bir şehri yakmayı göze almaya, diğer insanlardan çok daha yatkın olduğu kanısındayım.¹ Mazur görmek gerek onu; öylesine âşıktır ki kendisine, kötülük yaptığı'nın farkına bile varamaz, koca yeryüzünde eğlenmeye ya da acı çekmeye hakkı olan bir kendisinin var olduğuna inanmıştır bir kere. Gençliğin ateşiyle, bütün tutkuların birleşip, bize hayatı yüreğimizin tam ortasında hissettirdikleri, başkalarının yüreklerine de güven duymaya sürükledikleri sıralarda, dışarıdan bakıldığında binbir çeşit hisle ve mutlulukla dolup taşan Don Juan, bir yandan başkalarının kendilerini vazifelerine adanmış olmalarına burun kıvrarak bakarken, bir yandan da sırf kendini düşlediğinden ötürü kendisiyle gurur duyar. Fakat zaferlerinin tam orta yerinde, otuzlu yaşlarına vardığında, birden, şaşkınlık içinde, hayat denen şeyi hiç tadamamış olduğunun farkına varır ve bir zamanlar kendisine keyif veren her şeye karşı müthiş bir tiksinti duymaya başlar. Thorn'dayken, hüznünlü bir gününde bana Don Juan, "Kadın dediğinizin yirmi çeşidi yok; olan çeşitlerinden iki,

¹ Saint-Simon'a bakınız; Burgundy Düşesi'nin yaptığı düşük; ve Madame de Motteville, *passim*. Öteki kadınların da kendisi gibi tek ellerinde beş parmakları olduğunu görünce hayrete düşen prenses; keyiflenmek için en gözde adamlarını darağacına göndermeyi olağan karşılayan Orléans Dükü, Gaston, XIII. Louis'nin kardeşi. 1820'de Robespierre'leri Fransa'ya döndürecek bir seçim yasasının çıkması için bastıran beyefendilere bakınız; 1799'da Napoli'ye bakınız.

üç kez tadıyorsunuz, sonra da doyuyorsunuz, canınız sıkılıyor” demişti. Ben de, “Doygunluğun elinden kurtulmasını ne olursa olsun başaran bir şey vardır; hayal gücü. Her kadın farklı bir his uyandırır ve talih, aynı kadını, eğer isterse, iki, üç yıl önce, isterse iki, üç yıl sonra karşınıza çıkarır, eğer isterse seversiniz ve her seferinde başka türlü seversiniz. Fakat bu sevgi dolu kadın, size gönül verecek olsa dahi, sürekli eşitlikten bahsedip, gururunuzu incitmekten bir an olsun vazgeçmeyecektir. Sizin kadınlara sahip olma tarzınız, yaşamdan alabileceğiniz diğer bütün zevkleri öldürüyor; Werther’inkiyse belki de yüze katlıyor” demişti.

Bu hüznü dram nihayete varır elbet. Yaşlanmaya başladıkça, her şeye doymuş olmasının suçunu etrafındakilere atmaya başlar ama kabahati asla kendinde aramaya yanaşmaz. İçine işleyen zehrin etkisiyle giderek eridiğine, bir o yana, bir bu yana gidip geldiğine, bir an olsun durmadan bir kadından diğerine koştuğuna şahit olursunuz. Dışarıya yansıyan harikulade manzaraya rağmen, her birinin sonunda onu bekleyen kederden başkası değildir; nihayetinde elinde kalansa, sakın bir sıkıntı ile coşkun bir sıkıntı arasında bir seçim yapabilmekten ibarettir.

Bu vahim gerçeğin farkına önünde sonunda varır ve kabul etmekten başka çaresi de yoktur; artık ona zevk verebilecek yegâne şey, gücünü göstermek ve sırf kötülük yapmış olmak için kötülük yapmaktır. Vardığı yer, ıstırapın doruğudur; hiçbir şair bu doruğu bire bir resmetmeye cüret edememiştir, zira öylesi bir manzara, insana dehşetin en büyüğünü yaşatır.

Yine de üstün niteliklere sahip bir insanın, bu vahim yoldan çok geç olmadan dönebilmesi de mümkündür; Don Juan’ın mizacına sinmiş çelişki de buna uygundur. Onu zekâ açısından fazlasıyla zengin biri olarak gördüm hep ve zekânın fazlası da, insanı, erdeme, şöhret tapınağına giden yoldan geçirerek ulaştırır.¹

¹ İmtiyazlı sınıftan genç bir adamın tabiatı, cesur Boldwell tarafından, 1822’de, *Old Mortality*’de layıkıyla resmedilmiştir.

Özsaygısı bakımından hiç de fakir sayılamayacak ama gerçek hayatta budala bir edebiyatçı olmanın ötesine geçememiş¹ olan La Rochefoucauld, 'Aşkın zevki sevmekte yatar; insanı mutlu eden, başkasını kendine tutkun etmesi değil, başkasına tutkun olmasıdır' diye söylüyor.

Don Juan'ın mutluluğu, binbir akıl oyunuyla, binbir marifetle sağlanmış şartların getirisiyle kazanılmış bir gösteriştense başkası değildir; fakat o, muharebe kazanan bir generalin, bölgesine çeki düzen veren valinin, kendisinden daha fazla keyif aldığını hissetmek zorundadır; öte yandan, Madame de Clèves kendisine duyduğu aşkı itiraf ettiği zaman Nemours Dükü'nün yaşadığı mutluluğun, Napolyon'un Marengo'da zafer kazandığı zaman yaşadığı mutluluktan çok daha büyük olduğunu zannediyorum.

Don Juan tarzı aşk, ava çıkmaktan alınan keyfi andırır. Etrafınızı saran şeyler tarafından hiç durmadan uyarılacağınız ve yeteneğinizden sürekli olarak kuşku duymanızı gerektirecek bir etkinlik ihtiyacıdır bu.

Werther tarzı aşk ise, bir trajedi yazmaya çalışan bir okul çocuğunun hissettiklerine benzer; yüzlerce kat iyisidir hatta; yepyeni bir yaşam amacıdır, her şey ona bağlıdır, her şeye yepyeni bir suret kazandırır. Tutku aşkı, tabiatın eşsizliklerini, sanki daha dün icat edilmişler gibi, yepyeni harikalar olarak bir erkeğin gözlerine sunar. Ruhunda sahnelenen bu tuhaf gösteriyi ilk defa izlemenin şaşkınlığına uğrar. Her şey yeni, her şey canlı, her şey tutkuyla nefes almaktadır.² Âşık, baktığı her manzaranın ufkunda sevdiği kadını görür ve ona bir an olsun ulaşabilmek için kat ettiği yüz fersahın her bir adımında, her ağaç, her kaya, ona sevdiği kadından bahseder, yepyeni bir eşsizliğini fısıldar. Don Juan'ın ihtiyacı olansa, bu büyüleyici gösteri değil, kendi-

¹ Retz'in *Hatıralar*'ına bakınız; piskoposun yardımcısına Parlamento'nun iki kapısı arasında çektiği ıstıraba şahit olabilirsiniz.

² Volterra, 1819. Yokuştan inerken hanımeliileri.

sine fayda sağladıkları ölçüde değerli olan, yepyeni entrikalarla onu baştan çıkaracak hedeflerdir.

Werther tarzı aşkın, kendine özgü, tuhaf zevkleri vardır; bir ya da iki yılın ardından, âşkın ruhu ile sevgilisinin ruhu, hani denir ya, tek bir ruh olup çıktığında ve işin tuhafı, aşkta yakaladığı başarının büyüklüğü ya da küçüklüğüne, ya da sevgilisinin her türlü çekilmezliğine rağmen, ne yapıyor olursa ya da ne görüyor olursa olsun, bu âşık kendine şöyle sormadan duramaz: ‘Şimdi yanımda olsa ne söylerdi acaba? Şu *Casa-Lecchio* manzarasını ona nasıl anlatsam?’ Onunla konuşur, verdiği yanıtları dinler, yaptığı şakalara güler. Yüzlerce fersah ötede, sevdiği kadının öfkesinin gölgesinde, bir anda, aklından şöyle şeyler geçirirken bulur kendini: ‘Léonore bu akşam ne kadar da neşeliydi!’ Birden uyanır, ‘Aman Tanrım! Tımarhanede yatanlar bile kaçık değildir benim kadar!’ der içini çekerek.

“Ama sabrımı tüketiyorsunuz,” dedi, kendisine bu satırları okuduğum bir dostum, “tutkulu bir insanı, Don Juan ile kıyaslayıp duruyorsunuz, fakat mesele bu değil ki. İnsan dilediği zaman kendini bir tutkuya kaptırabiliyor olsa, belki haklı olabilirdiniz. Fakat umursamadığını düşünün birinin böyle şeyleri, o zaman ne olacak?”

Zevk aşkı, korkmadan. Korkular, başaracağından her daim kuşku duyan zavallı ruhların marifetidir.

Devam edelim. Don Juan’lar, demin bahsetmeye çalıştığım ruh halinin varlığına inanmakta fazlasıyla güçlük çekerler. Bu hali ne görebilir, ne de hissedebilirler, bu da gururlarını sarsar. En büyük hataları, mahcup bir âşkın altı ay boyunca uğraşp da ancak elde edebildiklerine, on beş günde sahip olabileceklerini zannetmeleridir. Ne naipliğiyle bir kadının yüreğini okşayacak bir ruha, ne de Don Juan rolünü oynamaya yetecek zekâyâ sahip olamayan bu zavallıların başarısız tecrübelerinden kendilerine pay çıkarırlar. Nihayetinde elde edecekleri şeyin, aynı kadının

elinden sunulacak olsa bile, o zavallıların elde edeceklerinden farklı olduğunu bir türlü görmek istemezler.

*Durmaz işkillenir tedbirli olanlar,
Bundan rastlanır aldatan âşıklara.
Diz çöktüren o muhteşem hanımlar,
Dar eder dünyayı kul köle olana,
Yalandan medet ummamış da olsalar.
Bir servettir ama sabredeni bekleyen,
Tadan yürek bilir mükâfatın tadını;
Kazanmak zor, bir o kadar muhteşem,
Ederinden fazladır, aşkın armağanı.*

NIVERNAIS, *le Troubadour Guillaume de la Tour.*

Don Juan'lar için tutku aşkının, başlarda göze hoş gelen korulukların arasından süzülen ama çok geçmeden, sipsivri kayalıkların arasında yitip giden ve sıradan gözlere hiç de kayda değer bir manzara vaat etmeyen, tuhaf, sarp bir patikadan farkı yoktur. Bu patika, göğe dokunacak kadar uzanmış dallarındaki yapraklarıyla, güneşi bile gölgede bırakan dev ağaçların kapladığı, tehlikeyle daha evvel hiç karşılaşmamış ruhların yüreğine dehşet tohumları serpen karanlık bir ormanın ortasında yükselen dağların arasında yavaş yavaş gözden kaybolur.

Sonu gelmez dolambaçları sabır tüketen bir labirentin içinde düşse kalka, ıstıraplı bir gayretle ilerledikten sonra, birden, belli belirsiz bir yola sapar insan ve kendini bambaşka bir dünyada, Lalla-Rookh'un olağanüstü Cachemire vadisinde buluverir.

Bu yola bir kez olsun sapmamış ya da birkaç adım atmaktan ötesine geçmemiş olan Don Juan'lar, bu yolun sonunda onları nelerin beklediğini nereden bilebilirler ki?

Bilirsiniz, tebdili mekânda ferahlık vardır derler:

‘Yenilik gerek bana, dünyada kalmamış olsa da.’

Pekâlâ, demek yeminleri, adaleti küçümsüyorsunuz. Peki değişiklikle ne geçecek elinize? Tabii ki, zevk.

Fakat on beş gündür arzulanıp, üç ay boyunca beraber olunan güzel bir kadından alacak zevk ile üç yıldır arzulanıp, on gün beraber olunan bir hanımefendiden alınacak zevk birbirlerinden *farklıdır*.

Daima demekten kaçınıyorsam, sebebi, organlarımızı değiştiren yaşlılığın, insanı sevmekten de alıkoyduğunun söyleniyor olmasıdır; ama ben buna inanmıyorum. Samimi bir dostunuz haline gelen sevgiliniz, başka türlü zevkler yaşatır size; yaşlılığın zevklerini yaşatır. Çiçek mevsiminde, sabah vakti açan bir gül; mevsim geçip de akşam vakti oldu mu, lezzetli bir meyveye dönüşmüştür.¹

Üç yıl boyunca arzulanan bir sevgili, kelimenin tam anlamıyla, gerçekten bir sevgilidir; öylesinin yanına yaklaşırken bile korkudan tir tir titrersiniz ve Don Juan'lara söyleyeceğim: Korkusundan titreyen insan asla sıkılmaz. Aşkta alınacak zevkler, yaşattığı korkuyla doğru orantılıdır.

Kararsızlığın cezası sıkıntı, tutku aşkının cezası umutsuzluk ve ölümdür. Aşk vurgunları gözünden kaçmaz insanların, dilden dile anlatılırlar; ama kimse Paris'in kuytu köşelerinde sıkıntıdan çatlayan, hem içi, hem yaşı geçmiş hovardaları hatırlamaz.

‘İnsanlar sıkıntıdan değil, asıl aşktan ölürlər.’

Buna inanırım işte; can sıkıntısı insana her şeyi yaptırır ama kendini öldürecek c̣esareti veremez.

Özgür yaşamaktan eşitlikten zevk almasını bilir. Ama şam-

¹ Collé'nin *Hatıralar*'ına bakınız.

panyayı yerlere göklere sığdıramıyorken, Bordeaux şaraplarını yerin dibine sokan biri, yeri geldi mi, nezaket gereği şöyle söyleyebilir ancak: 'Şampanyayı tercih ederim.'

Her şarabın bir tutkunu vardır muhakkak ve eğer kendilerini iyi tanıyorlarsa, bedenlerine¹ ve alışkanlıklarına en uygun mutluluğun peşinden koşuyorlarsa, herkes kendine göre haklıdır. Değişiklik taraftarı olanların huzurunu asıl kaçıran, cesareten yoksun olan bütün budalaların soluğu onların safında alıyor olmasıdır.

Fakat nihayetinde her insan, kendisini incelemek zahmetinde bulunması durumunda, kendi *güzel idealini* keşfedecektir ve başkasının aklını kendininkine benzetmeye çalışmak, nedense, bana oldum olası gülünç gelmiştir.

www.kutayyildiz.com.tr

¹ Beden ve organlarını inceleyen fizyologlar, sosyal yaşamdaki adaletsizliğin, duygusuzluğa, güvensizliğe ve kedere sebep olduğunu söylemektedirler.

BÖLÜM LX

FİYASKOLARA DAİR

‘Aşk imparatorluğunun toprakları acıklı öykülerle doludur’ demiştir Madame de Sevigné, meşhur Champmeslé’nin oğluna yaşattığı ıstıraplarından bahsederken.

Montaigne, bu çetrefilli mevzunun altından layıkıyla kalkmasını bilmiştir.

Ben halen, dünyamızın dört bir yanına atılmış, en gözde bahis konumuz olan bu tuhaf düğümlerin, korkunun tesirlerinden, kaygının izlerinden ibaret olduğu kanısındayım; zira kendi tecrübelerimle de sabit olduğu üzere, bünyesinde zayıflığın ya da divaneliğin zerresine rastlanmayacak bir adamın, hiç ummadığı bir anda başına gelen akıl sır ermez bir hadiseyi anlatan bir dostunu dinledikten sonra, bu hikâyenin hayalhanesine yıldırım gibi düşmesiyle birlikte, aynı belanın kendi başına geleceği korkusuna kapıldığını ve bir anda kendini aynı belanın içinde bulduğunu da söyleyeyim. Kendi kuruntusunun bu hayırsız hatırası onu ele geçirdi ve ıstıraplara sürükledi. Çılgınlığının devasını ise bir başka çılgınlıkta buldu. Başına musallat olan bu illeti kabul etti, elbet başına gelecek bir bela bildi, böylece ruhunu huzura kavuşturdu, vazifesi hafıfledi ve daha az acı çekti...

Bir kez muktedir olan, kudretinden olamaz bir daha, eğer ki gerçekten aciz düşmez ise. Bu illetten, ruhumuzun arzu ve saygıyla eğildiği teşebbüslerimiz adına endişe etmeliyizdir ancak...

Etrafı uyarılarla sarılmış atılmanın ruhu, direnemedi yenik düşer... Pythagoras'ın gelini, erkeğin koynuna girecek kadının, eteğini çıkarırken utancını da çıkarması, eteğini giyerken utancını da giymesi gerektiğini söylemiş.

Bu kadın, mevzubahis çapkınlık ise haklı, aşk ise haksızmış.

Gösterişi bir kenara bırakırsak, ilk kazanılan zafer hiçbir erkeğin hoşuna, bazı durumlar hariç, gitmez:

1. Eğer ki söz konusu kadını arzulayacak, onu hayalhanesinde misafir edecek kadar zamana sahip olmamış, bir başka deyişle, daha arzulamasının ilk anlarında o kadına sahip olmuşsa. Tensel zevke en fazla böyle bir durumda varılabilir; çünkü aklın gözleri, hâlâ güzelliklerden başkasını görmüyor, her türlü engeliye görmezden geliyordu.

2. Eğer ki söz konusu kadının hiçbir önemi yoksa; mesela bir hizmetçiye, insanın yalnızca karşısında gördüğü an arzularına seslenen o kadınlardan biriye. Böylesi durumda, ufacık bir tutku tohumu bile yüreğe sızacak olsa, muhtemel bir *fiyasko* tohumu da o yürekte kendine yer bulur.

3. Eğer ki âşık, sevgilisini hiç beklenmedik bir anda karşısında bulmuş, düşünecek kadar zaman bulamamışsa.

4. Eğer ki âşık, sevgilisine karşı derin bir sevgi beslemiyor, fakat aksine, sevgilisi ona uçsuz bucaksız bir aşkla bağlanmışsa.

Bir erkek ne kadar çılgınca severse, yüreğinde hem muazzam bir aşk, hem de muazzam bir saygı uyandıran ve gözünde bir Tanrıça'dan farkı olmayan bu varlığa dokunmaya cüret edebilmek, onu kızdırmak tehlikesine atılacak cesareti bulabilmek için kendi ruhuna çektireceği ıstırapın şiddeti o kadar fazlalaşır.

Kuvvetli bir tutkunun ardından meydana çıkan bu endişe, *zevk aşkında* cesaret eksikliğinden ve beğenilme arzusundan kaynaklanan sahte utançla birleşip, insanın yüzünü kızartan, nasıl baş edeceğini bilemediği, dehşet verici bir duyguya şekil

verir. Ruh, utanmakla ve bu utancın çaresini aramakla meşgulken, zevk almayı düşünecek fırsat bulamaz; zira, ne de olsa bir lüksten ibaret olan zevkten evvel, insan olmazsa olmazını, riske açık olmayan *emniyetini* düşünmek zorundadır.

Rousseau gibi, fahişelerle birlikte olmaktan bile sahte bir utanç duyan insanlara da rastlanır; bir daha da uğramaz olurlar kapılarına çünkü bu kadınlara yalnızca bir defa sahip olunabilir ve o ilk sefer de pek keyif verici değildir.

İlk zaferin çoğunlukla dertli geçtiğini açık seçik görebilmek için, maceranın zevki ile ardından gelen anın mutluluğu arasına kalın bir çizgi çekmek gerekir. Erkek mutludur, çünkü:

1. Uzun zamandır arzuladığı yerdedir nihayet, geleceğin kumsuz mutluluğuna sahip olmuştur ve sevdiği kadından şüphe edecek kadar canını yakan o zalim zamanları geride bırakmıştır.

2. Elinden iyi iş gelmiş, başını derde sokmaktan kurtulmuştur; bu sebepten ötürü *tutku aşkında* saf neşeye rastlanmaz; ne yaptığını bilmez ama sevdiğinden emindir insan; fakat akli baştan çıkarmayan zevk aşkında, uzun bir yolculuktan eve dönüşüne benzer bu an; kendine döner, kendine bir değer biçer insan ve aşkı, kibrinden doğmuşsa, üstünü kapatır.

3. Ruhun yalın tarafı, kazanılan zaferin coşkusuna kapılmıştır bile.

Bir kadına duyduğunuz tutku zayıflamış olsa da, henüz bütünüyle kurumamış olan hayalhanenizde hâlâ yerini bir parça da olsa koruyorsa, durup dururken bir akşam, şefkatle ve mahcubane, 'Yarın öğlen gelin, sizi bekliyor olacağım' diyecek olsa, iğinizde fırtınalar kopar, gözünüze bütün gece uyku girmez; sizi beklediğini sandığınız mutluluk, binbir suretiyle gezinir durur aklınızda; sabah vakti, öğlene dek, saatler size bir bir işkence eder, duvardaki saatin her vuruşu midenizde yankılanır ama nihayetinde beklediğiniz vakit gelip çatar. Yüreğiniz ağzınızda, sokağın sonuna kadar ilerlersiniz; bir adım daha atacak mecaliniz kalmaz. Sonra birden, perdesinin ardında, sevdiğiniz kadını

görür gibi olursunuz; cesaretinizi toplayıp merdivenleri bir bir çıkar ve en sonunda... koca bir *düş fiyaskosu* yaşarsınız.

Oldum olası gergin, dar kafalı ama sanatçı ruhlu bir adam olan Monsieur Rapture, bir defasında Messina'dayken, yalnızca ilk seferinden değil, hemen her teşebbüsünden daima mutsuz ayrıldığını anlatmıştı bana. Üstelik her erkek kadar erkek olduğunu zannediyorum; en azından göz alıcı iki sevgilisi olduğuna bizzat şahit oldum.

Kanı kaynayan birinden bahsedecek olursak (her şeyin iyi tarafını görebilen gerçek bir Fransız, albay Mathis); ertesi gün öğlen gerçekleşecek bir buluşma, onun içinde fırtınalar koparıp, ıstıraba sürüklemeyi onu, tam aksine, o beklenen an gelip çatana dek geçen zamanın her anında, gözüne görünen her şeyi pembeye boyayıverir. Buluşma suya düşecek olursa da, belki biraz canı sıkılır.

Helvétius'un aşkı nasıl tarif ettiğine bir bakın; bahse girerim o da böyle hissediyor, erkeklerin çoğunluğunun hislerine tercüman oluyordu. Böyleleri *tutku aşkına* pek de uygun değillerdir; böyle bir aşk huzurlarını kaçıır; coşkusunu üzüntüden sayarlar, utangaçlığıysa gururlarına dokunur.

Böyle kanı kaynayan birinin başına gelebilecek en vahim felaket, *ahlâki bir fiyaskodur*; Messalina ile baş başa kalıp, yatağına girdikleri anda, kendilerini birden korkunç bir yargıcın önünde görüverir, sırf bunun düşüncesiyle bile bir anda yıldırım çarpmışa dönerler.

Melankolik mizaca sahip çekingen erkekler, Montaigne'in dediği gibi, Champagne şarabının sarhoşluğuna kapılıp, bazen bu kanı kaynayanlara öykünürler. Tek avantajları, özendikleri ve asla erişemeyeceklerini bildikleri bu parıldayan insanların, kendilerinin o yüce zevklerinden de, talihsiz teşebbüslerinden de bihaber olmalarıdır ve aşkın utangaçlığından beslenen güzel sanatlar, onlar için, kapağı bile açılmamış kitaplardır. Duclos

gibi sıradan bir mutluluğun peşinde koşan insanlar, aradıklarını çoğu zaman bulur, asla hüzne kapılmaz, lakin sanatın uyandırdığı hislerden de mahrum kalırlar.

Atletik bir yaradılışa sahip olanlar, ancak bedensel olarak zayıfladıklarında ya da güçten düştüklerinde hüsrana uğrarlarken, melankolik, gergin yaradılışa sahip olanlar, tam aksine, ıstırap içinde bir ömür geçirmeleri için sanki kasıtlı olarak öyle yaratılmışlardır.

Fırsatını buldukça başka kadınların koynunda kendilerini yorarak, hayal güçlerini de güçten düşürmeyi çoğu zaman başara-bilen bu zavallı melankolikler, tutkuyla bağlandıkları asıl kadınların karşısına, bu sayede biraz olsun kederlerinden arınmış bir halde çıkabilirler.

Bütün bunlardan ne gibi bir sonuç çıkarmalı? Akıllı bir kadın, kararlaştırılmış bir ilk buluşmada asla kendini teslim etmemeli.

Mutluluk, beklenmedik olandan gelir.

Bu akşamüstü, general Michaud'nun karargâhında, yaşları yirmi beşten otuza değişen beş yakışıklı genç adam ve ben, *fiyaskolardan* konuşuyorduk. Sohbetimizin neticesinde, muhtemelen yalan söyleyen bir züppe hariç her birimizin, en çok iz bırakan sevgililerimizle yaşadığımız ilk tecrübelerimizde, istisnasız olarak *fiyaskoya* uğradığımızı fark etmiş olduk. Delfante'nin *tutku aşkı* dediği şeyi belki de hiç birimizin yaşamamış olduğunu itiraf etmek gerek.

Bu talihsizliğin herkesin başına geldiği fikri, gerçekten başa gelme riskini azaltıyor olmalı.

Yirmi üç yaşında ve anladığım kadarıyla, aşkının taşkınlığından, altı aydır rüyalarını süsleyen ve savaşta hayatını kaybeden başka bir âşığının acısını kendisinden çıkarmaya çalışan sevgiliyle geçirdiği ilk üç gecede, onu öpmekten ve sevincinden gözyaşı dökmekten ötesine geçememiş yakışıklı bir süvari teğmeni tanıdım.

Ordudaki herkesin yakından tanıdığı veznedar H. Mondor, genç ve büyüleyici Kontes Koller ile baş başa geçirdiği üst üste üç gecede de *fiyaskoya* uğramıştır.

Fakat *fiyaskoların* kralı, üç ay boyunca ele avuca sığmaz, baştan çıkarıcı N... V... 'nin peşinde *fiyaskodan fiyaskoya* koşan ve nihayetinde çareyi, ona bir kerecik olsun sahip olamadan terk etmekte bulan, akli başında, yakışıklı albay Horse'dir.

SON

Ayberk Erkay

Edebiyatçı, çevirmen. Fransız edebiyatı, çağdaş felsefe ve tiyatro kuramları eğitimi aldı, çalışmalarını bu alanlarda sürdürdü. Başta Fransızca olmak üzere, farklı Batı dillerinden çok sayıda eseri Türkçeye çevirdi. Türkçeye kazandırdığı yüzden fazla tiyatro oyunu, çok sayıda şiir ve düzyazı metnin bir kısmı farklı yayınevleri tarafından yayınlandı; oyun çevirilerinden birçoğu, çeşitli profesyonel ve amatör topluluklar tarafından sahneye taşındı.

Yurtiçi ve yurtdışında birçok sanat ve edebiyat topluluğuna, dergisine ve koleksiyonuna, araştırmaları, yazıları ve çevirileri ile katkıda bulundu, yayın editörlü olarak görev yaptı ve farklı yayınevlerine bağlı olarak çeşitli edebiyat dizilerinin yönetimini üstlendi. Yine yurtiçi ve yurtdışında olmak üzere, Batı edebiyatı ve tiyatrosu konulu toplantılarda birçok defa söz aldı. 2007 yılında *Fiyasko Galeyanı* yayınlandı.

Batı edebiyatında dramatik ve poetik metinler ile ilgili araştırmalar ve denemeler yapmakta, edebiyat alanında çeviri çalışmalarına devam etmekte, akademik çalışmalarını edebiyat arkeolojisi ve tiyatro alanlarında sürdürmektedir.

“Bu kitap, ardı ardına sıralanıp, aşk tutkusunu oluşturan bin bir çeşit duyguyu, mantığın, matematiğin yolundan giderek, olabildiğince yalın bir şekilde izah etmeye çalışıyor.” Stendhal, 1822 yılında son halini verdiği *Aşka Dair* isimli yapıtını, 1826 yılında eklediği önsözde bu sözcüklerle tarif eder. *Aşka Dair*, aşk adı verilen bilinmezi izah etmek adına, büyük yazar tarafından ortaya konmuş bir teori denemesi niteliğindedir.

Stendhal, ondokuzuncu yüzyıl Avrupasında, özellikle İtalya ve Fransa'da, saray avlularında, edebiyat salonlarındaki sohbetlerde, sokaklarda, evlerde izlediği insanlarda, dinlediği hikayelerde, fakat en önemlisi kendi yüreğinde, “her evresi ayrı bir güzelliğe sahip olan bu tutkuya” dair biriktirdiği sözcüklerle *Aşka Dair*'e hayat verir. Başka isimlerin ağzından, çoğu zaman, kendi yüreğinin hikayesidir bu yapıt.

Öte yandan, bir ideoloji tasviri ve toplum tarihidir *Aşka Dair*. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru, gücünü giderek yitiren aristokrasi ile altın çağını yaşamaya hazırlanan burjuvazinin kesişen dünyasında, Avrupa toplumunu, aşk denen muammayı merkeze yerleştirerek resmeder Stendhal. Kadının, bu geçiş dönemindeki konumunu ve durumunu, devlet politikasının aşk denen tutku ile çekişmesini, aşkın, dünyanın farklı coğrafya ve yönetim biçimlerindeki değişimini ortaya koyması bakımından büyük önem taşıyan bu yapıtında, Fransız edebiyatının büyük yazarı Stendhal, belki de başka yapıtlarında olmadığı kadar kendisiyle başbaşadır:

“Kayıtsız olmak için nasıl da çırpınıyorum. Söyleyecek çok sözü olduğunu zanneden yüreğimi sessizliğe gömmek istiyorum. Satırlara bütünüyle bir hakikati döktüğümü sandığım her an, bir iç çekişten ötesini yazamadığım korkusuyla sarsılıyorum.”

ISBN 978-605-5411-17-6

